

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

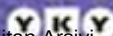
Nermi Uygur

Eşekler, İkındiler, Yetişimler

Üç Kitap

BUTUN YAPITLARINA DOGRU

DENEME

EŞEKLER, İKİNDİLER, YETİŞİMLER Üç Kitap

Nermi Uygur 1925 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nin Latince Bölümü'nü bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nde ve Almanya'da Köln Üniversitesi'nde okudu. 1952'de, kültür bilimlerine ilişkin bir yapıtla felsefe doktoru oldu. Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki öğrenim kurumlarında araştırmalar yaptı. 1963 yılından sonra İstanbul Üniversitesi'nde Felsefe Profesörü olarak çalıştı; Almanya'nın Wuppertal Üniversitesi'nde Mantık, Dil, Sanat, Kültür Felsefesi ağırlıklı dersler verdi. 2000 yılında, Türkiye'de felsefenin kurumlaşmasına ve Türkçenin felsefe dili olarak gelişmesine katkılarından ötürü Türkiye Bilimler Akademisi Hizmet Ödülü'nü aldı.

Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Almanca yayın etkinlikleriyle yurtiçi ve yurtdışında özgün bir düşünür ve denemeci olarak tanınan Nermi Uygur'un, kısa incelemeleri ile çevirileri dışındaki Türkçe kitapları:

Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu (1958; Türk Dil Kurumu 1959 Bilim Ödülü; 1998); *Dilin Gücü* (1962, 1997); *Felsefenin Çağrısı* (1962, 1995); *Dünya görüşü* (1963); *Güneşle* (1969, 1997); *İnsan Açısından Edebiyat* (1969, 1999); *Türk Felsefesinin Boyutları* (1974, 1988, 2002); *Kuram-Eylem Bağlamı: Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi* (1975, 1996); *Dil Yönünden Fizik Felsefesi* (1979, 1985); *Yaşama Felsefesi* (1981, 1998); *Kültür Kuramı* (1984, 1996); *Bunalımdan Yaşama Kültürü* (1989, 1997); *Çağdaş Ortamda Teknik* (1989, 2002); *İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası* (1992, 1998); *Tadı Damağında: Bir Okur-Yazarın Kitap Okuma Serüvenleri* (1995, 1996; Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 1995 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü); *Başka-Sevgisi* (1996); *Salkımlar* (1998); *Dipten Gelen* (1999); *Denemeli Denemesiz* (1999); *İçimin Sesi* (2001).

1995 yılında *Tadı Damağında* ile başlattığımız "Bütün Yapıtlarına Doğru" dizisini *Eşekler, İkindiler, Yetişimler* ile sürdürüyoruz.

*Nermi Uygur'un
YKY'deki öbür kitapları:*

- Tadı Damağımda (1995, 1996)
Felsefenin Çağrısı (1995)
Kuram-Eylem Bağlamı (1996)
Kültür Kuramı (1996)
Başka-Sevgisi (1996)
Bunalımdan Yaşama Kültürü (1997)
Güneşle (1997)
Dilin Gücü (1997)
Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu (1998)
Salkımlar (1998)
Yaşama Felsefesi (1998)
İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası (1998)
Dipten Gelen (1999)
Denemeli Denemesiz (1999)
İçimin Sesi (2001)
Çağdaş Ortamda Teknik (2002)
Türk Felsefesinin Boyutları (2002)

NERMİ UYGUR

**EŞEKLER, İKİNDİLER,
YETİŞİMLER**
Üç Kitap

DENEME

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yapı Kredi Yayınları - 1949
Cogito - 128

Eşekler, İkindiler, Yetişimler / Nermi Uygur

Kitap Editörü: Kaan Özkan
Düzeltili: İncilay Yılmazyurt

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli / İstanbul

1.Baskı: İstanbul, Ocak 2004
ISBN 975-08-0726-X

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2003

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444

<http://www.yapikrediyayinlari.com>

e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: <http://www.estore.com.tr/bulvar/yky>

www.teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

EŞEK, EŞEKLER

- Eşek Gömüsü • 11
Aisopos'ta Eşekler • 18
La Fontaine'ce Eşek • 21
Cervantes–Don Quijote'de Bilgelik Eşegi • 28
Birgün Nasrettin Hoca • 35
Akdenizaşırı • 41

İKİNDİ, İKİNDİLER

- Yazbaşında Üçdize Satırlar • 49
Sanat ile Sevgi • 53
Daha Az, Daha Çok • 59
İçimin Sesi Üzerine Seslenişler • 73
Güncel Yaşamda Gizemli–Gizemsiz Dil • 83
Yazarlık • 95
Otlar Dile Gelince • 103
Petrarca'lardan Esinlerle • 117
Sessizlikten Gürültü–Patırdı İçine • 125
İnsan • 129
İnsandan Topluma Doğru • 139
Toplum • 147
Devlet • 153
Devlet Görevlisi • 163
İç–Dış • 173
Dil–Yaşantılarımdan Eski–Yeni Birkaç Çizgi • 179
Sonbahar Yazı • 193

YETİŞİM, YETİŞİMLER

Yetişim Sözleri • 201

Ölümcül Bunalım • 213

Herkes Seçkin Olabilir • 225

“Seçkin”in Yeri • 229

Afrika Bilgelikleri • 243

Bir Yaşama-Dayanağıdır Hermann Hesse • 257

Keşke Daha Çok Deneme Yazsaydın Ataç! • 274

Tarih mi, — Aman Dikkat! • 289

Eğitimin, Yetişimin Kıvrımlarını Silkelerken • 309

Okursanız,
sözümöna tümü oluşturan denemeleri
dilediğiniz sırayla okuyabileceğiniz
hem birbirinden bağımsız
hem birbiriyle, ola ki, sarmaşdolaş
üç kitapçık birarada.

EŞEK, EŞEKLER

Eşek Gömüsü

Çocukken dünya, birdeyime, Tanyeli dolayında dönerdi; yalnızca benim dünyam mı, tüm evdekilerin dünyası. Tanyeli bizim atımızdı. İzmir'e akan bölükteki atının anısına borçluyduk, dilimizden düşmeyen "Tanyeli" adını. Babamın gözde-siydi o: hepimiz biryana, Tanyeli biryana. Her akşam eve adını atmadan önce, elindekileri kapıdaki yükseltiye bıraktığı gibi soluğu arka bahçede, Tanyeli'nin orda alırdı. Temizlikten, oradan, hoşnut kalmışsa hepimizin sevincine diyecek yoktu doğrusu.

Bütün bunlar öylesine sinmiş olacak ki bilincimize, eşeklere uzak davranırdık hepimiz. Küçük görme gibi birşey değildi bu, sanki kendiliğinden dikkatimizin dışında kalıyordu eşekler. Sırtlarına ocak odunu konur, evlere tenekelerle içme suyu taşırdı onlar. Yakın köylerden çarşıya, pazara ürün getiren eşeklere çoğun acımayla bakardık. Gene de çabucak çıkıverirdi aklımızdan. Var mı yok mu Tanyeli.

Zamanla, özellikle de okula başladıktan sonra, "eşek": çoğunlukla kişiyi aşağı görme doğrultusunda bir niteleyiş olarak beni de sardı sanıyorum. Yıllar boyunca "eşek", kokusuna dayanılmaz, inatçı, anlamsız, olmasa da olur, çirkin bir hayvan tasarımıyla geldi gitti, geldi gitti aklıma. Ne yalan söyleyeyim, ancak sonra sonra, yaşlanıp ayağa kalkamaz olduğunda, Tanyeli'den ister istemez ayrılınca gözlerimiz açıldı da açıldı: etli canlı eşekler de vardı artık yaşama-dünyamızda. Evdışına açılışlarım genişledikçe de eşek-anlayışım basmakalıp niteleyişlerden sıyrılıp olumlu değişimler geçirmeye başladı, diyebilirim. Hani attan inip eşeğe binmek derler, hiç de öyle birşey olmadı

bu değişimler. Büyük halamla bostana giderken, yükümüz az olduğu zamanlar eşeğe seve seve ben biniyordum. Gerçi bu, babamın gözünden kaçmıyordu, ne zaman beni eşek sırtında görse yan yan bakmasından belliydi. Sevincim tamdı ya, aldır-mıyormuş gibi yapıyordum ben de. Zamanla, iyi at binemedi-ğim açıkça anlaşılınca, düşkırıklığına uğrayan çevremin duru-muna ne denli üzülürsem üzüleyim, eşek sırtındayken duydu-ğum sevinç birden arttı, diyebilirim. Ne de olsa, eşekle her an tetikte olmak gerekmiyordu. Ne o öyle atın ağaç tepesi yüksek-liği. Belki yanıliyorum ama at bana hep üstelik gibi gelmiştir. Böylesi şeylerse bana göre değil.

Gerçi dörtayaklılardan ilk gözağrımı hiç unutmadıysam da, nice dalgalı zaman akışı eşekle birlikte başka zenginlikler kattı yaşama-dünyama.

Dipdiri koşturur koştururken azıcık ateşlendiğimde, genel-de gerçekleşemeyen bazı isteklerimin hemen yerine getirilmesi, bir güncük için de olsa, beni öyle bir naz döşğine çevirirdi ki, özel tadını anlatamam. Şimdi anımsıyorum da, çeşit çeşit dilek-deneylerine girişmekten hoşlanırdım. Dağarcığımda kimbilir neler vardı. Zaman zaman başvurduğum bir dileği nasıl unutu-rum: Şöyle bir bakardım dolayıma, harıl harıl hazırlanan küçük halam bir yere mi gidiyor, kalabalık ev halkından rasgele biri-nin değil, ille de onun benimle kalıp şöyle keyifli keyifli “birşey-ler” anlatmasını isterdim. “Birazdan, — döndüğümde” yalvarış-larına karşın diretir de diretirdim. Kıramazdı ki. Özenle kuşan-dığı dışarı giysilerini çıkardığı gibi anlatmaya başlardı:

Herbirini masaldan çok gerçek diye, gerçekten çok masal diye içtiğim eski özsulardı bunlar. Bir başladım mı sonu gelme-den sürsün isterdim.

Dadlılarıyla cumaları çarşı-pazar gezinirken kale yöresi-ne uğrayan Yanyalı kızların başından geçen anlatılar hoşuma giderdi. Çalışmak için çoğun eşekleriyle Yanya dolaylarındaki tütün işlenen yerlerin yakınında konaklayan Arnavut gençle-rinin oraya uğrarlarmış. Türk delikanlıların azlığından değil, birbirinden sevimli sıpaları sevme bahanesiyle. Ne ki, bu uğra-yışlar sonucunda bir punduna getirip sevgilileriyle İşkodra yön-lerindeki köylere kaçarlarmış. İşte o zaman da, hepsini cankula-

ğıyla dinlediğim dağdan dağa, vadiden vadiye binbir acı tatlı serüvenler sökün ederdi.

Panayır haftalarında Drama çayırılarındaki cambaz oyunlarına ilişkin öykülereyse doyamazdım. Her yıl nerden çıktığı belli olmayan çingene obalarında olup bitenleri konu alan bu masalsı anılar hiç aklımdan çıkmaz. Hele bir sabaha karşı sıvışıveren çingene arabalarını örten gizem epeyce heyecanlandırırdı beni.

Bu ırmak-masallarda, kendisini görmeden sevdiğim büyük dayıma ilişkin acıklı bir öykü var ki, nasıl aktaracağımı bilemiyorum: Daha küçücükken, beşik kертmesini kaçırان çingeneleri yıllar boyu kemanıyla anımsayıp özleye özleye ince hastalığa uğramış, günden güne, kızanının eşek sırtında dağlarda yaşadıklarını anlata anlata bir tuhaf olmuş dayımız. İşte hastalık sırasındaki halleri sergilenirken doğrusu içim burkulurdu. Bilmem kaçınсı kez dinlediğimde, bir gün, kendimi tutamayıp aşagı yukarı şöyle bağırmayayım mı: “Keşke ayakların kırılardı boz eşek, dayımın sevgilisini götürmeseydin.” Halam çok yaşlı gözlerle yüzüme sertçe yumuşak bakarken: “Oldu mu ya, sen eşekleri sevmeye başlamıştın,” diye bana çıkmıştı.

Bense, yufka yüreğimin tepkisiyle olacak, eşekten-ne-istedim ki kınayışıyla bu kez de özüme kızardım. Attan inip eşeğe binmenin de tutarlık gerektiren bir yanı olduğunu, belki de o zaman içime sindirmişimdir. Hani aradabir Tanyeli özlemi içimde eser gibi olsa da, sonra sonra eşeklerle daha bir sıkıfıkıydım.

“Nerden nereye!” türlü şaşmalar beni “eşek-serüvenimden” alıkoyamayacağına göre, bir sınıf arkadaşımıla bana hesap dersleri gösteren topçu amcanın “eşek davası” diye nitelediği ilginç bir işleme dokunmadan edemeyeceğim. O zamanlar tam akıl erdiremediğim bir hesaplama güçlüğüydü bu dava. Her sözedeşte “Bu Fisagor’un büyük buluşudur,” derdi saygıyla amcam. Fisagor, bugün bizim sözlüğümüzdeki Pythagoras. Güçlü üçgenlere ilişkin bir çözüm. Eşekse, işte bu bağlamdaki çözümü kavrayamayanlara yakıştırılan kafasızlık nitelemesi. Belki de bundan, her sözedildiğinde anlamış gibi davranmaktan başka n’apabilirdik. Gelgelelim, arkadaş çevresinde “eşek düğümü” yaftası taktığımız şeyi, amcamla hocamızdan başka

hiçkimsenin yetesiye anladığını sanmıyorum.

Modern matematik öğreniminin geçecek olduğu şimdilerdeyse “eşek davası” diye birşeyin sözü edildiğini pek işitmedim. Ola ki, işin uzmanları eşeklere bırakmamak amacıyla, sorunu yüksek matematikçilerin “integral” diye adlandırdığı doğrultuya aktarmışlardır.

Fransızcada ders-dışı adımlarımı iyiden iyiye serbestçe attığım yıllarda, Fransız dilinin o birbirinden alımlı bahçelerinde tekbaşına hayran hayran gezindiğim ilk zamanlardaydı. Tâ içime işleyen yumuşacık bir eşek-yaşantısı mutluluğuna eriştim. Bilmem kimin derlediği bir “Poesies Françaises”, bir “Fransızca Şiirler” antolojisi geçti elime. En son sayfalarında, derslerde sözü edilmeyen bir şairin, Francis James’ın bir eşek-şiiriyle karşılaşmayayım mı? “Priere pour aler au Paradis avec les ânes”, “Cennete Eşeklerle Birlikte Gitmek İçin Dua.”

O gün bugün okurum bu şiiri. Bazı dizeler hâlâ ezberimde. Şiirin yazarı, Tanrının yanına gitme zamanı gelip çatığında, oraya tekbaşına değil de, çok sevdiği eşeklerin eşliğinde gitmek isteyen, o zamanların genç denebilecek bir şairi Francis Jammes. Elinde değneği, Tanrı katına çıkan yolda eşeklere öyle içyakan bir seslenişle yöneliyor ki:

Je suis Francis Jammes et je vais au Paradis

.....

Cennete gidiyorum, Francis Jammes'im ben.

.....

....Gelin mavi göğün uysal dostları

.....

....Venez, doux amis du ciel bleu.

Hele bir dizesi var ki, çın çın hep kulaklarımda:

Mon Dieu, faites qu'avec ces ânes ja vous vienne.

.....

Tanrım, eşeklerle birlikte sana geleyim bırak.

Ya bitiş dizelerine ne denir:

*Gösterişsiz, uysal, yoksulluğunu seyreden
Kutsal suların üstüne eğilmiş eşekler gibi olayım ben de.*

Tanrının cenneti yok, ne varsa başka bir yerde değil, hep bu cehennem cennette, ya da cennet cehennemde, varımız yoğunuz yalnızca bu-dünyada, diye düşünenler için bile ne çekici dizeler, değil mi?

Ya Divan Şiiri'nin karanlık ortamına ilk girdiğimde, bir rastlantı, önümde açılveren o eşek'li Divan'ca aydınlığa ne demeli?

Şeyhi'den sözediyorum. Birdeyime, Divan Şiiri'nin atılımlara seğırttiği 15. yüzyılda pıtrak gibi beliren *Harnâme*'lerden Şeyhi'ninki aklıma geliverdi. Bilindiği üzere, yalnızca, bulutsu küheylanına binen o adı dillerde yiğitler yiğidi İskender'le ilgili *İskendername*'ler yok Divan Şiiri'nde. *Harnâme*'ler de var. Eee, ne de olsa eşekleriyle ünlü İran'ın o güzelim Farsçasının geleneklerinden çok şey barındırıyor içinde *Harnâme*'ler. Divan edebiyatı'nın *eşek-şiiirleri* bunlar.

Divan'ın birtürlü tadına varamıyordum ilk zamanlar; dili yüzünden bocalayıp duruyordum. Gel gör ki, günlerden bir gün Şeyhi'nin *Harnâme*'si çıktı karşıma.

*Bir eşek var idi zaif ü nizâr
Yük elinden katı şikeste vü zâr*

Hemen yapıştırdım: Yükten çektikleri yüzünden kırık dökük ağlayıp inleyen bir eşek vardı, güçsüz ve zayıf.

Gerisi kolaydı:

*O kadar çeker idi yükler ağır
Ki teninde tü komamıştı yağır
(Öyle ağır yükler taşırdı ki,
Teninde tüy bırakmamıştı yaralar)*

*Nice tû kalmamıştı et vü deri
Yükler altında kane döndü deri
(Tüyden geçtik, ne et ne deri kalmıştı
Yükler altında kana dönmüştü derisi.)*

Bir acıma, bir acıma ki *Harnâme'* de. Baştanaşağı Divan Şiiri-
'ne söz oyunu gözüyle bakanlar olsa da, gerçekte, yeryer insan
sıcaklığı vardı Divan Şiiri'nde. İnsan bu, kendini başka şeylere
kaptırır gibi olsa da, bir yırtmaç bulur buluşturur, öz sıcaklığı
yansır yapıtına. Nitekim sırtındaki çaput alınınca geriye köpek
artığı gibi birşeyin kalacağı türünden insanca ayrıntılara bile
uzanıyor Şeyhi'nin şiiri.

*Arkasından alınca petânı
Sanki it artığıydı kalanı.*

Böylesi dizelere, bazıları yapay bir söz-mimarlığı gözüyle
baksa da, *Harnâme'* den sonra, eşelenip durdum Divan Şiiri'nde.
Azıcık sabır, — öyle insanca sesler yankılanıyor ki Divan Edebi-
yatında. Özentiymiş bezentiymiş nice sapışlara karşın, şair ger-
çekten şairse dönüp dolaşıp canlılara özgü duygudaş sarılışlar-
la şair. Güller, gülistanlar, kiraz dudaklar yanında eşekleri de
saygın bir yere buyur etmiş Divan Edebiyatı.

Masaldan şiire bütün bu eşekli serüvenler birbirini izleye-
dursun, dil-donatımım biçimden biçime dönüşürken eşek-dağar-
cığım da hatırısayılır bir oylum kazanmaya başladı. Sonuna dek
yaşamıma eşlik edecek olan dil-bakımındaki kendimce güzel
güzelliklerden bir-iki “eşek’li” anlatıma da değineyim, diyorum.

Şu eşek sıpasına azıcık dikkat: birbirine karşıt iki yaşama-
olgusunu birden dile-getiriyor deyim. Hem sövgü hem sevgi
anlamı içeren bir sevimlilik var “eşek sıpası”nda.

*Eşeğe gücü yetmeyen semerini döver gözlemine ne demeli? Ya
eşeğin kuyruğu gibi ne uzar ne kısalır türünden insancıklara gelin-
ce, yaşamak mı onlarınki?*

Kimi insan da, dış görünüşüne giyim kuşamla albeni ekle-
se bile, anlayan şöylebir baktı mı, dışta oyalanmayıp hemence-
cik içi görebilir. *Eşek gene o eşek ama çulu değişmiş, der geçer.*

Binbir iş yüklenen uysal kişiler, bunlar artık çok olmaya başladı, diye düşünür düşünmez, iyiden iyiye eşeklik edenlere, şöylebir *eşek diken*i batırıp ölçüsüzlüğü yol-yordama çağırırlar: Bilin ki, *eşeğin camı yanınca attan yörüük olur*. Gene de bana mısın demiyorsa eloğlu, o zaman açık-seçik biline: durumlar kıvamına erişince, şu gerçeği iş işten geçmeden içe sindirmek gerek: *eşeğin çiftesi atınkinden yamandır*.

Yöneticilerce bol bol hiçe sayılan ama işler sarpa sarınca, kuşkusuz, yeni yükler yüklemek üzere, azıcık dille azıcık mangır ya da hatırla gönlü alınmaya kalkışılan halk yutar mı hiç: ilkin gülümsemeyle, *eşeği düğüne çağırmışlar, peki suyu odunu kim getirecek* karşılığını verir. Gene mi yüklüyorlar, — yüklesinler. Yüke dayanılmasa da, zordayken bekler, bekler. Ama *dünyaya eşek gelmediğine* göre, *dünyadan eşek gidilmeyeceği* bilincini de iyice sindirir içine. Fırsatı yakalar yakalamaz da, üstündekini öyle bir devirir ki, *eşek sudan gelinceye kadar* yediği tüm kötekle rin en uygun biçimde acısını çıkarır.

Aisopos'ta Eşekler

Çok eşekle karşılaştım. Hem sözcüğün “ilk” denebilecek anlamında “eşek’le”, hem de başka “eşek’lerle” — ne diyordum, *çok* eşek’le karşılaştım. Bu tür değerlendirişler ölçüye vurulmaz ama gün geçtikçe sayıları arttı gibi bir izlenime kapıldığım oluyor zaman zaman. Yakın ilgi-çevremdeki eşeklerin eylemleri söylemleri kimi öfkeliendiriyor beni; kimi de gülüp geçiyorum. Bu arada, belleğimi hoşgörülü tutmaya çalışsam da, içimi sızlatan olumsuzlukları unutmak için çaba bile gösterdiğim oluyor. Dedim ama, tek tür eşek yok, iyi ki de öyle. Özkozumumdan mı, başka şeylerden mi bilmiyorum, yaşama-tadımı tam kıvamında damıtan öyle önemli bir öge kıldım ki eşeği, buna kendim de şaşıyorum. Tek değiliim böyle yapan. Geçmişteki nice akrabaların bir ardılıym.

Ne duruyoruz öyleyse, haydin Aisopos’a. Günümüzden 2600 yıldan da önce Samos’ta, Sisam Adası’nda yaşamış bir bilge o. Tarihçilerin eski deyimiyle, çağının “Yedi Bilge”sinden biri. “Bilge” sözcüğü, genelde, birbirinden abartılı övgüler çağrıştırırsa da, zamanının koşullarını yerinde eleştirilerle değerlendirip aşan aydınlık bir masalcı Aisopos. Şöyle ki, ölçülü olmayı, kişinin kendi kendisini tanıma gereğini olanca önemiyle yaymak isteyen bir eğitimci. Durduğu yerde tozlanıp giden iletiler değil onunkiler. Günümüze dek nice kuşakların okuya okuya yeni yeni bezekler kazandırdığı masallar onun masalları. Yalnızca çocuklara değil, büyüklere de seslenen kısa kısa anlatılar. Yetişkinleri daha da yetişkin kılan gözde masallardır.

Pireden aslana, kaplumbağadan leyleğe, filden kargaya, yılandan çağanoza türlü türlü hayvanları dile-getiriyor Aiso-

pos. Akıllı gönlü kısıkvrak yakalayan dokunduruşlarla bazı eylemleri çekici kılmayı amaçlayan söyleşiler bunlar.

Eşekleri sahneye çıkaranlar en yetkinleri bence. Okuyanlara anımsasınlar diye, okumamış olanlara, zaten tek solukçuk şeyler, ilk fırsatta okumaları umuduyla işte birkaç tutamakçık.

Otlayan bir eşek kendisine kötü amaçla sokulan kurdu görünce yalancıktan topallamaya başlamış. Kurda dönüp, önce şu dikenimi çıkar, boğazına takılmasın. Beni daha sonra yersin, diye seslenmiş. Sonrası şu: Öyle bir tekme sallamış ki, oracıkta ağzı dağılmış cerrahlığa yeltenen kurdun. — Bilmediği işe burununu sokanlara ne anlamlı özbilirlik dersi, değil mi?

Bencilliği yenerek yardımlaşmaya bakım göstermenin vazgeçilmez erdem olduğunu kafalara dank ettirdiği bir Aisopos masalını da çok severim: Eşeğin sırtındakiler epeyce ağır; yanındaki giden evin atına aktarmak istiyor azıcığını. Umurunda mı atın. Sonunda nalları dikmiş eşek. Evsahibi n'apsın, — eşeğinini de ata yüklemiş. Osaat işi çıkmış at, ne ki işi işten geçmiş. Aptalca bencilliğinin cezasını inleye inleye çekmiş.

Yaradılışın çizdiği yoldan sapmaların başa neler getirdiğini sergileyen şu gönlümce masala ne demeli: Öyle bir ötüşü vardır ki ağustosböceğinin, dinlerken eşekleri bile kendinden geçiriyor. İçlerinden biri bu sesin kaynağını sorar komşusu böceğe. Yediğimiz kırağından ötürü böyleyiz, yanıtını alınca da salt çiyle beslenmeye başlar bizim eşek. Sonunda olan olur, açlıktan ölüp gider.

Doğal ölçü ve ölçeklerden inadına ayrılmanın korkunç yıkımlarına parmak basan masal çok Aisopos'ta. Hele biri, çağlar ülkeler boyunca her zaman her yerde yankı bulmuştur: Alın-yazılardan hoşnut olmayan eşekler Tanrıların Tanrısı Zeus'a başvurup bir çıkar yol yakarırılar. Ne desin o da: Fırsat buldukça işlemeye bakın, ırmak oluşturduğunuz gün dilediğiniz kendiliğinden gerçekleşecek, demiş. Eşeklerin durup durup oraya buraya işemeleri bundan. Gel gör ki, ırmak falan yok ortada. Değişen birşey mi ki alınyazısı?

Bir masal daha: Kimin kim olduğunu başkaları bilmesede, onu yakından tanıyanlar bilir, hem de ne bilir. Masal bu ya, birgün aslanla ava çıkan eşek, öyle bir anırmış ki, bağırışı duyan

ne kadar hayvan varsa hepsi çil yavrusu gibi biryana kaçmış. Yanındaki aslansa, hanı kim olduğunu bilmesem ben bile korkacaktım, deyip gülmüş.

Hep bu doğrultuda, ama bu kez giyim-kuşam doğrultusunda örneklemeye bir gösterim daha var. Aslan postunu sarınıp ortalıkta dolaşan bir eşeğin öyküsü bu. Sonuç belli: hangi özenli bezentili örtü gizleyebilir özkimliği?

Salt görünüşe bakarak şunun bunun yaşayışına imrenmenin yanlışlığını da Aisopos'taki bir eşeğin aracılığıyla öğreniyoruz.

Kendisi nice eziyetlerle inleyen eşek, ahırdaki otların döşesinde keyfine bakan komşu ata çok imrenirmiş. Günün birinde ne görsün bizim eşek: Zırhını kuşanan efendisi, ağır mı ağır demirli birşeylerle birçok yerini örtüp atına atladığı gibi savaşa gitmiş. Atsız dönmüş ama. Savaş meydanlarında bırakmış atını. Sürekli yorgunluktan yakınan eşeğin hemen aklı başına gelmiş. Kendinden iyi durumda saydığı büyüklerin de imrenilecek bir yanı yokmuş meğer.

Durumlar günışınına çıkıyor gibi; dillerden düşmeyen eşekçe dikkafalılığı, o eşek inadını işleyen birçok masalı atlasak da olur. Eşek'le ilişkilendirerek anlatılarından, Aisopos'un kendi çıkardığı dersler, öğütler çağdaş ölçekler bakımından tartışılabilir kuşkusuz. Ne var ki, bu masalların hepsi bugün bile, hepimize, yaşamayı düzenleyici düşünme fırsatları sunuyor.

La Fontaine'ce Eşek

Birzamanlar oynadığı etkin işlevden ötürü, önce Avrupa'da, sonra da Avrupa ötesindeki birçok ülkede kendine saygının bir yeredinen Fransızca'yı seçkin bir üne kavuşturmuştur La Fontaine. Hemen ilgi çeken konuları, düşünceleri yalın bir dile dökmüş olan bir masalcı diye bilinir. Özellikle çocukların severek okuduğu, ezberlediği bir boşzaman uğraşı diye gözüktür. Oysa yalnızca çocukların değil, her yaştaki insanın zevkle okuduğu güvenilir, bir düşünür-masalcıdır. Nitekim benim için de hiç cansıkımayan bir arkadaşdır La Fontaine.

Genelde gülüp geçilse de, bazılarının gözünde bir filozof o. Katılıyorum bu yargıya. Kuşkusuz bilim filozofu, bilimsellik kaygılı bir filozof değil. Olmasın, o da *yaşama filozofu*. Laf arasında söylenivermiş, bir izlenim uyandırır da zenginlikte, başkalarını aratmayacak bir düşünürdür o. Öyle sağduyulu, öyle gönderici, öyle insanca özlemlere özendiriyor ki, gel de candan onaylama. İlk yüzeysel bir yanı olduğu sanılsa da, azıcık eğilelim, kimbilir kaç kez yürekli bir doğrucu olduğu kanısına varırız.

İşte genelde böyle şeylerle yetinip giden iyimser bir filozof-tur o.

Bu arada bildiğimiz bilmediğimiz davranışlarıyla, doğa ile uyumlu ama huyunca huylu bizim eşek de önemli roller yüklenmekte La Fontaine'de.

La Fontaine'in eşek'te odaklanan güven, sevinç, iyimserlik havalı dinç sesini bir duyalım bakın nasıl kulak kesileceğiz.

*Un vieillard sur son âne aperçut en passant
 Un pre plein d'herbe et fleurissant;
 Il y lâche sa bête: et le grison se rue
 Au travers de l'herbe menue,
 Se vautrant, grattant et frottant,
 Gambadant, chantant et broutant,
 Et faisant mainte place nette.*

*Bir ihtiyar binmiş eşeğine gidiyormuş.
 Bakmış, çayırılık çimenlik bir yer, durmuş;
 Çözmüş eşeğin yularını, salmış çayıra.
 Seninki abanmış tazecik otlara,
 Bir yemiş, bir türkü söylemiş;
 Eşinmiş, tepinmiş;
 Yatmış kaşınmış,
 Dünyalar onun olmuş.*

Oldu işte: La Fontaine’ce eşekle tanıştık. Bu kadarcık mı? Hemen belirtelim, hep öyle değil eşek. Hem somut bir canlı, hem soyut olarak hatırısayılır görevlerle anlamlı bir yer edinmiştir insan-toplum dünyasında.

Eşek sözkonusu olunca ilk izlenime kapılmayalım gene de. Aptal birşey değil bizim eşek. Gerçi yalın bir yaşam eşek yaşamı. Yazgısı hep böyle sürüp gitmez ama. Az önce andığım masal-şiirin gidişi bile belgeler bunu. Birden haydutlar görünür. Elinden değnek düşmeyen efendi, korkudan titreye titreye, hadi kaçalım diye yularını çekiştiredursun, efendi efendidir –iyisi kötüsü olur mu– düşüncesiyle sessizce otlamayı sürdürür bizim eşek.

Dikkatle okuduğumuzda: herşeyi tüketesiye söylemek için yırtınmayan bir yazar-düşünürün sunduğu doyumsuz tatlar tadarız La Fontaine’de. Gerekeni gerektiğince belirtip gerisini okurun anlayışına, düşgücüne, yorumuna, istemine, eylemine bırakır. Onun masallarındaki her dize ne azı-ne artığı barındırmayan şiirce bir ses-söz-anlam bütünüdür.

Gelin, öylesi bir davranışla, “Eşek ile Efendileri”ni okuyalım: Bahçıvanın yanında erken uyanmaktan; dericinin yanında,

sırtına dağ gibi yüklenen, kendisini ezen derilerin kokusundan; kömürünün hizmetindeyse geç yatmaktan yakınırdır da yakınırdır bizim eşek. İnleyişleri bir-iki dokunuşla öyle çarpıcı biçimde belirtir ki. Sonuçtaysa birkaç saptamayla kulağımıza küpe edip susuyor La Fontaine.

*Notre condition jamais ne nous contente;
La pire est toujours la presente.
Nous fatiguons le ciel a force de placets.
Qu'a chacun Jupiter accorde sa requête,
Nous lui romprons encore la tête.*

*Kader haklı; ama hep böyleyiz:
Bir türlü halimizi beğenmeyiz.
En kötü kader hep bizimkidir.
Tanrıya dilekçe üstüne dilekçe:
Bütün dileklerinizi yerine getirir,
Ardından yenileri gelir.*

Hepsi bu. Bundan sonrası okurun bileceği şey: Bunalım durumunda ya çıkış yolları bulup buluşturmak, ya da elinden birşey gelmiyorsa sızlanmayı kesip herkesin kendince bir derdi olduğunu gözönüne getirip acısını hafifleterek, yazgısına boyun eğmelidir. Ne ki, eşek ile efendilerinden sözaçtığıma göre deminki “Yaşlı Adamla Eşek” masalının bitiş dizelerini birlikte okuyalım.

Sallantısızca söylüyorum: bir-iki yüzyıldır yeryüzünün düşünme, eyleme gündemini belirleyen “diyalektik” olgusunun iki ağır topunun, Hegel ile Marx’ın gümbür gümbür fırlattıklarını onlardan çok, çokönce, hem de teknoloji devrimlerinden hiç mi hiç haberi olmayan bir çağda ne kısacık ama ne açık-seçik dışavurmuş sessiz La Fontaine’in eşiği:

*Kim ise efendim
Düşmanım odur benim.*

Altyanı deneme, yazarını coşturup akla gelmedik çağrışım-

lara sürükler, diyeceğim. Olanca güleçliğine karşın La Fontaine bu savı vurgulayarak nitelemekte.

Eşeğin köpekle görüldüğü masallardan birine gelince, acı olmasına acıysa da, ne şiirli bir masal bu. Bencilliğin, yakınlarla yardımlaşmayı engelleyerek canlıyı canından eden sona götürdüğünü sergileyen bir masal: Efendisi demlenedursun keyfince otlamaya başlar uşağı eşek. Ne sakıncası var bunun? Nasıl olsa evin bekçi köpeği herşeye göz kulak olmakta. İştahı açıldıkça açılır, hızını alamayıp aş sepetinden de atıştırır. İmrenen köpek de birşeyler ister. İlkın işitmezden gelir eşek, baktı ki olmuyor, vere vere, efendinin uyanmasını bekle, öğüdünü verir. Çok geçmeden, bir kurt yaklaşır yanlarına. Aman yandım, diye köpeğe yalvarmaya başlar eşek. Köpeğin yanıtıysa doğallıkla hazırdır: “Dostum, sana efendinin uyunmasını beklemenı salık veririm.” O arada, eşeğin en damağına uygun yerlerini güzelce midesine indirmiştir kurt.

Tâ başta bildirdim ama nedense sık sık kulak ardı ettiğimiz vazgeçilmez gerçek şu: Yardımlaşmak gerek, doğanın yasası bu. La Fontaine kendi çağında söyleyeceğini kısacık söyleyip bıraksa da, bazı şeylerin durup durup yeniden altını çizmek zorundayız. Ne yazık ki, nice olumsuzluklarla ezilen bizler aptallaşıp gitmişiz. La Fontaine’den esen yelle kendimizi eleştire eleştire saptayalım öyleyse: Bölüşmek varken, açgözlülük edip elimizdekini yalnızca kendimize ayırırsak, bilelim ki, zaman erişince elimizdekinden de oluruz, canımızdan da. Gelin öyleyse, aklımızı başımıza devşirip gereğini yapalım. Gecikmeden, hemen şimdi!

Eşek’ten dolayı köpek dedim de, işte bir başka masal: Efendisiyle oynastıkça sevilip okşanan, bu arada besince kıyaklara kavuşan köpeği izleye izleye kanı tepesine çıkar bizim eşeğin. Bastıbacanın yaptığını ben de yaparım, deyip başlar efendisine etli canlı yaltaklanmaya. Cezasını bir güzel görür de. Kalkıştığı densizlik yüzünden sırtına sırtına yediği okkalı değneklerin, karşılaşırınsanız azıcık dikkat edin, izini göreceksiniz sanıyorum.

Karnı tok sırtı pekken, ola ki azıcık eğlenmek için yönetim-de atılım yapmak amacıyla buyruğundaki hayvan milletin bir akıllısına danışır aslan. Bu bağlamda adı filozofa çıkan eşek-

lerin ikisinden, dolaylı yollardan da olsa, sözediliyor. Masal bu ya, salt masal değil ama neyse, eşeklerden biri öbürüne yönelerek bakın de diyor:

*Geçen gün önümde yürüyen iki eşek
Sözü biri bırakıp biri alarak
Övdükçe övüyorlardı birbirini.
Biri şöyle diyordu meslektaşına:
“Aman bayım, ne haksız, ne budala, değil mi
İnsan denen o sözde kusursuz yaratık?
Neden dil uzatır bizim şanlı adımıza?
Nerede cahil, kaba, sersem birini görse
Eşek diyor hemen, bu ne küstahlık!
Bir söz daha ediyor böyle yersizce:
Anırmak diyor bizim söylevlerimize.
Gülünc oluyor doğrusu insanlar,
Bizi alçaltıp kendilerini yücelttikçe.
Ne demek? Siz konuştunuz mu örneğin,
Onların hatiplerine susmak düşer.*

Eşekler-arası bu karşılıklı övgüler sırasında neler, neler öğrenmiyoruz ki La Fontaine'den. Birbirini övenler, sonunda ne de olsa kendilerine okkalı bir pay düşeceğini bilirler. Üstüne üstlük güncel toplum-yaşamı için yararlı göstergeler barındırır masal. Yalnızca La Fontaine'in çağı için değil bizler için de, bu gidişle bizden sonrası için de güncel mi güncel göstergeler bunlar. Yöneten ile yönetilenlere, yönetenleri aydınlatmayla görevli kişilere; özçıkırlarını koruma dinçliği kazanmaya gereksinimi olan yönetilenlere değerli katkılar bütün bunlar. Uzatmaya ne gerek, herkes kendisi okusun. Herkes kendi duygularının, kendi özlemlerinin, ama ençok da kendi kuyruk acılarının doğrultusunda yöneticileri dümenleme eğilimindedir.

Şimdi burda biz de azıcık durup hakça davranalım: Sabahattin Eyuboğlu La Fontanie'i ne güzel Türkçeleştiriyor. O hiç-bir haber gelip gitmeyen yerde, La Fontaine'i Eyuboğlu n'apıp edip bulmuştur gibi geliyor bana. Ne ki yapıyorlar şimdi? N'olacak, La Fontaine zamanın o tatlı Fransızcasıyla hep yeni

yeni masallar düzerken, sevgili Eyuboğlu da tadını çıkara çıkara Türkçeleştiriyor olmalı herbirini.

Peki, eşiği unutmayalım. Öbür-dünyayı bırakıp kendi dünyamıza, bu-dünya masallarına dönelim. Gelip geçici bir süre için de olsa, insan soyumuza özgü ateşli tutkuların pişim pişim pişirdiği canım La Fontaine masallarıyla azıcık daha tatlanalım.

Artık anlaşılıyor gibi geliyorsa da, La Fontaine'e eşek dolayısıyla edilen haksızlığa, elbirliğiyle daha iyi belirsin diye parmak basalım, diyorum: çocukluk çağı geçip gitti mi, pek uğrayan yok La Fontaine gibi bir şair-düşünüre. Tümüyle değilse büyük ölçüde bunun nedeni çarpık okul-eğitiminde yatıyor sanıyorum. Nitekim ben bile olanca ağırlığıyla eğitimi La Fontaine'in anadilinde yapan bir okulda okuduysam da, ancak okul-sonrasında La Fontaine-kültürü gediğimi kapatma fırsatı buldum.

Çocukken derslerde La Fontaine ezberlerken, salt karşılaştırma olsun diye oldukça sık Latin şairi Phaedrus'u da işe karıştırmamız istenirdi. La Fontaine'e eskiyi yineleyen bir şairmiş gözüyle bakılırdı. Bu türden sağlıksız yargılara ben de inanırdım. Zamanla baktım ki, böylelikle yalnızca La Fontaine'e değil, kendimize de kıymış oluruz. Bırakın Phaedrus'u, onun atası Aisopos'tan da zengin bir orkestra La Fontaine. İşte bu gerçeği göze kulağa buyur etme dileğiyle, kendisine hoşça kal, demeden, gelin masalcılarımızın olabildiğince kendi seslerini soluklarını bir kez daha içimize sindirelim.

Önce Aisopos'un kısacık bir masalını, sonradan bir-iki değişim görmüş masalını Ataç çevirisinden, onun o sağlam güzel çevirisinden, ne yazık ki Eski Yunancadan değil, güvenilir bir yeni Fransızca çevirisinden Türkçeye aktardığını birlikte okuyalım:

Tuz yüklü bir eşek çaydan geçiyormuş, ayağı kayıp suya yuvarlanmış. Tuz suda eriyivermiş. Eşek kalkıp da yükünün hafıflediğini görünce ayağının kaydığına pek sevinmiş. Bir gün de sahibi o eşeğe sünger yüklemiş. Eşek yükün suda hafıflediğini öğrendi ya! Çaya varır varmaz ayağı kaymış gibi suya serilivermiş. Süngerler suyu içtikçe şişmiş, şişmiş, ağırlaşmış; o kadar ki eşek bir türlü kalkamamış, ölüp gitmiş.

Şimdi de Eyuboğlu'nun Türkçesiyle La Fontaine'e kulak kabartalım:

*Bir eşekçi, elinde asa,
Bir Roma imparatoru edasıyla
Sürüyormuş uzun kulaklı iki düldülü.
Biri sünger yüklü, bıraksan uçacak;
Öteki ağır aksak,
Sırtında şişeler varmış gibi
Tika basa tuz doluymuş küfeleri.
Bizim üç ahbap çavuş az gitmiş uz gitmişler
Dere tepe düz gitmişler
Varmışlar geçit veren bir ırmağa
Ve bakın orda neler gelmiş başlarına.*

La Fontaine'deki yaratıcı artımlara bir bakın. Herbiri ayrı bir zenginlik getiren ayrıntılar ne upuygun sesler, sözler, renkler sunuyor: Eşek birken ikiye çıkmış. İşte bu çok önemli. Kimselerin La Fontanie'den lıkır lıkır içercesine alacağı tadı bozmak istemediğinden yalnızca bu gelişmeye dikkat çekmekle yetineyim. Tuz yüklü eşeğin her zamanki alışkanlıkla suya dala çıka tuzu eridiğinden, hafif mi hafif gülüp oynadığını gören sünger yüklü türdeşi, yetesiye durum-inceleme yapmadan suya dalınca neler olmaz ki, — çevreden yetişmeseler dolu dolu suyla şişen süngerler yüzünden az kaldı canından oluyormuş. Kendiniz okuyun!

La Fontaine'in bitirişiyse, Aisopos'tan bambaşka bir ders, modern çağın insanlarına çok daha uygun birşeye:

*Herkesin gidişi bir olmamalı,
Her gördüğünü yapanın yamandır hali.
Buydu demek istediğim başlarken söze.*

Ya daha başka neler diyor La Fontaine? Kuşkusuz, kimse kimseye, neyi okuyacağını, nasıl okuyacağını buyuramaz. Gene de candan bir şair-dost arayanlara benden bir öneri: La Fontaine'i unutmayın.

Cervantes - Don Quijote'deki Bilgelik Eşeği

Don Quijote, *Cervantes-Don Quijote* benim için. Çoğun, yazar ile yapıtı birbirinden ayıramayacağıma göre, böyle diyorum. Bu doğrultuda ayrıntılara inmenin bizi eşek'ten bambaşka yerlere götüreceğinden, bunun nedenini biryana bırakalım. Şimdi gözünü etmek istediğim Sancho Panza'nın eşeği. Rasgele bir eşek değil. Abarttığım yok, bir halk bilgisi Sancho Panza, — eşeğiyle birlikte kuşkusuz. İspanya'nın da kendince bir Nasrettin Hocası var. Düşte düşüncede ne zaman kendimi Cervantes'te bulsam, Montul Ovasını saran yollarda ağır ağır ilerleyen üstü gölgemsi bir at ile bir eşek gelir gözlerimin önüne: Don Quijote ile Sancho Panza — Mancho'lu soy-lu, yiğit Don Quijote, o dillere bayram Rosinante'nin sırtında; atuşaklarının en ünlüsü düpedüz köylü kişi Sancho Panza ise — adsız sansız Karakaçanında; Don Quijote dimdik, Sancho Panza süklüm püklüm, — biri atta öbürü eşekte. Biz gene yalnızca eşek'te odaklanalım. Ne de olsa, birbirinden eşsiz serüvenler içeren kitabın, Sancho Panza açısından, düğümü, o eşek sırtındayken ortaya çıkıyor. Sancho'yu atuşağı olma-ya çeken neden, Don Quijote'nin yakın bir gelecekte kendisini Ada valisi yapma sözü. Daha yola çıkar çıkmaz, ilk fırsat belirttiği an, bir el yularda, öbürüyle Karakaçanı okşarken, punduna getirerek, valilik sözünü efendisine bir güzel onaylatıyor Sancho. Sözü alır almaz bu kez eşeğini, sen-benim-canımsın-vali-de-olsam-seni-unutmam gibilerden kimbilir ne candan sıvazlamıştır Sancho. Desene, herşey eşeğin tanıklığında gerçekleşiyor.

Gelgelelim *Cervantes Don Quijote'*deki bu eşek-yaşantımız birşey değil, eşekle birlikte yaşayacağımız öyle çok şey var ki. Eşeği olmasaydı, gezgin şövalye Don Quijote'ye nasıl uşaklık edebilirdi Sancho? Doğrusu, bizim de o eşeğimiz olmasaydı, nice serüvenden yoksun kalırdık biz de. Kendi hesabıma söylüyorum: hani ne derler, dünyaya eşek gelen biri bile Sancho'nun eşeğine rastlayıp ona şöyle keyifli bir süre ayırma talihine erişmişse, kim ne derse desin, gene de böyle biri için dünyaya-eşek-geldi-eşek-gitti denemez sanıyorum.

Nerde kalmıştık, — Sancho eşeğiyle yollardaydı. Efendisinin selam, saygı ve sevgileriyle güzeller güzeli Tobosolu Dulcinea'yı aramaya gittiğinde dolandığı birtakım işleri düzene sokmaya çalışırken, bir de bakar ki Sancho, talih bu ya, yeller esiyor eşeğini bağladığı yerde. Üzgün mü üzgündür tabanvay Sancho. Birden kendi eşeğini birinin altında görmesin mi? “Canımı geri ver!” diye öyle bir tozduman salıyor ki ortalığa. Öyle bir gürültü gümbürdetir ki, o sayfaları bir okuyan bir daha unutamaz. Eşeğini alır almaz da, o ne hal-hatır soruş — dil-gönül nedir bilen herkesi büyüler: “Ee, nasılsın bakalım can dostum, canım yoldaşım benim, nasılsın?” Bundan doğal birşey olamaz; çünkü eşeği tüm varlığıdır onun. Kimbilir, iki eliyle muncıklaya muncıklaya sevinç gözyaşlarıyla hayvancığının başına sarılıp ne içten gelen bir istekle şapır şupur öpmüştür onu.

Cilt biterken, birbakıma eşeğin başrolü oynadığı bir sahne daha: Don Quijote bir berber taşı serüvenine dolanmıştır. Sayfalara sığmayan bu Cervantes yaratısını kesip biçmeden buraya aktarmayacağıma göre, iş başa düşüyor gene: Gerçi ortada bir berber taşı var ama, yiğitler yiğidi, bir tas için serüvene girer mi hiç? Gelgelelim şövalye kitaplarında sık sık rastlanan bir büyü yapılmıştır kendisine. Büyü düzeni bu, koca Mambrino'nun miğferi berber tasıymış gibi gelmektedir ona. Sancho'ya gelince, aklı, kaçırılıp bulunan eşekte, “Adalet Adalet!” diye yaygarayı basadursun, berber taşı, tartışmalarına karışmaktan da geri kalmaz hani. Böylece, herşeyi “ülkü” katından yorumlayıp değerlendiren Don Quijote'ye karşılık, herşeye “gerçeklik” tabanından bakan Sancho Panza dünyagörüşlerince karşı karşıyadırlar. Biri, nice kitaplıklar dolduran günümüzün yazı-çizi uğraşının odağı idealizm'in; öbü-

rü realizm'in en belirgin yandaşı olarak sonuna dek direktir de direktir. Bu arada, köylü sağduyusuyla, Sancho Panza; ahırdaki eşeğin kendi canyoldaşı olduğunu semerin tıpatıp uymasıyla belgeleyip iç rahatlığıyla köşesine çekilir. Don Quijote'ye gelince, o Mambrino-tas tartışmasının berber zavazingosuyla kapanabileceğine birtürlü akıl erdiremez. Kendi inancına karşı çıkarılan hiçbir kanıtı benimsemez. Onsuz edemediği ülkücü tutarlığı engeldir buna. Bu arada bizler, gerçekçi-ülkücü burgacındaki kısıkvrak durumumuzda gülelim mi ağlayalım mı şaşırıp kalırız.

Birinci cildin en son sayfalarındaysa sevgili eşeğimiz gene gündemde. Hoş, yalnızca Sancho'nun değil, tüm evhalkının sevgilisidir o. Nitekim Sancho oldukça kırık dökük köye döndüğünde, karısının en ilk sorduğu şey, eşeğin sağlığıdır. Ancak, "Benden daha sağlam," yanıtından sonradır ki, şölene dönüşür karı-koca kavuşması.

Bir hiçten en anlamlı serüvenler kotaran *Don Quijote*'nin ikinci cildiyse anlamlı yaratılarda Sancho ile eşeğini parmak ısırtan bilgeliklerle donatmıştır. Birtakım "eşekçe" şeylermiş gibi görünseler de, insanca sıcacık güzellikler dolup taşan bir bu serüvenler serüvenidir artık yapıt.

Bizim ikili, bizim dörtlü desek de olur, ikinci ciltte anlatılan o ballar balı üçüncü Mancha çıkışlarında, daha ilk indikleri konaklama yerinde öyle bir patlar ki. Bizimkiler yorgun argın dinlenirken, efendi atı Rosinante bir kişneme tutturur, ötesini sormayın. Aşağı kalmak ister mi, Sancho Panza'nın uşak eşeği. Fırtınalar kopara kopara anırmaya koyulur. Canyoldaşı Karakaçan'ın anırmasını yorumlamaya başlar Sancho Panza. Bundan doğal ne olabilir ki: eşek milletin kendine özgü dünyasının o önemli-anlamlı bir yaşama göstergesidir eşek, ilginç bir haberdir anırma. Ötesi mi, -anıрма bu, uyandırdı mı- öyleyse fırsat bu fırsat diyorum: Nasıl bir fırsat? Başkaları da *Cervantes-Don Quijote*'yi kendisince okusun, diyorum burda.

Gene de gel dayan. Kimsenin güzelliklerden yoksun kalmasına katlanamam. Tadı damağımda başka bir anlatıyı kendimce anlatayım öyleyse.

Sık sık köpek ulumaları ile, hiç onsuz olur mu, uzaktan uzağa arasıra da eşek anırmaları arasında aydınlıkça bir gece,

güzeller güzeli Dulcinea'nın köyüne girer bizimkiler. Birden sağduyumu devşiriyorum: orda yaşanan eşsiz sahneleri Cervantes'ten başka kimse anlatmaya kalkışmasın.

Hepten susmak denemeciliğe aykırıdır. Öyleyse, ister istemez, ikinci ciltteki başka bir olayı anlatmak zorundayız. Eşek'li bir serüvenden başka ne olabilir bu?

Genelgeçer bir doğa-yasası değilse de, efendinin Rosinante'siyle uşağın Karakaçan'ı gerçi pek iyi geçinmezler, orası apaçık ama kardeşçe birbirilerine kaynaştıkları anlar da olur. Uzun gidişlere eşlik eden uzun konuşmalar sonunda bitkin düşer efendi ile uşak; uyumadan önce, canyoldaşlarına kıyamazlar gene de: hayvanların üzerinde ne var ne yoksa indirip çayıra salarlar. Yok, yanlış dedim, uykulu gözlerle de olsa bu görevi her zamanki gibi Sancho yerine getirir. Sancho demişler ona, hayvancıkları bir güzel doyurmayı da unutmaz. Kavuştukları eşitliğin sağladığı esinle olacak, bizim dört ayaklılar birbirilerine bir sokulurlar, bir sokulurlar ki sormayın. Ne yapsın zavalılar. Önce birbirilerini yolyordamla sınarlar; ardından da Rosinante uzuncacık boynunu Karakaçan'a hafifçe yaslayıp gözler yerde öylecene uyuyup giderler. Aradabir usul usul konuşurlar kuşkusuz. Konu kıtlığı ne gezer onlarda; birbirilerine söyleyecek şeyleri dolup taşmıştır. Ne mi derler, Cervantes birşey anlatmadığına göre, canımız istese bile, şeytan dürtmesini savıp biz de geçelim şimdi burda. Bilelim ki, alışlagelenler uyarınca uzun sürmez sözünü ettiğimiz dostluklar. Cervantesçe bir tutumla dizeye döktüğümüzde karşılaşılan gerçeklik şöyle dile getirilebilir:

*Dost diye birşey aramayın. Tüm dostluklar biter.
Ergeç mızrak olur eski kamışlar.*

Yanılıp sahneleri birbirine çatıyorsam da, özü bozan birşey yok bunda. Tam tersine, Don Quijote-Sancho birlikteliğine uyan birşeyler kıpırdıyor belleğimde.

Gezginci at binenimiz ile eşek sırtında onu izleyen çalışan köylümüz arasında geçen bir konuşma da, eşekten dolayı, hep belleğimdedir. Şöyle ya da böyle uzun süren birliktelikler belli

bir kıvama erişince efendi ile uşağı arasında enikonu bir gerginlik belirir. Uşağını tuhaf ama ilginç, oldukça eğlenceli bulmaya başlar efendi. Bu arada, ne yazık ki, salt efendinin efendiliği yüzünden, kimbilir kaç kez, bir güzel ıslatırlar uşağı. Efendiyi de ıslattıkları olur ama. Sancho yanındadır neyse. Kendi yerde sürüklenirken, gene de efendisini can eşeğin sırtına bağlayıp götürmeyi becerir o. Yorulunca da, komut kendisinde ya, dilediği yerde mola verir. Yiğitliğe yakışmadığı için Sancho Panza değnekler yerken uşak işlerine karışmayan Don Quijote başka ama. Don Quijote, ilk fırsatta uşağına seve seve uşaklık eder, azıcık da onun eşeğe binmesine bile yardımcı olur. O zamana dek şövalyeler tarihinde hiç rastlanmayan bu devrimin ne denli altını çizsek yeridir. Ee, ne de olsa eşeğe de önemli rol düşen bir devrimden sözediyoruz.

Hiç biter mi, Don Quijote ile Sancho Panza arasındaki söyleşmeler. Eşeğinin sırtına oturur oturmaz, ilk aklına gelen valiliktir Sancho Panza'nın. Efendiliğin bazı yönlerine özense de, bunca olaydan sonra işlerin özünü çakmaya başlamıştır. "Valiliği boşver, dert açar adamın başına; şöyle ağırca bir altın kesesi de benim işimi görür," diye düşünmeye koyulur. Yeri gelince, bu düşüncesini efendisine açmaktan çekinmez. Yüce şeylerde gözü yoktur onun. Eni sonu dilediği: Kendisiyle yakınlarına elgün içinde aşağılanmayacak kadar mangır. Bunu bir kez sağlama alınca da, doğruca dereye gidip kuş sesleri arasında balık tutacaktır. Bir çift yağız at da göz çıkarmaz hani. At yoksa, beygir de aynı işi görür. Hatırbilir Sancho hiçbir başka dörtayaklıyla değiştirmez Karakaçan'ı. Baş sıkışınca dertleşir onunla; tehlike sezdi mi de, Karakaçan'dan iyi yardımcı olur mu? Atladığı gibi sırtına, ayaklarını bir bastırırsın kendi atındadır o da — "dörttnala" sıyrılır gümbürtüden.

Ana serüveninin kıyıcığında da olsa, *Don Quijote'*de eşeğin görüldüğü öyle çok yer var ki. Şimdi şuracıkta tam söyleyemiyorum. Bakıyorum, belleğimde güneşli mi güneşli ayrıntılara dek orda, sonra bir de ne, bulanık mı bulanık birtakım olay izleri... N'etmişim ben, yazı-çizi, sağlık-mağlık derken nerdeyse iki yıldır *Don Quijote'*yi yeniden okuyamadığım için başıma geliyor bunlar. Eee, böyledir bu: okumalardan öbür oyuncaklarına,

yazmaya, yazmadan okumaya bir gel-gittir okur-yazar'a düşen o güzelim yaşamayazgısı.

Hep akıp gider ama insan yaşamı. Sancho Panza'ların da başına hiç umulmadık şeyler gelir, hepsi hep çileli şeyler olacak değil a, güzel şeyler de getirir yaşam. Sancho Panza'ya sorarsanız, köyden ayrılışlarından 20-30 yıl sonra; Don Quijote'nin hesabına göreyse, olsa olsa 2-3 ay sonra, nicedir gözünde tüten Ada valisi koltuğuna kurulur bizim uşak. Yele yağmura karşı koşturmalar, kemik sızlatan değnek fasılları, göğüs üstüne taş gibi oturan tekmeleyişler — olumsuzluğun hertürlüsü çok gerilerde kalmıştır artık. Sarayın efendisi, uşakların buyrukçusu, köylünün babası, askerin komutanıdır artık bizim iyi yürekli, sağduyulu Sancho Panza'mız. Parmak ısırtan acıması bol yufka yüreğini güden zekâ keskinliğiyle gecikmeden verdiği kararlarla kısa sürede Ada'sının her yöresinde övgü toplar. Bu arada, vali değil mi, pamuk ellerin yıkadığı bedenini, başlangıçta az çok yadırgasa da yumuşak dökşeklerde dinlendirmesini bilir hani. Birbirinden değişik saray mutfağı yemeklerinden sonraysa, bunca yorucu işler arasında, o kadarcık hakkıdır, çevresindeki dilberlerle, özünü yakından pek bilemesem de, oynaşma fırsatlarını da ıska geçmemiştir kanısındayım, — ne de olsa doğa çocuğudur o.

Vali olduktan sonra, kuşkusuz istemeye istemeye ata binmek zorunda kalır bizim eşek dostu. Gene de o Karakaçanı hiç gönülden çıkarmaz. Akla gelebilecek heryönden krallar gibi yaşatır onu. Sık sık fırsat yaratıp ahıra onu görmeye gider. Okşar, öper onu. Her kez yaşlı gözlerle ayrılır yanından. Eşeginden yoksun kalması valiliği bile çileye dönüştürür zaman zaman. Eskiden geceleyin hiç düş görmeyen Sancho Panza'nın gece konuğudur artık Karakaçan. Bir süre sonra, kimselere çaktırmadan gündüzleri bile, eşeğiyle uzun uzun söyleşilere dalar. Keşke o söyleşileri birbir kaleme alsaydı Cervantes. Eni sonu o da yazarlardan bir yazar; her yere yetişemez ki tek yazar. Hoş, o Cervantes ama, belki de bile bile bizim düşgücümüze bırakmıştır bu söyleşileri. Evde, sokakta, kırdan zaman zaman kurguladığım bu söyleşiler, kafamı gönlümü uyanık tutan yaşantılar bana. İnanın ki, bencillikten değil; Cervantes'i incitmemek için hiçbirini kâğıda dökmek içimden gelmiyor.

Ne diyorduk, pekçok yüce-kat talihlileri gibi, anılmaya değer bir dizi serüvenden sonra, bizim bilge, güleç vali Sancho Panza birdenbire bir çukurda bulur kendini. Kimbilir kimin bir parmak oynatışı sonucunda kaldırıp atmışlardır onu oraya. Yapayalnızdır. Ola ki, valilikten kurtuldum diye sevinçle, valilikten atıldım diye üzüntüyle n'apacağını bilemez ilkin. Doğallıkla sonra sonra, gözlerini açar duruma gelir. Valilik günlerinde harıl harıl kaynayan bilinçaltı, — hop, hop Karakaçanı getirir gündeme. Sevinçle sağını solunu yoklamaya başlar. Aa, yanındadır Karakaçanı. Neylersin ki o da bitik. Gel de nerdeyse nalları dikmiş bir eşiği tekbaşına ayağa kaldır. Neyse elyordamıyla azıcık aş bulur eşiğin heybesinde. Midesi kazınsa da, kendisinden önce gelir Karakaçan. Hepsini bir güzel yedirir ona. Böylece binbir çaba sonucu dört ayağı üzerinde dikilir bizim Karakaçan. Cervantes'ten esen yeller öyle karıştı gitti ki içimde, kesinlikle böyle birşeyler oldu demekten alamıyorum özümü. "Bizim" mi dedim, ona ne kuşku, Sancho Panza gibi eşiği de bizim artık.

Tükenir mi hiç *Cervantes-Don Quijote*? Tükenmez. Efendi siyle atının, uşakla eşiğinin eve dönüşlerini anlatacağım. Çizmeden yukarı çıkamam ki. Dileyen Cervantes'in kendisine başvursun: herkese çabası oranında açık bir yapıt *Don Quijote*. En iyisi benim Sancho Panza'nın eşiği açısından bir Endülüs romanı yazmam gerekecek. Gene de akıldan çıkarmayalım: her yapıtın çağrılı yazarı başka. Tektir: şövalyesi, uşağı, atı, eşiğiyle tektir *Cervantes-Don Quijote de la Mancha*.

Birgün Nasrettin Hoca Eşeğine

Kuruntu değildir sanısıyla söylüyorum: Çok beklettim. Dörtyanımı Nasrettin Hoca'nın torunları sardığına göre, geç kaldığımı sananlar bile olmuştur. Öyle ya, "eşek" denince, bizde çoğun ilk aklagelen, daha doğrusu gelmesi gereken, Nasrettin Hoca'nın eşeğidir. Gerçi bizim Hoca karısıyla, mahalle komşularıyla sıkı ilişkiler içindedir. Görev gelip çatınca, yerli yabancı devlet yöneticileriyle de bağ kurar. Gene de gecesini gündüzünü eşeğiyle, eşek dolayında geçirir hoca, — o adsız ama ünlü tüyü bozukla. Hem söver ona, hem sever onu. Artık kendinden ötürü mü, eşeğin huyundan suyundan mı, varsın herkes kendi yargısını kendisi versin.

Nitekim biz de, birgün Nasrettin Hoca'ya eşeğinin, üvez yerken ırmağa düştüğünü haber verdiklerinde Hoca'nın ne yaptığını gözümüzün önüne getirelim. Ne mi yapar — hepimizin yaptığını yapar: yitirdiğini aramaya koyulur hemen. Su akıntısı yönünde değil de, ters yönde ama. Yanlış yöne bakıyorsun, diyenlereyse, neyi nerde arayacağımı benden iyi siz mi bileceksiniz, aradığımı kendi huyu suyu yönünde arıyorum işte, diyerek çevresini susturur. Haklıdır Hoca, gerçekten de çoğumuz, pekçok davranışımızda, başka'nın, başka şeylerin konumundan, nesnel tutumdan çok, kendi huyumuzun suyumuzun yönüne gittiğimizi, bilmem, ayrıca vurgulamam gerekli mi?

Hoca'nın eşek-fıkralarına bir başladık mı kolay kolay sonu gelmez. Herbirinin tadı tuzu kendine özgü olduğu için hızımızı alamaz, birinden öbürüne seğırtip dururuz. Anlatı eğimini denetim altına almalıyız öyleyse. Güzel şey insanın kendisini tutması. Fıkraları tespih örneği ardarda dizmenin ne anlamı

var? Önemli olan, hem Hoca'nın dünyasını, geleneğini hem kendi dünyamızın yaşamını çarpıtmayan bir anlatı sergilemek. Çepeçevre upuygunu kotarmaksa ince iş: Özellikle, Hoca'yla uyum kurmak zor mu zor. İlk bakışta, onun kadar birbiriyle bağdaşmayan eylem söylem kimde var? Gene de keskince dikkat edersek saptayabiliriz: Hoca'ya uymak, karşılaştığımız olayların derin yapısını yakalamaya dayanır. Desene, yaşamın çelişmelerine ayak uydurmak gerek. Hoca'nın da parmak bastığı böyle birşey değil mi zaten? Peki, nasıl davranacağız o zaman? Hiç kuşkusuz: bizi çevreleyen olayların ortaklaşa akışına göre davranacağız.

Yaşam ne ki, her yaşta öyle ya, hele bir yaştan sonra: sanki düzgünce, derken bunalım-ı, derken derken bunalım-sonrası, sonra gene... bütün bu birbirilerinden ayrılmazlıklarsa hızlı hızlı, yavaş yavaş, sonra gene... işte böylesi bir dolambaç. Eşegini-yitir, eşegini-bul türünden birşeyler, "şey" denecek birşey varsa ortada. Üzül-sevin, sevin-üzül, bir de ne göresin uçmuş gitmiş payına düşen yaşama-zamanı.

Hoca da, boz eşegini bula yitire yaşamı sürdürüp giderken, günün birinde bir de bakmış, ortalıkta yok gene eşek. İlk, çıkar gelir demiş, yok. Sonra sessiz sessiz sağa sola bakınmış, — yok, yok. Bu kez işler ciddi mi ciddi yani. Eşeksiz n'olur o? Yılar mı Hoca, bağıra çağıra hadi yollara! Yolda rastladığı bir tanıdık, durumu öğrenir öğrenmez veriştirir: Böyle üfleye püfleye bağıra çağıra eşek aranır mı? Hoca Efendi, senin gibi akıllı-uslu adama yakışmıyor doğrusu. "Eşek! Eşek!" diye diye uyuyan köy çocuklarını uyandırıyor. Çıkışmayı gülerek karşılayan Hoca'nın yanıtıysa şöyledir: Son umudum karşıki yüksek tepelerin ardında. Hele oraya varayım, orda da yoksa, köy ne ki, tüm dünya duyacak bağrışlarımı.

Kendi çağının kültür çerçevesini aşan uzak-görüşlü, derin bir kafa Nasrettin Hoca. Bazan Wittgenstein'a, bizim çağımızın gözde filozofuna bile, taş çıkartan inceliklere dokunuyor.

Büyük olasılıkla dikkatten kaçtığı için anımsayalım. Olay şu: Timurlenk'in Anadolu'yu haraca kestiği 15. yüzyıl başlarındayız. Çoluk çocuğuyla birlikte kendi canını kurtarma kaygısıyla, zorbaya eşegini armağan eder bir köylü. N'apsın

zavallılık, yağmalar ortamında kala kala bir eşeği kalmıştır elinde. Böylesi bir armağanı övmek amacıyla ne söylenebilir ki? Güç, can yönünden allayıp pulladığı hayvanın rengini boyunu bosunu göklere çıkarıp susar. Baktı ki Timurlenk pek ilgilenmiyor, Hoca gelir aklına: “Sunduğum bu eşek öyle değerli yetilerle bezenmiştir ki, Nasrettin Hoca’nın elinde olsa kısacık sürede okumayı bile öğrenir,” sözleri çıkar ağzından. İşte o saat keyfi gelir çatık kaşlı hakanın. Buyruğu üzerine çağrılan Hoca’ya, “Eşeği sana bırakıyorum; iyi bak; ona okuma öğret; günü gelince isteteceğim!” der. N’apsın Hoca, Nasrettin Hoca değil mi ama, düşünüp taşınır, çıkar yol bulur. Diş ısırtığı işlemez kocaman deriden bir kitap yaptırıp sayfaların arasına eşeğin o çok sevdiği arpa tanelerini boca eder. Sabah akşam eşeğin önüne koyar kitabı. Arpa bu, sayfaları upuzun diliyle birbir çevirip başını hoşlanmayla sağa sola döndüre döndüre sessizce mideye indirir eşek. Eşeğin duruma alıştığını görünce, aradabir sayfaları arpasız bırakıp eşeğin önüne sürer Hoca. Arpasız kalan eşekse, kuşkusuz, bir anırmadır tutturur o zaman.

Artık hazırdır. Günü gelip de çağrılınca, eşekle birlikte huzura çıkar Hoca. İlkin, kitabı andıran bir deri parçası bırakır eşeğin önüne. Eşek de basar yaygarayı. Ardında, hemen, aayanlışı-olmuş dercesine iyice arpa dolu kitabı sürer eşeğin önüne. Geçer karşısına, o da herkes gibi gösterimi izler. Tıs-pıs olup sayfaları filozofça çevirmeye koyulur eşek. Şaşar kalır herkes. Ama Timurlenk bu, kurnaz adam: “Okumasına okuyor da, okuduğunu anlıyor mu?” diye bir soruyla karşı-çıkışta bulunur. Durur mu, yapıştırır Hoca: “Okusun, demiştiniz, siz de onayladınız, işte okuyor. Ne anladığına gelince, biz orasını bilemeyiz. Bunu bilmek için eşek olmak gerekir.”

Gel de şimdi, sırası düştükçe ünlü çağrışım uzmanı Pavlov’u işe katma, Wittgenstein’ı anımsama. Nasrettin Hoca’dan beşyüz yıl sonra *Philosophische Untersuchungen – Philosophical Investigations* adlı o çağrağan diye nitelediğim kitabında ne söylüyor Wittgenstein? Özdeğişinden aklımda kaldığına göre, savı şu, değil mi: “Aslan konuşsaydı, ne dediğini hiçbirzaman anlayamayacaktık.” Anadolu dehası Nasrettin Hoca ile Avrupa

dehası Wittgenstein felsefeye akraba insanlardır, demekten kendimi alamıyorum doğrusu.

Nereye dönsen hoca fıkraları çalınır kulaklarına. Çoğun tatsız tuzsuz anlaştılar bunlar. Millet, Hoca'nın dediğini-yaptığını araç diye kullanıp geçiyor. Oysa: sorun-çözümü, ipucu, özeğitim, içyetişim, dünyaya bakış genişliği, daha da başka yakamozlar fışkıran bir kaynak Hoca fıkraları. Ne ki, ortaklaşa birşey gerektirmekte, eli ayağına uygun bir anlatış gerektirmekte. Kes-tirmeden diyeyim: bana bir Hoca fıkrası anlat, ne tür dil-duygun, ne düzeyde dil-zevkin olduğunu söyleyeyim. Abartı değil bu savım; Hoca fıkrası anlatışından, bir insanın yaşama-anlayışını, dünya-görüşünü bile azcık çıkarımlayabiliriz. Öyle derme-çatma anlatışlarla karşılaşıyorum ki, Hoca fıkralarına nerdeyse hepten uzak durmaktayım. Birkaç demirbaş fıkra var ki, yağlı paslı, eğri büğrü kaplarda hep yeniden pişirilip pişirilip önümüze konuyor. Ola ki, bundan, bir Hoca-fıkrası da ben anlatsam, hevesine kapılmamam elde mi şimdi? Şöyle gönül bezeği birşey, hele sıkça boygöstermeyen bir fıkra olsa ne iyi olur: Eşek yitirmekten açtığımıza göre, hadi gelin izlencemizden uzaklaş-mayalım.

Nasrettin Hoca eşeğini yitirmez mi gene. Durur mu Hoca, eskileri unutmamış ki, başlar sessiz sessiz, kendi kendine söylenmeye: Bıktım artık, kabak tadı verdi tüysüz, oh olsun, bu kez aramayacağım işte. O gelsin beni bulsun.

Bir süredir eşeksiz gördükleri Hoca'nın, o alıştıkları heyecanıyla eşeği aramadığını saptamakta gecikmez eş-dost. İlkin şaşakalırlar; bunda bir iş var deyip susarlar gene de. Aradan aylar geçip de Hoca'nın yaşayıp gittiği açık-seçik ortaya çıkınca da: Demek ki, bizim Hoca'nın huyu suyu değişmiş, yargısına varırlar. Ama değişen Hoca olunca n'aparız kaygısına düşer herkes.

Bizim Hoca'ysa birgün yolda, yörenin eşekbaşısına rastlar. Pek gıkı çıkmasa bile bozeşegi hep aklındadır, kuşkusuz. Değil mi ki fırsat ayağına geldi, hadi sorayım; eşekbaşının her eşekten haberi vardır, diyerek umutla eşeğin yerini sorar ona. Eşekbaşı da, hani sözcüğün tam anlamıyla eşekbaşılardandır. Ee, başka türlü de yakışmaz eşekbaşına. Birden durumu çakar. İçten

içe kıs kıs gülerек düşünür. Herkesin işi onunla, çoğu oto-onarımcıları gibi pattadak yapıştırır: Bildiğini sanıyorduk, senin eşek Mısır Kadısı oldu. Kaçırır mı Hoca, o da ne dese beğenirsiniz: Şimdi anladım. Ben senin haylazla birşeyler öğretmeye çalışırken, söylediklerimi, onun yerine kulaklarını dikip hep benim eşek dinliyordu.

Bize gelince n’apalım, bazılarına dolambaçlı gelebilecek yalın yolumuzda ilerlerler, işte böyle, gerektiğinde Hoca’nın eşeğine takılıp bazan yavaş, bazan hızlı yaşayıp gidiyoruz.

Öyle de, dosdoğru Hoca’yla ilgili bir soru aklı kurcalayabilir şimdi burda: Günümüzde yaşasaydı, şu “modern” diye nitelenen çağda eşeksiz n’apardı Hoca? N’apacak, o da kentin havadar bir kıyıcığına yerleşip olanakların elverdiği oranda külüstür mülüstür bir araba edinirdi eşek meşek yerine. Az önce sözü geçen onarımcı esiniyle kurgulayalım: Varsın, karısı, hep arabanın başındasın, çoluk-çocuğa zaman ayırdığın yok, diye vıdıvıdı etsin, ne yapsın yani Hoca da? Mahallenin bastıbacakları, hattâ delikanlıları zaman zaman yazı-çiziyle, daha da başka elatışlarla başına birsürü iş çıkartsalar da birşeylerle oyalanıp gidiyor ya, ona bak sen.

Denemecilik de, hele böylesi eşek-araba denemeciliği, hiç olmazsa birbakıma öyle değil mi, oyalanırken oyalayıp cana can, bilgiye bilgi, görgüye görgü katacak. Deneme yaşayıp öğrenme, öğrenip yaşama, yaşarken, –kuruntu sanılmasın, bazıları için de çekilip gittikten sonra bile– yaşama yöneltisinde bir çalışma.

Böyle şeylerle uğraştığımız için, bizi eşeğe ters bindirmeye kalkışanlar çıkabilir. Böylesi durumlarda herkesin kendi doğasınınca davranmasından daha uygunu var mı? Ben gene kimseye yapacak-edecek yüklemeye kalkışmadan, yalnızca özüm adına konuşayım: Bocalayıp gittiğimiz şu dünyada azıcık da Hoca’lamanın kime ne zararı var?

Hep halk için: dil sevgisini, kültür saygısını, düşünme namusunu candan benimseyelim. Yaşamaya, hep başdik, yapışmadan sarılalım. Bu arada, başkaları bizimle eğlendiği sanısıyla avunadursun, biz kendimizle, kendimizce eğlenmemize bakalım. Önemli olan kimin kiminle dalga geçtiğini düşünerek sevin-

mesi değil. Önemli olan yaşamı kendimizce, kendimize uygun niteliklerle, olabildiğince özgeye de yararı dokunacak biçimde birlikte yoğuralım.

Denemeli denemesiz yaşanan şu dünyada yeryer dayanılmaz tatsız-tuzsuz dünyada, başkaları oyuna getirdik, diye avuçlarını ovuştursa da gelin biz, yazar olarak, okur olarak Nasrettin Hoca'laşıp kendiliğimizden eşeğe ters binelim.

Akdenizaşırı

Durup durup “doğruymuş!”, diyesi geliyor insanın. Öyle ya, ne dünya şu bizimki, heryanda eşek, hem de türlü türlü. Benim gibiler de gelmiş, uzanabildiğinin yularına yapışıyor — iki ayaklı “eşeklerden” bunalınca kuşkusuz. Binbir olumsuzluk yığnında azıcık eşekli-boşzaman hakkı var insanın. Eşek bu, çoğu çok denemez. Neylersin ki, Akdeniz yöresinin can eşekleriyle oyalandım, o kadar. Ötekiler de var oysa. Hoş, Akdeniz’de bile ıska geçtim kimilerini.

Sözgelimi: keçiayaklarıyla kırlardan derelere seke seke çaldığı flütle tüm-doğayı yücelten Pan’ın müziğini Delpha tapınağındaki müzikten üstün tuttuğu için, Olympos’un, eşek kulaklarıyla cezalandırdığı Midas’ın çileli gizeminde yayılma-ya kalkışmadan, Herodotos’ça yorumlarla dolduktan sonra, tragedia–commedia yazarlarının değer bildirimlerine dala çıka kimbilir nerelere gitmemiz gerekecekti o zaman. İsa’yı köyden köye Kudüs’e taşıyan, bazı çevrelerce kutsal eşeğin sırtındaki o anadan doğma haça elatmadım. Arabistan çöllerinde eşeklerin, genelde, deve kervanlarının başında gitmesinin, su bulmadaki duyarlığa dayandırılmasındaki olgusal nedenleri incelemedim. Mevlâna’nın eşekle sevişme öyküsüne daha önce başka bir bağlamda elatmıştım sanıyorum. Eşeklerin Akdenize yakın bozkırlardaki işlevine, bu arada Keloğlan’ın yakınındaki eşeklere değinemedim.

Görüldüğü üzere, hiç umulmadık yerde bile eşeksiz olmu-
yor. Belki eş’ten türemiştir eşek. Bazıları, bilimce karşı çıksa da ne zararı var sanki bu çeşit dilce kök köken yakıştırmaların? İnsanlara eşlik etmemiş mi yani eşek?

Kedi, köpek, at, papağan dostları gücenecek bir yön aramasınlar sözlerimde. İşim-gücüm, yerim-yurdum gereği, yalnızca dörtayaklı eşeklerle içli dışlı olduğum sanılmasın. Gene de birbakıma beni düşündüren: yeryüzündeki soylarının yakında bitip tükenecek olması. Kala kala bizlere, bana değil kuşkusuz, yönetimdekilere, yasakoyma, kararalma tartışmalarının iyiden iyiye kızıştığı toplantılarda, sövgü amacı güden “eşek’li” çıkışlar, kendimizden başkalarını “eşek” yerine koyma türünden şeyler mi kalıyor? Ordan da sıcağı sıcağına bilgisayar mutfaklarından gevezelik sofralarına aktarılan bir “eşek edebiyatı” pek çok evin oturma odalarına sığıyor. Bilgisayarın başkaca araçlık başarısına diyecek yok ama, birdeyime, eşekliktir bu gibi şeyler. Bizim eski köy dolayındaki bağlarda büyü yapıp çözen bir kadının, karı-koca soğumalarında erkeğe eşek dili yedirerek çareye ulaşma büyüünün gerçekte ne rol oynadığını incelemeyi de, gelin biz, uzmanlarına bırakalım. Ayrıca, o ünlü Kıbrıs eşeklerinin soykütüğünü de.

Peki, ya Çin, Japon bilgelerinin öğretti yayma gezilerinde ülke ülke bindiği eşekler?

Nasıldı ‘bakiym’: bir de Afganistan’la ilgili, eşek-odaklı düşüm var. Bir İskendernâme yazsaydım uygun yere oturtacaktım. Şöyle birşey: Makedonya Kralı İskenderle yoğun yoğun uğraştığım dönemlerde, düşlerime giren eşek. Daha doğrusu, Afganistan’daki sıra sıra dağ eteklerinde dolaşan yaşlı birinin, karşısına çıkan İskender’i görünce ne dediğini bile bile mırıldanan eşek sırtındaki köylünün seslenişi: Ey ünlü Batılı, Asya içlerinde doğuya doğru bu gidiş nereye böyle? Unutma, ama, her gidişin dönüşü de var.

Sözü bağlamadan nicedir içime çöken bir basıncı hafifletiyim: bugüne dek şöyle gönlümce zaman ayıramadığım için özür dilerim, Eşek Kardeş. İnan ki, yalnızca kendi eşekliğim yüzünden değil. Otlakların serin havasında soluğunca soluya soluya koşturur durursun sen, ben de, söz bizden dışarı, eşek gibi, bunca çalış çabala birşeyler gerçekleştirirken, inan ki, nice iki ayaklı akrabaların engelleriyle uğraşmak zorunda kaldım. Bu arada yediğim çifteler cabası... Hemen söyleyeyim: bu gibi

eşeklerle, kendimce, aman vermeden çabalarım. Bunu, çocukken bir kez eşekten düşmüş olmamla çözümlemeye kalkışacak ruhbilim uzmanları bilsinler ki, bu sözüme olayda hiçbir yerim acımamıştı. Hem sonra bir Afrika atasözünün dediği gibi, maymun bile ağaçtan düşer, bundan doğal ne var. Bizler de senin gibi tek türüz ama cins cinsiz hani.

Söylemek istemiordum ama başka kaçamak fırsatı kalmadı kanısıyla kendi kendime mızıkçılık edip hadi dobra dobra söylüyorum: Düşler, düşünceler, yaşantılar uyarınca, ardında, yanında, sırtında, önünde salına salına dolaşmam, bilinsin ki, hep “eşek hatırı” ile “dil hatırının” birlikteliğine dayanmakta. Aradabir güncel gerçekliği yitirmemse, dilin dünyayı yansıtmaya gücüne kaptırıp gitmemle ilgili. Sana yönelik ne yapmışsam, bil ki, dilin, dillerin seni böylesine çekici biçimde yansıtmaya borçluyuz bütün bunları. Özellikle anadilimin seni özümseyişi olmasaydı, anırmadaki tınıya tek özüne özgü varlığıyla ortaya çıkabilir miydim hiç?

Sağol, Eşek Kardeş, kulaklarını dikmiş beni, denemecilerden bir denemeciyi dinliyorsun. Ne o, bu kadar “eşeklik” yeter mi diye kıs kıs gülüyorsun; haksız da değilsin hani?

İKİNDİ, İKİNDİLER

YAZBAŞINDA ÜÇDİZE SATIRLAR

Arasıra payımıza güzel heyecanlar düşer

Yazbaşında Üçdize Satırlar

Cırcırböcekleri ile köpek havlamaları
Derinlerine dek gece koyuluğunu
Sözbirliği edip paylaşmışlar.

*

Damın adsız sansız bir tepcek eteğinde azıcık koya bakıyorsa,

İç mayıştıracı ikindileri izleyen geceler uykuyla boğuşsan
da boğuşmasan da,

Yaşın kıvamını bulmuş olsa bile, ertesi sabah kalkınca,
oyun budalas ı çocuklar gibi dinçsin.

*

Yapay ışıklarıyla varsın kurumlansın kent sokakları,

Yazın ilk günü yitip gitmişim doğada.

Kuş sesi deyip geçmeyin, öncesiz bir kaptırışla içim coşuyor.

*

Paşabıyıklarının sarı turuncu taçları arasından

Dingin mi dingin gölce sular

Tüm dertleri örtercesine denizleşiyor ilerlerde.

*

Gezip tozmak başka da, yaz sıcağı diye tavsar mı içeğitim?
Nerde insan varsa, orda inceler, düşünür, gözlemler, deney-
ler, eleştirir, yıkar, yapar.

Ona da yakışan budur; yalnızca yakışmak mı, başka türlü
yaşayamaz zaten.

*

Yetesiyle yakından, uzaktan bakınca: uygarlık uğultusu
var-yok arası birşey kulaklardı.

Kuşkusuz: yetesiyle gerekli anlayış sağlanmayınca bozbula-
nık herşey. Sağlanınca da...

İşte o zaman: kişiler, kurumlar, örgütler, kuşaklar, ülkeler,
önemce-anlamca azçok yerliyerine oturmakta.

*

Ben'e, sen'e, başka'ya dalışlar yapmak istiyorsan,
Zamanca yerce yakına uzağa dal dalabildiğince;
İçinden dışından yollar bul buluştur, bir ordan bir oraya.

*

Nedense kentte çok kişi, mastikam-çıktı-çıkıyor ağıtına
kapılmaz da, sokaklarda iş koştururken ahmak ıslatana yakala-
nanıca kendine kızar.

Sellice yağmurların eve kapadığı kentliler, genelde, suya,
havaya, kendine sövüp sayar.

Dağda, bayırda, ovada soluk ürkek yüzlere rastlanmıyor
oysa.

*

Yazbaşı ortamında bile dur-durak sözkonusu değil. Deği-
şim çabalarıyla yıllar yılı uğraş uğraş da — nerdeyse boşubo-
şuna.

Kabaran sönen, söner gibi olurken yeniden kabaran, sonra gene — işte böyleleri uğraşlar bunlar.

Çoğu kez “değişim-meğişim neymiş, düşsel masalmış bunlar!” diyesi geliyor insanın.

*

Doymak bilmeyen istek açlarının insanı doğayı tıkabasa ettiği dünya dünyamız.

İçiçe bunalımların ortalığı hallaç pamuğuna çevirmesi olağan şey. O zaman da sus-pus donakalmayanlar, kimi vur-kır kimi bağır-çağır birşeyler yapmaya iteleniveriyorlar. Bu arada, uygarlık adalarındaki koruganlardan birine kurulup “Şu—şöyle!” “Bu—böyle!” diye buyuranlar da var.

Hep söylerim, sesim çıktıkça söyleyeceğim de: herşey sarpa sarınca, zor olmasına zorsa da, iş işten geçmeden yapılması gereken önemli şey: nesnelce yapılması gerekeni yapmaktır.

*

Arasıra payımıza güzel heyecanlar düşse de, nerede nereye dönsek olumsuzluk, olumsuzluklar...

Bazı olumlu yapıp etmelerimiz ile ürünlerimize karşın, sanki canlı cansız herşeyle birlikte tüm türümüzün yamyamı olmak üzere dünyaya gelmişiz.

Saymakla bitmeyen korkunç olumsuzluklardan birteki bile kimbilir kaç insan kuşağının yaşamını ağılamıştır. Öyle artımlı bir üreyiş ve üretişler ki, “Sonumuz mu geldi?” diye sormadan edemiyoruz.

*

Kentiçi baltalık ormanlardan bu yalnızlık kıyıbucağına geldim, diye ne sevin ne üzül.

Kimşelerin umurunda olmayan biryerlere gelmek öyle zor ki.

Şöyle adam gibi adam olmak için, kişice ülkece adam olmak için, katışıksız yalnızlık gerek. Yeter ki, olumlu düşünüş eyleyişe açalım kendimizi.

*

Umut, özlem, istenç, eylem, — hepsini özdeş bir güçle birleştirmedikçe, “Değiştim!” diyemezsin.

Etken etkili bir anlayış, eyleyiştir özdeğişim.

Bir kez değişince de — ötesi ancak tadanın tattığı bil-bilme evrenidir. Ona ne kuşku, dileyen herkese açık bir evren bu.

*

İçinden çıktığın doğa bağrını çürütmeye hakkın yok kültür!
Dikdurmaya çabalayan insanın yardımcısı olmalısın kültür!
Olumlu çabadan olumlu doğrultulara özendirmelisin kültür!

*

Kıpkırmızı gelincik tarlasından sonra kiremitsi karanfilleri geride bırakınca, boylu maviladinler ile çocuksu mazıların içi-çan kokuları sarmaş dolaş heryanımda.

O da ne — tâ canevimin berilerinden ötelere arı-duru soluk alıp veriyorum. Pırıl pırıl bir serinlik. Hiçbiri dilin anlatamayacağı kapsamda hepimize yetecek dingin bir yel esmekte.

Geçmişleri gelecekleriyle kişinin toplumun tüm olumsuzluklarını bundan böyle tümünden yok kılan bir armağan işte.

*

Düş mü, gerçek mi: birden sessizce bir krak...
Ne uğultu, ne birşey. Meğer buymuş... Olmaz gerçekleşiverdi.

İçiyile dışıyla apaydınlık dünyamız.

SANAT İLE SEVGİ

Sevgi, sevgi, sevgi...

I

*L'homme a, pour sa propre rançon,
Deux champs au tuf profond et riche,
Qu'il faut qu'il remue et defriche
Avec le fer de la raison:*

.....

L'un est l' Art, et l'autre l' Amour.

*Kurtulmalık için, insanda
Derin, zengin iki tarla var.
Kazıp altüst etmeye bakar
Usun sabanıyla heryanda:*

.....

Biri Sanat'tır, Aşk öteki.

Belleğim yanıltmıyorsa, Baudelaire'in 45 yaşından sonraki en son şiirinden bu dizeler. Yıl geçmeden, özyazgısı uyarınca teknesi karaya vurup parçalanıyor zaten. Sözünü ettiği: "Kurtulmalık", "La Rançon". Şöyle bir yorum geliştiriyor kendisi: Kıyamet gelip çatığında, yanmaktan kurtulma bedeline gerekçe olarak büyük yargıdan geçirileceği zaman sunuyor şiirini.

Bense, yaşama ustalarımın seçkin biri gözüyle baktığım Baudelaire'i, özce zedelemeyen, kendi yaşama-duygum uyarınca kendime, olabilirse hepimize katkılı bir yaşama-dayanağına dönüştürebilirim inancındayım.

Hem Sevgi hem Sanat gerek bana. (Sait Maden o özenli çevirisinde "L'Amour'u" "Aşk" diye Türkçeleştirmiş ama, bana "Aşk'ta", genellikle kişisel-bencil yan ağır basıyormuş gibi geldiğinden, "Aşk" yerine çok daha geniş bir yayılımı olan "Sevgi" doğrultusunda yürümeyi yeğliyorum.) Sanat-sız, Sevgi-siz

n'aparım? Onlardan yoksunsam, ben de yokum. Sözümona "yaşama" dense de böylesi yoksunluğa, işte öylesi bir yuvarlanıp gitmedir bu — ha yaşıyorum, ha yaşamıyorum. Üzülerek saptamalıyız gene de: çok kişinin gündeminde pek rastlanan birşey değil Sanat da, Sevgi de. Ola ki, kötü eğitimler, güncel koşuşturmalar ortamında sapık öğrenim-eğitim seçimleri ile uygulamaları yüzünden ileri gelmekte bu. Oysa ben, Sanat, Sevgi eksenini dolayında özce, biçimce oluşup gelişmeye adadım kendimi. Yaşam, özyapıca belki baştanayaşağı anlamsız birşey. Olsun: Sanat ile, Sevgi ile öyle doyurucu "anlamlar" kazanıyor ki, canıma can bir yaşama-dürtüsü bu benim için.

Öyle ya: kapsamlı mı kapsamlı bir etkenlik sanat. Düşünme, bakış, duyum yönünden öyle keskinliklerle, bilinçler, bilgiler, coşkular, özlemlerle bezenebilir ki, tükenmez bir etkenlik dünyasına dönüşebilir. Kendine özgü çok-olanaklı bir matematik, fizik, kimya, biyoloji barındırır ki içinde, gel de şaşma. Yeter ki bizler güzel anlayışlı, güzel alışkanlıklar, yapıcı eleştirili can atılımlar oluşturmaya bakalım.

Sevgiye gelince, Sevgi yönünden de benzer bir tutum içinde olduğumu hemen söylemeliyim. Çeşit çeşittir sevgiler: aile, ülke, insanlık, doğa, geçmiş, gelecek, öz, yöre, hayvanlar, bitkiler, gökyüzü, buzullar, ormanlar, evren — içiçe, dışıdışa, bol bol kişisel-toplumsal birliktelikli sevgiler, sevgiler.

Böylesi kuşatımlı bir gerçekliği çarpıtmadan, gel de şimdi Sanat'ı Sevgi'den, Sevgi'yi Sanat'tan ayrı tut. Varlığa aykırı düşen bir zorlamadır bu. Ne sevgisiz sanat, ne sanatsız sevgi ayakta kalası. İlle de kurtuluş-dayanakları arıyorsak, sanat ile sevgiden başka hiçbirşeye sağlamca tutunamayız.

Ona ne kuşku, Baudelaire bazı salt kişisel açmazları yüzünden yorulup bezdiği son dönemde özcanına kıyarcasına davranmıştır. Böyle olsa bile, kendisine, yüzeysel yaklaşımları bırakıp dalgalanışlarını duygudaşlıkla anlamaya yöneldiğimizde, Baudelaire'in, genelde, o sanatça, sevgice olgun sağduyuyla yaratıp sunduklarını insafla değerlendirdiğimizde, kişi-toplum yaşamına ne doyurucu sanat, sevgi erdemleri getirdiğini görürüz. Başta şiirlerinde, ama bir o kadar da tüm düzyazılarında, çevirilerinde yansıdığı üzere, ambarlar dolusu "buğday" ile "çiçek"

biriktirmeyi başarmış bir ustadır Baudelaire. Etkisi hâlâ süregiden dayanıklı sanat-sevgi ürünleridir bunlar.

II

Sevgi'ye, Sanat'a öyle belbağladım ki, Yesenin'in ilk bakışta benim gibileri bile allak bullak eden dizelerini, dingin bir kafayla, yürekle kendimce en doğru biçimde yeniden yorumlamadan edemiyorum. Gerçi Yesenin, topu topu sekiz dizelik "Ayrılık Şiiri"ni (Yurdanur Salman'ın dikkatli aktarımıyla):

*Şu yaşamda yeni bir şey değil ki ölüm,
Ama pek öyle yeni sayılmaz yaşamak da*

sözleriyle noktılıyor. Gene de Yesenin'in canına kıymadan önceki aylar boyunca akıllara durgunluk veren ne tür uğursuzluk burgaçlarında serseme döndüğünü, tüm yaşamı ile yapıtlarını duruma uygun duygudaşlıkla, anlamaya çalıştığımızda: Yesenin'in kısacık şiirinde, hepimizi, yaşamın o acımsı tadını neden paylaşmaya çağırdığını sezmekte gecikmeyiz.

Nitekim, yaşama, Baudelaire'ce "çiçekli, buğdaylı" nice ambarlara tanıklık eden Mayakovski de, canına kıymak aptallığına düştüğü o geri dönüşsüz sürçmeyle ölüme tökezlendiği anda bile, Yesenin'in hakkının ödenmesini isterken, yaşama olan kendi inancını da unutulmaz biçimde bir bildirimle armağan ediyor bize. Ne yankılı dizeler onlar öyle:

*Şu yaşamda
en kolay iştir ölmek.
Asıl güç olan
yepyeni bir yaşama başlamak.*

Sanatçılardan, hele "mızıkçılıkla" kıvıran sanatçılardan bize ne; boşver Sevgi'ye, Sanat'a, biz bellediğimiz yolda yürürüz; çünkü bizim yol en iyi yoldur, diye ayak direyenlerle sık sık karşılaşırız. Herkes kendi yordamınca yürür kendi yolunda.

Başkaları duyar ya da duymaz, ben de kendi yolumdayım. Zaman yitirmeden belirtiyorum: Ordan burdan kulak dolgunluğuyla itelenerek koyulduğum bir yol değil benimki. Birtakım “güzel” şiirlerin etkileyişiyle, çekici sevgi örneklerinin iteleme- siyle kendime yol kotarmış biri değilim. Kasıntıya da pabuç bırakmam. Kendi içsesime uyumlu içseslerin yakın akrabalıkla- rı doğrultusunda birlikte-yürümekten de kıvanç duyarım.

Ne haklı Baudelaire:

*Kurtulmak için, insanda
Derin, zengin iki tarla var.
Biri Sanat'tır, Sevgi öteki.*

İşte böylesi durumda, ayık uyanık tutan düşünme demiri- le Sanat-Sevgi tarlalarımı sürerken hep hoşgörüyü beslemeye çalıştığım sıcacık anlayışla soruyorum şimdi: Siz neredesiniz, peki?

DAHA AZ, DAHA ÇOK

Meğer ne zor şeymiş
şu az-mı-çok-mu
yılgınlığından silkinmek.

Sağıma soluma bakıyorum; öylesine bir daha-çok ateşi sarmış ki heryanı. Anlaşılan tadına doyulmayan bir içki “daha-çok”. Para, hız, sağlık, güç, üretim, aşk — saymakla biter mi nerdeyse herkesin yanıp tutuştuğu daha-çok’lar. Tek biri bile yaşama sığdırılamayan çaba-istenç odakları bunlar. Tüm içdür-tüler onların çekiminde. Herbiri öyle başdöndürücü bir ülke ki, önüne gelen krallık tahtına oturma isteğinde orada.

İnsan insandan başka ama. İyi ki öyle. Nitekim kestirmeden diyeyim, daha-az’cuyım ben. Şöyle birşey: daha-çok’tansa, daha-az’a yatkınım. Gene de bu gibi şeyler pattadak saptanacak şeyler değil. Elden geldikince açayım öyleyse: Daha-çok-çu’lar kalabalığında yeraldığım izlenimi uyanabilecek zamanlarda bile, kabasından belirteyim, çoğun azından yanayım. İlk bakışta çetrefil görüldüğü için, bunu şöyle anlatabilirim: Daha-çok’lar, genelde, nice daha-az’lar içeriyor. Terside de olası: daha-az’ın da içinde nice daha-çok’lar barındırdığına inanmış biriyim. Görüşlerden kuramsal bir görüş değil bu, yaşama-doğrultum gereği böyleyim.

Demiştım: işler deştikçe karışıyor. Ayık ayık ayırdına varmayanlar ortalığı kaplasa da, aklını başına toplamak zorunda olanlara gereksinim var. Doğrusu onlar da nereden başlayacaklarını, nereye yöneleceklerini şaşırılmış insanlar. Belki de ufaktan ufaktan açılmak, tıngır mıngır da olsa, azlık-çokluk bakımından, üzerinde tartışılmaz *görünen* bazı şeyleri, ilkin şöylebir açmamız uygun gibi geliyor bana. Gerçi herkesin keyfi bilir; kimse kimseyi zorlayamaz. Gene de özel-özel bazı sivrilikler biryana, kimse gerçekte aptal, güçsüz, yoksul, bağınaz, sağlıksız olmak istemez. Böylece bu gibi durumların, bu durumları aratacak daha-az’lara kimsenin gönlü katlanmaz. Herkes bu gibi şeylerin nerdeyse daha-çoğundan yanadır. Herkesle birlikte ben de kuşkusuz.

Daha-azcı içeğilimim gereği hemen seğirteceğim ikinci bir açılımsa şu: Öyle bazı şeyler var ki, daha-azının gerçekleşmesi kesinlikle tasarlanamasa bile, onların, tam da bu nedenle, soru konusu yapılabileceğini düşünenlerdenim. Örnekse: özgürlük, mutluluk, eğitim, varlık, üretim, adalet, ilerleme, bilgi, huzur, kentleşme, güven, yaratıcılık, sanayileşme... Gelin, şimdilik bu küçük çizelgeyle yetinelim. Becerebilirsem, vereceğim birkaç ipucu bazı şeylere, bu arada adını anmadığım başkaca sallantılı şeylere de ışın serpebilir sanıyorum. Çizelge pek uzun değil ama, altını çizdiğim gerçeklikler, kim olursa olsun her insanın yaşama-gündeminde öyle kapsamlı bir yer tutuyor ki, burda yalnızca derine işleyen birkaçına dokunmak zorundayım. Unutmayalım ama: Bir kez yetesiye bazı ipuçları sağladık mı, ötesi kendi istememize, kendi düşünmemize bağlı.

Önce *özgürlük* diye dilimizden düşmeyen, kişice toplumca eylemlerimizi derinden etkileyen “olaya” bir göz atalım. Şimdilik “olay” nitelemesiyle belirttiğimiz şey, özde, binyıllardır süregelen insan tarihinin gözde iticisidir. Ençok da şu son birkaç yüzyıldır tüm yeryüzünün kuram-eylem dünyasının yapı-sındaki her taşın altında o var. Neler yapılmıyor, neler yıkılıyor ki “özgürlük” adına. Tadını bir kez alanda tükenmeyen bir özlem o. Hep daha-çok, hep daha-çok özgürlük istemek kadar doğal birşey yok. Özgürlüğe gönlünce yervermeyen bir yaşamı yaşanmaya değer bulmuyor nerdeyse herkes. Öyle ki, böylesi bir ortamda özgürlüğün azını istemeye, bir suç, insanlık suçu, hiç değilse aptallık gözüyle bakılıyor.

Neylersin ki, “tuhaf” adlandırılan bazı kişilerdenim ben de. Özgürlüğe değerlerin en yücesiymiş gibi tapan, çoktan çoğa çoğalttığı özgürlüğe birtürlü doyamayan çağımızda, aklı başa derleyip özgürlüğü serinkanlı sorgulamaktan yanayım. “Özgürlük” der demez, elimde mi, binbir soru üşüşüyor aklıma.

Her istediğimizi yapmak mı özgürlük? Sözcük hep tekil geçiyor diye, “özgürlük” birtek özgürlük mü ki hep: Özgürlükler çatışınca n’olur? Hem özgürlük her zaman herkese yararlı mı? Özgürlüğün bağımlılığı artırdığı olmaz mı? Özgürlüğün, insanı baştansona hafif kıldığını söylemek yanlış olmaz mı?

Özgürlük yalnızca bir hak mıdır? İnsana sorumluluklar, kimi ağır sorumluluklar yüklemeyi mi?

Her ortamda fırsat buldukça bir oyana, bir buyana bakıp olup biteni: daha yeterince anlayıp ona göre davranmak üzere, artık öznelce mi nesnelce mi nasıl olduğunu pek söyleyemem, bir kez de içimden geçiririm. Bu fırsatlarla içimde birbirine oldukça benzer biçimde yereden bir özgürlük tasarımı oluştu. Duygu, düşünce, değer, özlem bileşkesi bu: Sınırsızca özgürlük özgürlük olmaktan çıkıyor. Önüne çıkan herşeyi kasıp kavuran tehlikeli bir istence dönüşüyor. Özgürlüğe bazı yasak duvarları örmeye kalkışıldı mı da, özgürlük düşmanı ödeklere gün doğuyor. Sözle eylemle öyle veryansın ediyorlar ki, bireyler ile toplum korkunç zararlara uğruyor.

Demek ki yapılacak şey ayırım gözetmez bir akılla, elden geldiğince çok kişiyi gönendirirken toplumdaki *ortaklaşa* barış heryönü, kesimiyle *dayanışmalı* biçimde yaşama geçirmektir. Görüldüğü kadar kolay değil bu. Çeşit çeşit duyarlıklar, alışlagelen rahatlığı kollayan düşünceler, ille de özgözetken o, benden-ötesinden-bana-ne saplantılılara epeyce engeller günde-me getirecektir kuşkusuz. Bilgi, bilinç, dürüstlük, insan sevgisi, — yeter ki istençli davranalım, yenilmez insan-engeli yoktur. Yineliyorum: yeter ki insan *insan-olmay*i istesin.

Ona ne kuşku, güncel alışkanlıklar oluşturan haktanır yasalar paha biçilmez özgürlük kazanımlarıdır. Gelgelelim korkunç mu korkunç bazı özgürlük budalaları zaman zaman ortalığı kaplamakta. Bu arada bol bol gözboyayıcı iyileştirmeler, sinsideolojiler, geleceğe yönelik özgürlük aldatmacaları, o saymakla bitmeyen yeni-yeni sorunlu dalgalanışlar ezip ezip geçer insancıkları. Öyle ki, azıcık soluk alıp verirken şiddetin hertür-lüsü yakasına yapışveriyo milletin. Sanki olasıymış gibi insanların bir kesimini özgürlüğe kavuşturmak bahanesiyle ülkece yoksulluk, sürgün — 40, 50, 60 milyon insan soykırım merkezlerinde ölmeye zorlanıyor.

Bütün bunları özgürlük özlemi doğrultusundaki zorunlu adımlar diye yorumlamak yanlıştır. Gene de özgürlük istemi edebiyatına körükörüne kaptırmayalım. Özellikle som, *nitelikli* özgürlük ile yalınkat, yapmacık özgürlüğü özenle birbirinden

ayırmayı bilelim. Bunun için engellemeli özgürlük çağrılarını, ilerde gerçekleşecek sürüyle mutluluk sözverişlerini bulup yakalamak, insana, topluma seslenişlerin hertürlü hak ve saygınlığı gözetip gözetmediğine ayık kafayla bakmak gerekir. Gene de unutmaya gelmez: sözü geçen ayırdedişlere ilişkin tek komutlu genelgeçer bir ölçü ve ölçekten sakınmak gereğini; herkesin kendince uygun seçim ve seçenekleri olabileceğini; bütün bunları tek bir komuta indirgemenin sözkonusu olamayacağını vargücümüzle gözden yitirmemeliyiz. Nice “modern” görünüşlü ama *yalancı özgürlükçü devrimleri* övenlerin ne korkunç acılar getirdiğini n’apıp edip unutmamalıyız. Bunun için de insan tarihi *yaşanmış* türlü türlü acılara yetesiye tanıktır.

Özgürlük yitimine uğrayacağız korkusuyla güdük bir özgürlükle mi yetinelim, öyleyse? Böylesi bir saçmalığı savunmadığım ortada. Çağ olaylarının akışı uyarınca, beliren yeni yeni gereksinimler uyarınca *durmadan geliştirelim* özgürlük anlayışımızı. Bu arada pekçok eski-yeni yardımcılarımıza elden geldiğince yalapsap olmayan bir yaklaşımla başvurmaktan üşenmeyelim. Böylece, bağımsız özgürlükten başka olanaklar ile gerçekleştirişlere insan-toplum için son derece tehlikeli bir çıkmaz gözüyle bakalım; gerekli bu. Epikuros, Voltaire, Rousseau, Hume, Kant, J. S. Mill, Hegel, Novalis, Dewey, W. James, Nietzsche gibi klasiklerimizin çığıracı derinleşmelerini içimize sindirelim. Özel durumumuza en iyi ışık tutan, düzmecelikten uzak düşünürlerden, yazınadamı, sanatçı ve devlet yöneticilerinden, talihliyse, bol bol yararlanalım. Bu amaçla Batı’da kapanmayıp dünyanın *her* yöresinden sağlam esinler derleyelim. Dar çevrelere kapanmak, ne denli özgürüz sanılsa da, özgürlük kısıtlanmasıdır. Bu darlık, özgürlüğün yerel olduğu kadar kültür-toplum ufku yönünden çeşitli katmanlar içerdiği için böyledir.

Apaçık: özgürlük eylem ve söylemce *sürekli bakım* ister. Töreler, gelenekler, kuralsızlıklar, — herşeye, herşeye duyarlık gerekir. Çünkü hiçbir özgürlük aşamasında iyileşme, değişim ve gelişimcilerinin önüne dikilen güçler eksik değildir. Yeniçağla, hele son yüzyılların ulaşım-iletişim atılımlarıyla artık hiçbir çevrenin sırt dönemeyeceği bir değerdir özgürlük *serüveni*. Her

durumda, girişmeden önce hesaplanamayan acı-tatlı savaşım-
larla beslenen sürekli bir serüvendir özgürlük.

Öyleyse, zaman gelince yeteri kadar hızlı elatışlarda bulun-
madan, özgürlüğün hazırlap ağızımıza düşmesini, boşboşuna,
bekleyecek değiliz. Özgürlük, çilesi ödenmeden konuştuğumuz
bir armağan değil de ondan. Gecikmeyse, çoğun bedeli ağırlaş-
tırıp acıları artırır. Bundan, her iştekinden daha kararlı bilgi
donatımı kadar tutku, sezgi ve duyarlılıkla, özgürlük girişimleri-
ni, durumların elverdiği oranda başarıya ulaştırmalıyız. Bu bağ-
lamda yanılmıyorsam, en dikkat edeceğimiz şey: içte, kendimi-
zi kandırmamak, dışta, gözboyayanlara kanmadan, olanca var-
lığımızla amaca odaklanmak, öze özgeye zararlı olmadan *kendi-
mize uygun* özgürlüğe kavuşmak, bu özgürlüğün en iyi biçimde
sürmesini sağlamaktır.

Böylece, uyurgezer “daha-çok-özgürlük!” diyenlerden
değilim. İnancıma göre: kişice-toplumca *keyfini çıkaracağımız* bir
özgürlük yakıştır tüm insanlara.

Özgürlük tutumumun oldukça açığa çıktığını umuyorum.
Sanımca daha-az-daha-çok doğrultum genelgeçer çizgileriyle
beliriyor. Bu arada, her kişide, her toplumda amaçlar doğrultu-
sunda ayrı ayrı yapısal özellikler gösterdiğini unutamayız. Ne
ki, genel tutumun ipuçlarını gözönünden yitirmezsek daha-az-
daha-çok konusunda bundan sonrasını kısa kesebiliriz.

Gelin öyleyse yaşamın en baskın yönlendiricilerinden biri-
ne, *para-pul kaygısına* bakalım. Yaygın benimseyişe göre: para-
nın çoğu göz çıkarmaz. Daha rahat, daha güvenli, daha “iyi”
yaşamayı kim istemez ki. İşte bu amaçla, çok kimse yoksulluk-
tan kaçınır, zenginliğe seğirtir. Genelde tıpkı özgürlükte oldu-
ğu gibi, erişilenin kapsamında ölçüyü kaçırrı, ulaşılan özgürlü-
ğü verimli kılıp tadını çıkaracağımıza, daha-çok, daha-çok diye
diye öznel yaşamı tüketir, toplumsal yaşamı neredeyse cehen-
neme çeviririz.

İşin doğrusu ne, peki? Şimdi burda sağaltıcı akıl-yürütme-
ler uzun ve çapraşık gelebileceğinden dobra dobra söyleyelim:
Paranın, malın-mülkün çoğu, yüreği karartır. Başkalarını serin-
kanlı gözlemleyişlerin sonucunda açık-seçik karar kıldığım ger-
çeklik-vargısı şu: Para-pulun çoğu, hem kişinin, hem türdeşle-

rinin kafasına umulmaz dertler açar: Paraca bolluğun neden olduğu kıskançlık budalalıkları, yaşamın gerçek değerlerinin yamyamıdır. Özellikle paylaşma-nedir-bilmezlik, şımarıklık, özgeyi uşağı görme erdemsizlikleri köksalar içlerde, dışlarda.

Kime ne kadar yeter? sorusuysa kesin karara bağlanamaz. Buna herkes kendisi, özgürce, yani sürçtüren *yanıltılardan arınmış* bir kafayla, gönülle kendisi karar vermelidir. İşte böyle bir karar havasında, bence, daha-çoktansa daha-azdan yana olmak yerinde bir tutumdur.

Kıyıbucağı da kadın, dünyanın en orta yerine oturmuş bir güç de *üretim*dir. Kişinin toplumun gözünde türlü türlü umutların kaynağı diye bilinir üretim. Mutsuzluktan kesin kurtuluş yeli gibi esmekte. Nice özverilere, sıkıntılara, bunalımlara sürükler, “sabır! geçecek!” oyalamalarını birlikte getirir. Gelişmişlik söylemlerinin özüdür “daha-çok üretim!”, daha-çok üretim her derdin çaresi diye algılanır heryanda.

Neylersin ki, bu süreçte çeşitli yıkımlar boşanır insancıkların başına. Canlıyı canından bezdiren çevre kirlilikleri, yaşamı tatsız tuzsuz kılan işsizlik, türlü türlü kölelik yağdırır. Üretim-için-üretim dönüşen üretim, hakça olmaktan uzak mı uzak bölüşüm hokkabazlıklarıyla insanları yavan yaşayışlara, birbirbaya bolluk içinde acınacak durumlara iteler. Kısırdöngüler içinde dönen dur. Tepeden inme gibi olacaksa da, üretim çığırtkanlarından sesim duyulur mu duyulmaz mı bilmiyorum ama, uzatmadan söylüyorum: Üretimin çoğundansa, bir yerden sonra azı daha iyidir, yeter ki *hakça bölüşülsün*.

Üretim’le birlikte okunan bir türkü de *ilerleme*’dir. Özellikle birkaç yüzyıldan beri başta Avrupa’nın, sonra nerdeyse kıyıbucağıyla her bireyin, her ülkenin, her toplumun, örgütün, derneğin, devletin şimdinden geleceğine uzanan çabanın, toplu göstergesidir ilerleme. “İlerlemeyen tökezler!”, “ilerle ki, kalkınasın!” gibi tekerlemelerin ya da benzerlerinin heryerde karşınıza çıkmasından belli bu. Öyle ki nicedir tepedentırnağa ilerleme basıncı altında soluk alıp veriyor insan-dünyası. Birkaç yüzyıldır olup bitene, hele 20. yüzyılın getirip götürdüklerine şöylebir bakmak bile, ilerlemeye yapışık eşsiz güveni açığa vurmakta. Pekçok nedeni var bunun. İlkin: daha önceleri sanıldığı

gibi Yeniden Doğuş Çağının buluşlarıyla şaşırtıcı verim ve etki-deki teknik kazanımlarla tüm toplum yaşamı *değışti*. Gel gör ki, oldukça kısa bir süre içinde, ilerlemenin ne denli açmazlar sergilediğı anlaşılmaya başlandı.

“Daha çok ilerleme!” “Daha çok ilerleme!” kişiyi, toplumu, doğal çevreyi, alışkanlıkları, değerleri, inançlarıyla altüst etti. Savaş korkunçlukları, birliktelik dengesizlikleri, sağlık yalpalanmaları, giderek toplu öldürme merkezleri öylesine sardı ki ortalığı, “Aman daha-az ‘ilerleme’!” çığlıkları cınlatmaya başladı. Ne yazık ki pekçok politikacı, mühendis, bu arada halkın bir bölümü çeşit çeşit çıkar tutkusuna kaptırıp gitti. Bu yüzden nitelikte epeyce yitime uğradı yönetilen halk kesimleri. Böylece başıboş ilerlemeyle hesaplaşma gereksinimi iyiden iyiye önplana geçti. İlerlemeyi değişik yönlerden, değişik yönleriyle gözden geçirmek kaçınılmaz oldu. İşte böylesi bir durum heyecanlı yaklaşımlara, akla dayanan ölçüp biçmeli değerlendirmelere başvurma gereğini doğurdu. İlerleme, güzel gelenek ve göreneklere zararlı oldu. Böylece ilerlemeye yapışık kişisel-toplumsal sağlığı bozan “yanetkileri” en aza indirme sürecini zorunlu kıldı. İster istemez bu da, ilerlemenin rasgele çoğuna yönelmek-tense akıllıca azına eğimli çabalara yöneltti. İşte bu, tüm yaşama alanları izlendiğinde, günümüz sağduyusunun en önemli sorunu olarak kime olursa olsun hepimize ödevler yüklemektedir. Bunlarsa, abartısız bir niteleyişte, insan-olma ödevlerindendir kuşkusuz.

Günümüzde eski hızıyla oranladıkta, önemi, saygınlığı git-tikçe artan, Aydınlanma sürecinin en gözde kültür alanlarından biridir *eğitim*. Kişileri, kuruluşları, devletleri en yoğun biçimde uğraştıran eğitim, sanayiden hekimliğe, alımsatımdan askerliğe tüm yaşama kesimlerinde tutkulu sarılışlara nedendir. Dünyanın her yerinde, tüm halk kesimleri aklagelen her güçlüğü, tıkanıklığı gideren umut gözüyle bakar eğitime. Bundan ötürü okul, öğretmen, araç, gereç istemlerinin, durumların elverdiği ölçüde sağlandığına tanık oluruz. Ne var ki, eğitime ilişkin gereksinimler, her yerde rastlanan özel çıkar hesapları yüzünden yetesiye yerine getirilemez. Böylece beyin, istenç, yetenek yönünden pekçok insan eğitimden yetesiye payalamaz. Eğitim

yaklaşımları yüzünden hemen akla gelmese de bu üzücü sonuç eğitim işlerinin daha-çoktan yana gelişmesidir. Şöyle ki: *ne tür* bir eğitim, *hangi amaçla* eğitim, nitelikçe *nasıl* bir eğitim, kapsamca *kimlere* yönelen bir eğitim doğrultusunda sorular özenle deşilmedikçe gözaldatıcı, aceleci birtakım çırpıştırmalar eğitim öksüzlüğüne götürür.

Böylesi bir çok-eğitim anlayışıysa eksik yetişmiş, yalapaşap donatılmış insan üretiminden öteye geçmez genelde. Buysa, kişisel yaşam ile toplum yönetiminde ergeç başgösteren bunalmalar üretir. Neylersin ki hep o çok-eğitim hürsından dolayı bilgice, duyarlıkça, becerice eksik insanlara kalır dünya. Öyleyse biçimci, yalınkat, sağlıksız, şişirme bir eğitimi kendimize yakıştırmıyorsak; sulandırıldığı için türlü türlü düzmelceliklere düşmesini istemiyorsak, eğitim işlerinde de insanı *insan* kılan değerli, bu arada *gerçek* mutluluk olanaklarını *önlana* almalıyız. Çok ama sağlıksız eğitimdense, az ama sağlam bir eğitime vargücümüzle sarılmalıyız.

Eргеç sözünü etmemiz gereken mutluluğa gelince: kafalar-daki az-mı çok-mu salıncaklı durumundan sıyracak seçkin bir bakışaşıdır *mutluluk*.

Şöyle ki, mutluluk gerçekleşmişse, az olsun, çok olsun tartışmasına yer yoktur artık. Mutluluğun daha azı da, daha çoğu da mutlu olmaktan uzaklaşmaktır çünkü. Ancak özbeninin “normal” efendisi olmayan deliler ile aptallar; ya da, durumunu, genelde, nedense ayık aydınlık göremeyen kafası gönlü karışık kimseler gerçekten mutluyken bana-daha-çok-mutluluk-gerekir, ya da bana-daha-az-mutluluk-gerekir sürçmelelerine kapılırlar. Kuşkusuz daha-az da daha-çok da mutluluğa aykırı, mutlulukla bağdaşmayan zorlamalardır.

“Mutluluk nedir?” türünden binyıllardır deşilen bir soruyu hem kendilerine hem birbirilerine soran insanlar kervanını izleyen biriysen de, soruyu deşilmesi uygun biçimde deşmeye kalkışacak değilim şimdi. Böylesine düşünsel içerikli bir kavramı biriki satırcıkta apaydınlık kılma gibi bir yeltenişten uzağım. Bana göre uğraşlar değil bu doğruluktaki toyluklar. Gene de mutluluk bağlamında burda söylemem gerekeni söylemezlik edemem.

Bildireceğim şey şu: *Herkes*e göre değişen bir yöneltidir mutluluk. Önce, hep bilinen birşey, gel gör ki, ne de çabuk gözden yitip gitmekte. İnsan yaşamını nerdeyse baştansona kımlıdanan bir yöneliş, ardı arkası gelmeyen örtük-açık, yavaş-hızlı bir atılım. Demek ki sürekli bir arayış kımultısı; istek aynıysa da yön herkesçe aynı yön değil ama. Ne arayış içeriğinde, ne yön doğrultusunda genelgeçerlik var. Tutku kişiyi tutuşturdu mu, ya daha-az'da, ya daha-çok'ta direnmek olmaz. Durumun herkesçe onaylanmayacağını bile bile diyorum; başka birşey için değil, durumumu pekiştirme amacıyla: mutluluk işlerinde daha-az'la yetinen biriyim. Dış etkilenişlerle bocaladığım zamanlarda bile, çoğundansa azıyla "geçinip" gidiyor yaşamım. Neysem böylece oyum işte.

Mutluluğun daha çoğu mu, daha azı mı benim için iyi olurdu? sorusuna gelince, bu soruya, ne ben kendim bugüne dek yanıt bulabildim, ne de başkalarının uygulamalı uygulamasız kotardığı yanıtlardan birini benimseyebildim.

Kişi-toplum yaşamına temelden çekidüzen vermede, bir-iki kesimde, rol oynayan azın çoğun şurasından burasından tartışma sonucunda vargılarımı bazı önemli çizgileriyle belirtmem doğru olacak şimdi. Bana öyle geliyor ki, bu çizgiler, yaşama kesimlerinin, istenen amaçlara götürmesi bakımından, epeyce verimli kılınabilir.

En öne çıkan nitelemeleriyle *yönetim, sağlık, sanat, adalet, kentleşme, güven, sevgi, zevk, hız, yaratıcılık, okuma, çalışma, eyleme* gibi kişiye, devlete özgü işlev ve işleyişleri, olanca çetrefil yönleriyle, hem birey-birey, hem birey-toplum ilişkileriyle şöylebir anımsadığımızda, üzerinde durduğum sorunun kapsamı çepeçevre ortaya çıkar. Çeşitli bilimsel araştırma kollarına özgü uzmanlıklara girişemeyeceğimize göre, edinebildiğimiz güncel deneyim ve yaşantıların göstergeliğinde şunları saptayabilirim.

Ayrıcalıksız her yaşama-biçimine sorusuz sorgusuz uygulanabilecek bir daha-az-daha-çok kalıbı düşlemek *boşunadır*. Yaşama serüveninin gidişi engel buna. Açık-seçik dile-getirmese de, ayık hiçkimsenin yabancıysa değil bu; ne de olsa herkes için oldukça karmaşık bulanık bir süreçtir yaşamak. İşte buna ken-

dimizce ayak uydurma isteğiyle kimimiz bir-lokma-bir- hırkayla yetesiye tatlandırırız yaşamımızı; hepimiz, daha-çok diye diye özü özgeyi vura-kıra yırtınır dururuz. Nitekim çalışmanın aşırısı kişiyi tüketip yıkıma götürür; azı da aptallaştırıp aylak kılar. Böylesi yıkımlara varan toplumlarda yaşanmaz. Bu tür çoğun daha çoğunu, bu tür azın daha azını varın özyaşamınız, çevreniz açısından, sözgelimi “eğlence”, “hız”, “güven” yönünden de tasarlayın. “Kentleşme”, “yönetim”, “okuma” gibi etkenlik alanlarını da katın buna. Yaşanır mı böylesi bir ortamda?

Andığım bütün bu etkenlikler, anmadığım niceleriyle sağduyulu bir yaklaşımla az-mı çok-mu tartışmalarında sorunları bir çırpıda çözüveren kesin bir kestirip atmanın sökmeyeceğini apaçık ortaya koymakta. En akıllı tutum: toptancı işlemlerden *se duruma uygun* davranmaktır. Bu davranışı arada sırada başvurulan bir davranış diye değil, günübirlik yaşayışta işleyip benimsemek gerekir. Öyle ki, yaşam sayısız durumların kesin-tili kesintisiz birbirini izlediği bir süreçtir. Her durum özüne özgü binbir ayırımıyla belli bir bilinç yoğunluğu ister, onsuz yapamaz. Hangi durumun öncesi sonrasıyla neyi gerektirdiği *kişinin kendisinden* sorulur. Çepeçevre koşulları, takıntıları, amaçları, seçenekleriyle. Nerde neyi yapmak, nerde neyi yapmamak türünden o ağır yüklenişli soruyu, her *ayrı* durumda, herkes *ayrı* bir kaçınılmazlıkla yanıtlamalıdır. Buysa, türlü türlü firelere karşın, bütün bu kapsamlı önceden hesabı yapılamayan insan-kültür etkenlikleridir. Kişinin birbaşına, ya da türdeşlerle birlikte, çaba, istenç, beceriyle uygun eylemlere dökülerek oluşturulur. Her eylemse, kurallı kualsız gelişmelerle, *çeşitli esneklikte* başka eylemler barındırır. Demek ki, eylemler, ister istemez *görelî* olaylardır. Hazır-kalıplar uymaz hiçbirine. İnsanlar, “rahat” yaşamaya güvenmese iyi eder. Sözümona rahatlıklar ergeç korkunç rahatsızlıklar doğurur. Bu nitelikleri bilerek yaşamı düzenleyen kişi, toplum gerçekten talihli bir konumdadır.

İşte şimdi tüm bu ipuçlarıyla, açık-seçik şöyle söylemekten başka ne yapabilirim: İlle de “daha-çok”, ille de “daha-az” diye kestirip atmak yaraşmaz insana, — tekyanlıdır, yanıltıcıdır. Gerçekten zararlıdır körükörüne yaşamaya kalkışmak.

Salt bundan: olanı biteni yalın mı yalın, dolayısıyla da yüzeysel çerçevelere indirgemeye eğilimliyiz çağımızda: insan coğrafyasını kesip geçen bir çizgi tasarlayıp çizginin bir yanına daha-az'ları öbüryanına daha-çok'ları yerleştiren, o "şipşak" kişilerden değilim. Bırakın ki, bu çizginin, zorlamasız, daha-az'lar yönünde olmaya bakarım. Ne de olsa daha-çokçuların kasıp kavurucu burgaçlarında boğulup kalmak istemem.

Gerçekte, az'a da çok'a da *aynı* uzaklıktayım. Durumlar ne gösterirse göstereyim oradayım. Gürültü-patırdıya pabuç bırakmamalı; modaların bazı eğilimlerinden, birtakım dış çekimlerden kurtulma sanatına ermek gerekir. Güvenilir bilgi artımları, beceri ile çaba bileyişleri rol oynar *bu sanatta*. Gene de ortaya çıkabilecek başarılardan öğrenene öğrenene epeyce yol almaya bakmalı bu sanatta, bu yaşama sanatı diye adlandırılan sanatta. Ne var ki, yalnızca bilgi, çaba, beceri ile sanatçı olunamaz.

Meğer ne zor şeymiş bu az-mı-çok-mu yılgınlığından silkenerek hem daha-az'a, hem daha-çok'a güzel bir yakınlık içinde yaşamak; daha'nın daha'sı, esnek işlevli-güzel bir yakınlık içinde yaşamak meğer ne zor şeymiş.

İÇİMİN SESİ
ÜZERİNE SESLENİŞLER

Ses'ten ses'e
çalalayıp duruyoruz.

– *İçimin Sesi* — nasıl bir ses bu?

– Kimin olacak, benim sesim. Bu *ben* diye öne-çıkışta özgeyi incitircesine bir unutuş yok, hiç yok. Kim olursa olsun, ne olursa olsun, başkalarına, başka'ya aldırıışsız biri değilim. İnancım şu: sesimde insanca bir sıcaklık varsa, bunu, şöyle ya da böyle, başkalarına borçlu olduğum bilincindeyim. Ola ki bundan, hepimiz dışavururuz sesimizi. Önemim önemsizliğimle, hepimiz gibi ben de, can payını bağışlayan öncelerin, şimdilerin varettiği bir canlıyım, — hoş, o da bir sürecik.

Sesim dediğim şey, böylesi bir canlı varlığın ögesi işte. Birbakıma biricik. Gelmiş geçmiş herkesin sesi de öyle. İlginç yanı: bu sesi, zaman zaman, derinlerimden boğukça duyup sezinliyorum gibime gelse de, bu, benim kendime özgü sesin bir yorumu eninde sonunda.

Sesimin ne nitelikte bir ses olduğunu *ancak başkaları algılıyor*. Desene, kendi sesimin kaynağı olsam da, kendi sesime yabancıyım, sesim bana yabancı.

İçimin Sesi başkalarına armağan. Ben yoksam sesim de yok. Ama ben sesimi belki de en iyi başkalarından bana yansıdığı oranda bilebilirim, bu biliş ne denli bir bilme sayılırsa, kuşkusuz. Kendi sesim, birdeyime, başkalarının bana katkısı.

Herkes gibi benim de kendimden türeyen bir ses var ortada. Gene de bazan, “Bu ses benim mi?” diye sorarım kendi kendime. Öyle ya, sözcüğün çok özel anlamında, *ilk* sesim bu. Sesçe neyin ne olduğunu karşılaştıracak başkaca bir sestem yoksunum herkes gibi.

Kitap Kendini Anlatsın

– Şimdi azıcık kitabın içeriğinden sözetssek.

– Olabildiğince çapraşık bir soru bu. Tek bir soru da değil

hani. Hiç sevmediğim yönelişlerdir içerik gibi şeyler, hele gündem kitapsa.

Genelde böylesi yönelişlerle istenen özettir. Gel gör ki, özete elverişli şeyler, bu arada özetlenir kitaplar yazdığımı sanmıyorum doğrusu. Sayımı-dökümü çabucak verilebilen; sağı soluyla niteliği bir çırpıda ele avuca sığan yazı-çizi yörelerinin uzağında buldum hep kendimi. Hemen söylüyorum: yazdıklarımın ne önceden ne sonradan haritasını çizemedim. Tabak gibi yalın top-raklardan ötelere işim-gücüm. İn-çık, derlen-saçıl yitik yitik bir *aramış* benimki. Dolambaçtan dolambaca kaptırdık gidiyoruz işte.

- Gene de, derin dalışlara zamanı olmayanlar için birkaç ipucu sunulabilir?

- Bazı denemelerin yer aldığı dipsiz bir sandıkçık *İçimin Sesi*. İlk izlenimce: birbiriyle ilgili uzunlu kısalı yazılar, daha doğrusu yayılışlar. Kimi başlıklar, neyin ne olduğunu açığa vuruyor, kimileriye örtüyor. Denemelerimin hepsi birbirileriyle akraba da, değil de. Önce'mi kimi andırışlarla geliştirerek sonra'mla birleştirme çabalarımda düşsel-gerçek sevgili yolar-kadaşlarım, yolaçıcılarım denemelerim. Zamanda uzayda sınır-tanımayan bir gelgit *İçimin Sesi*. Evrenin belirışinden tarihsel başlangıçlara, ordan da yeryüzündeki damıma, yokülkelerime, uzak mı uzak geçmişlere geleceklere koşturmalarım. Sorucu-şaşıcı, yakıcı-saygılı, istekli-vazgeçen yaklaşımlar, sarılışlar, öpüşler. Anlamayı birtürlü bitiremediğim dünya; tüm ilişkileriyle bende kesişen dünya; doğa-insan dünyasından baktıkta, karınca kararınca, içimde yankılanıp içimde dillenip sesleşen herşey.

- Kitabı şöyle çepeçevre anlatamadım, değil mi? Gel burda bırakalım. Ne olduğunu, ne olmadığını kitap *kendisi* anlatsın. Kitapta dilegeleni yeniden dil'lemek okurun katkısı nasıl olsa. Dile-getirmedikçe kitap diye bir can olamaz ki. Yazı, okumayla bütünlenen bir çemberdir; çevir de çevir gitsin kafa gönül alanlarında. Öyle ya, kitap, kitaplaşmak için yazarını çağırır; yazar-sa, okuru olmadıkça ses'inden ayrı düşer birbakıma. İç-ses ancak dış-sesle oylumlu bir can kazanır. Yazar ile okur ses-çe birbiriyle azçok bağdaştı mı da, seyreyle sen gözlere, kulaklara özgü şenliği.

Kuşatıcı Bir Salınım

– Bu kez öyle görünüyor ki, felsefe de ağır basıyor kitapta?

– Benimle ne zaman öyle değil ki? Gerçekten de, felsefelerle seslenişler var, ne de olsa felsefece seslenişler bürümüş heryanımı. Zaten felsefeydi, düpedüz yazıydı, şiirdi, sanattı — daha da başka şeylerdi, kim koparabilir ki bunları birbirinden? Hepsı birden soluk alıp veriyor her soluk alıp verişimde. Bu gidişle ilk soluktan son soluğa dek öyle. İlk belki bilinçsiz ama, sonra artan bilinçle, nicedir de boş ver bilince–milince desem bile: herşey tıngır-mıngır birarada. Denemenin özünde var bu. Kuşatıcı bir salınım her deneme. Başka türlü olası değil benim için. Hesaplı, ölçülmüş bir saptayış değil bu. İçimden her zaman gelen ses böyle. “Deneme” sözcüğünün başkalarına da tattırmayı dilediğim anlamıyla, o başka çare bulamadığım için hep sığındığım deneme doğrultum bu.

Şimdi kitap ortalığa çıktıktan sonra bakıyorum da, kitabı oluşturan hemen her deneme yazısında hep yeni baştan bir gündüne getirip bazı çekincelerle de olsa kendi kendime deneme’yi sorgulamaya kalkışmamın nedeni de budur, diyorum. Böylesi bir eğilimin bendeki tortusu şu: yalın–çocuksu, ama gene de titiz–karmaşık bir evren deneme, her deneme, “deneme” denen şey gerçekten denemeyse bu böyle.

Yeniydi Eskiymi

– Eski ses mi, yeni ses mi *İçimin Sesi*?

– Soruya ne kadar yanıtla artık, şunu diyeceğim. Söylemesi epeyce kolay, gerçekleştirmesi zorsa da çabanın hertürlüsüne değen birşey var: Yazar yapışmamalı — yeni’ye bile. Eski’de mi kalsın o zaman? Hiç de değil. Yeni’lenmek yeni budalası olmak değildir. Kendimce özüme özgü tutamaksa şöyle birşey: Ölçüme sığmaz yazı-akışları; bir kitabım elimden çıkar çıkmaz, çoktan bambaşka bir oluşumda bulurum

özümü. Yazar yazarsa, nerde olursa olsun, kim olursa olsun, bu hep böyledir kanısındayım.

Nitekim ben şimdi öyleyim. Özüme uygun oluşum uyarınca yeniydi, eskiydi — bu gibi sözümona kaygıların semtime uğramamasından anlıyorum bunu. Kitaptan kitaba gönlümce süren devrim–gelenek sürecince bu hep böyle benim için. O hiç değişmeyen eski-sesimle, o değişe değişe kalbura dönüşen yeni sesimle öylesine pır pır ediyor ki yüreğim.

İçimin Sesi hep aynı ses, hep ayrı ses. Beni azçok tanıyan hangi kulağa ulaşsa, “İşte bu Nermi Uygur!” der. “Orası öyle de, yanıldığımı sanmıyorum, bu kez sesinde *başka* bir tını var!” der. Peki, nasıl bir tını bu, — bak işte bu benim yargı-alanım dışında kalıyor.

Ses İşitildikçe Yaşar

– Yazar sesinden kalan, kalabilen ne, peki?

– Seninle en içten özdeş olmasaydık, bu da ne tür insan böyle, hep kendi çevresinde döneniyor, ne de çok kendi kendisiyle uğraşıyor, türünden bir damga yapıştırırdım sana. Gerçek apaçık oysa: kendi sesini izliyorsun sen, kendi sesinse sayısız insan sesinden bir ses-çizgiciği. Gereçeklere ne gerek, apaçık: atom fiziği açısından büsbütün yokolup gitmese de insan-toplum-kültür açısından en gelip geçen, şimdi-var-aa-silinip-gitmiş-bile bir nitelenişi hakeden şeylerden biri ses. Yazıya-çiziye yansdı mı azçok korunsu bile, sınırlı bir yaşamı var. Bilelim ki, bazı yeniden sınırlandırışlar biryana, olsa olsa, azçok çağdaşlara erişebilir sesler; bunca gürültü-patırdıda, onların da kaçta kaç ses-niteliklerinin yetesiye ayırdına varabiliyor? Ben kendim, içine kimbilir ne başka sesler karışmış biriyim?

Kimseyi yüreksizlendirmek istemem, gene de saymakla bitmeyen ses-yazgıları üşüşüyor akla. Sözelimi (sesgelimi de diyebilirim ya, neyse) işte Rimbaud. Genişçe bakıldıkta, Verlaine dışında (o da nasıl?) kim yakışasıya *işitti* Rimbaud’nun sesini? Hugo’nun zamanı azdı; Proust, kendi havasındaydı, Valéry’nin gündemi doluydu; Gide, özel sorunlarıyla uğraşıyor-

du; Breton, çevresindekilerle koz paylaşmaktaydı; Sartre, kendi sesinin gürlüğüne kapılmıştı, Camus ayakta-kaldım-kalacağım savaşındaydı. Desene, bütün bu duyarlı mı duyarlı kulakların dışında kalakaldı Rimbaud'nun sesi. Ancak çok sonra, talihler, anlayışlar değişince... Rimbaud'ya bu kadarlık uğramakla yetinmek zorundayız şimdi.

Denecek ki: herkes herkesi işitmez; zaten gerekli de değil bu. Öyle de, ses işitildikçe yaşar. Neylersin ki bunda gürültüpatırdı ortamında, sesi gücü kadar, hattâ bazan daha çok, rastlantılar da rol oynar. Ötesi? Ötesi belli. Susalım.

Dilimin Sesi, Özümün Sesi

– Sen neye elatsan çetrefil çetrefil. Başkaca yol-yordam bulunmadığına göre, biz gene sana dönelim. Şeytan diyor ki, ne yap et, sen de duyur sesini.

– Bazan düşünüyorum da, gerekli mi? Kitap ille de gürültüyle mi öne atılmalı? Patırdıyla ortalığa fırlamak, saldırganlık gibi gelmiştir hep bana. Kitap dışı birtakım ilişkilere yaslanıp kitabı gözle sokmak da, bu gibi görünmeler de hiç bana göre değil. İç-ğilimim uyarınca aradabir kitapsa sesi-soluğu azçok belirginleşen biriyim. Eğrisi doğrusuna geliyor gene de: işiten işitiyor.

Benim aklım kitaba yansıyan, kitaplaşan sesimin gerçek yeri-yurdu, anayurdum dilimde. Dilimin sesi, özümün sesi; özümün sesi, dilimin sesi. Başka hiçbir uğraşa zaman bırakmayan tek uğraşım, en tatlı tatların tatlandığı eylem: dilde, çoğun anadilimde dönenip durmak. Sesim ordan, orayla bir sesim, sesimle oralıyım.

Dingin Gözler Kulaklar

– Bir biçime, ses kitapta, kitap dilde. Öyleyse ne diye şimdi bu sonradan-konuşma?

– Ne bileyim ben, içimden geliverdi. O sık sık tanık olduğumuz sonradan-değer katma gibi bir çabayla ilgilendiğim yok. Birzamanlar uğraşa uğraşa bitiremediğim “anlama” yörelerinin kafama-gönlüme çivi gibi çakılan o “başkaları-beni-benden-

iyi-anlayabilir” gerçeğini nasıl unutturum. Öyleyken, bir kez de kendi sesimi başka biriymişim gibi duyumsayabilir miyim doğrultusunda bir deneyiye girişeyim dedim.

Kendi sesine ne denli kulak kabartırsan kabart; ses, senden geliyorsa, oldu olmadı derken, bir de bakıyorsun, sen-ben ister istemez çoktan karışmış birbirine. Çoğun, insanın kendi kendini yargılaması sakıncalı birşey. Şimdi de öyle. Demek ki tek bir dilekten ötesi, benden öte birşey. *İçimin Sesi*’ni okuyup duyacak dingin gözler kulaklar dilerim!

Özü Özgeyi İncitmeden

– Bu özkonuşmanın sözsonu gene senin. Söyleyeceğin bir sözün daha varsa durma söyle.

– Söz çok da, peki, şöyle diyeyim: *Özü özgeyi incitmeden keyfine bak!* Unutma: başkasının mutluluğunu artır. Seninkine de güzel yansılar olur bunun. Bunu yazıyla yapabiliyorsan, yazıyla yap gitsin? Bu söylediğimi nice kez söyledim, yeni birşey değil, fırsat geldikçe yenilemekten çekinmem de. Bildikmiş, ne çıkar: gevşek gevşek bir keyifle eskinin yeniden tadına varmak nice yeniden çok daha keyifli şey doğrusu. Hem sonra, yeni-hep-yeni, ille-de-yeni, — hep gidilesi yol mu bu? Yeri gelince, eskiyi anlamca yepyeni kılan söyleşi-bağlamları gerek bize. Önemli olan: kişinin ardarda bol soluklarla kendine yaraşan devingenliktir.

– Bitmez, biteceği varsa da bitesi değil ama son bir sözcük-le, şimdilik de olsa, sözün sonunu getirelim biz gene.

– Son-mon dediğim, diyeceğim şu: Benden bu kadarmış, — keşke daha uzun sürse!

Kendi Sesime Yetişemedim

– İç ses, kitap... Öff, sıkıldım! Kaynak, karınca kararınca kendin de olsan, koş koş ne iç’e, ne ses’e ne kitaba yetişebilirsin... Kendi sesime yetişemedim diye üzülme ama. Yalnız değiliz bu dünyada; pekçok şey rastlantı işi; bakarsın başka biri çıkar, kendi sesini katar senin sesine, “Kendi sesim” dedi-

ğim dayanışmalı bir anlam-önem donanımıyla gönlünü kafanı gönendiren bir paylaşıma erişir.

Hadi gel, azıcık havadan sudan sözedelim, açılırız, ne dersin.

– Olur, bu sabah kalkar kalkmaz üç dizeli birkaç satır düş-tü içime. Şöyle birşey:

Damın adsız sansız bir tepelik eteğinde azıcık koya bakıyorsa,
İç mayıştıncı ikindileri izleyen geceler uykuyla boğuşsan da
boğuşmasan da,
Yaşın kıvamını bulmuş olsa bile, ertesi sabah kalkınca, oyun
budalası çocuklar gibi dinçsin.

N’olur, bu satırlarda dillenen sesi yeni–kitabın–bir–çizgici-ği diye yaftalama. Ortada birşey yok henüz. Daha doğrusu var da, bakalım, göreceğiz.

Suya gelince, duvar üstündeki testim Kaz Dağları’ndan aşağı akan esintilerle öğle sıcağı öncesindeki buluşmamızı kimbilir ne topraksı sabırsızlıkla bekliyordur.

Uzaklardan

– Kişi, zamanca uzayca kendi sesinden çok uzaklara da gidebilir. Ne diye gitmesin, deneyelim mi?

– Neden olmasın, al sana: eski Çin’den bir akrabam var, adı Yen. İkiz gibiyiz onunla. Kendini yetiştirmiş, çalışkan, saygılı, yardımsever, engin gönüllü, keskince akıllı bir insan. Gençliği kıvamını bulduğunda, iççağrısına uygun düşen bir görev için oturduğu yerden ötelerde açılan bir sınava katılıyor. Verdiği yanıtlardan pek hoşnut olmadığı sınav sonuçları çizelgesine şöylebir gözgezdirep adını görmeyince de köyünün yolunu tutuyor. Dere tepe, yorgunluk bastırınca da gür bir ırmak üstündeki bir köprübaşında karşısına çıkan handa konaklıyor. Birbirinden güzel yapraklı ağaçlarla çevrili şirin bir dinlenme yeridir orası. Kesesince uygun birşeyler ısmarlayıp sofraya çöküyor; kafasındaki bulutlar azıcık dağılsın diye damağınca birkaç bardak şarabı da unutmuyor. Çok geçmeden de başını masanın üzerine dayamadan edemiyor.

İşte o an kapıda beliren atlılar kendisine başarılı kişilerden biri olduğunu söylüyorlar. Gözattığı çizelge ilk çizelgeymiş, arkası gelecekmiş, gelmiş de meğer. Şaşıyor. Ödev ödevdir ama. Kırk-elli yıl boyunca ödün vermeksizin durumun gerektirdiği yazı işlerini, seve seve yerine getiriyor. Sonunda, hem yurt içinde hem yurtdışında adım adım çıktığı oldukça üst katları bile-isteye bırakıp çekiliyor. Doğruca o ilk sınav günlerinden tadı damağında kalan köprü hanına özlemle seğirtiyor...

O sırada birden aralanıyor gözleri. Yanındakiler: “Anlaşılan, çok yorulmuştunuz; dalıp gittiniz,” sözleriyle gülümsüyorlar. Yen de kendi gülümseyişiyle şöyle düşünüyor kendi kendine. Çalış çabala, dön dolaş, duy tat, kur kurgula sonu bir düş gene de.

Peki, ya sonra, — şimdideyiz şimdi.

Ne ki bambaşka sesleri bile kendi sesinde özümser kişi. Ne denli uzaklardan devşirirsek devşirelim, bambaşka şeyleri bile kendi ses-biçemimize dönüştürürüz.

Bir Oyun

– Uzak-yakın sesimizle şimdi de bir oyun mu oynasak, ne dersin? Ana-esintiyi pek bozmayan bir soru-yanıt oyunu olsun, istersen. Şöyle ki: şimdi burda, benden başka bir “sen” olsaydı, tek bir bitiş-sorusuyla sana ne sormasını isterdin? Buruşmasın yüzün, işleri daha da karıştırdın, deme; yaşam zaten, sayısız tekerlemelerin tekerlediği üzere, bol dolambaçlı bir oyun. Yazarlıksa, o doğrultunun yoğun heyecanı.

Sen kimsin? İşte kıyısından bucağından herkesin herkese sorduğu soruların sorusu: “Sen kimsin?” Apaçık dile-getirsek de getirmesek de her seste, her seslenişte bu soru. “Sen kimsin?” Yani, “Ben kimim?” (Hoş, ‘sen’, ‘ben’ dediğimiz neyse ne işte.)

– Yanıt mı, ah bilebilseydim! Yok canım birşeylere yaramıştır. Oyun mu, orasını ne kimse sorsun, ne ben söyleyeyim. Sıradağlar üstüme yıkılıyor sanki: bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var sorunun. Elde mi ama, ses’ten ses’e çabala-yıp duruyoruz. Aradabir de olsa, bunca-çaba-boşa gitmemiştir umudu iyi geliyor insana.

GÜNCEL YAŞAMDA GİZEMLİ GİZEMSİZ DİL

Dil kâğıtlarım gene birikmiş.
Şaşılabacak birşey değil bu:
Ne zaman yaşama-gündemimin
üst köşesinde yer almıyor ki dil.

İnsansız dil yok;
diliyle insan ne denli insan, peki?

Dil kazılarına bayılıyorum: en köhnemiş sözcüklerde bile öyle heyecanlar saklı ki!

*

Kendimi tutamayıp baştan söyleyeyim: kimbilir kaç kişinin beni kıskançlıkla suçlayıp öfkeyle canını sıkacak bir yumurta yumurtlayacağım: Ne büyük bir yazar, Tanrı! Öyle ya, dünyayı varetğinde, “Ol!” demiş.

İlkin; gönlümce bir yöntem bu: ne güzel, Tanrı bile dil-siz edemiyor. Sonra: yaratış serüveninin gelişimine öylesine cup diye eşlik eden bir gerçekleştirme buyruğu oturtmuş ki. Nice-dir durup durup debeleniyorum da, “Ol!” yerine upuygun düşecek başka bir sözcük bulamıyorum. Dilerseniz, bir de siz sınayın, göreceksiniz.

*

Dil, diller karşısında titriyorum; korkudan değil, çoğu kez sevgiden.

*

Ulu ağaç sessizliğinde, derin deniz suskunluğunda bir insan tasarlamak öyle zor ki. Sağlık bakımı, sevgi sıcaklığı ayrıcalıklarıyla buna karşı çıkanlara bir diyeceğim yok kuşkusuz. Ne de olsa, acı acı düşüncelerle o eskiden sözlü iletişim içinde oldukları kişiyi özlemekteler.

*

Numaradan sorulan sorular kof yazarların aynasıdır. Dile, okura saygılı yazar böyle şey yapar mı hiç. (Bir önceki tümcem bir soru değil ki, hemen soru-göstergesini kondurayım.) Deneylerimin bende bıraktığı sarsılmaz bir kanı bu.

*

Gerçek nedir? Varolduğu sanılan, varolmadığı sanılan pek çok şeydir. Ola ki: haberimiz olmayan, yani ne olduğunu, nasıl olduğunu bilmediğimiz birşeydir. Ya da: ‘hiçbirşey’ değildir.

Yok, yok, — birbakıma gerçeklik (ne olursa olsun): benim için, hepimiz için ayırdına varsak da, varmasak da, dildir, dildedir, dilden ötürüdür, dilseldir.

*

Şiddet-sözcüklerine dayanıp yandaş toplamaya yeltenenlerin düşüncelerini benimsetmek için gerekçelerini şiddet-sözcükleriyle bezeyenlerin, diledikleri sonuca ulaştıklarını görmedim.

*

Kimler binbir dereden su getirircesine önümüze ne gerekçeler yığarsa yığsın, *anlam* denen şeyi eninde sonunda: sen, ben, dil, doğa, kültür, *hep birlikte* varederiz. “Anlam” deyince insan odak rolü oynar. Ne de olsa, kültür bir insan başarısıdır, doğa ise insanların tarih boyunca oluşturup yoğurduğu *insan-doğası*dır.

Dil: insan, insan!

İnsan: dil, dil!

*

Babil Kulesi yıkılalı beri dünyanın dört bucağında, havalar da uçuşuyor sözcükler. Varsın dili-kıtlar rasgele toplansın onları. Sayıları az olsa da uygun sözcükleri yakalayanlara da rastlanır.

*

İnsan, kuşkusuz yazarın da en imrenilecek zenginliği, yaşantılar ile dil zenginliğidir.

*

İğrenç kişileri, iğrenç eylemleri nitelemek için yetesiye sözcük bulamıyorsan, yergiler yağdıracağına hiçbirşey söyleme. Aynı durum övmek için de geçerli.

Yerici ya da övücü, gerçekten özüne özgü deyimlerin yoksa, sus gitsin.

*

Doğruyu söylemek için, kişinin ille de Nietzsche'yi örnek alıp özkanı ile yazması gerekmez! Gerekmez, çünkü düpedüz doğruyu söylemek için ayık kafa, keskin görüş, sağlam dil gerekir kişiye. Bir yerin kanarken gel de doğruyu, dosdoğru söyle.

*

Sözcükleri: kökeni, soysopu, uzunluğu, kısalığı, kentli köylü oluşu, ya da başkaca bir düzenleme uyarınca yanyana dizmekle anlamlı bir sözcük-bağlamı, bir tümce elde edemezsin. Tümceye ulaşmak için de herşeyden önce kişinin, doğrudan doğruya değilse bile, dolambaçlı biçimde bir anlam-bağlamı odak alması gerekir. Kopuk kopuk sözcükler, bir dilin “uygun” parçaları olarak bir tümcenin ögesi sayılmazlar, bir tümce oluşturmazlar.

Tümcenin düzgünü dilin otağıdır. Dil nerde, peki? Tümcede, gerisinde, yukarısında, aşağısında, ötesinde, berisinde. Günlük yaşamalar açısından bakınca, özetin özeti şu: ne sözcük-süz dil, ne dil-siz sözcük, — ama ille de tümce, tümce.

*

Yabancı bir dili iyi bilen, fırtına-zırtı bu durumu göstermeye çalışmaz. Yüzünü gözüne yara yara da olsa, yarım-yama-

lak bilenlerse yabancı dilden sözcükler kullanmaya bayılırlar. Böylesi şeyleri umursamayanların gözünden kaçsa da dilden anlayan sağduyulu kişiler o saat anlar bunu. Dil çalmcılarının hakettiği ceza da dönüp dolaşıp bu kaynağa dayanır zaten.

*

Canlı bir dil, artık konuşulmasa da, güzelliklerini kendi içinde gizleyecek güçtedir. Ölü bir dilse, ya eskilerde bir toz, ya yıkıntı taşlarında bir çizgicik, ya da cansız bir dilin parçacıkları kılığında bazı yeni kılıkla sözcüklerde çekingen çekingen görünen dildir.

*

Düşünme deneyleri ile gerçekleştirdiğimiz sözel yerdeğişimlerinin kafamıza, gönlümüze, istencimize sağladığı kazanımları en değerli yaşantılarımız arasında saymalıyız.

*

Dil çırağı olmadan azçok usta yazar olacağına inanan yazarlığa-mazarlığa kalkışmasın. Az sayıdaki dil ustabaşları bile dilin çırağı olduklarını içlerine sindirmiş kişilerdir, — sindirmek şöyle dursun çekinmeden söyleyebilirim: nice özel tatlar çıkarırlar bu konumlarından.

*

Kendi kendine söylensen, söylediklerini anlaşılır biçimde söylesen bile, ağzından çıkan her söz senin değil, başkalarınındır da. Öyle ya, çelişik, abuk sabuk dil-tortularından bile şöyle ya da böyle anlamlı birtakım yankılar kalır kulaklarda.

*

Yetkin tümce: dil duyarlığının en şaşmaz aynasıdır.

*

Her söylem dönüp dolaşıp kendisine *bakılmasını* ister. Sen gel gene, o güzelim deyiş gereği, söylenene bakma söyleyene bak. Ne ki, çoğun yapıldığı gibi, konuşan kişi kadar konuşmaya kaynaklık eden dile de hakettiği bakımı göstermek gerekir.

*

Özden sözlerin varsa, yani içini-dışını yetesiye dile-*getirebiliyorsan*, sunacak birşeyin yok diye üzülme!

*

Yığma söz dağlarının arkasında oyunlar çevirmeye kalkışanlar, — Susun! Susun!

*

Beyinde sözlerin birbir hakkını vererek oluşturulan düşünceler, beyinleri de oluşturur.

Söz-ile-beyin, beyin-ile-söz: işte bedendeki gel-gitlerin en verimlilerinden biri.

*

Dilbilgisi dil-duyarlılığı yerine geçmez. Müzik aletleri üzerinde bilgili olmak başka bir müzik gerçekleştirmek başka.

*

Kof, yapay bir düşünce-kurgusunu, sözgelimi bazı “ideoloji” denen iri laf kalabalığını: sözcük seçimi, sözcük durumu, yankılı heyecanlar aşılama yönünden şöylebir çözümleyin, paldır-küldür çöktü gitti demektir yapı.

*

Belli oranlarda da olsa: dil herşeyi açar da kapar da.

Kantarını iyi tutturdun mu, tek sözcükle karmakarışık düğümü çözöversin. Zamansız davranırsan, bir araba söz de getirsen, ağzını her açtığında özlediğin açık anlatımdan azıcık daha uzaklaşıp yolunu yitirirsin.

*

Bazılarımız, bir-iki boş sözcüğü gerçekleştirme uğruna kos-koca yaşamı harcıyor.

*

Sen varsan, ben de varım; ben varsam, sen de varsın. Peki, nedir bunu sağlayan: Şöyle ya da böyle *iletişim*, ama hep iletişim, kimi derin derin, kimi yalapşap da olsa, çoğun, dilsel iletişim.

*

Neler söyleyeceğini iyi bilen değil, neler söylemeyeceğini iyi bilen politikacı başarılıdır. Hiç olmazsa yazılı söylemlerinde, olanağı varsa, yazarlıktan da anlayan yakınındaki bir bilene bu yönden danışmalıdır.

*

Bir dil gerçekten güçlüyse: ne denli örtük kalmışsa kalsın; ne denli umursamazlıklara uğrarsa uğrarsın; ne denli yasaklarla boyunduruk altında tutulmuşsa tutulsun kültürce-toplumca yeniden dirilip çağdaş anlatımlarla serpilebilir. İşte Türkçe.

Bir dil, hangi nedenlerden olursa olsun, hepten güçsüzse ne denli korunup kollanıp bakım görürse görsün, diriltilemez. İşte İskoçça.

*

Güzel yazdığı söylenen ama yazdıkları kimsenin işine yaramayan “şairler”: ne güzel yazıyor, ne de şair. Hiçbirinin dilinde insan sıcaklığı yok. Dil nedir bilmiyor onlar.

*

Sözümüne başarısını Esin Perisine bağlayan, ya da (neyse ne) bu perinin kendilerine acımasına bırakan söylevciler, yazarlar dil, deneyim, yaşantı dilencileri durumundadırlar.

*

Şiirde gevezelik en korkunç gevezelik. Dilbilim kurallarına ne denli uyarsa uysun, çekilmez böylesi söylem, yazın ürünleri.

*

Diyeceğini az sözle dışavuran yazar, usta yazardır. En ilkel müzik aletleriyle, en güzel ezgilere ulaşmayı bilen bu gibi insanlara imreniyorum.

*

Yazarlık Dansı: Bazı yazarlar işlerini bambaşka bir havada sürdürseler de, yazarken ben, eğlenceli şeylere de sapsam, kendimce eğlenirken bile, işi ciddiye alırım. Ne var ki, ciddiliğin “aşırısı” ne yazara ne okura yarar sağlar. Yazarın herbir sözcüğü danstaki tektek adımlar gibidir. Tek bir çarpık adım dansın içine eder.

Düpedüz yaşamda da böyle değil mi? Rahat soluk alıp verirken birtek uzunca kesinti ölüme götürebilir. Her adımın, her soluğun, her sözcüğün kendine yapışık bir önemi var. Nasıl rasgele adımlar bedeni yorar, dansı dans olmaktan çıkarırsa; nasıl rasgele soluklar kötüye göstergeyse: rasgele sözcükler de anlamı, dili, birdeyime, ortadan kaldırır.

*

Kaydırmacalı Anlam: Dil, hemen hemen her dil, başka bir dile aktarılamayan yanıyla, irili ufaklı oranlarda: oyunumsu anlam-kaymacalarının örgülediği bir ağdır.

Ne mi diyorum, örnekle şöyle birşey:

Özlemeden gözleme yok! Diye bir tümce işittiğinde, hertürlü olağanüstüden uzak günlük yaşam sürecinde işitsen bile, bununla ne dendiğini hadi gel de anla. Daha doğrusu, deneni anladığını sanırsın da, ne denli evirip çevirsen, gene de birtürlü anlamazsın, anlayamazsın. Kimin hangi koşullarda, kime seslendiğini bilmedikçe anlayamazsın. Nitekim açkarınla sofraya başına çöken birinin sözleriye işittiğin, birdenbire apaçıktır tümcenin anlamı.

Yok, nicedir boş durmaktan sıkılmış, işinde uzman bir emekli memurun, şiddet kullanılmış çetrefil bir canakıyma olayını çözmek üzere dolgun bir ücret karşılığı göreve çağrılan bir polis emeklisinin ağzından dökülen bir tümceyse “gözlemeli tümce” ilkinde hiç benzemeyen bir doğrultuda anlamca aydınlığa kavuşuverir.

*

Satılık Dil: yönetimden anlamayan insanlar; birtakım vurdumduymazlar, çıkar güden sözümona yöneticiler, ayrıntılara dek devlet bütçesini, geçici bir süre aldatmacasıyla, olanca uygulamalarıyla yabancı para-örgütlerinin eline bırakacak duruma gelirler. Sağa sola dağıtılan bankalar, fabrikalarla birlikte A’dan Z’ye düzeylerdeki eğitim, sağlık kuruluşlarını da yabancılara peşkeş çekme kertesine gelip dayandığında, kaşla göz arasında, çoktan ülke dilini de satılığa çıkarırlar. Türü türü dışalımllarla yurda giren eşyaları, hekimlik, tarım, basım, döşeme araçları, gereçleri, yöntemleri ilerleme adına, bilirbilmez kişiler ve yetkililerce çeşitli kültür laçkalıklarıyla hızla örgütlenirken ulusal *dil de* gitti gider.

Özetle, böylece dilini *bile* haraç mezat satan devlet: olanca tarih zenginlikleriyle halkının, kendince değerli geçmişini de, gelecekteki özgürlükleri de, geçici bir süre azıcık rahatlatma

yalanı, yanıltısıyla, paraya çevirip yeyince de, kalmışsa, sağduyunun hâlâ gel ötesini düşün sen.

*

Önemli olduğuna, çok önemli olduğuna inandığım işleri *vargücümle* üstlenirim. Unutmayalım: her dil, her anadil gizli güzellikler içerir. Benim anadilimin de, daha doğrusu, benim insan-oluşumda en büyük katkısı olan dil, şöyle ya da böyle beni ben yapan dil de pekçok gizli gizemli sözcüklerin gömüsüdür. Pek ayırdına ermeden kullanıp geçiverdiğimiz “güç” sözcüğü de öyle. “Can”, “devinim”, “içimin içi” anlamına geliyor. “Gücüme gitti” deyiminden de belli bu. Neden-se, çoğumuz çoğu sözcüklerimizin güzelliklerini ıska geçme alışkanlığındayız. Bu kötü alışkanlıktan *vargücümüzle* kurtulmaya bakalım, diyorum. Benden söylemesi; öyle ya, gene de herkes tutturduğu yolda gider *vargücüyle*. Sözüm öğrenmeye açık olanlara öyleyse.

*

Gerçekten güzel bir dünya için çalışanın güzel bir gönlü, kafası var. Bu bağlamda, çoğun unutulsa da, büyük öneminden ötürü, altını çize çize anımsatıyorum: dile yetesiye bakım göstermedikçe güzel bir dünya umudu boşdüşür.

*

Sorabilecekleri sorularla ortalığı birbirine katmasınlar diye, konuşmasını bilen özgürlükçü değerleri birtakım yasaklarla iyice susturmak isteyen güçlerin nedeni, genelde, doğrulardan duydukları korkudan ileri gelir.

Ne var ki, sözümüne çekidüzen verdikleri ortalığı işitilir seslerle konuşmasız bırakmanın da sakıncalı olduğunu, bir biçime, bildikleri için, kendi adamlarını salıverirler ortalığa: bu arada bol bol laf üretsinler diye basarlar üvendiriği.

İşte o zaman, eğriyi doğruyu ayırdedebilenler birbir ayrılır

çoklardan. — Hele bir ayrılışınlar, geç kalınca işler daha kötüye gitse de, iş işten hiç geçmez çünkü.

*

Susma zamanı gelince bile susmayı “susma” olarak belirtmek gerekiyor. Buysa konuşmayla gerçekleşen birşey. Desene, sözün bittiği yerde bile söz, hep dil, söz — boşa giden nice sözcüğe karşın, gene de söz, söz.

*

Dilin gizemi öyle eleavuca sığmaz birşey ki! Gönüller örten karanlık katları, azıcık da olsa, aydınlatılabilir miyim diye sormamazlık edemiyor insan: Durumdu, anlamdı, kuraldı, amaçtı, etkileyiştı, yorumlayıştı, anlayıştı... — hepsi iyi güzel de, çok kez, gözden kaçan birşeyi hiçbirzaman unutmamak gerek. Dilin gizemi sözcükler arasındaki belirli-belirsiz konuşlanmış “birşey’lerden”; ayrıca, konuşanın deme-istencinde biryerlerden bizlere bakıyormuş gibi geliyor bana. Dilin gizemi burda işte, — nerde peki?

*

Dil: rastlantı gizemler, gizemli rastlantılar...

*

Dile ilişkin sorularım bitti mi, ben de bittim, demektir. Dile ilişkin hiçbir soru gereksinimi duymayanları görünce şaşır kalıyorum. Onları “eksik insanlar” diye nitelemeye dilim varmıyorsa da, böylelerini görünce: “Şu dünyada neler yok ki!” deyip şaşkın şaşkın şaşırıyorum doğrusu.

YAZARLIK

Hep derim: Yazarsız okur, birbakıma,
hiç! Okursuz yazar, birbakıma, — hiç!

Kendim bir okur-yazar olduğum için
dobra dobra söylüyorum bunu.

Gel gör ki, bugün sıra gene yazarda, yaz-
makta, yazıda, yazarlıkta, — herzaman-
ki bölük-pörçük anlatışla kuşkusuz.

Özel yaşamında birini sevmiyorsan, eksiklerini, sakın, kendisine söyleme, bırak olduğu gibi kalsın; gene de kin yok, bilesin.

Yazarlık başka bir iletişim kesimi ama. İstesen de istemesen de birlikte-yaşamaktır yazarlık. Birbakıma herkesin birbirinden yararlanmasına *açık* bir yaşama-ortamı olduğu için bu böyledir.

*

“Evren”, “evren” dediğimiz şey, herbir satırını evrenlerin oluşturduğu sonsuz–içinde–sonsuz bir kitabın küçücük bir dipnotu mu?

(Bu deyişin yeraldığı kâğıtçığin yanına şöylebir çıkma da kondurmuşum: Bana bak, sen dil’le mi aklını bozdun, ya da tümvarlık’la mı? — Yoksa her ikisiyle mi?)

*

Bazı sözler kolay anlaşılır; bazı sözler zor anlaşılır; hiç anlaşıl-mayan sözler de var. Şunu gözden yitirmeyelim; nitekim azıcık durup düşününce göreceğiz. Sözlerin anlamını anlamak insana ilişkin öyle karışık, öyle karmaşık süreçler gerektiriyor ki.

Tüm sanat yapıtları için de böyledir. Kendimize değer veriyorsak, başıboş söylemlerle, başıboş yapıtlarla aptalca savurmayalım yaşama-zamanımızı.

*

“Yüce şeyler” kuyumcusu değildir yazar. Yeri geldiğinde, “bayağı şeyler’e” de zaman ayırmalıdır.

*

Belli bir düşünme–araştırma–yazma alanında görevlendirilmeyi hiç de hoşgöremem. Kafama gönlüme uygun bir yaşayış değildir bu. Çeşitli nedenlerden böyle. Özellikle: çalışamam, düşüneyim, yaratamam. Önemsiz olmayan bir neden de şu: “çevrem” diye belirlenen oylumun dışında dolanıyorum diye kınanmaya gelemem. “Çevremi” kendim belirlemeyi yeğlerim hep. Nerede eşelenmekteysem orası çevremdir, çünkü orda görevlendirmişimdir kendimi. Dışa-çıkma diye bir sapmanın da sözü edilemez o zaman. Kınama gerekince kendi kendimi kınayıp cezalandırabilirim; çok da katkılarını görürüm bunun. Kişi kendi kendisine karşı dürüst davranamaz, diyenlereyse yanıtım şu: davranır, hem de nasıl. Kendisine dürüst davranamayan, başkalarına dürüst davranabilir mi hiç!

*

İskeleyle güvenle bağlanmadıkça tekneden karaya atlamak aptallıktır. Kimin umurunda ki bu. Hırs gözü büyüyünce, can yitip gidiyormuş gibi atlayan atlayana. Niceleri bunu ağır öde-se de, bir punduna getirip atlatıverenler, çoğun, en uygun yerleri kendilerine kapatıyorlar.

Daha nicesiyle birlikte: aptallıklara düşen, çeşitli akıllılara boşveren kişilerdir yazarlar, düşünürler, sanatçılar, bilimsan-ları — hepsi değilse de bir bölümü.

*

Her tatlanışı bencilce özümsemek, çoğun, amaca aykırı sonuçlar verir. Son derece özel–özel bazı zevkler için de geçerlidir bu. Neler mi, — özü özgeyi gerçekten seven okurlar, araştı-rıcılar, seyirciler varsın kendileri düşünsün bunu.

Yerine göre, tatlanışları paylaşabilene ne mutlu! Adam gibi yazarlar, akraba yaratıcılarla birlikte, boğuştukları bazı mutsuz-luklara karşın, bu tür mutlulardandır.

*

Bana sivri gelen sözlerle damarıma basarken beni incitmeye çaba gösteren kişi dostumdur. Ne isterse söylesin, başımın üstünde yeri var. Özellikle bizbizeyken böylesi yolyordamla yazarlığımı eleştirenlere, büyük saygı sevgi beslerim.

Tatlı sözlerle beni okşayıp uyutan kişi, görünüşte beni incitmemekle birlikte iyiliğimi istemeyen kişidir. Böylesine katlanılmaz doğrusu.

*

Çoğu kez, susanın amaçladığını konuşmasında; konuşanın amaçladığını susmasında aramalıyız.

Başkalarını bilemem ama ben kendim vargücümle çalışmakla birlikte, "Oldu!" demeden birşey çıkarmasam da, gönlümce bir yanıt ortaya koyduğumu söyleyemiyorum. Yapabileceğim en iyi şey, belki de, gönlümce çalışıp çabalamaktır. O da su götürür ya, neyse...

Bu dünyadan göçüp giderken kimbilir kimler neleri özleceklerini düşünüp üzürlürler. Bense, dilimden, anadilimden yoksun kalacağım diye yanarım. (Yazar olmasaydım gene böyle düşünür müydüm, bilmiyorum.)

*

Bazan öyle olur ki, gerçekten yaratıcı sanatçının gelip geçici bir düşü, ağzından çıkan rasgele görünümlü bir sözcük yepyeni çığırlara başlangıçlık edebilir. Gel sen sen ol gene, özentiye kapılıp düşünmeyi zor altına alma, denetimsiz konuşmaya kalkışma.

*

Herşey güzel olduğu için mi yazıyorum yazdığımı? Yazdığım, dile-getirmeye yöneldiği gerçekliklerden, ya da düşlerden ötürü mü güzel — ola ki acı? Yoksa: yazdığım, yazdığım için mi güzel — ola ki acı?

*

Yazarlığın başı-sonu, önü-ardı yazarlıktan başka birşey değilse, nice nice güzelliklerle, bol bol acılarla “ötesi” ne peki?

*

Esin Perisi olsaydım, kendim, perice talihli yazarları değil, *dilce talihli* yazarları okurdum.

*

Şipşakla, şişirmeyle, düzmeceyle alış-verişi olmayan gerçek yazar, yazdığı her yazıyla dili, anadilini, birkakıma yeniden öğrenir.

*

Geçerakçe dilbilimsel kuralları yeri gelince gevşetmeyen, hattâ gerektiği yerde “yanlış” yapmayı göze almayan yazarların, ne adına olursa olsun, pek dilden anlamadıklarını, dilden tadalmadıklarını sanmıyorum. Gel de okur olarak tadal böylesi yazarlardan, yazdıklarından. Sizi bilmem ama tadalmadığım yazarı da okuyamıyorum ben.

*

Dili, ille de yalınlaştıracığım diye, cenderelere sokmaya yeltenen “yazarlar” yazar değildir. Toz toz dökülür onların elinde dil. Böylesi ürünleri n’apayım ben!

*

Şamata ortamında nerdeyse imrenir gibi olacağım yazarlar, düşünürler birbir silinip gidiyor yalnızlıklara dalınca. İşte bu nedenle, yalnızlıklarımda gücüne inandığım gönlüme göre

yazarları, düşünürleri, şamata ortamındaki yaşamıma taşıyorum. Pek kolay değilse de, ancak onlarla kolkola yaşıyorum orda. Bununsa tadına doyumuyor hani.

*

Birinin kitaplar ortaya koyması “yazar” olduğunu belgelemez. Oysa bazı gazeteciler, eleştirmenler tanıtımlarda ne de savruk kullanıyor “yazar” deyimini. Gerçek yazarın kitabıyla “birlikte” yayımladığı kitaplaşmış bir *yapıt*’tır. Yapıt denince de, pekçok yönden bir can taşıyan dilsel bir gerçeklik anlıyorum.

Kitap yapımcısı çok, yapıt gerçekleştiricisi azdır.

*

İyi yazara benzemekle iyi yazar olunmaz. Çünkü iyi yazarın, kimsenin birtürlü beceremeyeceği, kendine özgü bir yazışması vardır. Gizemli kuytuluklarla, engbeler, kaygan tuzaklarla dolu bir yazıdır bu. Örtüleri zor açılır. Örtük ama pırıl pırıl inceliklerle çağlayandır iyi yazar. İyi yazarın benzeri olmaktan- sa ondan başka türlü bir ustalığa yönelmelidir yazarın akıllısı. “Başka türlü iyi” yazmaksa, gerçekleştirilmesi zor bir başarıdır. Ancak gerçekten keskin dil duyarlılığı olan çalışkan bir çırak, gerçekten yetiliyse, öznel-nesnel koşulların elverdiği bir süre sonra gerçekten iyi yazı ürünleri ortaya koyabilir.

*

Her yazarın, yazar olarak, kendince önemli önemsiz işleri var. Birtakım zorlamalarla bunların tümünü ortak bir paydada toplamak olasıysa da, böylesi bir indirgeyiş, yazarlık üzerinde, varsa, sağlam bilgi edinmek için yetersizdir.

Bu yolda, belki de, en iyi sokuluş, yazarların *yazarlık* üzerindeki görüşlerine kulak kabartmaktır. Zorluk şu: yazar denilen pekçok kişi, üzülmeye saptıyorum, yazarlık üzerinde ayık görüşten yoksundur. Hattâ, saygıyla analım, böylesi bir görüşün gereksizliğine inananlar da eksik değil. Umut kesmeyelim

hemen. Yazar var, yazar var.

Böylesi görüşlerden öğrenilecek çok şey olduğunu unutmayalım; nitekim ben kendim, gereksinme duyduğumda, bu doğrultuyu izleyerek, uzun uzun, bazı önerilerde bulunmaktan geri kalmadım. Gelgelelim salt bununla, yapılabilecek herşeyin yapıldığına inanmıyorum.

Peki, inancım mı? Kim ne derse desin, bence olası şey *değil* ama, yazarlığı, genelde, şöyle aydınlatmayı deneyebilirim, diyorum. Uğraş-alanı dil olduğuna göre, yazarlık: özde, bu ne denli özse artık o kadar, tıpkı dil gibi, *gizemdir*, diye düşünüyorum.

*

Yazarlık sürdükçe yazarlık dolambaçlarında yalpavurmak da sürer.

OTLAR DİLE GELİNCE

Ot deyip geçmeyin.

Denize doğru toprak yola inen kıvrıntılarda elim ayağım öyle yanmaya başladı ki, kollarıma bacaklarıma kova kova dikensi kızgın kumlar boca ediliyor sanki. Gözkamaştıran güneşten azçok korunabileceğim ağaçlı yere daha var ama, gel de dayan, duraladım. Bakınca anlaşıldı: biryanımı ısırmakla kalmamış, öbüryanıma da atlamış gözle görünmez dişler. Ne anlamlı derleyip biçimlendirmiş Türkçe: *ısırgan*. İçim rahat artık, “ısırgan” dedim ya, *biliyorum*.

Öyledir dil. Kendime de, dünyaya da *açıklık* getirir. Nerde önüm ardım arapsaçına dönüşse en etkili ışıldak dil, özellikle anadil. *Arapsaçı* dedim de, bak o da var gündemde, toplaya toplaya dönerim, yarın evcek oturup bir güzel ayıkladığımız gibi, haydi tencereye, akşamın sofrası şenlendi, desene.

Otlar, otlar... Ot canım, bunda ne var diye omuz silkmeye gelmez. Ne mi var: ot, yani *nice nice* şey. Kırdı, karda, toprakta, yazda, kışta, burda orda, her yerde ot, her yerde. Yalnızca ot diye bellediğimiz şeyler değil, ilk bakışta ot’a benzemeyen daha neler otgillerden, bir bilerseniz. Otsuz tasarlanamaz yeryüzü. *Dildeki* otlar da öyle. Anıp geçemezsin: kendinden, dünya gerçekliğinden yoksunluk olur bu.

Çok kişi ot’u, minicik birşey, pek göze çarpmayan bir ıvırzıvır diye bellese de, gözlerini açıp çevreye bakınca altüst olur dünya. Nitekim şuracıkta yemyeşil ovacıklar, canlı canlı yol kenarları, ilerde uzanıp giden yoncalık, dikenli yosun tutmuş çukurlar, burçaklı yerler, hattâ ağaçlar, kalın gövdeli yeşil yeşil ağaçlar; sofraların değişik kokulu yiyecekleri, ağzı burnu büyüleyen baharat, türlü türlü ilacın onsuz-olunmaz çekirdekçileri — bir ot-*dünyasındayız* işte.

Toprağın “doğal” örtüsü nedir? sorusunu, aklına getirir getirmez, “Ottur, ot!” diye yanıtlamayan yoktur. Kimi bakışa bodur gözükse de, bu ipince nesnecik yellere sağa sola öyle

nazlı nazlı sallanır ki. Dünyaya renkli renkli, diri diri bir armağandır ot. Genelde yaşamın, dolayısıyla da tüm karmaşık getiri götürüsüyle insan yaşamının, birdeyime, başlangıcıdır ot. Ot bitmeyen yerde barınması zordur kişinin. Tek bir ot filizi, en ilkelinden bir otsuluk yaşam habercisidir.

Yalnızca doğa yönünden bir zenginlik değil, kültür alanında da değeri küçümsemeyen bir zenginliktir ot. Nasıl mı? Dilden ötürü dil'in bezeğidir de ondan. Boyuna bosuna bakmayın gerçekten önemli bir yer tutar birçok dilde. Bu açıdan Türkçeye bir-iki dalış gerçekleştirmek, ot'un ne görkemli bir dil gömüsü olduğunu ortaya çıkarmakta. Türkçede vazgeçilmez bir öge ot. İşte bundan zaman zaman anadilimde *otlamaya* bayılırım. Ne bitkibilimcisi, ne yeşillik kimyacıyım; bitki tarımcılığı, eczacı, ot araştırmacı, beslenmeci gibi bir uzmanlığım da yok. Ne ki, anadilimde otlara eğildim eğileli keyfime diyecek yok doğrusu. Hep derim, bir yerden sonra birlikte tadlanmayınca tadın tadı pek olmuyor. Ondan hadi gelin elele bir *ot sabahı* yapalım; ya da doluysanız, bir *ot gecesi* yapalım: gündüzümüz yeşil yeşil yeşillensin, karanlıklar tutuşsun yalım yalım.

Ot dağarcığıma usulcacık daldırdım bile elimi. Yıllar yılı bir güzel dizilmiş ki ot-sözcükleri, ya da sözcük-otları, ot sözcüğü anlarıyla dopdoluyum. En dipte kocaman bir ev; bir bölümünden öbürüne koşturup duruyorum, mutfak-dolaplarından, sofraya üstüne, kilerden kapalı odalara. Sonra, yalnız başıma sokaklar; büyük halamla bostan günleri; evcek yakın uzak gezmeler; okumalar, okumalar, düşten düşlere dalgalanmalar — ot'lardan dile, dil'den otlara yalpa yalpa kanatacılar.

Büyükler dünyasına geçtikten sonra unutup gittiğim, oysa hiç unutamadığım duyumlar, ayırdedişler birbir belirliyor. İçime işlemiş ne çok ot-yaşamım varmış. Tertemiz çamaşır dolapları, havlu yüklükleri, yeni evli yenge sandıkları, düzenli düzensiz ana-baba çekmeceleri; dikine enine ayna kenarlıkları, pence-re çıkmaları — heryan ot, heryere uygun bir ot-sözcüğü. *Fesle-ğen* kokuları, *sabunotu* kokuları. Kitap sayfaları arasında türü cinsi belirsiz kuru otlar. Saatli Maarif Takviminde zaman koca bir sayfa tutarında mevsim otları çizelgesi. Deyim yerindeyse, oda eşyalarına bile ot giydiriyorlardı bizde. Fırdolayı köşe min-

derleri, omuz dayama yastıkları, yer şilteleri, sandalye üstleri, arkalıkları, her boşluk otla rahatlaşmış, otla süslenmiş. Yaşlı konukların sırtağrısı ile bel ağrısı belâsına iyi gelen çeşit çeşit ot şilteleri.

Hele mutfaklar: hemen hemen her yükseltide, güzelce yerleşik ince, kalın, ağzı dar, ağzı geniş irili ufaklı cam kavanozlar, hepsinin içi renk renk som ot dolu. (Boşken ne ak-uçukmavimsiydi hepsi; boyalıсынı hiç görmemiştik.) Bahçe başındaki tulumbanın ordan toplanan *nanelerin* kurusu, *ıtırılar*, *biberler*, otsu yaprakçıklar, daha neler neler... Kavanozların üstünde yazı falan yoktu. Büyükten küçüğe herbirinin içinde ne olduğunu bilmemek ayıptı da ondan. En dalgın, ya da en acele zamanlarda bile kimse trança balığına serpilen *defneotu* ile onu andıran yeşilimsi soluk, aldatici sarımsı *ökseotunu* birbirine karıştırmazdı. Eve gelip de, uzunca kaldığı için mutfağa da girenlerin en ilk geçmesi gereken eğitim kavanoz bilgisiydi. Sofraya götürülmeden önce sindirime iyi gelir diye çorbaya konan bir tutamcık özel ökseotu kavanozunu, *adaçayı* kavanozu ile karıştırma olasılığını önleyici tutamaklar gerçekten incelik isterdi.

Külbastıları, kökenini sayamadığım seçme otlarla iki avuç arasında son bir kez okşayıp tepsiye, ızgaraya yayar yaymaz korateşli maltızın gözlere bayram görünümü, seyrine doyum olmayan bir işlemdi, ocakbaşındaki babaannemin arkasında, “yemek, yemek!” diye sabırsızlanan bizler için. Gelgelelim sofrada hep hazır bulundurululan tahta kutudan birkaç fiske atanın, babaannemin gözünde değeri artardı.

Sadeyağlılar karındoyurucu diye bilinse de, zeytinyağlı bir ot yemeğini hiç eksik etmezlerdi sofradan. Ençok sevdiğim otlardandı mide gönendirici *semizotu*. Dalgınlıkla birşey unutulduğunda beni gönderirlerdi, herşeyin seçmecesini verir diye bildiğimiz yakınımızdaki manava. Hiç unuttur muyum, kimbilir kaç kez *ıspanak* için gitsem de, “Şaşırmışım!” bahanesiyle bir kucak semizotuyla dönerdim eve. Salt beni üzmemek amacıyla, “Hadi bu kez böyle olsun!” derlerdi çoğun. Azıcık buruklaştığımda da, “Ben ıspanak aldım sanıyordum,” diye halama bakarken, babaannem, “N’apsın çocuk, o da semizotu almış,” sözleriyle konuşmaya son verirdi. Özde sıcak da olsa,

ister kesme yoğurtlu ister yoğurtsuz herkes severdi mayhoş mayhoş yaz müjdecisi semizotunu. Sonradan, n'olduğunu kestirmek kolay, genelde dışarı alışverişi yapan halam manavın kulağını bükmüş olacak ki, yalnızbaşına gittiğimde, ne zaman semizotuna elatsam, "Bizde yok yok, en iyisinden ıspanağım var," deyip koca yapraklı bir-iki demet ıspanakla doldururdu kesekâğıdını.

Evcek çarşıya pazara gittiğimizdeyse özellikle ay başlarında, hele şubat mart aylarındaysak, tüm yıl onsuz yapamadığımız *tereotu* alırdık bol bol, ne denli koyuysa sevine sevine, istif altından, manav suyu görmemişlerden kuşkusuz.

Tereotu mu, dereotu mu? Halam, "*Tereotunun* manav suyu görmemişlerinden ver, sonra karışmam ha!" dedikçe, bizim gür bıyıklı delikanlı, "Hey maaşallah ne baba *dereotu* bunlar böyle!" diye malını dörtyana duyurmaktan özel bir zevk alırdı. İş çakan halam gülümseyerek sepete aktarırdı. "Dereotu" mu, "tereotu" mu, ne önemi var şimdi bizim için bunların, diyorsanız, geçelim. Gene de ben belirteyim: İnce ayırımlara duyarlı anadillerden bir dil Türkçe. Kadınların ağzına "tereotu" yakıştırmış, erkeklereyse "dereotu".

Bakın salata'yı salataları geçemeyiz. Salata deyince, o da tuhaf gelecek ama, bizde her mevsim otlarla salata yapmak bir gelenektir. Acımsı, limonsu, ekşimsi, gene de tatlı *hindibağ* salatasına, çoğun, "ot salatası" derdik. Karda kışta bahçelere girilmezken, manavlar da yok satarken, taze ot salatası yapamadığımız için olacak, artık günün salatasını yaparken, uygun-uygunsuz demek keyfimiz, esinimiz ne dilerse öyle davranır, kuru ot serperdik salatamıza. Hani, abartmıyorum, ne serpersen o hoşumuza giderdi doğrusu. Daha o zamanlar bilinçaltından, "post-modern" dedikleri bir aileymişiz de haberimiz yokmuş meğer.

Ya ot çorbaları, ağzımıza değsin, başta bir tat-evreni herbiri. Çabuk pişen, hızlı hızlı tüketilen katı yiyecekler, üzülererek saptayalım, *çorba kültürünü* unutturmuş görünüyor günümüzde. En başta da almış yürümüş sanayice diye niteleyebileceğimiz hazır çorbalar. Öyle de, onlara ilişkin önemli şeyi unutmayalım ama: hepsi değilse pekçoğu otlaştırmış, otsu kurularla, otsu tozlarla, otlaştırılıp öğütülmüş içilir ezmelerle yapılmış.

Öyleyse onlar da ağza şölen şeylerdir, diye bir çıkarıma atlamayalım gene de. Bu denli 'otlaştırmalar' otu ot olmaktan çıkarıyor da. Deyim yerindeyse somut somut ot gerçekliği soyut bir varlığa, ya da yokluğa dönüşüyor sanki.

Başta *aşotu*, *kantaron*, *ısırgan*, *dağkekiği*, *ısırganotu* — başka ca "ot" diye ne bulursan "ot" desinler de, ağlı değilse n'olursa olsun, tüm otları, özellikle güzün gölgede toplanıp püfür püfür ama güneşli Ege yamaçlarında kurutulmuş otları bir güzel karıştırıp yeşilimsi-sarıya çalan-kahverengi çizgili karışımdan bir-iki çorba kaşığıyla güzelce yavaştan hızlıyla yeterince kaynatın, işte çorbanız.

Ayrıca, hertürlü sebze çorbasına da, ilk taşımdan sonra elinin altındaki otlardan dilediğin birkaç tutamcık katabilirsin, iyi gider doğrusu. Kış karlarına hüznünlü sevinçle dalgın dalgın baktığımız günler yaz özlemine birebir gelir ot çorbası, otlı çorbalar, kır kokulu burukça tatlı, katık istemeden karın doyuran emek sever çorbalar.

Sağaltıcı otlara gelince, gözümü açtım onları gördüm; bugüne dek onlarla sürdürdüm. Düşüp dizimin derisini mi sıyırdım; kolumu biryere mi çarptım; saklambaç oynarken masa altından hızla kay'ım derken kafamda bir yumru mu oluşuverdi; bileğim mi burkuldu; kaşım mı patladı; bacaklarım mı, dişlerim mi ağrıyor; gözlerim mi çapaklandı — *her* derde bir ot bulunur. Kimini merhem yapıp sürersin, kimini şurup yapıp içersin, kimini suya atıp sıcak-ılık banyo yaparsın. *Yara otundan*, *çıban otundan* yana zengin bir çocukluk benimki. Bugünümüzün çareleri eczane raflarını süsleyen dizi dizi küçücük kutulardaki damlalarda, haplarda. Dilini deyişini, içime sindirebildiğim, anlamına akıl erdirebildiğim minimini, nerdeyse okunmaz yazılarla sözümona belirtilen adlarına birtürlü akıl erdiremediğim kutular, kutular... Ederi cebi yakan sanayi ilaçları yoktu eskiden. Öyle miydi o zamanlar: ben çocukken ne damlalık, ne ölçüm. Yeter de artardı otlar. Ot bu, sürer, içer, geçer giderdik. Çoğun da iyi gelirdi, ne de olsa yaşama-yardımcılarıydı onlar; hani, kaş yapayım derken göz çıkartma gibi bir zararları da yoktu — ne de olsa derdi kesip atan yüce sağaltma savları gütmezlerdi. Böcek sokmasından böbrek ağrısına, başdönmesinden kansızlığa dek her sıkın-

tımızda sanki hizmete hazır bir erdi ot.

Ola ki doğaya saygısızlık ederim dercesine, yavaş yavaş etkisini gösterir ot. Dişin mi ağrıyor, göz mü değdi, zayıflamak mı istiyorsun *sarım sakotu*; boğmaca, kuşpalazı dolama mı var, *parmakotu*, kasıkların mı ağrıyor, *kasıkotu* — otsever gözlerle çevrene bir bakın, doktorun doğada. Çocuk birtürlü boy atamıyorsa, bir-iki demet *karakafes* pişir, semizotu gibi birşeydir; yeyimi hoştur. Eşekkulağını andıran mor çiçekçikleri bile kaynatıp suyunu içirebilirsin.

Sık sık sinirleniyorsan, gerginliğe iyi gelir *dulavratotu çayı*.

Fıtığın da, azçok çaresi var; *kasıkotu* kasık şişkinliğini kısa sürede giderir. Bulduğun gibi yapıştır şişin üzerine, olsun bitsin.

Okurken yoruluyorsan, ya da kızgın güneş yüzünden gözlerin yanıyorsa, ya da gözlerine oturan kan birtürlü dağılmıyorsa, çeşit çeşit *gözotu* var: Çay yap yıka. *Sedefotunun* da iyi geldiğini unutma.

Üşüttün, göğsüne indiyse, öksürüğün sökülsün istiyorsan, göğüs yumuşatmaya birebir öksürük otları; bu otlarla dolu heryanın: kırlar, tarla kenarları, tepe yamaçları. Ot olsun da, hemen hemen hepsi öksürük sağaltır. Bence, pek anılmaz ama, en etkili biri *zufaotudur*. Gıcığı da hemen geçirir. Safra söktüren *sabunotu* da öyle.

İştahacılar, kanyapanlar, kanarındıranlar da tümen tümen. Sakın bana ne demeyin, gün olur, hem de hiç umulmadık zamanlarda, bir bakarsınız, eskiden görüp geçtiğiniz, ya da görmediğiniz otların ardına düşmüşsünüz. Bende kanazlığı değil kançokluğu var, heryerimin kanamasından belli, diyorsanız, çokluk sandığınız şey azlık da olabilir, ama, diyelim ki, olabilir a, kanınız gerçekten aşırı, benim otlarla filan ilgim yok öyleyse, demeyin; tam tersine, o zaman işiniz *şevketbostangillerle*, halamın düpedüz *bostanotu* dedikleriyle. Bol yapracıklı diken diken örümcek kılıklı birşey; kahverengi tohumundan tanınır. Yenir bile. Tektük Cunda pazarında rastladım; köylüler, Gömeç-Ayvalık yöresindeki Kozak yaylalarından getirmiş olmalılar.

Bademcikten uykusuzluğa, karaciğer üzüntülerinden cilt hastalıklarına, kulakağrılarından belâğrılarına gezine gezine

doğadan–dilden ot toplamaya bir giriştin mi, keçi gibisindir, dere tepe, kitap–mitap demeysin.

Bozkırın susuz aylarında terliyor musun, sıcağın çıt çıt tırnakların mı kırılıyor, kirpiklerini kaşıya kaşıya afakanlar mı basıyor, otunu bul kurtul. Otçu halamın deyimiyle: vebanın bile en iyi ilacıdır bazı otlar, özellikle de kökü yaprağı örümcek kılıklı o dikensi şeyler. Ne denli koyu mu koyu kahverengiyse, dediklerine göre, o denli iyi gelirmiş salgına. Ayvalık tepelerinde de görmüşlüğüm var. Yenirse de, tatmadım. *Vebaotunu* andıran *uykuotunu* bilirim ama.

Azıcık dikkat, –nerde ama?– gözden kaçmaz o zaman, adını sanını doğru dürüst bilsen de bilmesen de, doğanın, dilin heryanı, genelde dudak bükülüp geçilen otlardan: *bozotlarından, tarlaotlarından, ketenotlarından, aciotlardan, çirişotlarından* geçilmiyor. Toprağın en güzel örtüsüdür ot. Çoğun, sesimi çıkarıp birşey demesem, diyemesem de, kulaklar ıvır-zıvırla öyle dolu ki, nasıl olsa işitilmez düşüncesiyle, doğada–dilde otları umursamayanları ayıpladığımı söyleyeceğim. Ola ki bundan, sık sık, eşi dostu tanıdık tanımadık herkesi dilsel ot–düşlerime ortak etmekten hiç yüksünmüyorum; zevkli bir görev bu benim için.

En ilk aklagelen: bilişim, benzetim, çağrışım yapıtı otların şaşırtıcı sıçrayışlarına dikkati çekmek, bu sıçrayışların çeşitli anadillerde eriştiği güzel doruklara tanık olmaktır.

Biz gene Türkçeye yönelelim:

“Ot” dendi mi, çoban gelir aklıma, çoban deyince de kuşkusuz ot: Neden mi? Kocabaş da küçükbaş da olsun, davarını otluklara yayan, sürüler otlayadursun kendi de “otlayan” açık hava insanıdır çoban. Kent uzağı kır demekse, çoban da otlanan kişi demektir. Somununu, katığını evde unutmuş olsa bile, her zaman yenir otlarla çevrilidir. Sürüyle *çobanotunun* efendisidir o. Uzunca yeşil tırtıllı, sivrice dikenli, koyu yeşil tombalakça meyvelerle bir çobanotu tanıdım: Kurban bayramına haftalar kala, damından çıkarıp hendeklere doğru otlamaya götürdüğüm küçük koç tanıttırdı bizi; bostana gider gitmez o ne dalış otlara. Amcamın çobanotu deyip geçtiği yeşillerin kimine *çobankesesi*, kimine de *çobançantası* deniyor ya, onlara işte. Bense n’etsem öbür otlardan ayrı

göremezdim onları. Halamın yanıtıysa hep aynıydı: pek ayrımı yok zaten, bizim iki adımız gibi, bir göbek adımız, bir de günübirlilik adımız gibi birşey. Öğrendim ya, hep aynı yerden yolduğum ayrı iki tutamı bir akşamüstü, eve getirip, aklımca, bizimkileri sınavdan geçirmek istedim. Böylece bostan-yaşantımın havaya gitmediğini de kanıtlamak dileğindeydim. Öyle şaşırtıcı oldu ki, hadi-görelim-bir-de-sen-söyle sahnesi. Yeni gelinler biryana her kafadan ayrı ses, ayrı bir ad, tam curcuna. Konuk da vardı evde, eczacı subayı eniştemlerin emirlerinin annesi; oğlunu görmeye gelmiş. Çobanotunu görür görmez, "Aa, sizde de mi var, bu bizim *cıngıldakotu*," demesin mi. Pişirip yerlermiş bile onlar. O günden sonra, eski ev yaşamı gelenekleri sürdükçe, bayramlarda elöpme-yeye gelen eski emirlerinin annesi, her geldiğinde bir torba dolusu diri diri cıngıldak da getirirdi. O günlerin bayram şamatasıyla, çoluk-çocuk birbirimize "cıngıldak!" diye takıla takıla, bu yepyeni aşı, suyunu içe içe, sahan sahan mideye indirirdik. Bu anılarla sanıyorum, nerde söylene söylene pek bir iş yapmadan sağa sola koşturan "telâşe müdürleri" görsem, "Al sana bir cıngıldak!" diye bağırasım gelir.

Her dilin benzeti-yorumlayışı başka. Bulaştığım dillerden edindiğim izlenimlere göre, biçimce ortak yan, ola ki çobanlık dönemlerinin anısıyla, otlar ile hayvanlar, ya da hayvansı görünümüler arasında, algılama yönünden, andırışlar kurma alışkanlığıdır. Çoğun yaptığı üzere Türkçenin düşsel şakacı gücü ağırca basıyor bu doğrultuda. Sözgelimi: *aslan pençesi*, *yılanotu*, *sıçanotu*, *engerekotu*, *koyunkıranotu*, *kuzukulağıotu*, *kırlangıçotu*, *kediotu*... Çoban akli bu: ister yalnız kişi zıpzırlığı, ister dağbayır ürkekliği diye nitelesin gerçek bu, ne engin düşgüçlü gerçek bu. Bu kadarlık bile Türkçenin, otları: kimi uçan, kimi sürün-gen, kimi evcil, kimi yırtıcı hayvan türünden bir canlı diye gözönüne getirme eğiliminde olduğunu açığa vurmakta.

Otlara büyük saygısı var Türkçenin. *Oğulotu* güzel bir örnek. Türklerde, belli tarihsel gelişimlerle erkek çocuğun aile için öneminden ötürü böyle olsa gerek.

Başka benzetiş doğrultuları da eksik değil. Hem çiçekli hem yapraklı *sultanotu* başlıbaşına bir görkem.

Aile yakınlıklarından ev nesnelere, insan-beden yörelerine, madenlere, iç-kımdanışlarına, yöreye konuşlanmalarına açık-seçik belirtmeye önem veren çizgiler de var Türkçede.

İşte: *güzelavratotu*, işte *dulavratotu*. Amma da tuhaf çağrışım-lı şeyler. Delikanlıların ilk heyecanlı özlemleri, çapkın evlilerin içini hop ettiren çağrışımlar... *Kaynanaotu*, *cadalozotu* ayrı bir öykü.

Azıcık dikkatliyseniz, *sütlege*ni de kulağınıza çarpmıştır. Eskiden evlerin, şimdi bile kırsal vazgeçilmez eşyası. Bu arada bedensel aktarımlı *beşparmak* otunu da unutmayalım.

Sevgili Sokrates'in içtiği ağıysa, binlerce yıldır belleklerde: *baldıran*, — "baldır" dan "baldıran". Sözcükteki şu nesnel-düş-sel uyuma şaşmadan geçmeyelim: baldıran'ın etkisi baldırlar-dan başlayıp olanca bedeni sarar genelde.

Başka bir türetimse, madenlerden: *demirotu*, *bakırotu*.

Ah, şu dil duygusu. İnsan-oluşumuzda koştururken özdeşleşmeyi sevdiğimiz güzel bir yetiştirme yardımcısıdır dil duygusu. Neylersin ki, geçim-meçim derken kaynayıp gidiyor en güzel dil-tatları.

Değişik ülke bilginlerinin birkaç yüzyıldır uyguladığı uzlaşım-sal bir yöntemle, gerektiğinde yöresel belirlenimleri de işin içine katarak Latince niteleyişlerle ayırtımlamışlar otları, bitkile-ri. Çoğun akla-mantığa sıkıca yaslanan adlandırmalardır bun-lar. Kulaktan dolma bilgi kırıntılarının etkisiyle söylediğim sanılmasın, şişinme diye yargılanmayacağım umuduyla Latin-ceciliğimden aldığım güçle söylüyorum: Bilim-çevrelerindeki geçerliklerine karşın, anadilin o esin esin kanat çırpınışlarından yoksun, Latince bitki-sözcüklerinin pekçoğu. Şöyle ki, *cusata palestine* ne diyor genelde: hiçbirşey. Oysa *Filistin küskütü* deyince önüne geçilmez bir ilgi uyanır çoğumuzda. Nerde *tamaricacae tamari smyrensis* nerde *İzmir ilgini*'nin kokuları, işitir işitmez güzel kokulu otlar doluveriyor içime. Başka dillerdeki karşılık-lar da ilginç olmasına ilginç ama, nerde bizim *mızraklı devedike-ni*'miz, nerde *çoban çökerten otu*? Hangi dil tarih coğrafyasında var bunlar?

Şu durumuma bak, tersine kürek çekiyorum ben. Bin-bir sorumluluk arasında ottan ota, ordan dil-içine, ordan gene

kırlara tepelere yamaçlara koşturuyorum. “Binbir” dedim de, *binbirdikenotu* geldi gözümün önüne. Ege’nin kentleşmiş yazlık kıyılarını ele geçirmiş para kıran zengin pazarcıların yaygarasından olacak, bir köşeciğe sinmiş alıcı bekleyen utanmış köylülerin yaygısında yeralan o gösterişsiz otlar arasında *binbirdelikotu* da vardır çoğun. Sarımsı-bakırca çiçeklerinden tanıyabilirsiniz. Fıskıran saplarıyla bazılarına çekici gelse bile, leyleksi boyda yapracıkları yüzünden itici bulanlara da rastladım. Oysa, hemen hemen her ot gibi doğanın öbür canlılara, cansızlara armağanı ‘binbir’li-otlar, bence, albenili-anlam-çağrışımlarıyla güzel şeyler. Örneğin *binbirdelikli* otlardaki sayısız noktacıların sayısız yaralardaki dertleri kesip attığı inancı yaygındır. Ola ki bunlar bazı yerlerde *binbirdilek* diye de bilinir. Canı candan eden nice hastalıkta canacan katan gömüler diye saygıyla toplanır, delik delik yapraksı otlar. Hayvanlar çok çok yerse ağılanabilirler; özellikle insanlar içindir bu otlar. Çarşı-pazar gezerken, — kentte bile olsanız, pazar gibi pazar pek kalmadı ya, bir köşecikte bu kupkuru otlara rastlarsanız, azıcık durup düşünün, e mi. Ben merhemine bile rastladım. Çay yapıp içenlerden içtirim, sindirim bozukluklarını yoketmesi biryana, en büyük yararı bağışıklığı güçlendirmekmiş.

Hiç kuşkusuz, gelmiş geçmiş herkese ortak bir yaşama sevincini ölçüp biçip buyuracak bir ölçek yok, olamaz da. Bu yüzden, “tuh bize, binyıllarca çalış çabala, gene de şöyle hepimize toptan uygun düşen bir yaşama-sevinci kotaramadık,” üzüntüsüne kapılmayalım ama. Herkes kendine en uygun birimi-ölçeği bulup buluşturmakta özgür; özgeye zararı olmadıktan sonra, kim kimin yaşama-biçimine elatabilir? Atması yanlış olur zaten. Gelin, uyanmış kişiler, toplumlar örneği duralalım: İnsan olup insan gibi insan yaşamının tadını çıkarmaya bakalım! Böylesi bir sevinçte otların da yeri var benim yolumda. Dilerseniz siz de deneyebilirsiniz bu yolu. Bunca bireysel-toplumsal aykırılıklar ortamında kendimi kandırmadığımı inancıyla söylüyorum. (Bu arada kimsenin de gözünü boyamak istemem, — böyle bir istek, başta kendim, kime ne katabilir ki?) Ne de olsa yaşama sevincinden yana *ot gibi adam* değilim doğrusu; belli oranlarda da olsa, ot merakımın, ot-severliğimin

payı var bunda. Tam tersine: gerçeklikler, duyarlıklar, düşünceler, başarılar, düşkünlükler, yavaşlıklar, hızlılıklar, tutarsızlıklar, tatlanışlar ortamında doğumdan ölüme tükenmez eyleyişler doğrultusunda yaşayıp giderken iyi ki zaman zaman, türlü türlü ot sevinçleri de eksik değildi, diyorum.

Geçen gün birkaç candan kişiyle söyleşiyorduk. Saatler geçti gitti kaşla göz arasında. Evsahibimizin, kısacak bir süre ayrılmasının ardından düzgün bir sofraya dönüşüverdi masa: Çeşit çeşit otlarla donatılmasın mı dikkdörtgen! İlk lokmaları atıştırırken, doğrusu ustam bildiğim evsahibimiz, bana dönüp, “Sen de durumlar nite, bakalım?” diye sözü bana bırakmasın mı? Otçuluk, konu olduğuna göre, şöyle birşeyler, söyledim ben de. Ot-bakışıma göstergecik olabilir diye yinelemeye çalışayım:

Deyimin yüce anlamında “otçu” sayılmam, hele ustaların yanında. Gene de, dildeki, doğadaki otlarla esrikleştığım bazı anlarda kendi kendime, “Ben *de* otçuyum,” diye mırıldanıyorum. Ama sonra hemen, yüzüm balıkotu örneği kırmızımsı kırmızımsı kızarmıştır diye düşünüp toparlıyorum kendimi, — “Yani ben *de kendimce* otçuyum”.

Sofrada, otlu sofrada olduğumuza göre, uzaklaşmayalım: Otlar pişirilen, ya da çiğ yenen, hiç olmazsa otlar katkılanan herçeşit aşı varım. “Çorbacı” olduğuma göre, çorbaya çok daha uzun soluk gerektiği için, genişçe bir zaman yakışır. Salataysa, ne denli yabancı ottan yapılırsa o denli benimserim. Onun içindir ki, maydanozun, havucun, pırasanın tepelerden toplanmışına hep varım. Gelincik böreği, yumurtalı çıtırğa böreği de, az yememe karşın damağıma uygundur. Mezeleriye, hindiba, ebegümeci, bademcil, tavşan bıyığı, istifne salatasını, ustaca işlenmişlerse, pekçok şeyin üstünde tutarım.

Uygarlık, usu, gönlü donatır. Öyledir. Ama uygarlığın ne türüsü? Pekçok kişi toplum işlerini kolaylaştıran, kolaylaştırtırken de yıkımlık zorlaştıran o “teknoloji” adındaki karmakarışık basınçlı şeylerle birbakıma canavarlaşmış kentlerde, yalnızca makinelerle, elektronik aygıtlarla, bilgisayarla yetinilir sanır. Ne ki, gözlerin yorgunluktan seni bırakınca, elinde olmadan belki, başını bilgisayar “makinesine” dayayıp sözümona uyu-

yabilirsin. Öyle de, derdine yardımcı diye kullandığın kanısındaysan da, kanayan yarayı, kazınan mideni, acıdan kurtarmak için bilgisayar yiyemezsin; bilgisayarını merhem yapıp yarana süremezsin, olsa olsa ot çayına, ot merhemine ilişkin bazı bilgilere götürebilir seni. Gene de otun erdemi, otların erdemleri yok onda.

Ne dediğim anlaşıldı sanıyorum. Yalnızca otlarla uygarlık olmasa bile, özden gerçekleşmesi istenen, somut somut kişi-toplum mutluluğu olduğuna göre otsuz da olmaz. — Ot deyip geçmeyin.

PETRARCA'LARDAN ESİNLERLE

Yerimiz yurdumuz dil,
anadil, dilimiz.

“Yöneldiğini sereserpe kucaklamayan, kucakladığını sınıksı sarmayan bir konuşma gibi dar ve çelimsiz birşey olabilir mi?” derken yerden göğe haklı Petrarca. Latinceyi de Eski Yunancayı da değerlendirecek yetkiyle içten bilip tanıyorsa da, bir Yeniden Doğuş insanı. *Kendi* dilini arıyor; nitekim bu yönünde başarıyor da; çalışıp çabalıyor; çünkü ençok kendi anadiline güveniyor.

Bu güzel tutumdan alınacak çok dersler var. Böylesi esinli çağrılar olanca duyarlıkla buyur edelim içimize. Herkese pekçok yararı var bunun. Başlıbaşına zevkli bir ödev de.

Seneca, usa cana sözgeçirme, insana yakışan ölçülü davranışlar yerleştirme, ölümden korkmama gibi demirbaş konularını işlediği Mektuplar’dan birini, *Lucilius’a Mektuplar*’ının, yanılmıyorsam 58. mektubunu oldukça genişçe dil’e ayırıyor. Üstünde durduğıysa: o hayran olduğu Eski Yunancanın sözcük zenginliği karşısında Latincenin yoksulluğu.

Özellikle Aristoteles, Platon geleneğindeki geçerakçe kavramların Latince karşılığı olmamasını içine sindiremiyor. Hoş, gene de Latince yazıyor, hem de ne sağlam bir Latince. Şimdi kitaplığımdan uzaktaki şu köy ortamında belleğimden başka olanağım bulunmadığına göre, Seneca’nın mektubun başlangıcında yazdığı sözleri ancak anımsadığım biçimde aktarıyorum: “Öyle yoksul, öyle kıt ki sözcük dağarcığımız. Bugün eskisinden çok kafama dank ediyor bu. Platon’dan sözettiğimizde, ondaki pekçok sözcüğün inceliğini kendi dilimizde veremediğimiz gibi o sözcükleri upuygun çeviremiyoruz dilimize.”

Birbakıma, Cicero, Seneca ile aynı görüşü paylaşmıyor. Yunancanın özellikle çok sevip saydığı Platon’un felsefe deyimlerini binbir emekle, hem de şaşılacak bir ustalıkla izleri bugünün dünya dillerinde açık-seçik süregelen bir verimlilikle ana-

dilinde karşılıyor. Coştuğu bir yerde, Yunancaya ne unutulmaz sesleniş öyle: “Ben seni sözcük yönünden varlıklı sanırdım; sen hepten yoksulmuşun meğer!” Kuşkusuz başka yazılarında da sallantısız yargılarla usu gönlü hep Eski Yunancada. Görünüşte dili değil de ödevi inceleyen *De Finibus*’ta bile. Gerçekten de Yunancaya hayran o. Ençok övündüğü şeylerden biri oğlunu Yunanistan’da okutmuş olmak. “Ulusal gururu” katına yükseltiyor bunu.

Bütün bu değinmelerimin sağladığı ışınlı: her fırsatta dışavurmamazlık edemediğim bir inancı, şimdi de şöyle dile-getiresim geliyor: Dil, hep dil, — evet dil.

Canı dilde, dille çarpan bir anadil-sever olduğum için, bazılarını bıktırmuş olabilirim: Eksikleriyle birlikte anadilime hayranım. Değil mi ki herbiri anadil, tüm dillerin hayran olunacak yanları vardır. Pek yabancı olmadiğim kendiminkinden başka anadillere de zaman zaman hayranlık duysam bile kendi anadilimin yeri bambaşka.

Anadilimin şimdiki durumunda türlü türlü tıkanık yöreler, bölgeler olduğu bilincindeysem de, bu durumun onarımı doğrultusunda vargücümle çabalayan biriyim. Yanlış anlaşılmasın: yüksündüğüm falan yok bundan; tam tersine en güzel işlerimden biri bu benim.

“Vargücümle” diyorum: gerçekten de; Petrarca’nunkiyle akraba bir yol bu. Birbakıma, Petrarca’dan daha talihli konumdayız bizler. O nerdeyse hiçten oluşturmaya yönelmişti İtalyancayı. Dante gibi yandaşı bir deha da o yolun yolcusuydu. Bizlerse ne Petrarca’yız, ne de Dante. Ayrıca: bizler büyük ölçüde bizden önce, belli dağıtım ve örtüklükte de olsa epeyce oluşup belirginleşmiş, ama çeşit çeşit umursamazlıklarla, sapık etkenler, aptalca heves ve öykünmelerle itilmiş kakılmış bir Türkçenin işçileriyiz. Ne mutlu bugünlere. Özlü örneklerin bol bol sunduğu meyvelerden yararlanma olanağımız var. Yunus Emre’ler gibi eşsiz soluklar bağışlayan doruklarda dolaşabilir, halk yazınının adsız dehalarından cömertçe yararlanabiliriz.

Gene de kendimizce anadilimiz uğrunda, beğeni keskinliğimizle, usla esinle yapabileceğimiz pekçok şey kalır. Hiçbirini savsaklayamayız. Birşeyi gerçekten isteyen yapması gereken de bu değil midir? Değer ama.

Sözcüğün en genel anlamıyla, *dil bakımı* diye niteleyebiliriz bunu. Herkesten önce kendimizin mi, eş–dost, tanıdık tanımadık çağdaşlarımızla, gelecektekilerle birlikte, *hepimizin* tadacağı nice güzellikler barındırır dil, anadilimiz. Herşeyimiz: dilimiz, anadilimiz. Abartılıysa bu inanç şöyle diyelim: pekçok önemli–önemsiz yöneltimizin başı, ortası, sonu, ötesi dilimiz.

Zaman zaman geniş görüşlerin, çeşitli nedenlerin dürtüsüyle başka anadiller, bu arada, artık “ölü” denen anadiller ile çağımızda konuşulan anadillerden bir-ikisinde azçok yol alan biri olarak söyleyeyim, başka’ya da imreniriz hani. Sözelimi Eski Yunancanın *idea*’sı, *psyche*’si, Latincenin *humanitas*’ı başdöndürücü zenginliklerle ortada. *Psyche*’nin yanında *soluk*, *humanitas*’ın yanında *insanlık* soluk kalıyor. Öyle de, *içimiz*, *canımız* var, unutmayalım. Almancadaki *Geist* yeryer allak bullak eder kişiye; İngilizcenin *mind*’ı, Fransızcanın *amour*’u, İspanyolcanın *Soledad*’ı karşısında şaşırıp kalırsın çoğun, hele ciddi ciddi felsefeyle uğraşıyorsan, zor mu zor işin. Gene de bezginliğe kapılmam ben.

Bizim de su gibi içilen *us*’umuz, *sevgi*’miz, *anlayış*’ımız, *hüzün*’ümüz var. Kimi ne denli aldırırsız kalsa da, ilgi gösterilince, kimsenin gözünden kaçmayacak anlam–anlatım–gömüle-riyle dolup taşmakta. Kimlerinkinden aşağı kalır *insanlığımız*? İşte *gönül*, bambaşka bir evren gönlümüz.

Bize, hepimize düşen bu yolda vargücümüzle gerekeni yapmaktır. “Vargücümüzle”, olanca varlığımızla, içimizin en içiyle, canımız başımızla.

Epeyce dallıbudaklı bir tarihçesi var Eskiçağda Latince, Yunanca yönünden dil–deyim sorunlarının. Azıcık daha oylanırsam Vergilius’u, Augustinus’u, Plutarkhos’u da işin içine karıştırmam gerekecek. Gelin, okur–yazarlığa oldukça yeni

adım atmış olsa da, çevre çiçekleri gibi güzel ürünler müjdeleyen bu aydınlık gelecekle köyde, yalnızca Petrarca'ya yaslanmakla yetinelim. Daha doğrusu, Petrarca özlülere, Petrarca'ların soluğuna özgü birkaç diriltici esintiyle yetinelim.

İyi ki bu tarihsel görevlerini başarıyla gerçekleştirmişler. Yoksa Batı felsefesi, Batıca felsefe bazı dilsel gelenekleri kolay kolay silkip atamayışın zaman zaman sıkıntıları çekse de, böylesi çiçeklenemezdi. Öyle ya, Cicero yalnız Roma'nın değil, birbakıma tüm dünya felsefesinin belli bir anlamda babası da.

Anadilini iyi değerlendiren bir yazarın dilden yakınışları doğal birşey. Yalapaşap yazarların aynı şeye kalkışmaları son derece yakışsız oysa. Unutmayalım ki, iyi yazar, yeri gelince dilden yalnızca yakınan yazar değildir, dilini öven, seven, diline bakım gösteren başarılarıyla dilini yücelten kişidir de.

Yazarların anadillerinden yakınmaları: dillerinin *daha-iyi* bildirim aşamalarına kavuşmasını istedikleri içindir. Nitekim yeryer başarıya ulaştıkları bu yolda, hiçbir çabayı esirgemezler. Güzel bir özleyişle esinlenir anlatım-yakınışları. Desene: dilce ne denli güçlüyse o denli yüksek sesle yakınma hakkı olan yazar dilin eridir.

Gerçi bir dilden öbürüne gönül rahatlığıyla çevrilemeyen sözcükler hep dikensi bir pürtüktür düşünce dünyamda. Ah, şu *Geist*, *Mind*, *Soledad*, daha da başkaları var kuşkusuz, kıvrıp dururum; çünkü eşsiz tınılar derlemiştir bu sözcüklerden.

Öyle de, dilin, us işi olduğu kadar rastlantı işi olduğunu da unutmam. Dil bu: ikircikli sallantılar da getiriyor birlikte. Dilce delişmenliklere bırakırım o zaman kendimi: Çevrilemiyor, demek ki yalnızca *o dil'in gördüğü*, ancak *o dille görülebilen*, *o dile görünen* doğa-insan-toplum gerçeklerine parmak basıyor herbiri. İşte bu doğrultuda dil delişmenliğim sesini yükseltti mi vay, vay, vay: Nasıl şey bu böyle! Hepimiz insan olduğumuza göre, bizlerin de paylaşımına kapalı deyimler türdeş saygısızlığı, türdeş sevgisizliğidir. Birtakım yakıştırmalar, sanışlar, tuhaf bir gurur, bir meydan okuma mı bütün bu deyimler? Öyleyse, ne diye biz de böyle şeylere, birbakıma böylesi şamataya pabuç

bırakalım. Tektek de olsa yabancı dil sözcüklerini gizemle iç-
rikleyip baştacı etmeye kalkışmayalım. — Neler, neler düşün-
mez ki dil işçisi, dil eri.

Bilelim, hem de nasıl: içimiz dışımızla, varımız yoğumuzla,
herşeyimizle anlam-ikliminin tüm olanaklarıyla, dönüp dolaşıp
yerimiz, yurdumuz dil, hep dil, anadil, anadilimiz.

*SESSİZLİKTEN
GÜRÜLTÜ – PATIRDI İÇİNE*

Yalnızlık sonrası
gürültü–patırdı içinde
yuvarlanıp giderken,
aklıma gelip de dilimin ucundan dökülen
olumlu yönelimler,
keşke artık hep gerçekleştirdiğim,
birlikte gerçekleştirebildiğimiz şeyler olsa!

Nasıl olduysa oldu, hangibirini anabilirsin, kimbilir neler ardından, kaşı göz arasında filozofların “metafizik” diye nitelediği *ötelere* tırmanıvermişim günlerden birgün. Herşey yerinde, zamanında ama. İpinucunu kaçırmadığım inancıyla işte gene o hepimizin gümbürtülü günübirlik yaşamındayım.

Kat kat yapayalnız yalnızlıklardan sonra bana bambaşkaymışım gibi geliyor artık. Kırk yılda bir, börtü-böcek dışında, hiçbir sesin, şamatanın duyulmadığı bir açık havada, dinç bir sevinç içime usul usul yayıldığı zamanlarda, ilerde, sen yokken de böylesi anlar yaşanacak, diye kendi kendime mırıldanırcasına düşündüğümde: doğrusu kendimi tutamayıp birşeyler de çırpıştırıyorum.

Sık sık rastlanan yazılardan başka kıvamda şeyler bunlar. Sözümona kuşbakışı pekçok yapmacık söylevden bambaşka, şeyler. Değer-bilirlerin dikkatinden kaçmayacağı sanısıyla belirtelim: yalanın yanlışın alınıp satıldığı pazar yeri ortamında, kulak verilmesi gereken eylemler, söylemler bunlar.

Gürültü patırdının kesilmesinden sonradır ki işler nice özveriyle doğru-dürüst kotarılabiliyor. Hep öyle değil miydi zaten? Eski savaşlarda atlıların ardından gelen yaya güçlerin omuzlarındaydı savaş yükü. Acele edip günümüzde bu değişti diye kesip atmayalım.

Bakıyorum da, şamatayla kabara kabara heryanımı saran olaylar ortamında, çoğun izlence taslağı olarak kalıyor gözlem ve özlemlerim. Ne çıkar ama — insansız. Tarih boyunca hep böyle olmamış mıdır: insan-toplum-devlet yaşamını gönlünce katkılандıramasa da, birinin tasarlayıp düşündüğü istenç, ola ki, başka birilerinin düşünme-eyleme esinlerini kımıldatabilir.

Şu sıralar aklımı ençok kurcalayan şeyler mi? Özetin özeti: yaşamın, insan-toplum-devlet odaklı sorun burgaçları...

İNSAN

Şamata durulunca,
herzaman her yerde olduğu gibi,
insan, gene insan'ı
düşünmeye koyulur,
büyük olasılıkla da bu kez
epeyce başka biçimde.

Canlı olmak için can'dan başka birşey gerekmez. Ne kadar elindeyse o kadar canlı kalmaya bak.

Yalın birşeymiş gibi geldiği için, "Anladık, ne var yani bunda?" deyip geçtiğimiz can'sa, herşeyiyle tüm evreni koşul tutmakta.

*

Yaşarken şöyle ya da böyle, *her* gerçekliğe açıktır canlı; bir canlı olarak insan da öyle kuşkusuz. Ama yaşama bitti mi, ardına dek açık kapı kesinlikle kapanmıştır, kapı-mapı yitip gider.

"Yok, bitmez, yaşam asıl o zaman başlar!" diyenlere, bir süre daha yaşayanların yanıtı şu olmalıdır: "Kapıları açık tut da, nasıl oluyormuş biz de görelim, arkadaş!"

*

Hayvanlar varolmayı tasarlayamaz. Bazı "gelişmiş" denilen hayvanların tasarımlar yaptığı önesürülse bile, davranışlarından saptandığı üzere, son derece ilkel bir düzeydedir bu.

İnsan *varolmayı*, en ince *ayrıntısına* dek tasarlayıp düşünebilir. Eylemlerinin gösterdiği üzere, hem geçmiş hem gelecek gerçeklikler için geçerlidir bu.

Öyle sanıyorum ki, insanı *insan yapan* da bu ayrıcalıktır. Gerçi "ayrıcalık", genelde, üstünlük doğrultusunda bir artı izlenimi uyandırır. Birbakıma yerinde bu, öyle ya tüm dil, kültür hep bu tasarımlamayla kotarılan *simgeleme* gücüne dayanır. Ne ki, "ayrıcalık" binbir yaşayış tökezidir de. Şöyle ki, olmayacak yerde tasarımlamaya kalkışıp yaşamı çarpıtabilir insan. Onun içindir ki, olabildiğince *ayık* yaşamak yaraşır kişiye. Kolay mı, zor mu bu— varsın herkes kendi ayık yargısıyla karar versin.

*

Aslan gibi görkemli, at gibi alımlı, tazı gibi hızlı, karınca gibi çalışkan, ağustosböceği gibi aylak, köpek gibi sadık, kedi gibi değerbilmez, kuzu gibi uysal, yılan gibi hain, arı gibi soku-cu, tilki gibi kurnaz, sırtlan gibi ürkütücü, boğa gibi azgın, kap-lan gibi yırtıcı, tavşan gibi korkak, şahin gibi öldürücü, tavuk gibi boynu bükük, leşkargası gibi yamyam, balık gibi suskun, papağan gibi ezberci, tosbağa gibi eğlendirici, sinek gibi yapış-kan, eşek gibi inatçı...

İnsanı hayvanla benzeştirerek övmek ya da yermekle hay-vanlara ayıp ediyoruz. Birbakıma, hayvanlık değil de ne bu? Aldıran kim ama.

*

Kimimiz koruk, kimimiz incir, kimimiz ayva, kimimiz kiraz, kimimiz elma, kimimiz kestane gibiyiz... Keşke öyle olsaydı, herkesin tadı, yararı başka olurdu. Biz insanlar meyve değiliz ama. Neyiz, peki?

*

Çok kişi cebinde kim olduğunu tanıtmaya yarayan bir ad-san bildirimi taşır. İsteyene, istemeyene yerliyersiz verir, gös-terir bunu. Bu arada bazıları: "Büyük adam", "Erdemli kişi", "Ermiş kişi" diye yazılı tanıtım göstergelerine canatsa da, gülünç düşmemek için, vazgeçer bundan. Bazılarının hakettiği ise "Hain", "Geveze", "Budala" gibi birşeylerdir. Bu da yazıl-maz ama. Kala kala, birbakıma, herkesi birbiriyle eşitleyici bir izlenim sağlayan bir-iki çiziktirmeyle yetinilir.

*

Acı nedir bilenlerce önemsiz sayılabilen bir-iki şey yolunda gitmedi diye, "Cehennem bu dünya!" yargısını basan öyle çok insan var ki.

*

Bir-iki alkış duyunca ne yapacağını şaşırان politikacılarından, düşünürlerden, yazarlarından, sanatçılardan korkun. Azıcık okşanınca sevinçten kuyruğunu sağa sola sallayan köpek sırtışmalarını aratacak binbir patavatsızlıkla kırıp geçirirler ortalığı.

*

Heyecan yoksa, su üstünde tutsan da yaşama-tekneni, ne yavan yaşam bu böyle. Salt heyecanla da yürümez ama bu tekne.

*

Bazan insanlara yakışmayan öyle niteleme-dışı eylemlere tanık oluyorsun ki, gözüm görmesin deyip kanın donuyor. Yaşama-*dünyası* bu, gel de kaç!

*

Kolay unutan mı, zor unutan mı mutluluk olanağına daha çok yaklaşır, bilemem. Böylesi bilmezliği bilirliğe dönüştürmek, kişiyi, sallantıyı iyice tartıp ölçmeye iteler. Ne yazık ki, bu gibi sallantılar, herkesi bağlamaz. İyi istemle yola kalışan kişiler, “Daha iyi düşün, başarırısın!” önerisine de pek güvenmesinler. İyi-düşünmek sık rastlanır olay mı ki. Genelgeçer bir bilme-yöntemi, bir ölçek bulunmuş değil ki henüz. Olası başarı ancak: koşullara, durup durup *hep yeniden* bakmayı öğrenmek gerektirir.

*

Kendimiz de çizsek, başkaları da çizmiş olsa, payımıza düşen yazgı-ufkunun dışına çıkamayız saplantısına kapılmalıyım.

“Ben alıştım,” dese bile herkes, kendi açısından, ufkunu zorlamalıdır. Sen yapamıyorsan, bırak o zaman, başkaları giriş-

sin, kimseye engel olmaya yeltenme. Bir de bakarsın yeni ufuklardasın kendin de.

*

Artık işlevini görmeyen para, tartı, yasa, yönetmelik gibi araçları, daha niceleriyle birlikte, ne denli sallantılara kapılsak da, değiştiriyoruz. Olanca kaçınılmazlıkla *kendimizi değiştirmeye* gelince, bocalıyoruz. (Hadi, yanılıyorsam, yanılıyorsun, deyin.)

*

İnsan bilmecesini çözdükten sonra yaşamınızı sürdürmek ister misiniz? — Diyelim ki, istemem, dediniz. “Heryönden sorunsuz cennetsi bir dünyada yaşamayı seçtiniz demektir. Yok, böylesi merak edilecek yanı kalmayan bir dünya yaşanmaya değmeyecek kadar sıkıcı olur diye düşünüyorsanız, iş başka. Öyle de, hele bir bakalım nasıl oluyormuş, diyen değişiklik yanlıysanız, o zaman da iş başka.

*

Çoğumuz kökenimizin çamursu olduğunu bile bile, yeryüzünde gökten inmiş varlıklar gibi davranmaktayız. Bunda bizi güden özlem mi, sakınım mı dersiniz?

* * *

Kökleşmiş bir temel-yargıyı söküp atmak ne de zor! Akıl, us insanı tanımlamada öylesine yaygın bir yargı ki, bu yargıyı bir yazgı olarak benimsemeyenleri gözönünde bulundurup yeni yeni açılara yeniden elatmak gerekir.

*

İki ayaklı bazı “eşekler” başarılarını sözümona duyurmak için anırırlar.

*

Aklın gücü herşeyi ergeç boyun eğmeye zorlar sanısı ergeç fiyaskoyla sonuçlanır; algı, yargı, değerlendirme, istenç, değer başarısından yoksun kalır.

Salt akıl: havasız, topraksız, ışıksız, susuz kuruyup göçen bir ağaçtır.

Yinelemekte yarar var: *akıllı akıl* yaşamdaki akıllalmaz binbir kıvrımın hakkını vermeye çırpınan, bunun için de yeri gelince seve seve özlediğini göze alan akıldır. Hepimize böylesi güzel akıllar dilerim! ("Sen bön bön dilediğini dile; ben bildiğimi okurum," diyenler, hâlâ ayaktaysalar, — azıcık daha, göreceler.)

*

Akıl, us — iyi güzel de, insan dünyasındaki zorlukların akılla tümünden çözüldüğü nerde görülmüş. Oysa bazan yaşam duyusuyla, sezgisiyle bir çırpıda düğümlerinden arınıverir kişi.

*

Bir canlı olarak insan aklını yakamozlamak için yalnızca akıl yetmez. İlk bakışla akla gelmeyen binbir başka yolu denemek gerekir.

*

Bir yeri acımadan, bu arada kimseye acı çektirmeden Han-ya'yı Konya'yı öğrenip ona göre davranan kişi, akıllı kişidir.

*

İnsansever bir akıllıysan: başkalarına pekçok acı çektirmiş zararlı biri, kendine zararlı davranışlara kalkışınca, sakın engellemeye kalkma.

*

İnsan varlığını aydınlatmada çok yararlı olabileceği inancıyla saptayalım:

Akıllı akıl: gereği kadar kendine güvenen akıldır.

Akılsız akıl: gereğinden çok kendine güvenen akıldır.

Akıl dediğin: duruma göre akıllı, duruma göre akılsız davranmasını bilen akıldır.

*

Ölümlü olduğunu hepten unuttuğunu sandığımız bir canlıvarlık; ölüme kesinlikle karşı koyan bir canlıvarlık; ölümlü olduğunu hepten bilip işitmemiş bir canlıvarlık, — böyle bir canlıya “insan” denebilir mi hiç?

*

Şu yeryüzünde *kim* olursan ol, *ne* olursan ol, değil mi ki canlısın, hertürlü çevrenle birlikte tam korunum yok sana.

* * *

Beni nasıl mı ansınlar isterim? Hoş, sen göçüp gittikten sonra kim kimin umurunda. Hem sana ne yazar benden. Gene de anacak olan biri çıkarsa tanıdığım tanımadığım kim olursa olsun, herkes, “Benim mutlu olmamı isterdi!” deyip geçsin, yeter.

*

Musalla taşı, çınar gölgesine düşen bir cami avlusu, çoğun, Müslümana ölümü anımsatır. Müslüman olmayanlar, belki de, “Bir yaz öğlesi şu masa gibi yükselti başında, ne güzel bir kendin-pişir kendin-ye,” düzenlenir diye birşey geçirir aklından.

*

Özde, en tehlikeli durumlarda bile, kimse, “Keşke dünyaya gelmeseydim!” diye düşünmez. Olsa olsa, bazı tehlikeli durumlarda, kişi, şimdi burda olacağıma keşke başka yerde olsaydım!” diye iç geçirir. Can tatlıdır, dünya da tatlıdır. Ne ki, temelde, dünyada *ille de* canlı kalma çabası: Darwin’den, Freud’dan beri herkesin şöyle ya da böyle bildiği şeyler bunlar.

Kafalara dank etmesi gereken gerçekse: yaşamın başka türlü olduğu, başka türlü olabileceğidir. Ne ki, bu “başka türlü”? Buna ciddi ciddi kafa yoran öyle az ki. Onlar da, çoğu kez, işi çalır boğuyor.

İNSANDAN TOPLUMA DOĞRU

“Benden sonra tufan!”
yalnızca bencillerin işi değil,
aptalların da işidir.

Herkesin bildiği bir gerçekler gerçeği: özde, insan ile toplum birbirinden ayrı varolamaz gerçeğidir. Ne ki, bu karmakarışık ayrılmazlığın içini dışını yetesiye görmek için, insan'dan toplum'a, toplum'dan insan'a giden nice yapısal somut içbağların, birtakım soyutlamalara başvurup hiç olmazsa rasgele bazılarını, yakalamak gerekir.

*

Kendime yaşattığına inandığım herşeyi, bu arada özenip gerçekleştiremediğim pekçok güzel şeyi, tanıdık-tanımadık herkese salık veririm. Kuşkusuz, zorlama yok, ondan böyle diyorum. İsteyen esinlenip damağınca değişiklikler yaparak tatlan-sın dileğindeyim.

Neler mi, bunlar? Saymakla bitmez. Hepsinin özü şu: varolduğu kanısındaysan, mutluluk olanaklarını kendi ellerinle tıkama. "Peki, ya ötesi?" diye sorma bana. Hele bir böyle yap, ötesi herkes için kolay, — ne denli kolaysa o kadar kolay.

*

İlişki kurduğunuz herkese tepeden tırnağa iyi biriymiş gibi yaklaşmak, kötü biriymiş gibi yaklaşımdan daha yararlıdır. Gelgelelim başkasıyla (ya da başkalarıyla) birlikte önemli bir işe girişince, onu (ya da onları) incitmeden yakından izlemek de yararlıdır. Ne de olsa, "iyi biriymiş gibi yaklaşma" bir varsayımdan öteye geçmez. Varsayımsa gerçekleşmiş bir gerçek değildir. Hem sonra, "iyi-kötü" — çok geniş nitelemeler bunlar.

*

Kişi çok sorunu kendibaşına yeterli çözüme bağlayabilir. Ne ki, tekbaşına davranmayı genelgeçer kurala dönüştürmek yalıñştır. Öyle yerler var ki, başkalarıyla dayanışma birliğı içinde güçlüklerin hakkından gelince, bu, haldır-huldur değıl, ancak nice sınamalardan sonra akıcılık kazanan bir ince sanata dönüşebilir.

*

Sözümöna aydıñlar, ülkede ortalık kararınca, şimdi benim parlaklığıñın göz kamaştırma zamanıdır, hesaplarıyla, etmediklerini etmiyorlar topluma, kendilerine.

Gerçek aydıñlık: toplum karardıkça aydıñlatma görevlerinin daha da arttığına inanıp gereğini ona göre yerine getiren, düzmecelikten uzak, çıkargütmez aydıñlara düşer.

*

Kişi-değerlendirmelerimizi bulandırmak istemiyorsak, algılama-yerimizi hesaba katmak zorundayız. Bunu yapmadıkça kişi yargılayışlarımıza pek güvenmeyelim. Hıyunu suyunu pek beğenmediğimiz, onun için de sıkı-fıkı olmadığımız bazı yakınlar bile, gün gelir, hiç hesapta olmayan özleyişlerle, gözü-müzde tütebilir.

*

Görmezler ülkesinde yaşama zorluklarına dayanamayıp bile-isteye kendi gözlerini kendin çıkarsan da, ilkin alkışlansan bile sonra sonra herkes gibi olunca, o da unutulup gider.

Görmezleri gören kişiler yapmaya çalışansa, başarmadığı sürece hiçtir; hele bir başarsın, adamı baştacı ederler. Gel gör ki, zor mu zordur böylesi bir “gel gör”.

*

Bazı Hitit Tanrıları çok yüzlüydü. Hint Tanrıları da öyle.

Eski Yunan'da iki-yüzü olan Tanrılar var. İnsanlara gelince, herbiri başka bir yüz. Tek kişinin sayısız yüzü olunca işler değişiyor. Yüzsüzlüğe gelince — orasını hepimiz kendimiz düşünelim.

*

Toplum işlerinde usta, kendisinden sonra sanki başka ustalar yetişmeyecekmiş gibi çalışmayı ölesiye sürdürür.

*

Heryönden değilse de bazı yönden iyi diye sözünü ettiklerimizi, ölmüş olsalar bile, birdeyime, yaşatmaktayız. Mitoloji çağlarının Tanrı odaklı söylencelerini andığım sürece, şöyle ya da böyle o Tanrıları yaşatmış olurum. Sözü edilmeyen Tanrılarsa, dönmek üzere göçüp gitmiştir, artık kolay kolay dirilmezler.

*

Birisiyle anlaşılamıyorsun diye ona düşman kesilme. Onu sevmek zorunda değilsin kuşkusuz. Onu saymamazlık edemezsin ama.

Çok kişi *bu* gerçeği unutmuş gibi davransa da. Ciddi ciddi, şunları da gözönünde bulundurmak gerekir: Karşındaki, seni, çevreni, türdeşlerini gerçekten zarara sokuyor, ya da yoketmeye kalkışıyorsa, hemen sen de ona zarar vermeye, onu yoketmeye kalkışma. Yaşama hakkı tanı ona. Sana düşen *insanlık* görevi bu çünkü. Ne var ki, bu gibi durumlarda karşıdakini, ilkin, insanlıkla zararsız kılmaya çalışmaya bak. O da sökmüyorsa, ona göre eyleme giriş. Gene olmuyorsa: eylemeyi bırakmaksızın *başka yollar* dene.

*

Yapay ortam dışında hiçbir doğuş acısız değildir, — hele yaşantı yüklü erişkinlerin, tarih yüklü toplumların yeniden doğuş serüvenleri.

*

Köyden kalkıp büyük kent gecekondusunda, bazı eski tanıdıklarla, ya da hiç tanımadıklarla birlikte, sürekli yaşamaya kalkışmak bir devrimdir.

Devrimin daha büyüğüse: nice sonra kondu yaşamını bırakıp yeniden köy yaşamına, yine köye dönmek — işte bu devrimlerin en büyüğü, çoğun, en korkuncu da. Öyle de, köyü, köylüyü kalkındıracak yaşama fırsatını da gözardı etmemek gerek.

*

Yaşamında güzel bir aşama yapmak istiyorsan bulunduğun aşamanın ötesine geçmeye uygun bir sıçrama-yeri ayarlayacaksın. Bu yetmez ama; amaçladığın aşamayı da hesaba katman gerekir. Bu da yetmez: atlama istencin, atlayıştaki biçimin, becerinin de önemli. Bütün bunlar da yetmez, diye düşünen herkes kendi gereksinimleri açısından gerekeni kendisi belirlesin.

*

Gençlerin canı sıkılmaya başladı mı, anlayın ki ülkede dirlik-düzenlik var. *Ya da:* herşey kötüye gitmekte.

Duruma gerçekten elatma zamanı çoktan gelmiştir. İlgililer, birbakıma herkes, özü özgeyi suçlamak yerine, son derece özenle, birçok şey yapmak zorundadır. Hemen yapılabilecek en önemli şeyse: birtakım cezalara, *yasaklara* başvurmadan gençleri adam yerine koyup, yalancıkta değil gerçekten, onlarla konuşmak, onları anlamak, gereken çeşitli önlemleri onlarla *elbirliğiyle* gerçekleştirmektir. Sözümona başka “çareler” ergeç başarisından uzak düşer.

*

Türdeşlerinin düşünme yetisinin, duyarlık yörelerinin çiçeklenmesine yardımcı olan sabırlı biri, talihliyse, zamanla, bir çiçek bahçesinde yaşar.

Öyle de, çoğun, adımları tökezleten pürtükler belirir; onun için günübürlük bahçe bakımını hep sürdürmek gerekir. Bu yapılmazsa, çiçek bahçeleri ısırgan ormanlarına dönüşür.

*

Tektek insanlar, toplumlar, çeşit çeşit kiracılarıyla aynı evde oturan evsahipleri gibidir. Zamanla bir de bakarlar ki, kendi haklarını bastıracak biçimde evde sözgeçirmeye başlamış kiracılar. Böylece evdeki her bireyin, kuruluşun kimliği kişiliği eski örtük eğilimlerin güç edinmesiyle yavaş yavaş başkalaşır. Bunu çoğun, kötü birey diye yargılamak yanlıştır. Akıl ve talih işbirliğiyle, kişi toplum başkalaşmaları kazanıma dönüşebilir.

*

Hiç unutmaya gelmez: pekçok işte, ama ençok da insan-toplum-devlet işlerinde, her zaman, herkes için heryönden geçerli bir bakışaçısı yoktur, olamaz da.

TOPLUM

Koşturmalarla geçen
dizi dizi günlerden birinin
talihli bir saatında kavuştuğumuz
olanca çocuksulukla söylüyorum:
Yapayalnızken, genelde, hiçkimse-
nin
algısına yargısına aldırmaksızın
işte kendi kendimizle başbaşayız.
Yapayalnızlık
geçici bir süre içindir.
Tümle oranlandıkta
bilmemiz gereken şu:
başkalarının duygularına,
yargılarına, eylemlerine
kopmamacasına bağlı olduğumuzu;
varlığımızın onlarla *birliktelikli*
olduğunu hiçbirzaman
gözden yitirmemeliyiz.

Şöyle bir durum düşünelim: Açık-seçik adını sanını koy-
masak da, toplumdaki gürültü patırdıdan *hepimiz* yakınmakta-
yız. Daha doğrusu duyarsızlığa varan bir sağlık yitimine uğra-
mamışsak, hepimiz yakınmalıyız. Öyleyse bu durumun iyiye
değişmesi için çalışmalıyız, kişi ve toplum olarak çalışmalıyız.

*

Toplumca eğitimin temeli, özeğitimde yerine getirilmesi
gereken işleri, daha baştan keskin çizgilerle önemli önemsiz
diye ayırmak özeğitimi çarpıtır.

*

İnsanlık için ne talihsizlik: bazı düzmece toplum oluşum-
ları birçok düzgün yapıdan daha uzun süreler ayakta kalıyor.
Kısa bir süre için bile olsa karaçalicıların işine yarıyor bu.

*

Bilimle, bilimsel çalışmalarla yoğrulmuş okurlarım, insan-
toplum-kültür-tarih-devlet üzerinde bunca çabayla didindiği-
min ayırdına vardıklarında, “Bu adam keşke bilimle uğraşsay-
dı, işe yarayabilirdi,” diye içgeçirebilirler. Bazıları da koşturma-
larımda bilimce ipuçları saptar gibi olduklarındaysa, ola ki şöy-
lebir soruyla yönelebilirler bana: “İnsan-olmaya ilişkin pekçok
ipuçları derleyebileceğimiz en önde gelen alan hangisi öyleyse,
bir de senin ağzından işitelim bakalım?” Kendi yönümden de
önemli bir soru bu.

Soruya hiç sallantıya düşmeden yanıtlım şu: İnsan-olmaya
ilişkin pekçok ipuçları derleyebileceğimiz en önde gelen alan,

dallıbudaklı *insan-bilimleridir*. Yeter ki, kıyıbucağını da katın, bu bilimlerden edinebileceğimiz yardımları yetesiye, bilgi kafası ve sezgili duyarlıkla — gerçekten edinmeyi bilelim.

*

Bunca gürültü patırdı arasında, bakıyorum da, (o da kuruntu değilse) birkaç kişi dışında, kaç kişinin gündemindeyim ki. Hadi bazı gündemlere giriyorum, diyelim, ne kadar cık kalıyorum orda? Hoş, ergeç herkes gündemlerden silinir; olanca dayanaklarıyla gündemler silinir çünkü. Öyle de, başka türlüünü denedimse de, elimde değil; durmadan çiziktirmeye verdim kendimi — çabala dur kaptan...

*

Kişiyi, modaya ayak uydurur görünüşle davranışlarına bakıp hemencecik damgalamaya kalkışma. Çoğunluk modaya tam teslim, modadan modaya koşadursun, görünüşleri modaca pek sırtımayan bazı kişilerse, ola ki, sağduyulu çağrılarının rahatını bozmamak amacıyla gevşecik gider gibidirler modayla.

*

Herzaman her yerde herkesin en büyük amacı mutlu olmaktır. Öyle de, olası görünmeyecek ama, bakıyorum da, mutluluk umurunda değilmiş gibi bir yaşayışta çoğun herkes.

Bu durumda, "Yazgıları böyleymiş," deyip geçemeyiz. Mutsuz yaşayanlar, bilerek bilmeyerek genelde, başkalarını da mutsuz kılacak pek çok şeyler yapıyor.

Öz mutsuzluk, çoğun, aptallıksa da, özgeye mutsuzluk düpedüz kötülüktür.

*

İlkel denen bir Afrika bilgeliği ne güzel belirtmiş: İskeleye güvenle bağlanmadıkça tekneden karaya atlamak aptallıktır.

Kimin umurunda ki bu gerçekler. Hırs gözü bürüyünce, can yitip gidiyormuş gibi atlayan atlayana. Niceleri bunu ağır öde-se de, bir punduna getirip atlayıverenler, çoğun, en uygun yer-leri kendilerine kapatıyorlar.

İşte daha nicesiyle birlikte: bu aptallıklara düşen nice akıllı-lara boşveren kişilerdir yazarlar, düşünürler, sanatçılar, bilim insanları — hepsi değilse de bir bölümü.

*

İnsan-dünyasında: pekçok durumda, iyilikler kötülükler kendiliğinden olup biten ürünler değildir. Demek ki bizler, “Ben mi kötülük yapmışım, benim hiç haberim yok, olmuşsa kendiliğinden olmuştur!” dediğimizde, ya gerçeği göremiyoruz, ya da gizliyoruz, belki de başkalarının üzerine yıkıyoruz. Birba-kıma, doğrudan doğruya bizim haberimiz olmayan kötü şeyler bile, bizim eylemlerimizin, dolaylı etkileyişleri biçiminde ortaya çıkar. Böyle olunca da, kötülükten biz kendimiz sorumlu olmadı-ğımızı söylemek eğilimindeyiz. Pek haksız da sayılmayız hani. — Ne var ki, yapıp ettiklerimizi, kendimizden uzaklara dek *uza-mışlarıyla birlikte* gözönüne getirmeliyiz. Bununla, pekçok kötülü-ğü önler, önleyemediğimiz yerlerde etkice azaltabiliriz.

*

Kısa görüşlü kurnaz kişilerden geçilmeyen bu dünyada, gerekmesine karşın, zaman zaman, kolaylıkla becerebilse de, aptal numarası yapmayan dürüstler, kuşkusuz anlayanlar için, ne güzel insanlardır!

*

Namussuz beceriklilerdense, namuslu bir beceriksiz olmak iyidir. (Öyledir de, her zaman iyi midir, kimbilir? — Bunu olsa olsa en iyi namussuzlar bilir.)

*

Yaşam-sürecine bir ahlâk okulu olarak bakmak yanlışır. Okula, hele hele tek bir okula sığar mı yaşam? Akla gelebilecek tüm okullara da sığmaz. Okulca olmayan yönleri saymakla bitmez de ondan. İster kişice ister toplumca saptananın tersini gerçekleştirmeye yeltenmek yıkımdır: yaşamı ergeç yaşanmaz kılar böylesi zorlayışlar.

*

Ananı babanı, yuvanı yurdunu bırakıp kaçabilirsin. Ah, seni güçsüz: gene de sana yaşamı burnundan getiren bir-iki kötü alışkanlığını kaldırıp atmadıysan, neye yarar öyleyse bu ağır ödentili sözümona bu göç becerisi.

*

Hangi alanda olursa olsun, kolay kolay sağlanmaz yetkinlik. Üzülmeden söylüyorum: gerçek buysa, bir alanda yetkinlik bozulurken yer yerinden oynamalı.

*

Aşağının aşağısı şeyler olduğu sanılan yerkurtçuklarının, bataklık solucanlarının bile nice şaşılasi beceriler, nice sağlık umutları sergilediği bilinmektedir.

*

Yalnızken de topluluk içindeyken de, “İyi” olmak isteyen insanın en korkunç belası küçücük hırsları. Büyüklerine savaş açıyor, zaman zaman başarıyorsun da, küçümenler birtürlü ele-avuca sığmıyor.

*

Toplum ortamında, çoğu insan, unutulmaya başlandığı için mi nedir, uzaklaştıkça güzel görünür; bir süre sonraysa, ne güzellik ne de çirkinlik, — büsbütün unutulmuştur artık.

DEVLET

Altını çizmek istediğim şu:
Birşeye doğru-dürüst bakmak
son derece çetrefil bir işlemdir.
Biz gene: bakan kim, neye,
ne için hangi gelişimler sonucu,
ne gibi koşullarda,
ne kadar süreyle bakıyor?
sorusunu tüm bileşkeleri ile,
azçok da olsa,
ayık bilinçle gözönünde
bulundurmaliyiz.
Yoksa — gelsin irili ufaklı
kırıklıklar, anlayış mutsuzluklar

Pekçok kişi kendi sınırlı çevresine bakar bakmaz saptadığı şeylerin, dünyanın *gerçek* durumu olduğu kanısını güder.

Bakışaçısı kadar tartışmalı ne var oysa. Gene de pekçoğumuz, inadım inat, saptadığımızı gözden geçirmeyi aklımıza bile getirmeyiz. Dikkatlice incelersek keçiliğimizin hiç de iler tutar yanı olmadığını anlayabiliriz.

Bu, herşey için geçerli olduğuna göre *devlet* için de geçerlidir.

*

Yolsuzluk, sömürü, şiddet, soykırım — herçeşit kötüye kullanmalar ortamında: Artık-kesinlikle-yapılacak-birşey-kalmadı inancına saplanmayı kökünden kazımak gerek. Ama o zaman da bu doğrultuda çabalayacak kimseler, ilkin pek görünmeyecek.

Varsın görünmesin, yüreksizliğe kapılmak olmaz. Yoksa: insan diye birşey yok artık, insanlık diye birşey kalmamış türünden gürültülü patırdılı bir boyuneğikliği sarar ortalığı.

*

Devlet, *tüm* bileşkenleriyle halkın devletidir.

Halk, *tüm* bileşkenleriyle devletin halkıdır.

Bu iki saptamanın yalnızca bir tekini kaygı odağı yapıp öbürü yokmuş gibi davrananlar büyük yanlışlı içindeler. Gerçekliğe uymaz bu tekçilik yangılısı. Çoğun geride birtakım çıkarlar aramak gerekir; çabucak bulunur da.

Yanılığ nereden geliyor, peki? Devletin, halk'a inançla ya da inançsız, bir mal gözüyle bakmasından ileri geliyor. Oysa "halk" da "devlet" de mal değildir; mutluluktur, sorumluluk-

tur. Anlayış ve davranışlar hep bu yönde öz ve biçim kazanmalıdır.

*

Devlet nasıl yönetilir? İşte bunun yalın yanıtı yok. Gene de vazgeçilmez amaç, insan mutluluklarına olanak hazırlamaktır. Bu da bilim kadar duygu, sezgi, sevgi, sıcaklık, hakbilirlik, değer uyanıklığı, daha da nice şey ister. Salt bilim ve uygulamalarıyla devlet yönetmek kadar tüyler ürpertici birşey olamaz. Bilimi, bilimsel uygulamaları hiçe sayan yönetimse çok geçmeden düşer; bu arada devlet bile çatır çatır yıkılır.

*

Sürdürdüğüm yaşayışta herkes gibi ben de sorarım kendi kendime: “Bu devlet nereye böyle?”

Ona ne kuşku, herkes gibi ben de kendi aklımca, gönlümce, töremce bir yanıt veririm buna. Çeşitli zamanlarda, çeşit çeşit gerekçelerin bezediği yanıtsa hep, “Bilmem!” sözcüğünden başka birşey olmama eğilimindedir.

*

Ülkedeki çeşit çeşit güç-odaklarının en önemli yapıp etmesi: birbirilerini denetleyerek birlikte çalışmaktır. Toplumun *tümünü* gözetip kollamanın en verimli yolu budur. Hiç de kolay değil ama böyle yordamlı bir etkenlik. Töreler, kurallar, yasalar, yönetmelikler, tüzükler, kamuoyu, azınlıklar, çoğunluklar, geçmiş, gelecek, çıkarıcı tepkileri, dış tehditler, içte kargaşa olasılıkları halkın geçim durumları, ya-sonra-kaygısı, devletin sürekliliği... kolaycacık sayılmayacak pekçok etmenin gözönünde bulundurulması gerekir. Onun içindir ki, büyük özenle düşünüp taşınmak, bilgice olduğu kadar duygu ve sevgiyle temkini elden bırakmamak; bu arada insan-toplum işlerinin zaman içinde olup bittiğini unutmayıp korkunç aceleler kadar gecikmeleri de gözden yitirmemek gerekir.

*

Kişi olarak değilse de kural-bağ olarak kaçınılmaz efendiden arınmış bir yönetim tasarlayamadığımıza göre, işlevleri, olanakları, özlemleri, tüm somut uygulamalarıyla, *insan* eksenini dolayında dönmesi gereken bir demokrasiden yana vargücümüzle çalışmalıyız. Bu uğurda sürekli öğrenmeyle geliştirilen akıl-duygu esinlerini, sakın gözardı etmeyelim diyorum.

*

Toplumu büyük adamsız yürüyecek biçimde donatabilen adamlar da büyük adamdır.

Buna ilk karşı-çıkış gene toplumdan gelir: Sık sık, “Bizde büyük adam yok, nerde büyük adam?” özlemleri, giderek yakarışları ortalığı kaplayabilir. Çok geçmeden, karşı-çıkışa karşı tartışmalar da başgösterir. İşte o zaman şirretlikten uzak, çıkar gözetmek, halk yararına çalışan bireyleriyle, kesimleri, kurumlarıyla toplumu oluşturan herkesin, özüne, yapısına düşen her görevi en iyi biçimde yerine getirmelidir. Gerek-sinimler, koşullar, durumlar ışığında daha da başka güçler, zaman geldiğinde gecikmeden, uslu uslu susuşlarına son verip eyleme geçmelidir.

*

Gerçekten “trajedi” denebilecek durumlar karşısında kişiye, uygun bilinç ve sorumlulukla *davranmak* yakışıır. Başka türlü davranmak kötü istemli; kinci biri değilse, gülünç kılar çarpık eleştirmeni. Onun içindir ki, trajedi eleştirileri aklını usunu başına toplayıp (ya da gerekiyorsa onu gözönüne alıp): Ben n’apıyorum, yaptığım yerinde birşey mi, doğrultusunda sürekli düşünmek zorundadır.

*

Bunalım dönemlerinde, halkı, “azıcık–daha–sabır!” sözleriyle, sürekli dolambaç–koşulların birinden öbürüne salan devlet, sonunda, halkı değilse bile kendini tüketir.

*

Ben başka güce benzemem, işimi görmek için herşeyi yapabilirim diyerek, binbir kurnazlıkla törelerin, yasaların dışına çıkarak halka tasma takan, vatandaşı birbirine düşüren devlet yönetimi, — vah sana böylesi devlet yönetimi, ah, ah sana bu durumda birşey yapmayan suspus aydın kesimi.

Bu durumda, halk halksa, aydın aydınsa, bir an önce aklını başına toplayıp gerekeni yapmalı. Şunu unutmamalı ama: delidolu atımlı vur-kırla değil. İlk esintilere kapılıp gitmek olmaz. Delidolu vur-kırlar kime ne kazandırır ki. Halkın iyiliğini isteyen hergüç ah’lardan vah’lardan sıyrılıp ona göre davranmalıdır.

*

Ne başkalarını buyruk altına almak, ne de başkalarının buyruğu altına girmek isterim. Kolay görünse de pekçok eksik gedik kalır gene de. Bu ikiz yönergeyi yalnız düşünmek değil, gerçek yaşamda gerçek yaşamla *birlikte* götürmek gerekir. Kolay görünse de, ancak pekçok eksik gedikle üstesinden gelinebilir bir sanat–bilgi–sevgi işidir bu.

*

Devlet gidişinde, “Olan oldu! İş bitti! Çare yok artık!” deyip düşünmekten, eylemekten vazgeçmek doğru değildir. “Bu neden böyle oldu, olmayabilirdi” kaygı ve istenciyle durumları onarıp değiştirme yolunda yeniden, hep yeniden düşünüp eylemek gerekir.

Olan–oldu boyun büküklüğü yakışmaz devlete, yanlış mı yanlış bir davranış da ondan. Bundan böyle yapılabilecekler, daha önce olup bitenlerin boyunduruğunda tutulmalıdır. Her gerçeklik biricik bir gerçekliktir ama birbirini izleyen *birçok* gerçekliklerin oluşturduğu bir dizide belli bir yeralır.

Özgürlük denen şey, öte'ye, hep öte'ye yönelen insanlar varolduğu sürece vardır. Halkının bireylerine böyle bir yetiştirme kazandırmayan devlet ergeç silinip gider.

*

Bazı Marksçılar öyle çabuk kapılıyor ki modalara! Şu son 10-12 yıldan beri çoğu Marx'tan uzaklaşıp çoğun gelip geçici başka odak-adlara seğırtti bile. Kalan Marksçılar Marx'ın sakalını övmekle yetiniyor.

Durum böyleyse de, insanın toplumun yapıcı gelişiminin bazı önemli öğelerine hâlâ anlayışla yaklaşan; dolayısıyla da gerekince, Marx'tan aldığı esinlerle Marx'ı aşmasını bilen, az sayıdaki dürüst yazarlar, düşünürler, devlet adamları, sanatçılar, psikologlar, sosyologlar, hem çağa hem Marx'a yeter de artar bile.

*

Yangın çıktığında, görevli söndürücülere haber verme işini hemen yerine getirme olanağı varken, neyi ne yapacağını bilmeyenler, "Hele biz bir elatalım," diyerek işe başlayanlar, iyi istemlerine karşın, özü özgeyi onarılmaz biçimde incitebileceklerini gözardı etmesinler. Yangın, ilk aklagelen somut bir örnek kuşkusuz: insan-toplum yaşamında türlü türlü yangınlar var. Bilgi, duygu ve yüreklilikle uzak yakın herkesin paylaşması gereken bir sorumluluk ister öyleyse devlet-içi yaşam.

*

Kafasız, yüreksiz kimseler, çıkargütmez iyilik yapmaktan başka amaç gütmüyormuşçasına numaralardayken, fıldır fıldır gözlerle çaktırmadan kendilerini ödülleriyle donatacak olan kişilerin, derneklerin, kuruluşların dikkatini çekmeye çalışırlar.

Dediğim şu: gelin, bu gibilerin tuzağına düşmeyin. Bunu gerçekten istiyorsanız bol keseden ödül dağıtmayın.

Yanıtınız: Sen bildiğini bön bön söyleyip aklımızı karıştıрма; hoş, sen ne dersen de, biz bildiğimizi yaparız gene — diyorsanız, o sizin bileceğiniz şey. Bense o zaman, –Bundan da size ne ki– onlar da meğer öbürleri gibiymiş, demekten alamam kendimi.

*

Teknoloji dolayısıyla insanın elinde tuttuğu tüyler ürpertici öldürme araçlarını anımsatmak istemiyorum. Ne var yani bunda, sağır sultan bile işitti bunu, demeyin hemen. Artık sultanmultan kalmadıysa da, çoğu kimse şu–bu yüzden teknolojiyle fittirmiş olduğu için, durumlar son derece tehlikede.

*

Devlet işleri yavaş–hızlı bir gidişle, bazan öyle kötüleşebilir ki, sözcüğün olanca anlamıyla şaşırp kalırız. Hemen durumu çepeçevre gözden geçirip gerekli değişimi gerçekleştirmemiz kaçınılmazdır. Ne var ki bu arada anlayışlar epeyce katılmıştır. İşte o zaman, çoğun, birtakım kurnaz kurtarıcılar belirir, insancıkları ordan oraya sürüklerler, yara bere içinde kalır ortalık. Gün gelip akıllar başa devşirilince de kötü kurtarıcılardan kurtaracak sözümona iyi kurtarıcılar beklemeye koyulur insancıklar. Oysa yapılacak en doğru şey; akılları, gönülleri, becerileri birleştirerek n'apıp edip *birbir, toplu toplu* çalışmak, çalışmaktır. Hep derim: bu gibi durumlarda zararın neresinden dönülebilirse orasından dönmek kaçınılmazdır.

Ne duruyorsun, hadi davran, davranalım arkadaş. Sözkonusu sensin, benim, biziz.

*

Sık sık kendi kendimize şöyle düşünmeliyiz, düşündüğümüzü de eyleme dönüştürmeliyiz:

Laf olsun diye değil, öneminden ötürü vurguluyorum: Devlet, halka hizmet için vardır.

Buyurma yetkisi olmayan, halka hizmet edemez, diye değişmez bir gerçek yok. Resmî devlet görevlisi olmasa da, hep yeniden çabalarla arayana açık, buyurmaya kalkışmadan uygulanabilir, akılcı-sevecen başka olanaklar da var.

Seve sevine ben de böyle bir yolda yürümekteyim. Şimdiye dek eleştiri damıtımlı yapıcı öneriler avcısı oldum; av-torbamın pek boş kalmadığına da içtenlikle değinebilirim. Bundan böyle de dağıtımda hiç çığnemeksizin, gücümün yettiği oranda, halka, özlü olduğunu bildiğim aşlar sunmayı sürdüreceğim.

*

Devlet işlerinin öyle çok, öyle çok açmazları var ki... Hiçbirimizin ortaklaşa yararını gözden yitirmeksizin, hep birlikte, hep birlikte çalışmalıyız. Öyleyse, herbirimiz –toplum içinde yaşayan güzel şeyler istençli bir insan, bir vatandaş olarak– elden geldiğince olanca yetimizle işe koyulalım. Bu etkenlikte, insan–toplum–devlet işlerinin birbirinden kopamadığı bilinciyle kuşkusuz.

Gene de yetmez bu: bilelim ki devlet-dışı, devlet-ötesi nice uğraş alanları da savsaklanmaya gelmez.

DEVLET GÖREVLİSİ

Kim olursa olsun her birey,
kendisiyle birlikte herkesin
mutluluk olanaklarını
titizlikle koruyup kollayan
devlet düzeninin en iyi biçimde
işlemesiyle görevlidir.

Çeşitli görevlerim yanında bir devlet görevlisi olduğum kanısındayım. Başta vergilerimi verdiğim, öbür vatandaşlık görevlerimi aksatmadan yerine getirdiğim için böyle söylemiyorum. Bu işleri yapan birine “devlet görevlisi” denmediği meydanda. Konfüçyüs gibi düşünme eğilimindeyim ben de: devlet görevlisi olmak için ille de bir devlet örgütünün bileşkesi olan bir birimde çalışmak, devlet kasasından ücret almak gerekmez. Kendi kendime verdiğim birçok görevi yerine getirdiğim; var-gücümle inandığım pekçok sorumluluğun özü özgeyi incitmeden üstesinden geldiğim için ben de devlet görevlisiyim, diyorum. Geçerakçe devlet “görevlisi” tanımını çarpıttığım ileri sürülse de bu böyle.

Söylediklerim bazılarının hoşuna gitmese de, inanın ki, doğru şeyler. Salt ben inandığım için değil, nesnelce geçerli olmaları *gerektiği* için böyle. Özsavunu olarak demiyorum, şunu da saptayayım: bir zamanlar üniversite üyesi olarak ben de, bir ölçüde, bir devlet görevlisiydim, kuşkusuz belli bir ölçüde. Ama bugün devlete karşı görevlerimi o zamankinden çok daha “iyi” gerçekleştirdiğimi söyleyebilirim. Nedeniyse şu: memurluğun o dar, darca sınırlarından sıyrılmış biri olarak, karınca karınca, yapıp ettiklerimle devletin düzgünce gidişine daha yararlı olabildiğimi sanıyorum. Başkalarını bilmem, ben kendim, dolaylı dolaysız yönleri, yoğunlukları, etkileyişleriyle çekinmeden böyle düşünüyorum.

Böyle düşününce de doğruya olan sevgim birbirine kenetlenmiş şu iki soruyu açık-seçik biçimde yanıtlamaya iteliyor beni: Ne bu sözünü ettiğim görevler? Ne ölçüde bunları yerine getirebildim?

Hemen belirteyim: bu soru-yanıt girişiminin özüne özgü birşey olduğu sanılmasın. Herkesten biriyim ben; çünkü kimse-nin yabancıısı değildir bu girişim; ne var ki çok kimse, böylesi

uğraşlar umurunda değilmişçesine, işi pek deşmeden bırakır. Başa çıkamamak korkusuyla mı, ya da göstermece bazı şeylerle içini rahat ettirecek becerileri olduğu için mi bilemediğimizden, biz de daha çok deşmeye kalkışmayalım.

Bense, zamanlar boyunca hep aynı ayık bilinçle olmasa bile, görevler doğrultusunda sözünü ettiğim vatandaşlık görevlerini her zaman önemsemiş biriyim. “Aşırı derecede görev düşkünüysen asker olsaydın, ya da memur olsaydın, arkadaş!” demeye kalkışmasın kimse. Ailede yaşam uğraşı olarak askerliği seçenler eksik değilse de, günün 24 saati geçerli alt-üst ilişkileriyle; 9-5 gündüz çalışmasıyla barışık olmadığım için bu yollardan yürümeyi aklımdan bile geçirmedim. Tıpkı kafama gönlüme uygun bir siyasi partiye, kuruluşa girmeyi hiç düşünmediğim gibi, bazılarınca övülen, bu çeşit bağlanmaların, benim de görmezlikten gelemeyeceğim erdemlerine karşın, *özerklik* anlayışıyla bağdaşmayacağı inancındayım. Bu yoldaki ters bir adım tüm yaşamımı boğardı gibi gelmiştir bana hep.

Yanlış yorumları önlemek amacıyla hemen ekleyeyim: Böyleyim diye kötü bir vatandaş değilim. Altını çizmek için diyorum: tam tersine. Bununla, birçok vatandaşın yaptığını yapmaktan öte, onların yapması gerekenden pekçok şeyi yaptığımı söylemeye getirdiğim falan yok, yapmaktayım. Hep o sözünü ettiğim *özerklik* bağımsızlığına borçluyum bunu. Sakın, öyleyse herkes ayrıcalıksız benim gibi olsun türünden bir çağrı yönelttiğim sanılmasın. Çağrının böylesi delilik, başka sakıncalar yanında devlet çöker o zaman. Devleti taşıyan: her kattaki memuruyla yöneticisiyle, düpedüz görevlilerdir. Benimki azıcık başka birşey, onun içindir ki, azıcık açayım, diyorum.

Benim çağrımsa şu: Devleti, vargücümle, yurttaşlarımı koruyup kollamaya, onların çeşit çeşit haklarından en iyi biçimde yararlanmalarına titizlikle bakım göstermeye çağırırım. Kuşkusuz, devlet her yurttaşın özel-kişisel durumunu ayrıntılarıyla bilemez. Benimse, kesinlikle güttüğüm şu: Devlet, ayrıcalıksız hiçbir yurttaşını yasal haklarından yararlanmada çaresiz bırakmamalıdır. Devlet, insan değil ama, yasa koyucu, yasa uygulayıcısı olarak halkın hakkını yiyen uygulamalara kalkışmamalı, hakkı yok buna.

Gerçi bunalımlı zamanlarda devlet, kişilerin, kuruluşların yasal haklardan yararlanmasına kısıtlamalar getirebilir. Gene de böylesi kısıtlamaların, gerçekten de, ölçülü tutulması, geçici olması gereği hiçbir koşulda gözardı edilmemelidir. Kişiyi, devleti sıkıştıran zorlamalar geçer geçmez kaldırılması gereken kısıtlamalardır bunlar. İşte böylesi durumlarda benim gibi memur olmayanlara, hattâ memurlara düşen görev özgürlük kısıtlamalarını çeşitli yönlerden sorgulamaktır.

Bunu, devletçe yapılanları, n'olursa olsun, halkın, bazı arkaplanları ile bilmeye hakkı olduğu inancımдан ötürü isterim. Özellikle, devletçe, ille de örtük kalmasına çalışılan türlü türlü yapay tehlikeler önesürerek, devletin salt, işlerini kolayından görmek, ya da kimi baskı ve çıkar öbeklerini hoşnut kılmak için, halk katından uzak tuttuğu "şeylerin" *açığa vurulmasını* istemek, başkaları yanında, benim gibilerin *de* görevidir.

Ne denli ağır yükler getirirse getirsin, kimsenin kaçamayacağı bir görevdir bu. Memur mantığının dışına çıkmayan birtakım devlet adamları, yurttaş uyandırma çağrılarına: kışkırtıcı, bozguncu, vatan haini türünden yakıştırmalarıyla karaçalsa da, n'apıp edip bu yoldaki tartışmaları gündemde tutmak görevi, kolay kolay katlanılır bir yük değildir. Ne ki, görev tutarlığı yılmamayı gerektirir.

Bunları söylerken keşke ben kendim bu görevi hep en iyi biçimde başarmış biri olduğumu söyleyebilseydim! Sevinmiyorum gene de: sayıları azsa da çevremde görevi gerektiğince yerine getirenler de var; onları imrenerek izlemekteyim. Benim şimdi burada yaptığım, dönüp dolaşıp iyi-kötü tutturduğum güzel yola en iyi giden yolculuğu betimlemek. Demek ki, dilek ve saptamalarım, örnek diye kendimi sunmak değil, özlediğim aşamaları, izini hayranlıkla sürdüğüm kişileri, durumları kapsamakta. Onun için zaman zaman, olan ile olması-gerekeni birbiriyle karıştırmaktan çekinmiyorum.

Herzaman dipdiri inançla, kendime, halka yinelediğim şu: geçici süreler sözüyle de olsa, devletin, en başta özgürlük gereksinimleri ile pekçok değerli-anlamli yaşama dayanaklarını kısıtlamasını; bu arada geçim, eğitim, sağlık hizmetlerini tırpanlamasını hiç mi hiç *doğru bulmuyorum*.

Devletin her yaptığı doğrudur, tasarımının kafada yürekte çöreklenmesine, tüm devlet-görevlileri gibi, *karşıyım*. İşte hep bu doğrultuda çalışıp çabalayan bir *halkadamıdır* devlet görevlisi. *Devlet*-görevlisidir, çünkü bu tutumuyla yalnızca halkı değil, devleti de kollamış olur. Öyle ya, tutturduğu yanlış yolda direnen devlet, halkını öyle bezgin durumlara sokar ki, benden-güçlü-ne var, ben-herşeyi-yaparım esrikliğine uğramış bir devlettir. Buysa, devletin ergeç yıkımına neden olacak gelişmelere götürür.

Halkla hiç paylaşmadan, pek az paylaşmayla, ya da düzmece paylaşmayla, devletin giriştiği güç-artımı serüveninde en çok çığnayan: çocuk hakları, kadın hakları, okuma hakları, azınlık hakları, çevre, gezi, dernek hakları gibi alanlar halkta, yaşama sevincini güdükleştirir, mutluluk olanaklarının önünü keser. İşte bu ve benzeri olumsuzlukları gidermek için titizlikle önlem alma çağrılarıyla halka, devlete, deyim yerindeyse, görevlerini, gerektiğinde yönetici, memur kafalarına dank edercesine *anımsatır* devlet adamı. Bu yönde, bazı beğeni tartışmaları yüzünden sapmalara neden olmamak için hiç eskimedikleri kanısını güttüğüm geçmişteki örnekler, özellikle Sokrates, Rousseau, Voltaire, Hugo, Byron, Keats, Thoreau, Dostoyevski, Zola, Unomuno, Ortega, Gandhi, Nietzsche, Akçalı, Şeyh Bedrettin, Dadaloğlu, Atatürk, — daha niceleri nice akrabalarıyla birlikte bugün de hepimize örnek olmalıdır. Bu değerini yitirmeyen örnekler, hertürlü acıyı, tedirginliği, kapatılmayı, sürülmeyi hattâ ölümü göze almışlardır. Kuşkusuz, her bocaladığımızda, onlar güç-kaynaklarımızdır.

Anlayışım doğrultusunda: tekyanlı davranmak yakışmaz devlet görevlisine. Şöyle ki, halkı *devlete karşı*, devleti *halka karşı* kayırmak olmaz. Hertürlü görev bildiriminde, *özeleştiriyi* elden bırakamaz; kendi kendine, “Hep sorumluluğunu bil!” çağrısını savsaklayamaz o. Aksine davranış, kaş yapayım derken, göz çıkarmak olur. Unutmayalım, insansız: iyi işlerde *de*, çeşitli dürtülerle, sağduyu çabucak elden kaçabilir. Alkışlar, baskılar, sinmeler, ayrıcalık güdümleri, gizli çıkarlar, kurnazlıklar, — bunların hiçbirisi devlet görevliliği ile bağdaşmaz. Devlet görevlisinin aşırılıklara düşmesi, ya da eksik kalması iyilik yerine kötülük getirebileceğinden, herkes için zararlıdır.

Böylece herşey kolay anlaşılır görünse de, devlet görevlisinin tuhaf mı tuhaf bir yazgısı var. Genelde, başlangıçlarda, hattâ çok uzun süreler özüne biçtiği devlet görevlerini yerine getirdikten sonra bile kimselere yaranmayabilir: Zaman zaman ne devleti, ne günün hükümetini, ne halktan kişileri, ne aydın çevrelerini hoşnut eder. Kimi yetesiye ileri gitmedikleri için, kimi yetesiye ağırdan almadıkları için, halk kınar durur onları. Aydınlar: artık kıskançlıktan mı, yoksa kendi dedikleri yönetimlerde eylemli olamıyorlar gerekçesiyle mi, bilemem, hep vurabalya... Öyle zamanlar olur ki, herkes yaka silker devlet görevlisinin eğitici üvendiyesinden.

Karınca kararınca kendimden biliyorum: yılmamak gerekir. Yaşam bu; kişinin talihi varsa onun da günü gelecektir. Yoksa, unutmayalım: onun da türdeşleri gibi güzel olduğu kadar güzel olmayan yaşantılar düşer payına. Yetkin devlet, yetkin halk, yetkin aydın olmayacağına göre: insan insan kaldıkça hep-başka-ama hep-aynı, işte böyle sürüp gidecektir bu.

Gerektiği için, bir kez daha altını çizerek belirtelim. Devlet görevlisi: Devletlerin her fırsatta acımasız olduğunu; halkın bazan epeyce laçkalaşabileceğini; aydın kesiminin hıyanetlere düşebileceğini; *görevli* kimliğiyle kendisinin nice çelimsizlikler gösterebileceğini; gözden yitirmeyen bir *uyanıklıkla* hiçbir özbakımdan yılmaması gereğini bilmelidir. Bu doğrultuda nerede, nasıl, hangi değerleri olanca sonuçlarıyla yaşamboyu hep yeniden öğrenmesi, devlet görevlisinin eleştiri yönünden temel uğraşıdır.

Verimli olabilecek yürünür yollar göstermek bazan kolaydır; zor olan, (varsa, ya da bulunabildiğince) durumlara en uygun yolu belirterek işte-*bu*-benim-yolum diye duyurmak sık sık rastlanır birşey değildir. Bu da çoğun sonradan caymalara düşme kaygısıyla yapılr kuşkusuz. Herzaman değilse de özhrıpalayıcı aptallık sayılır bu. Gene de ben, saflıkla, kendim ne yaptığımı söylemekten çekinmeyeceğim. Seçimdi, yeğlemeydi, değerce tartışılmaz şeyler bunlar. Olsun, azıcık daha açayım, başkalarının işine yarayabilir.

Zamanca, yerce kendi şimdimi yakınımdakileri de gözetip kollamada, bunu sürekli geliştirmede odaklanırım hep.

Gelgelelim, şimdi-gözetimini uzağımdakini, uzaktaki *başka'yı, başka'ları* zarara sokacak biçimde eylemlere dönüştürmekten özenle kaçınırım. Bu arada, yurt sorunlarının çözümü ile evrensel sorunlara çözümlerin birbiriyle çatıştığı yerde başlıbaşına ağırlık kazanan bir davranıştır bu. Ne de olsa, temelde, ülke'nin evren'den *soyutlanamadığı* bilincini içime kazınmışımdır. Ülkemin, elden geldiğince titizlikle yürütülen araştırmalarla vardığı "en iyi" yönde sürekli gelişimle, çiçeklenmesini isterim. Ne var ki bunun, öbür ülkelerin ezilmesiyle gerçekleşmesini hiç içime sindirememişimdir. Kim olursa olsun, bu yolda benim gibi düşünmeyenlerin değişmesine yardımcıyım. Yerel-ile-evrenselin *özde* birbirilerini bütünlendiği inancının, biri yoksa öbürünün olamayacağı kanısının sağlıklı biçimde yaygınlaşmasını isterim.

Şöyle bir karşı-koyuşla önüme dikileceklerin çıkacağını bilmiyor değilim. Peki ama, deneyecektir, bugün o gün değil. Olgunluğa çabucak erişilmez. O günün gelmesine daha çok zaman var. Binbir düşmanlık olayı, acımasızlık olayları heryanda kolgezmede.

Bu tür karşı-koyuşlara diyeceğim şu: Doğrudur, öyle, öyle de, değil mi ki birbirimizi *bütünlüyoruz*, birbirimize *gereksinim* duyuyoruz, *şimdi* yapabileceğimizi yapmalıyız. O da şu, hiç de küçümsenmeyecek şu: En sonunda, ama en sonunda, kaçınılmazlıkla vur-kırlara girilse bile, karşı-değeri, karşımıza aldığı-mız değeri yoketmeye *kalkışmamalıyız* hiçbirzaman.

Durum ortada, gerçekten de yaşama geçirilmesi hiç de kolay değil, başımızdan geçti. Katlanmak gerek. Unutmayalım: yetkinin, iyinin, güzelin *kolay taşınmayan* bedeli, bedelleri vardır. Ancak ben'in biz kadar, biz'in ben kadar, tek tek benlerin biz kadar, her biz'in öbür biz'ler kadar değerli olduğu bilinciyle, kuşkusuz yara-bereyle aşılabılır bu durumlar. N'apalım yaşıyoruz, hepimiz bugünümüzde yaşıyoruz, bugünün koşullarına göre eyleyeceğiz. Gene de n'apıp edip kendimizi, ülkemizi değerlerimizi öte'ye, başka'ya, hep daha-genişe, daha-kuşatıcıya doğru *açık* tutacağız.

Demek ki: devlet görevlisinin, değer çatışmalarındaki arayışlarını son derece önemle hesaba katması gerekir. Bunun, nice

korkunç dönemleri kapsayabileceğini gözardı etmemek devlet görevlisinin en belirgin çizgilerinden biridir.

O da mı var diyenler çıksa da — son birşey: ne toplum ne devlet, kimse beni kendisini “temsil etmeye” atamış değildir. Temsilci, kendisini belli bir işe atayanın adına *belli* zamanda, *belli* görevi yerine getirmeye “memur” edilmiştir. Yani: belli bir işi başka bir varlığın yerine güder. Burda fırsat düşmüşken, sık sık karıştırılan, durumu nedense iyice tartışılmayan iki ayrı görevliyi birbirinden iyice ayıralım. *Hiçbir* memur, sözgelimi gümrük memuru, “Ben devleti temsil ediyorum,” diye kurumlanmasın. Bazı ülkelerde sayısı milyonları aşan memurlar, işlerinin karşılığında belli dönemler için onyıllarca para alan devlet hizmetlileridir. İşten ayrılınca da, ilkece, devletten almayı sürdürdükleri para ile geçinirler. Unutmayalım, bunu da, devlet ne dediyse onu yaptıkları için hak ederler.

Oysa benim anladığım “devlet görevlisi” kimsenin sözlü eylemli davranışlarını uygulamaz; kendisine para ödeyen bir gücün görevlisi *değildir*. Özünü özü görevlendirdiği içindir ki, buyruklardan bağımsızdır benim dikkatleri çekmeye çalıştığım devlet görevlisi. Onun bu yönü en çok akılda tutulması gereken özelliklerden biridir. İşyeri, iş süresi dinlemeden tüm yaşamı boyunca devlet görevlisinin de en çok özenle sarılması gereken en yücesinden kapsamlı bir sorumluluktur bu. Yalnız bu kadarla kalmaz: bu, tüm sürçmeli sürçmesiz çilelere karşın en onurlu sevinçtir.

Hep diyorum: benim anlayışım uyarınca, *devlet* görevlisi: *halk, ülke, yurt, vatan, insanlık görevlisidir*. Bu kimliğini, öbür kimlikleriyle birlikte götürür. İnsan-olma yolunda karşılaşacağı güçlükleri özyetişiminin ağırlıklı bir ögesi olarak doğal bir tatla benimsemelidir.

İÇ – DIŞ

Biz bugünün insanları
tâ Sümer yazıtlarında dilegelen
nice başarıyı gözardı ediyor,
böylece yazılı yazısız belleklerden
silip süpürüyoruz;
3500 yıldan beri bilinen bir gerçeği
dış'lar parlادıkça iç'lerin
karardığı gerçeğini unutuyoruz.
Öyle de, binyılların teknik-toplum-
kültür gelişimlerinden edindiğimiz
önemli birşeyi unutmayalım,
onun da payı var gerçekliğimizde.
“İç” diye nitelediğimizi “dış” diye
nitelediğimizden gel de ayır.

Hepimiz içimize işlemeyen, işlemesi gerekmeyen şeylerle sıkıca çevriliyiz. (Bu soyut, hattâ özsüz bir niteleme gibi gözükse de böyle.)

*

Seni gerçekten ilgilendiren olayların içine içine bakışlarını fırlatmadıkça işinin neyle olduğunu nasıl anlayacaksın?

*

Herkesin özel-özel dünya her an yeniden kurulur. Ya “nesnel” dünya? Sakın kendi açımdan, bencilce, “Beni ilgilendirmez!” deyip geçme bu soruyu. Bizi ilgilendirmeyecek de kimi ilgilendirecek, peki? Hem bilelim ki, özel-özel dünya, pekçok yönden nesnel dünyanın son derece etkisinde. Ama-biri-iç-öbürü-dış söylencesine belbağlayıp yaşamı ona göre biçimleyip yoğurmaya kalkışmak, öyle ahmakça birşey ki. Nedendir bilinmez, hepimiz zaman zaman böylesi ahmaklığın kucağına düşüyoruz.

*

Olup bitene içtenlikle yaklaşan ama nesnel kıyıbucağa uzanan tümcü bir nesnellikle kavrayıp yargılamayan bir yaşamın tadı-tuzu yok. Bunun için de, çoğu kez, görmeyi kendin gerçekleştireceksin. Demek ki, gerekince, kendinden vazgeçeceksin. Birşey de, önemli bütün bu insan başarılarını olabildiğince süzgeçten geçirip herkesin yararlanacağı biçimde gerçekleştireceksin.

*

Olup bitenlerin yüzeyinde gezinirken derinlere indiğini sananlarla dolup taşan bir dünyada *iç-görmek* öyle zor iş ki!

*

Bir de şu var: ev-içi'ne neler girer? Ya ev-dışı? Bu kapsamlı sorunun yanıtını en iyi herkes kendi bilir.

Mal-mülk anlamında değil, şöyle kendini bulduğu bir evi olmayan, ya da evine sığmayan gözü-dışarda biri, kendini ev-dışına atınca ne üstün başarılar gerçekleştirirse gerçekleştirsin, bu ona hiçbirzaman ev-içinde geçen zamanın güzelliklerini aratmamazlık edemez.

Ev-içi başka, ev-dışı başka. Arada uyum kurduktan sonra, ikisi de gönendirici yaşama-dayanağıdır.

*

İnsan kültürünün usa meydan okuyan karanlıklarındaki iç ile dış'ı bulup ortaya çıkarmak, evren boşluklarına rasgele fırlatılmış olduğu sanılan iki iğneciği cimbızla tutmaya benzer.

İç'siz, dış'sız olur mu ama?

*

Boyna söylüyorum: "İç"in de, "dış"ın da kesin tanımı yok. İnsan işlerine ilişkin herşey gibi "iç" de, "dış" da ancak sınırlı kuşatımlı tanımlarla sağlıklı kullanımlara erişebilir. Sık sık terisini savunmakta direnenler kendilerini kandırmakla gerçekliği değiştirebileceklerini sanıyorlar.

*

Evde, mahallede, ülkede, devletler arasında *barış*, nice sayısız insanın, gelmiş geçmiş keskin kafaların düşü, özlemi bu. Düşlemek, özlemekle olmuyor ama. *Olabilmek* için: ayık kafalar,

anlayışlı yürekler, dürüst-gerçekçi yargılama güçleri de gerek. Ama derinden deşmeye kalkınca, bunun ucu içiyle dışıyla insanın kendisini değiştirmesine varıyor.

*

Nedense, ıvır-zıvır ayrılıklar biryana, birbirileriyle anlaşılan kimselerin topluluğunda yaşamının gereğine inanırım. Rahat etmek için sanmayın, rahatsız etmek için.

Hiç de kolay değil ama böylesi topluluklara ayak bağı olmak. Dışarda kalması gereğine inandıkları kişilerin içlerine sızdığını görünce en amansız cezalar uygulamaktan çekinmezler. Bunun için, gerçekten katkılı olmak isteyen, herşeyi göze almalıdır.

Ne ki, önemli olan “yiğitçe” ezilip yokolmak değil, ne denli zorsa da amacı unutmadan sağduyuyu elden bırakmamak, böylece insanca yaşamayı sürdürmektir. İşte bundan bunalım dönemlerinde kendine, yurduna, yurt-dışına iyi’yi, en iyi’yi gerçekten gerçekleştirmek istenciyle sarılanlara büyük sevgi saygı beslemeliyiz.

*

Salt güven uğruna hep-ev-içine kapanmaya gelmez. Sıkı bu. Bir de: sağlıkça, kültürce, toplumca insan yapısına onarılmaz sakıncalara neden olur. Ev-dışında yeryer oynarken hep-ev-içi’nin olanağı mı var zaten. Bu durumlarda, başka şeyler yanında, öz güvenlik dışarlardadır; elden geldiğince dışarlara açılıp oralarda, birdeyime, yitip gitmektir. Sağduyu gerektirir bunu. Yeter ki elden gitmesin. O elden gitti mi, hiçbir yaşama-biçimi sökmez artık.

*

Şu son çağda Churchill’ler, Roosevelt’ler, McCharty’ler, de Gaulle’ler, Hitler’ler, Mussolini’ler, Franco’lar, Stalin’ler, daha

da niceleri işler sarpa sarınca “dış” düşmanların yanına bir de “iç” düşmanlar katmayı unutmazlar: Doğru yolda olmadıklarından, salt halkı daha kolay güdümlmek amacıyla yaparlar bunu.

Atatürk’ün Büyük Söylev’inde sözünü ettiği dış’takilere arka çıkan iç düşmanlara gelince, Kurtuluş Savaşı’nda, halkın başında topla, tüfikle savaşımış olduğu canlıvarlıklardı onlar. Savaş sona erince de “yurtta barış, dünyada barış!” çizgisini değişmez bir devlet yöntemi yapmayı başardı Atatürk, — özünden iç-dış dinginliği insanı Atatürk.

*

İç-görüş, dış-görüş arasında hem çetrefil hem gizemli dağlar var.

Bu tür dağlara tırmanmaya kalkışanlarsa, nedeni n’olursa olsun, bilerek bilmeyerek, başkalarının özlemleri-doğrultusunda kalkışıyorlar bu işe. Üzülererek bilelim: çoğun bu yüzden kurda kuşa yem olup gidiyor bu eski tüfekler.

Hepimize gereken: iç-özlemlerimiz doğrultusunda, olabildiğince birbirimizle yardımlaşarak, birbirimize ayak bağı olmadan çıkabildiğimiz yaşama dağlarına yollanmak.

*DİL-YAŞANTILARIMDAN
ESKİ-YENİ BİRKAÇ ÇİZGİ*

Dil yönünden yaşantı gibi
zenginlik var mı?

“Nereye sıkıştı?” diye söylene söylene dolambaçlı yazı dolaplarını, gittikçe daha sık yaptığım gibi, araştırırken, böyle- si durumlarda daha da sakarlaşan elimden, eskice bir zarftan büyüklü-küçüklü kâğıtlar dökülüyordu. Zarfı gözüme yaklaştırdım: “Dilce yaşamdan anılar (?)” Aradığımı unutuverip kâğıtları topladım. Birkaç ay öncelerinin kafakâğıtları. Kimbilir neye göre numaralamışım. Birbir okudukça daldım gittim.

Dolapları eşelem, aynı doğrultuda daha eskilere uzanan başka zarflar da çıkacak. Elimdekinde olmayan dil-gönüldeşlerimden söz ediyordur onlar. Kimler mi, imzalayış alışkanlıklarının uyandırabileceği bir a.b.c. dizimiyle, ola ki: Oktay Akbal, Sabahattin Kudret Aksal, Ömer Asım Aksoy, Orhan Murat Arıburnu, Enis Batur, İlhan Berk, Salâh Birsal, Cevat Çapan, Ece Ayhan, Cahit Külebi, Emin Özdemir, Refik Halit, İlhan Selçuk, Haldun Taner, Ahmet Hamdi Tanpınar, Tahsin Yücel gibi yazarları anmaktayım zarfların içeriğinde. Sıra gelecek onlara; ıskaladıklarım varsa, onları da ele alırım. Bugün, şurasını burasını değiştirir gibi olsam da, elimin altındaki kâğıtlarda yazdıklarımla yetineyim, diyorum.

*

Ataç’tan, Sabahattin Eyuboğlu’ndan, Vedat Günyol’dan pekçok şey yanında şunu da edindim: Dilbilgisi ile dilduygusunu öyle güzel benimsemişler ki, yazılarının her yerine sinmiş bu. Yüzyüze gelip söyleştiğimde de saptadım bunu. Böylesi bir ikili birliği hertürlü yazının vazgeçilmezi diye özümseyiyorlar. Saygıyla okurum böylesi bilmesi gerekeni bilen dilseverleri.

*

Özüne yaraşan biçimde nasıl övülür dil?

Biliyorum: kimselerin pek sormadığı bir soru bu, — şairler dışında kimsenin. Dediğimi hemen onarıyorum: benim gibi düzyazı yazarlarını da unutmamız haksızlıktır. Böylesi soruları sormasa bile, yazılarıyla bu sorulara güvenilir yanıt-denemeleri sunan başka yazarlar da var. Sorunu en yetkin donanım ile karşılayanlar, gene de şairler.

Alanın en yetkili ozanlarından biri, bir dost, sevgili Dağlarca. Çağrımız uyarınca, her konuşmamız dil, anadilimiz olduğuna göre, sık sık soruya doyurucu yanıtlar var onda. Tüm yapıtları bunun belgesi bence. Düpedüz övgü sözleriyle değil, doğrudan doğruya dili dile-getirişle.

Dağlarca'nın, duyarlı başları döndürüp allak-bullak eden *Uzaklarla Giyinmek* adlı yapıtındaki birkaç dizesine bırakalım şu an kendimizi.

*Suyu yaşayınız
Geceyi
Yolu
Sessizliği
Evi
(Bütün sözcükleri yazınız dizelerin başına
Bütün sözcüklerle
Yaşar yaşamak)
Sığmazlığı yaşıyoruz.*

Dille yaşayan, dilce yaşayan biri n'apar: susar.
Susalım: en içimizden okuyalım, okuyalım Dağlarca'yı.

*

Asaf Hâlet Çelebi'nin Türkçe sevgisi anılmaya değer eski ama hep canlı bir yaşantı benim için.

Daha önce biryerlerde bazı çizgilerini gözler önüne koymaya çalıştığım, o zamanki seslenişimle, Asaf Hâlet Bey, genç yaşlı karşılaştığı herkese "Hanımefendi", "Beyefendi" diye seslenen bir İstanbul efendisiydi. Ölümünden bir-iki yıl öncesinden başlayıp acı sonuna dek kesintisiz süren bir tanışıklığımız oldu. O

zamanlar Beyazıt'taki Edebiyat Fakültesi'nde asistandım ben, o da kapı komşum kitaplık memuruydu. Benden en az 15 yaş, belki de daha büyüktü. O yaşta nasıl kitaplık memuru olabildiğine gelince, emeklilik hakkını kazanmak için eskilerini bütünlemek istediğindenmiş.

Haftada bir-iki gittiğim Beylerbeyi yolunda, vapurda buluşurduk. O, her zamanki gibi saygılı, bense utangaç. Koskoca adamın, ağdalı tümceleri yüzünden "Hacivatça" konuşma biçimine gülmemek için kendimi zor tutardım. Gene de bazan saatlarca Beylerbeyi İskelesinde oturup konuşurduk. Bazan da "Köşkü-müz" diye gurur duyduğu Kuzguncuk tepesine, yıkıkça eve tırmandığımız olurdu. Ne mi konuşurduk, şiir, şiir. En incelerine dek bildiği Fransızcanın, Uzakdoğu mistik felsefesinin derinliklerinde yitip giderdik.

Apaydınlıkça anımsıyorum, bir gün, heyecanlı heyecanlı birkaç şiirini ardarda okudu. Birden dayanamadım, ağzımdan dökülüverdi: "Asaf Hâlet Bey, siz bir A-düşkünüsünüz!" Ben-ne diyorum demeye kalmadan o hep uzakta Asaf Hâlet Bey, boynuma sarılmak istercesine, nerdeyse titreyen bir sesle, siz-geleneğini bozup, "Ah! Sen, buldun işte, evet, öyleyim öyleyim!" diye çevremizdekilerin bile dönüp bakmalarına neden olan yüksek perdeden bir sesle bağırdı. Ama hemen toparlandı. Kısık denebilecek bir sesle: "Öyleyim, öyleyimdir Beyefendiciğim!" diye mırıldandı.

O günden sonra kat kat arttı karşılıklı saygımız. Her şiir okuyuşunda seçik bir tatla A'ları ballandıra ballandıra pırlıl pırlıl Türkçeyle okudu. Hepsisi de A'lara adanmış bir orkestra izlenimi bırakıyordu kulaklarımda.

Bir şiiri var ki, ne zaman okusam coşturur beni. Bir gün gene kimi elindeki kâğıda baka baka, kimi ezberinden o şiiri okuyordu. Beyoğlu'nda, Galatasaray'ın kuzuetli pilavını yediğimiz bahçede, okul bahçesindeydik. Güzel bir yaz başıydı. Çevresindeki kalabalık sus pus. O, etkili sesiyle okuyordu:

etli dudakların var
 yiyecek beni
 korkuyorum
 pitekanthropum
 dişim
 hayvanım
 birbirine yakın gözlerinden
 uzun
 ve yuvarlak
 sıcak
 karnından

gözlerin orman akşamlarından kalmadır
 anlaşılmaz sözlerin var
 gündüzleri bambaşka
 geceleri büyücüsün
 korkuyorum

“Yeniden! Yeniden!” diye bağrıışların, tepinmelerin dura-
 cağı yoktu. Baktım, pek ayırdına varmış olmasalar da A’lar çoş-
 turmuştu herkesi. Gözü birden bana takılan Asaf Hâlet Bey, şiir
 tomarını cebine tıkıp okumaya başladı:

lizboa
 boa
 simsiyah saçlı kadın
 mariyya
 bir masal söyle bana
 kan nasıl çıkmadı taştan
 o ölen kimdi
 mariyya

Yeniden alkışlar... Yerinde duramıyordu sınıf arkadaşla-
 rı. Yaka-paça havaya kaldırmak istediler Asaf Hâlet Beyi. Bir
 cebindeki kâğıtları saçıldı, koskoca bir su şişesi vardı öbür
 cebinde, zar zor yere indirdiklerinde, o üstünü başını düzeltme-
 ye çalışıyordu. Şimdi de Brezilyalı mı, kim o Asaf, kim o? Onun

hatırına mı yazdın bu şiiri, diye toparlayabileceğim sorular kapladı ortalığı. Ağabeylerimizi susturduktan sonra beni gösterip, “Bu şiirler gerçekte neyin hatırına yazıldı, o biliyor,” diye sesini duyurabildiği kadar yükseltti. Ben de aptal, “Brezilyalı bir kız!” diye yanıtlayınca, “Onu biliyoruz, kim, kim?” diye direnmesin mi çevremdekiler. Kuşkusuz, A’ları “felsefece” dile-getirecek yer değildi orası. Asaf Hâlet Bey, karışarak sıyrılmamı sağladı. “Beyefendiyle de tanıştırmıştım, aceleyle şiiri kime adadığımı söylemedim demek: Lizbonlu Maria Barbas!” diye ortalığı yatıştırdı. “Lizbonlu mAriA bArbAs,” derken bana göz kırpıp A’ları öyle sevinçle vurguluyordu ki.

*

Geçen yüzyılın ikinci yarısından birkaç yıl önce başlayıp 75'lere dek uzanan süre içinde, ilkin oldukça sık, sonraları daha seyrek, bazan kahvelerde, bazan içkili yerlerde, birkaç kişi biraraya geldiğimizde Behçet Necatigil eksik olmazdı masamızdan. “Aşk” aşağı, “aşk” yukarı bezediğimiz konuşmalarla öyle bir yol tutturmuştuk ki, içkiden çok sözlerimizle birbirimizi esrikleştirdik. Çoğun epeyce kısıtlı yaşam akışında üstüste yığılan politika gürültü-patırdısına; alıngan gönüllerimizin incindiği toplumsal tersliklere boşverirdik yazın-söyleşileri başlayınca.

Heygidi hey, ne akşamlardı öyle! Bir-iki kısa sözden sonra, sıra şiir okumaya gelince, önce en gençlerden istenirdi. Behçet hep en sona kalmayı yeğlerdi. Yan cebinden çıkardığı tertemiz yazılmış dizeleri okur, okuduktan sonra da, “Bitti denemez, üzerinde çalışmam gerek,” deyip herhangibir eleştiri bekleme-yin, doğrultusunda susardı çoğun.

O toplantıların hemen hemen hepsinde, benden ötürü mü dostlardan ötürü mü pek ayıramayacağım, nasıl olursa olsun, birbirinden koparılamayan bir gönüldeşlikle, döner dolanır, dil’de, dil sevgisinde demir atar kalırdık. Hani Behçet de azbucuk dil vurgunu sayılmazdı. Öne çıkan özelliğiye, bence: kırılan düşlerin, karşılığını bulmayan sevgilerin, can kişilerin ölümlüyle hüznölere batan gönüllerin en etkin ilacı olarak dile sığınmasıydı.

Nitekim günlerden bir gün, kafaların epeyce tütsülendiği bir sırada, bizlerden yana bakmaya sanki utanıyormuş gibi, bir şiirden, kısık denebilecek sesle, birkaç dörtlük okuyup, "Ben bir *dilazarım*," diye bağıırıverdi. Kendimi tutamayıp yalvarırcasına, "Şunun Türkçesini söylesen, a kardeş!" diye seslenince, "Bu hafta okuyacak birsürü sınav kâğıdı var, sen bulunca bana söylersin," diye, bir evödevi de bana vermesin mi. Zar zor anımsamak istesem de, belleğimden silinip gitmiş dizeler. Hüzünlü havası dışında hiçbirşey kalmamış aklımda. Araya kimbilir neler girdi ki, Behçet'e, "Sözü Türkçeleştirdim," diyebildiğimi sanmıyorum.

Nedense bu sabah gözümün önünde canlanıverdi o *dilazar*'lı akşam. Birden, "İçki bahane" gibi birşey gözümün önünden geçti. Şiir, belki de o sıralarda *Varlık*'ta çıkmış olan, ya da çıkmak üzere gönderilmiş olan "Geceleyin Erkekler" in son dörtlükleriydi gibime geliyor. Özümü aldatmıyorsam, öyle:

*Ey garip, senin de yerin yoksa eğer
İşte meyhane,
Gel, yalnız adam, sığınağa sen de gel!
İçki bahane*

*Çünkü geceye karşı konur iki türlü
Biri ailece evlerde
Öbürü har vurup ömrü
İçkili yerlerde.*

Sen, "dilazar", yani "gönlü kırık" birisin Behçet Gönül! Kim ne derse desin, halk ozanları gibisin, sen "dilazar". Divan şairlerinden başkasın ama. Senin, sizlerin katkısıyla, şiirimiz de öyle artık. Azgın dilli anlamındaki dalaşma arayan "dilazar", çağdaşlarımızdan bambaşka güzelsin sen yapıtlarınla.

*

Düzyazı, bunda hiç kuşku yok, dilde yayıldıkça yayılabilen bir insan-kültür etkenliğidir. Seven ustasıyla buluştu mu da

dil, dilin bitimsiz kıyıbucağına uzanır gibi olur.

Alanım, görünürde, düzyazıysa da gönlüm gene de şiirde, şairlerde. Çekinmeden söyleme ataklığım la diyeyim: dilde ne denli varsa var, yoksa bile, dilin özüne götürüyor şiir, şairler. Yeter ki, özlediği gönüldeşleri bulsun dil. Şiir çeviren düzyazı yazarlarını bile coşturuyor bu.

Whitman'ın "Song of Open Road" undaki can dizeyi, o okuru alıp götüren soluklu dizeyi:

*I swear to you there are divine things
More beatiful than
Words can tell*

Şiirserverlere yaraşan duygudaş yalınlığıyla, bakın nasıl Türkçeleştirmiş Memet Fuat:

*Sana yeminle söylüyorum
sözcüklerin anlatamayacağı
kadar güzel, Tanrısal şeyler vardır.*

Orası öyle: hep dille, dille elele koyunkoyuna yaşıyoruz hepimiz. Öyle de, çoğumuz — n'oluyorsa oluyor iş bitince, sanki dille de iş bitmiş gibi unutup gidiyor dili.

Benim gibilerse, nereye baksak dil gördüğümüzden, neye baksak dille baktığımızdan, unutulur mu hiç dil! "Sözcüklerin anlatamayacağı kadar güzel, tanrısal şeyler" denilince: başkaları gibi evreni, doğayı, nesneleri, insanları anlasak da, bizler dilin kendisini *de* anlıyoruz. Onlar haklı ama bizler de —ne varsa dilce yaklaşımdan varolamayacağı inancıyla yaşadığımızı göre— bizler de haklıyız diye düşünüyorum.

İşte Memet Fuat, sanıyorum bu inançla, seviyor dilsever şairleri.

*

Yeditepe Yayınevi'ne her gittiğimde, bazan da Beyoğlu pasajlarında, sonra sonra da, aydabir düzenlenen konuklu PEN yemeklerinde, incitmeden, sataşmadan, şakadan yana yolyordam bilen

o saygılı kişi Cemal Süreya ile biraraya gelirdik. Kulaktan dolma bilgilerle parlamak için fırsat kollayan başkalarıyla oranladıkta, özünü, çevresinin dışına ençok açık tutanlardan biriydi o. Öyle sanıyorum ki, bir kültür–toplum dünyası olarak Afrika’ya yakınlığım bizi epeyce duygudaş kılmıştı. İçli, dürüst, yalınkat olmayan bir oturup konuşması vardı, oldukça sık dilin gücünden sözettiğimde, soyut kavramlı saptamalara pek alışık olmayanlar da toplantılarda elden geldiğince sessiz dinlese, ya da dinler gibi yapsa da, dile ilişkin düşünme dönemeçlerinde hiç ummadığım düzgün şeyler söylerdi o. Bir kez, “Ustam Yunus Emre,” diye coştüğumda, hemen yapıştırıvermişti: “O hepimizin ustası.”

Kırkıyıda bir uğradığım Kapalıçarşı–Eminönü üzerindeki o oyun oynanan kahvehanelerde, sigara dumanından gözgözü görmeyen yeşil çuhalı masalarda karşılaştığım, çakılıymış gibi otururken elleri durmadan işleyen bir Cemal Süreya idi. Bir kez şöyle oldu: Yine benzer durumda karşıma çıkmasın mı! İyi–kötü uzaktan selamlaştıktan sonra, durum doğrusu aklımı kurcalamıştı, daldım azıcık: bu nasıl şairlik böyle, hiç yalnız kaldığı yok mu bu adamın, diye birşeyler geçirdim içimden. Meğer kaçmamış zeki bakışlarından. Nice sonra, başımı okuduğum kitaptan kaldırıp baktım, oyunu kapatmışlar. Kılık-ları gülünççe görünen oyun arkadaşlarını bekletmemek kaygısıyla acele acele, “Hoşça kal! Şimdi de soluğu Tepebaşı’nda alacağız,” anlamında muzipçe bir eğilişle kulağıma birşeyler fısıldayıp tam sıvı-sacakken adım atmamıştı ki, dönüp kapıda kendisini edepli edepli bekleyen kerliferli adamlara bakarak, kılık-ları mı, bunlar İstanbul’un en iyi saz çalanları, — bana gelince, hepimiz yalnızız.

Cemal Süreya’nın ne denli haklı olduğunu, sonradan okuyunca tâ içime işleyen şu dizeleriyle tüm gönlümle, kafamla onayladım.

*Ey sevgili yalnızlık
Senin günübirlik sokaklarında
Dopdolu bir öğle
Bir kuş serpintisi, ölünün
Canevine sürgün götürüyor –
Hele şu iki dize:*

*Biliyorsun ben hangi şehirdeysem
Yalnızlığım başkenti orası.*

Böylesi bir Türkçe deyişini hayran hayran okuyan biri, Cemal Süreya'nın sapına kadar, yalnızlık nedir *bilen* bir şair olduğunu nasıl yadsıyabilir?

*

Nerde çoklar, şairlerin, yazarların çoğu da orda. Tektük kendi "evinde" yaşayanlar da var kuşkusuz. Halkla birlikteyken de sen-ırmaklarına saygılı özırmağında akıp gidiyor onlar. Ne diyor heyecandan heyecana sevgiyle yatıp sevgiyle kalkan sevgili öğrencim Süreyya Berfe:

*Herkes o yana gidiyor
Ben eve dönüyorum.*

Sağolsun, bana adanmış bu dizelerle örgülediği eski ama Türkçesi dipdiri bir şiiri. Öyle sanıyorum ki, o doyumsuz dil ödevlerimden derleyebildiğim tatları, sesimi duyanlara ulaştırmak için çırpındığını gördüğünden ötürü yapıyor bunu.

*"Siz yaşadıkça,
benim de yaşayışım geliyor,
Varolun hocam"*

sözleriyle sunduğu *Seçme Şiirler'*ine de yanıt bulamıyorum.

En güzel yanıt, Süreyya Berfe'ce Türkçenin değerini bilen bir okur olduğumu söylemektir.

Ezberimde bazı dizeler:

*Bundan sonra
Kalbimin kaldığı yerde yaşamak istiyorum*

.....

*Bizim için ne yapabilirim
Canım sevgilim*

.....

*Güz başladı, seni
Uzun uzun öpmenin zamanı*

Çeşit çeşit sevgiler tattıran verimli bir şair o.

*

“Stimme des Volks” başlıklı şiirini üçüncü kez biçimlediğinde şöyle diyor Hölderlin; hiç unutamadığım, her zaman her yerde yinelemek istediğim birkaç dizesinde:

*Gut sind die Sagen, denn ein Gedächtnis sind
Dem Höchsten sie, doch auch bedarf es
Eines, die heiligen auszulegen.*

Hölderlin’i duygudaşlıkla yansıtan haktanır öğrencim Turan Oflazoğlu’nun Türkçeleştirmesiyle:

*İyidir deyişler, çünkü en yüceyi
Hatırlatandır onlar, ne var ki
Kutsalı açıklayan biri de gerek.*

Kim bu biri? Rasgele birileri değil; halka kulak veren inanmış yazarlar, kapsamlı şairler, halkın diline olanca gücüyle sahip çıkarlar.

Yeryüzünün en gözde şairlerinden biri Hölderlin. Soylu şeyler, kutsal şeyler yücelticisi olmasından ileri geliyor bu. Büyük bir halk dostu. Bu yönünü pekçok okur, eleştirmen ıskalasa da, şiirle elden geldiğince özdeşleşen bir inançla saltantısızca söyleyelim: Hölderlin, halkın nelere önem verdiği ni kavrayıp halka, yüce örnekler vermeyi amaçlayan bir düşü-

nür. Kuşaktan kuşağa halkın nelere önem verip neleri, *nasıl söylediğine* önemle sarılıyor.

Şiirli oyunlarında han, hakan, saray dramlarını sergilerken, Shakespeare gibi ustalar ustası kadar, birbakıma Hölderlin'in yolunda yürüyor Turan Oflazoğlu da. Saray dili diyebileceğimiz dil yanında, fırsat buldukça, halkça konuşanları da sahneye çıkarıyor. Böylelikle halk dilinde yansıyan halk bilgeliklerini değerlendirmeyi yolyordamınca götürüyor dildaş öğrencim Oflazoğlu.

*

Evrence bir ağızdır dil, seslenir evrene. Başta börtü böcek, taşta toprağa, türdeşe, yıldızlara, daha da, daha da ötelere —, birbakıma “kendim” diye birşey varsa ona bile kuşkusuz. Sevinçle okudum:

Bir dildir ağız, konuşur dünyayla

diyor Turgay Fişekçi. Düşünce şiirlenince, şiir düşününce ne güzel sarmaş dolaş bu böyle.

Daha bundan 10-15 yıl önce yazdığı “Nar Ağacı”ndaki

Geceler boyu aştığım yolları boyardı

Başımda sonsuz göğün deldiği bulutlar

dizelerinde yitip giden baharı, kendisine kulak verenlerin içine işleyen bir Türkçeyle betimlemişti.

Bir-iki dizede bile açığa çıkıyor: dilsever bir şair Turgay Fişekçi. Moda gereği birşey, rasgele birşey değil ondaki dil sevgisi. Duruma bakıyorum da, şairin yolu bundan böyle daha sık dil güzelliklerine düşecek gibi geliyor bana.

*

Wilhelm Reich'ın toplu yapıtlarını Türkçeye kazandıracağım diye, neden yıllarca didindi durdu sevgili Bertan Onaran?

Yalnızca Reich'ı mı, Batı dünyasının sevdiğim büyüklerinden Camus'yü, Saint-Exupery'yi, Istrati'yi, Laborit'yi, Cervantes'i de Türk okurları anadillerinde okusunlar diye çalıştı hep. Nitekim ben de bu yazarları daha önce asıllarından kimbilir kaç kez okumama karşın, Bertan'ın çevirilerinden özümü tazeleyen bir tadaldım. Yılmaz dil emekçisi o. Şimdi de Zola'ya, Stendhal'a, Balzac'a daldı.

Dedim ya, hep Türk okurlarının kendi dil alanlarında bilgilenme olanağı bulmalarına, böylece dünyaya açılmalarına olanak sağlamak istiyor Bertan. Yoksa 30 yılı aşkın bir süre ne diye titizlikle pala sallasın. Okuru dilce tatlandırmak, uyarca yüceltmek amacıyla yapıyor yaptığını.

Ne soylu bir istenç bu. Özde, herkesin kendince yürümesi gereken bir yol. Aynı yolda yürüyen başka güzeller de var nitekim. Gelgelelim Bertan hiç şaşmayan bir çizgide sürdürüyor uğraşını: çatısıyla, tınısıyla, çokyönlü dokunduruşlarıyla, dupduru bir Türkçede, yansıtmak istiyor çevirdiği her yapıtı. Baştansona, zaten zor işleri büsbütün zor kılarsa da, yalnız kalmayı göze alarak, yapıyor yaptığını. Kendisine yüklediği ödev gereği bazan sürçtüğü olsa bile, çeviri namusu ile birlikte Türkçe namusunu hiçbirzaman hafife almıyor. Reich gibi çağdaşları yanında, "geleceğin insanlarını" hesaba katarak yapıyor işini.

Özgün bir kitabının, *Yaşama Sevinci*'nin en başına "Ustam Nermi Uygur'a" sunu-sözlerinden ötürü olmadığını kendi de bildiği için sereserpe yineleyeyim hep dediğimi: insanın, öğrenicilerinden hiç olmazsa bazılarının, ustalık yollarında, güzel salınım ile yol almasına tanıklık etmesi gibi güzel şey var mı?

SONBAHAR YAZI

*Her mevsim, — her
mevsim başkadır.*

Gel, sonbaharı da sevmek: erkencecik akşamli hüznün günleri bir sürecik daha erteleniyor. Gündüz gittikçe artan güneşli saatlar gönlü, kafayı öyle dingin yakamozluyor ki. Hele koşuşturmalardan uzak tutabiliyorsan özünü hergünün eşsiz bir şölen — şölen den üstün sevinç kaynağı.

Ne duruyorsun: belleğine yeretmiş müzik parçalarını havanca dans ettirebilirsin. Doyumsuz delikanlılık serüvenlerini yepyeni kaplarda iç içebildiğin kadar. Sevdiklerini en güzel günlerinde olanca ayrıntılarıyla yaşa. Hep yanından ayıramadığın şiirleri, düzyazıları şurasından burasından oluşturmaya çalış, tökezlesen de yücelt, bir kez daha yücelt en tatlı yönleriyle içinde; aklına esince de daha katmerli tatlar derleyebilmek amacıyla içinin başka bölümlerine buyur et. Nicedir palamar tanımayan düşüncelerde yayıl da yayıl.

Bayıltıcı yaz aylarından süzmece sonbahar günü, eşsiz bir armağan insana. Bak şuna, kozalak gibi narlar cana yakın. Tek bir yapracık bile anlamlı. Şaşılacak şey, çiçekler, al-sana-çiçek denecek dikbaşlı bir çiçek dinçliğinde. Yeşili kimbilir ne çabalara karşın, sararmaya yüztutan kıyibucak otları bile, benvarım diyor hâlâ.

Yürüyüş dönüşümde, eve şöylebir taşatımı yaklaşınca, böyle olup biter, sen-varol-e mi-yaşama doğrultusunda duygular, düşünceler beliriveriyor, — benimki de kendi durumuma uygun “yürüyüş” işte: Ete kemiğe hakettiği ödülü az çok vermenin hoşnutluğuyla, gözüme kestirdiğim bir yere çöküp olabildiğince kaykılıyorum.

Sağım solum devkaktüsler. Isırganlardan epeyce uzak sayılırım. Oh, akıllı-uslu kişinin yapacağını yapmışım. Hem “akıl” hem “us”, — “us”a pek düşkün değildim hani? Kendiminkiyle övünmesem de, şurda burda, “Birtek ‘aklımız’ kaldı, şimdi de ‘aklı’ bırakıp ‘us’u mu benimsemeye kalkışacağız,” diyen ben

değil miydim? Gene de döneklık falan değil bu. Dil kabalığı da, dil kıyımı da arama bizde. Eskiden, “Böyle aptalca yineleme olur mu?” derdim. Şimdiyse, bu güneşli ıssızlıkta birdenbire “us’a da” demekten çekinmiyorum. Çekicilikten uzak değil “us”. Gerçi “aklımızdan” büsbütün geçemeyiz. Dil-düşünme zenginliğimizden önemli bir öge yitiririz o zaman. Hem “akıl” hem “us”, hem de nasıl. Ama gene de düşündürüyor konu. Neyse ki “akıllı-uslu” elediyor bize, kasıtlı sırtıma olmadığı gibi çocuksu bir güleçlik şakıyor sanki. “Us” böyle diyor, “akıl” böyle diyor çünkü.

Yakınımda bir zeytin — görebildiğim kadarıyla tombulca taneler. Yaşlı mı yaşlı bir ağaç; ben ondan gencim belki de. Topraküstü dikilmeye çalışan ama birtürlü beceremeyen, gövdenin benden yana bölümcüğü tahtalaşmış, kıymık kıymık. Gene de nasıl belirmişse belirmiş koskoca kalın bir dal, çatal çatal incele kalınlaşa dal dal, eşek kulağı yapraklarla, keskin keskin yeşil; kubbesi yoğun yoğun, kardan akbulutlarla, meydan okuyor masmavi göğe. Ağacın yağsı kokuları arka yanımdaki tarlanın ıtırı biberiyle yarıшта. Kulübemizin içinde dışında fesleğen kokusundan içimize sinmiş ne varsa herşeyi bastırdı gitti. Eğilimli patikanın ilerlerindeki, “Ne hoş sıcak!” diye diye girdiğimiz denizse artık-yüzünü-karaya-çevir gibilerden bir söylemde. Köpükler fışkırtan dalgaların aralığından ses kırıntıları: “Ağlara...” “İyi asıl!” Yokluktan sesler işitmiyorum, balıkçılar. Sardalya mevsimindeyiz.

N’oluyor, zangır zangır yer gök: üç uçak, tepemizde, avcı mı, bombacı mı Allah bilir, geçti gitti bile. Köpekler havlıyor. Akdeniz sularındaki yakın adalarda gene olaylar mı var nedir, gazeteden arınmış kafam birsürü tehlikeyle altüst oluveriyor... Şimdi de bir yolcu uçağı. Kış tarifi başlamadıysa biryerlerde birşeyler oldu olacak desene. Yüzyıllardan beri ne asker devaleri, filleri, ne atlılar çiğnedi geçti buralardaki ormanları. Daha denizde güller, toplar sağır ederken kulakları kıyılarda çakarçakmaz tüfekler... Şimdilerde de jetler... Herbirinin ardında buzdan upuzun bir çizgi. Buz buz yollar... Sözü bile ürpertmeye yetip artıyor. Uzaklardaki buzullarla düşlerde oynamak kolay da, gerçek gerçeklik başka: buzdan buz tokadını indirdi mi, ne

ağız ne burun kalır kişide, yeryüzünün tüm insanlarında. Yer-küre diye birşey kalmaz ki.

Ne bu dünyanın işi böyle: savaşın biri çıkarken öbürü batıyor. Kendimiz sorumluyuz. Gel de anlat ama. Birsürü acıya karşın kişinin kafasına dank etti sansan da, etmez! Kendimi tutmasam kışlara özgü yıkım olasılıklarıyla kıvranmaya başlayacağım gene.

İyisi mi, öldürücü buzullara yaklaşmayalım biz. Sıcacık havama sarınıp çevremden içime, içimden çevreme döneyim.

İşte gene yaza özgü, yazımsı gezintilerin dünyasındayız. Öyle ya: yeraltı yuvalarına çoktan çekilmiş karıncalar. Topraküstü, kahverengimsi minik tepeciklerin oyukları kapanmış, kımıltısız heryan. Bundan böyle, olsa olsa, hoplaya sıçraya yol alan az sayıda azman karıncalara rastlanır.

İster misin şimdi... ama olmaz çoktan kışuykularındadır hepsi — demeye kalmadı, ben onu usumdan geçirirken görünmesi ile yitip gitmesi bir oldu: uzunca bir yılan, ya da bana mı öyle geldi. Gerçi mevsimi değil, gene de — inini mi bulamadı, ağaç kovuşunu mu?

Şu işe bak, kimseler yok sanıyordum, işte sana bir çocuk sesi: “Sürü yetmiyormuş gibi komşu beygiri de üstümüzde. Nerde, peki, bu?” Gözü bana ilişti. Sustu. “Merhaba” mı, “Merhaba!” sı yanıtladı. Elimle usulcacık hemen arkasındaki çukursu çimenliği gösterdim. Anlaşıldı, orda birşeyler yiyor. Yanımdan geçerken sordum: “Burda yılan bulunur mu?” “Tektük!”, “Az önce bir tanesi öyle bir fırladı ki.”, “İlk yağmurla hiçbir kalmaz. Sincap bulunur ama.”, “Okula gidiyor musun?”, “İlkin dördüne geçtik. Bu yıl bir hafta ertelendi.”, “Biliyorum.”, “Birkaç gün sonra buradan göçüyoruz.” Acelesi var, gidiyor. Arkasından baktım, gelişince çakı gibi bir delikanlı olacağı benziyor. Zaman uygun düşseydi bir yöre tür-küsü söyletebilseydim, kültür dağarcığım genişlerdi azıcık.

Bu ne sessizlik böyle. Artık seyrekleşen ağustosböceklerinin yaz günleri o kulak tırmalayan sesi ile, güneylere ulaşacak gücü olmayan bir-iki leyleğin kanat çırpması; bu arada cılız bir serçenin ben-de-burdayım anımsatısı. Hepsini bu kadar.

Tek bir arı, kocaman birşey, vız vız dolanıyor çevremde. Kendisinininkilere durumu haber vermek için çevreyi kolağan

etmeye çıkmış olmalı. Aaa gerisin geri dönüyor, ne de kocaman-mış, rengi de bir değişik hani; yazların şımartıp azmanlaştırdıklarından olmalı bunlar.

Bir palmiye. Göz düzeyimdeki orta dalları kupkuru. Aşağılardaki aileni bırakıp sen nasıl tırmandın bu yamaç başlangıcına? Hoş, tam tersi de olabilir; ailen denize doğru göçerken eski yurdu bekleyesin diye seni mi bıraktılar? Ya bu, seçebildiğimce, benden yana dönük martıya ne demeli. Yukarlara kavuşmanın sevinciyle susacağı yok. Büyük kentlerdeki leş kargalarından korkup buralara sığındınız, desenize.

Koca adam, bakıyorum, senin de düşünüş-dilin bir açıldı mı hani... N'apalım insanız; bizim de yazgımız konuşmak; şöyle ya da böyle konuşacağız.

Bir incir daha. Baygın kokunla sen de nerden çıktın incirağacı. Az önümde otağ kurmuşsun; ola ki yüzyıl öncesinden beri dal dal söndükçe dal dal yeniden üreyen bilgeliğinle örnek bir yaşamseversin sen. Bir yanın göçükse de öbüryanlarınla ne gençsin sen. Yapraklarının arasından şu an bana şaşkınlıkla bakıyor bir algerdan: "Hoş geldin güzelim. Güneye uçamıyorsan buralarda oyalan. Sen kendin daha iyi bilirsin ama zorlama özünü, buralarda eylen. Kahverengimsi yediverenleri görüyorsun, ham duruşlarına aldırma, balkavanozu içleri. Seninle daha konuşurduk ama gitmem gerekiyor artık." Ben hoşça kal demeden yerinde yok bile. Oysa, istersen yapabileceğin önemli bir şey daha söyleyecektim: Bizim orda, çok yakınımızda bir incirağacı daha var. Bitmeyen işlerden çıkan artıklarla bir-iki kuşevi çattık incirimize. Buyur bekleriz, sana da yer var orda. Dondurucu haftaları düşünme. Yöre bekçileri haberli, aç kalmazsın. Dedim ya, uçmuş bile. Kaygılanmıyorum ama, doğru davranışları tetikleyen bir içgüdü var onda.

Dediğim diyeceğim böyledir işte bu yazsonu ikindileri. Gönölünce bir şimdideysen, geçmiş gelecekte üstün, gelecek olasıdan üstündür. Gencin yaşlının yakasını bırakmayan, omuzları gerçekten çökerten olaylar silinip gidivermiş yazsonu havasında.

Çok özel bir gün bugün: güneşle esrik usötesi bir sonbahar günü. Soluk alıp verene ne tükenmez yaşam bu böyle.

YETİŞİM, YETİŞİMLER

Yetişim Sözleri*

Nasıl oluyor da şimdi burdayım? — Öyle tuhaf bir soru ki bu. Kendimi tutmasam hep soracağım özüme. Olası değil ama; inme iner yaşamaya. Bir kez sözü açmaya başladı mı, akışı hoyratça durdurmak bana göre birşey değil; nasıl kıyılır sözcüklere. Gene de bir-iki sözle durumumu azçok açık-seçik belirteyim, diyorum.

Bana yönelik konuşmalardan da ortaya çıktığını umduğum üzere: onyıllar boyunca düşünsel alanlarda, şöyle ya da böyle, görünmüş biriyim. Ne var ki şimdi çağrılı geldiğim burada, bu gibi çağrıları son derece az evetleyen biri olarak, belki benden bekleniyordur ama, bazı doğrultulara *bırakmayacağım* kendimi. Başka türlü dendikte: eski düşüncelerimi daha bir pekiştirerek savunmaya kalkışmayacağım. Kişiyi çevreleyen belli bir zamanı-uzayı, sonradan binbir dereeden su getirerek onarıp değiştirmeyi denemek boşuna. Bizlerle birlikte birçok yönden sürekli değişir dünyamız. Bir yerden sonra böyle bir dünya yok zaten. Onun içindir ki, elden geldiğince hesabını verecek biçimde ayık yaşayalım. Talih işte, öyle yaşadım inancındayım ben de. Ne yapıp ettiysem, bu arada yapamadığım pekçok şeyi de, kuşkusuz, sonradan sözümüne kurtarma, ya da yüceltme kılıklı değer-yargılarıyla bezeme gibi şeylere zaman ayıramam; kendimce yinelediğim düşünsel sevgilerim, saygılarım, canıma can katan eylemlerim söylemlerim yeter de artar bana.

* İstanbul'da, Maltepe Üniversitesi'nce düzenlenen Eğitim Haftaları dolayısıyla, 25 Mayıs 2002 tarihinde, bazı eski öğrencilerim ile okurlarımın katıldığı güzel bir tanıtım, yorum ve değerlendirme sonrasında, çağrı üzerine, yaptığım söyleşinin tam metnidir.

Gene de, değil mi ki nice nice yıllar sonra: kültür işlerinde güzel aşamalara ulaşan bazı öğrencilerimle, kimin-kim olduğunu bilemesem de bazı okurlarımla, dinleyenlerimle buradayım; fırsatı verimlendirmeden geçemem doğrusu. Bu toplantının hepimiz için katkılı olmasını sağlamada üzerime düşeni yerine getirebilirsem ne mutlu bana.

Öyleyse hemen bizleri burada toplandıran düşünsel çerçevenin dışına çıkmadan, birbirine sıkıca bağlı bir-iki şeyi özellikle vurgulamak zorundayım.

Önce: *kültür ile eğitim ayrılmazlığı* çok önemli bir gerçeklik-bütünü benim için. Düpedüz kişisel bir niteleyiş değil bu; birlik-teliğin nesnel, yani genelgeçer olduğu kanısındayım. Öyle ki, ne zaman, “Yanılıyor muyum?” diye daha da derinliğine araştırsam, beni bekleyen vargılar “Yanılmıyorum” kanısını pekiştiriyor doğrusu.

Yapısal bir içiçe örgülenme kültür-eğitim birliği. Her kültür kendine özgü eğitimi de birlikte getirir; kültürü ayakta tutan eğitimidir. Öteyandan: kültür edinmek eğitimden geçektir. Varlıkça birbirine yaslanır bu iki gerçeklik. Biri yoksa öbürü de yoktur. Hiçbiri öncelik savı güdemez. Hattâ birçok durumda kuşatıcı bu gerçeği: kültür ile eğitimi bir ve aynı şeyin iki görünümü diye yorumlamak büyük bir abartı sayılmaz.

Kuşkusuz bu yalnızca tektek uğraş (meslek) eğitimi için değil, ondan kat kat yoğunlukla, *insan-olma kültürü*, yani *yetişim* diye adlandırdığımız o hep gözde kalması gereken varoluşumuz için de doğrudur.

Pek öyle kolay kolay göze çarpmayan, ama dikkat edince hep işlerliği olan bir inancımı da belirtmeden geçemem. Daha şimdiden parmak basmış bulunuyorum zaten: Kültür ile eğitim birliği tekbaşına ortaya çıkmaz. Olanca içi-dışıyla *insan varlığının* vazgeçilmez görünümlerinden ancak ikisidir sözünü edegeldiğim birlik. İnsansa, sayısız varlıksal ilgi ve ilişkilerin, çeşit çeşit dalbudak salan inceleme yönelişlerinin, ne etsek eksiksiz tüketesiye bilmeyle kavrayamadığımız şaşılacak bir gerçekliktir.

İnsan, sözcüğün en geniş anlamında *doğa* içinde yer aldığından, evrenden, dünyadan koparılamaz. Tüm koşullanmala-

rı, olanaklarıyla yazgısı, dönüp dolaşıp böylesi bir uzay-zaman oylumu içinde olup biter.

İnsan, birtek doğa-kökenli değil ama, *tarih* içinde de. Tarih üreten, tarihle beslenen bir canlıvarlıktır. Çokyönlü, bol açmazlı, karmaşık nedenli tarihsel gelişmelerin durgu durak bilme-yen değişken hızlı akışına kaptırmış gidiyoruz. Sen şimdi kalk, binlerce yıl nice kuşaklar boyunca uzanan insan serüvenine kar-şın, “Biz buyuz!” türünden bir kestirip atmaya belbağla. Sık sık rastlasam da böylesi iler-tutar özetleyişler kadar gülünç birşey tasarlayamıyorum.

Bırakın ki, tarih içinde bir süre şuraya buraya tektek savru-lup giden varlıklar gözüyle bakamayız kendimize. Belli süre-kliliklerle bizleri sarıp sarmalayan *toplumlar* içinde konuşlan-mış durumdayız. Tek insan, soyut kalır, olanca somutluğuyla toplumdadır çünkü. İnsan somutluğunu kazandırır toplumsal arkaplan.

İnsanın, tüm toplumsal yaşamı, genelde, insanın toplumuyla paylaştığı diliyle, ortaklaşa *dil*’le çiçeklenir. Bu doğrultuda, dilin yanında, *bilim, teknik* gibi güçleri de işin içine katmayı unutmamak gerekir. Şöyle ki, ne denli gelişmiş olursa olsun, daha çok rahatlıklar, aydınlıklar sağlasın diye didindiğimiz her teknik ve bilim; ne denli “ilkel” sayılsın, her dil inanılmaz zenginlikte bilgi, duygu, beceri buluşları barındırır içinde. Gerçek düzeyi n’olursa olsun, dilsiz-bilimsiz-tekniksiz bir toplum yoktur.

İşte kültür ile eğitim de böylesi çok ögeli, yaygın olanaklı bir ortamda oluşur. Ben de hem düpedüz bir insan, hem bazı dikkatleri olan bir sorucu sorgulayıcı olarak böylesi bir ortam-da sürdürdüm durdum koşuşturmalarımı. Bu sırada ençok önem verdiğim odağımса *yetişim* odağıdır. Bu son derece gerek-li, bir o kadar da tatlı bir görev benim için.

Kendime verdiğim görevi yerine getirmek için de gölge, saplantı ve önyargıdan sıyrılmış yetesiye aydınlık kavramlarla çalışırım. Özellikle çağımızda, hele ülkemizde çarpık dil-bil-gi-çıkarcı-eğitim alışkanlıkları yüzünden kafaların epeyce karış-tığı yerlerde, özenin: kişiye topluma sağlayacağı katkıya büyük önem veririm. Bu doğrultuda, ne zordan, ne emekten yüksünü-rüm. Dil çalışmalarım özgür düşüncesinin temelidir bence.

Pek alacakaranlıkta değilse de, önemi zaman zaman atlanan bir tutumum da şu sanıyorum: Bazı gözlere kimi kuramadamı gibi görünsem de, çağımla, somut çevremle sıkı bağlar kurarım. Gelgelelim bu, “güncel konuları” güncel biçimle ele alırım, demek değildir. Ne yapar eder, öze özgeye gerekli temellere inmeye çalışırım. Burda, yanılmadığımı sanıyorum: bunca gürültü-patırdıda başkalarınca pek elatılmayan önemli düşünsel zorluklarla başa çıkmaya götürür beni. İlle de “felsefe” diye nitelemek isteniyorsa, benim de sözümona kültür-eğitim felsefem bu diyelim. Öyleyse, hiç olmazsa kendimce, apaçık: Baştansona *yaşama-felsefesi* diye anladığım kapsamlı bir alanın vazgeçilmez bir ögesi, bence, yetişıme yönelik koşuşturmalarım.

Bu bildirdiklerimle belli bir gözlem-açıklığına varılmıştır sanısıyla, şimdi yeni bir özeleştiri atılımına bırakacağım kendimi: Köpüktü özdü “kültür” diye, “eğitim” diye kimi yapıp etmelerimde, vargücümle *başarısız* olmaya çalıştım. Söylediğim son derece şaşırtıcı ama ne dediğimi kulaklarım duyuyor. Evet öyle: çoğumuzun “başarı” nitelemesiyle, “başarılı” nitelemesiyle bezenmesini istediği eylemlerin, söylemlerin tersine bir davranış içindeyim; hem de bile bile.

Sözgelimi: derlitoplu bir kültür öğretim, bir eğitim öğretim *yok*. Kesin düşünceler, bir çırpıda sorun çözen savlar çıkmadı benden. Kültür-eğitim alanına giren yaptırımlı birtek öğüdüm yok; bana göre şeyler değil bunlar. Başka kişiliklere saygımdan ötürü bu böyle. Herbiri kendi içinde öz tutmuş canlı sözlerimi yönelttiklerim ile yazılarımı okuyanlar buna tanıktır.

Zoru kolay, kolayı zor gibi gösterip özümeye pay derlemeye kalkışmam; nesnellik gerektirdi mi de, “Benim işim bu!” deyip zordan kaçınmam. Gücümün yetmediği binbir şeyi de pattadak söylemekten çekinmem. Kendime, işime, türdeşlerime borç bilirim bunu. Gelgelelim, eğitim işleri zor işlerdir gibi havalara da kaptırmadım sanıyorum. “İşimiz zor!” demenin, dönüp dolaşıp özövünç-yargıları çıkarmaya götürdüğünü saptamışımdır çok kez. Oysa, gerçekten de zor olan, hattâ tehlikeli olan başka işlere varını yoğunu adayan insanların sayısı hiç de

az değil. Şöyle bir durup bakalım: opera sanatçılığı, çobanlık, beyin cerrahlığı, ip cambazlığı, ordu komutanlığı, minare onarımcılığı, uçak pilotluğu, orkestra yöneticiliği, devlet adamlığı, araba yarışçılığı... — saymakla tükenmez ki, bunların hangisi eğitimcilikten daha kolay?

Yanlış anlaşılmasın: suya sabuna dokunmayan masabaşı düşünceleri gözüyle bakmadım kültür-eğitim çalışmalarına. İçten gelen, dıştan yüklenen basınçlar dolayısıyla giriştim bu araştırmalar doğrultusuna: Başka türlü dendikte: nice öğrenmelerle kotarılan aklavurmalar, kişisel yaşantılar. Desene, hepsi denetlemeye, onarılıp çürütülmeye açık birtakım vargılar. İşte bunun için olacak: “doğrularımı” ille-de-ben-haklıyım savıyla kimselere benimsetmeye *girişmedim*. Doğrularıma yeryer ne denli inançlarım gözüyle baksam da abartıya kaçmamaya özen gösterdim.

Pek içdöker gibi olmasın ama, bunca çabaya karşın, ya da hep bu yüzden, sık sık yapayalnız kalıyor insan. Bu da, kültür-eğitim etkenliğinin bedelidir deyip katlandığım birşey. Ne diye gizleyeyim. Sözümona çözümlerimi kolay kalıplı, bol yandaşlı bir havada parlakça düzenleyip sergileyemediğim için, başıma geldi böyle şeyler. Böylesi başarısızlıklara alıştım gitti.

Görüldüğü gibi: sözcüğün geçerakçe anlamında başarısızlıklar bunlar. Payıma düşen daha niceleri varsa da, gelin bugünkü bu kadarcıkla yetinelim.

Nerden geliyor, peki, bu inançla, heyecanla, tutkuyla kültür-eğitim işlerine sarılmışım? İlk benim kendime bile örtük kalan, gene de pek gecikmeden apaçık ortaya çıkan şeyi, soruya kısacık yanıt olarak belirteyim: Ne yapıp edip *kendimi yetiştirmeye* düşkün biriyim. Herşeyden önce kendim için yapıyorum bunu. Düpedüz hoşuma gidiyor: çekici uğraş. Başkaca birşey, bir çıkar gözetmiş değilim. İçimden geliyor bu kültür-eğitim koşturmacası. En görkemli beşeğim bu benim. Gösteriş gibi şeylerden uzak bir özbakım bu. Şaşılası güzelliklerini tattım; tatsız eleştirilere, yorgunluklara da katlandım.

Sallantısızca saptayabilirim: eğitime, kültüre ben-odaklı, salt ben-kaygısıyla elattığım söylenemez. Kültür-eğitim uğra-

şım: özyardım olduğu kadar, *başkalarına da* çevrili bir uğraş olarak gelişti hep. Eğitimi eğitim kılan öz dokuda var bu: Paylaşılmayan eğitim olur mu hiç?

Bana kulağını açık tutan öğrencilerim ile okurlarıma, yararlı olabilir umuduyla, şimdi de içimde bastıramadığım bir heyecanı, birkaç belirtik dokunuşla deşmek zorundayım. Burda bu görevi çepeçevre yerine getiremediğim için üzülüyorum. Ne ki, oldukça kapsamlı bazı yapıtlarım eksiklerimi giderebilir sanıyorum.

Önemli saptamam şu: Kültür–eğitim uğraşlarımın kökenleri, yolu yordamı, irili ufaklı amaçlarıyla hep bir *bunalım işçisi* olmamda düğümleniyor. Başlangıçlarda pek ayırdına varmadan; sonradan, kavramsal–düşünsel denebilecek meraklarla; ama özde hep bireysel–biricik somut yaşamın dürtüsüyle, toplumsal gidişteki zorlamalarla, nice onyıllardan beri bir bunalım kazıcısı, deyim yerindeyse, bir bunalım çarecisi olarak sürüp gidiyor yaşamım, — “yuvarlanıp gidiyor” demek daha uygun ya, neyse.

Bunalım uğraşım “yazgım” benim. Neye yönelirsem yöneleyim, hep bunalım ortamında buldum kendimi. Bunalımdan dolayı, bunalım içi, bunalım aşırı çözüm–denemeleriyle geçti yaşam. Benimkinden başka açılardan da olsa, zamanla hemen hemen herkesin ilgi–gündemine oturan bunalım’a, nerdeyse çocukluktan gençliğe geçerken öyle bir kapıldım ki, bugüne dek, tam da “bunalım” diye adlandırılan o hiçbir akla sığmayan “şey’le” altalta, üstüsteyiz, — yazı yazı, kitap kitap, acı acı, sevinç sevinç.

Bu bağlamda gittikçe şöyle düşünmeye eğilimliyim: doğa–tarih–din–toplum–bilim–teknik etkenliklerinde hızlı mı hızlı biçim–yapı değişiklikleri, insan–yaşamının, ola ki tüm varlığında derinlere işleyen bir gerçekliktir bunalım. Bunalım gibi şeylerden en arınmış sayılan; teknikteki devrimsel uygulamalarıyla parmak ısırtan matematik, fizik bilimleri bile, birdeyime, bunalımdan bunalıma gelişmektedir.

Desene, sonunda kala kala bana benim için önemli mi önemli, ama gerçekte belki de saçmanın saçması birşey kaldı: bunalım burgaçlarında, türdeşlerimle birlikte alabildiğince

rahat soluk alıp vermek. İşte *bu amaçla* kültür-eğitim işlerine sarıldım.

Gel gör ki, bazı şeylere gücü erişse de ne yapabilir tek kişi? Öyle bir kuşatıp yerden yere çalar ki bunalım-ortamı kişiyi, top-luca çalışmak, imeceyle ilerlemek gerek. Kişiden kişiye yetice yetkice uygun uyumlu gidiş-gelişli bağlar kurmak, çileyi sevin-ci paylaşmak gerek. İşte bu istençle, biryandan özüme özgü aklı, bilgiyi, duyarlılığı beslerken, öteyandan öğrencilerim ile hal-kı, okurlarımı, ulaşabilecekleri en üst beceri, eleştiri, yaratıcılık aşamalarına doğru katkılandırmaya yöneldim. Verdim, verdikçe zenginleştim; aldım, aldıkça daha çok vermenin yollarını aradım. Olumlu olduğuna inandığım kültür-eğitim değerlerinin üretimiyle kendince acılı, kendince güzel yaşantılar işte.

Öyle ya, bence, hepimiz bunalımdayız, hepimiz bunalımlıyız, hepimiz bunalımlı. Gene de böylesi bir süregidişte yüz-güldüren birşeyler var. N'apalım, bu böyle. Ne mi yapalım, — hadi elbirliğiyle çalışalım. Çoğu, “Ne zevkli şey bu!” dediğim bile oluyor. Çoğun tasarlandığı üzere, bu başka türlü olsaydı, daha mı iyi olacaktı sanki?

Zevkli, evet. Çünkü yaşama ortamıma birtakım *dil* soku-luşlarıyla adadım özümü. Sesli-yazılı iletilerle çevreme suna-bildiklerim dil-çözümlemelerimin “izdüşümleri”. Dil, aklıma akıl, gönlüme gönül kazandıran bir kaynak. Ençok da anadilim. Özellikle kişilerin, dil-kavram yönünden bulanıklık içine düştüğü binbir görünmez tuzaklı yanlış, sanıya, eyleme, elatıyorum; canlıyı canından bezdiren kötümserlikleri gidermede epeyce yardımcı olabilecek yönlerde elatıyorum kanısındayım. Bu, önyargıları en aza indirir, kafa sağlığını art-düşüncelerden kurtarır düşüncesindeyim. Bu doğrultudaki emekler boşa gitmez gibime geliyor. Bunun hem kendime, hem başkalarına yakışır ve yararlı olduğu inancındayım.

Bunalım ortamımda dil-açılımlarıyla yol-yordam bulmaya çabalayan bir kültür-eğitim yolcusu olup çıkmışım meğer. Nice emekler, talihlerle karınca kararınca: çevremi aydınlatmaya çalışırken kendi özüme de aydınlıklar derledim. Yaşama serüveninde bundan güzel birşey olur mu insan için.

Hemen bitiremiyorum, durup durup vurgulamak gerekiyor çünkü: Gevşekçe deyişle, *bunalım eğitimi gerekliliğinin* en açık göstergesi, ne zaman “bunalım” sözü edilse, insancıkların, “İşte candamarımız!” diye kulak kesilmesi. Durumun ayıkça ayırdına varamayanlar bile duyarlaşıveriyor “bunalım” karşısında. Haksız sayılmazlar, bunalımdalar. Bunalımdayız hepimiz. Birbirimizden, derli toplu, haktanır davranışlar ummak, insafsızlık olur doğrusu. Nitekim ben kendim de, çetrefil bunalım düğümlerine elatarken kimbilir ne yetersizlikler sergilemekteyim. Elimde mi ama: salt istemekle oluyor bazı şeyler. Bunalım kimi çuvaldızla, kimi iğne iğne batmakta içime; yalnızca kuramsal kaygılarla değil, hergünkü yaşayış zorlamalarıyla.

Özünü ezen biri sayılmam ama aradabir, bazan da sıkça benden yardım bekleyen okurlarıma, öğrencilerime (bir kasıntı söyleyişi değil bu, hepimizin birbirine gereksinimi var), — ne diyordum, öz sıkıntılar içinde, benden birşeyler bekleyenlere, yetiştirici diye ortaya çıktığıma göre, bundan da doğal davranışım olamaz zaten; bu şaşırtıcı davranışla onları da, ilk bakışta düş kırıklığına uğratabilirim. Şöyle ki, hemen hemen her zaman, “Size yardım etmem için, n’olur, bana yardım edin!” gibi sesli-sessiz de olsa ama hep açık-seçik bir uzanıştayım zaman zaman. Pek haksız da sayılmam hani: kendi kendime verdiğim görevin ağırlığını duymaktayım hep içimde. Ne var ki, tutumumda kültür–eğitim işlerinin o tek kişiyle üstesinden gelinemeyen yapısının da nesnel bir payı olduğunu unutmayalım. Kültür–eğitim: karar istemleri, çözüm yargıları, sorumluluk belirlemeleri, işbölümü gereksinimleri, imeceli elatışlar, çalışmalar gerektirir.

Başkaca bir özniteliğim de: ülkesel bazı gelenek ve görenekleri yüceltmede, yaygın biçimde heyecanlı davranmadığımdır. Gerçekten de herkesin ille de hayranlık duyulması gerektiğini söylediği “son derece değerli” bazı “akıl hocalarına”, parlak birtakım kültür–eğitim ustalarına “soğuk” denebilecek yaklaşımlarım oldu. Kimbilir ne çok hınç uyandırdım çevremde. Onları yitirdiğim için kendi adıma gerçekten üzülüyorum. İnanın ki, iyi istekli kimi koşuşturmalarım dolayı-

sıyla atladığım bazı ülke büyükleri olmuştur. Gene de yan tutmayan bir nesnellikle yürütüyorum deşmelerimi. Özüme yakın bulduğum eski yeni kültürdeğerlerine sarıldım. Gel gör ki bazan, devlet katında baştacı edilen değerlendirmelerle örtüşmedi benim seçimlerim.

Hızlı bir anışla, kültür-eğitim geleneklerimizde genelde olumlu benimseyişlerimden birkaçını bildireyim: Eski Orhun Yazıtları, Uygurca bazı din-‘felsefe’ metinleri, Türk-İslâm tasavvuf yazınının seçkin deyişleri, Ortaasya’dan Anadolu’ya uzanan bazı söylenceler, Osmanlı devletinin kuruluşuna belli ölçüde kaynaklık eden esnafın töreleri ile kuruluşları, Atatürk’ün etkin eylem ve söylemleri, Cumhuriyet döneminin 40’lı yıllarıyla öztutan Aydınlanma atılımları, bu arada köy enstitüleri ve üniversite yapılanmaları. Ayrıca sayısı az da olsa, şimdi belirtmeyeceğim kafası sağlıklı, gönlü soluklu bir-iki yazarımız, şairimiz, düşünürümüz — çok şey borçluyum onlara. Ama ençok da binbir bilgelikle dolup taşan anadilimin örtük açık biçimlendirdiği tükenmez içeriklerden pekçok yararlandım. Nitekim, çoğun kendiliğinden belliyse de, her fırsatta bunun altını çizmeye çalışırım.

İlk ağızda andığım bütün bu etkiler ola ki şaşırtıp düşündürmüştür çevremi. Öyle ya, bazılarının “mesleğim” gözüyle baktığı *felsefe* alanından pek bir sözetmedim. Yapıp ettiklerimde felsefenin az izi olduğu için değil. Başta Antikçağ, Yeniden-doğuş çağı, özellikle de içinde yaşadığım çağın düşünce verileriyle iyiden iyiye yoğrulmuş biriyim. Nerem deşilse, “felsefe” çıkar. Nice onyıllar emek üstüne emek; bazan da en zor “konulara” yönelik dizi dizi on yıl, kolay mı bu?

Hemen söyleyeyim ama: kültür-eğitim atılımlarımda, özellikle de yetişim etkenliğimde, felsefeden doğrudan doğruya olumlu katkılar derlemekte sıkıntı çektim çoğun. Ayrıca, birkaç seçkin dost biryana, yetişim yönünden ölüm-dirim sorunlarına dolandığım her yerde, filozoflardan büyük yardım aldığımı söyleyemem. Yaşama işlerinde, felsefenin hep önde geldiği tartışmalı bir konu bence. Güçlü akışlarına karşın Batı Felsefesi adını verdiğimiz gelenek böyle. Yaşamın akla sığmayan gidişinde, ençok yardımı, uzun süreler boyunca sessizce

giriştiğim dalışlardan aldığım esinle belirteyim: Uzakdoğulu düşünürlerden, “düşünür” diye nitelediklerimden derledim. Batı kafasıyla bakınca, onların düpedüz “felsefe” yaptığı söylemeyeceği için böyle diyorum.

Batı’da “filozof”, ne yazık ki çoğun, salt kitap okuma bilgisiyle, filozofun gözünde parlamayı sever. Akıl-yürütmeyle, beceriyle olup biter bu. Amaç: genelde, Eski “sofist”lerdeki gibi söz-üstüne-sözle, mantık-gerekçeli-mantıkla karşıdakinin akılca, eylemce yelkenlerini indirmesidir. Felsefe’de çoğun herşey düşünme’yle gelişir. Benim, senin yaşamımızı karartan zorluklardan çok, kendi düşünsel zorluklarını düşünür filozoflar. Bu soyutlukların kişiyi toplumu gerçekten inciten etkileri de, büyük ölçüde, kültür-eğitim uygulamalarındaki, eğitim kurumlarındaki, kültür kargaşasında ortaya çıkar.

İşte bu inançla: daha gencecikken ateşli bir arayışla felsefeye girdim gireli, filozofların, kuşkusuz, güzel katkılarla kişi-toplum yaşayışına ışık tutan vargılarını nesnelce özümsemeyi hiç savsaklamamakla birlikte, yeri gelince karşı çıksam da, bir an olsun gözümü *halkın* kültür-eğitim *gereksinimlerinden* ayırmadım. Yeri gelince, halkın yolgöstericiliğine seve seve bıraktım kendimi. Kim ne derse desin, hattâ bazan öğrencilerimi, okurlarımı, çalıştığım ortamı düşkünlüğüne uğratsam da, özde, hiç aykırı düşmedim bu doğru bildiğim yörüngemden. Filozoflar-arası kültür-eğitim tartışmalarına pek bulaşmamamın bir nedeni de bu sanıyorum.

Umut bu, başka fırsatlar da çıkabilir, şimdilik bu kadarcık, diyeceklerim, bölük pörçük şeyler ama belki de ondandır, son bir söz, — ne de uzunmuş, birtürlü bitmiyor, bitmez de, insan-kültür-eğitime dolandık gittik.

Hep geçmiş’e ilişkin şeylerdi söylediklerim. Peki, nerde gelecek? Gelecek, bizim anlam-verişlerimiz değil. Bizden *sonrakilerin* anlam-verişleri, eylemleri, kurmaları, yıkmaları... Geleceği yaşayıp yaşayanlara özgü bir gerçeklik gelecek. Bizlerinkiyse geçmişte, geçmişe doğru kaymakta. Toparlayıp şöyle de diyebiliriz: Birey, her kuşak, her toplum kendine özgü koşullarla, gereksinimlerle, isteklerle yaşamını yoğurur, böylesi bir yaşam-

la yoğrulur. Beğensek, beğenmesek de öncekilerden, birtakım sönük–belirgin izler taşır geleceğin yaşamları. Kuşkusuz bunun için, yeri geldiğinde, geçmişten böyle uzun uzun anlatılar derleyip sunmakta özgürüz. Nice umutlara, özlemlere karşın, nice bilinmezliklerin, tehlikelerin bizi beklediği ürpertisiyle geleceğe heyecanla kayarcasına dalarken, *yeterince* verimli kılındığı oranda geçmişe ilişkin söylemlere *de* gereksinim var. Özellikle insanın, insan-olmasında etkisi, yetkisi gittikçe artan kültür–eğitim çalışmalarına ilişkin anlatılara gereksinim var.

Birden kesiyorum. Yıllara yayılıp giden değişik yönlü nice sözlü–yazılı yetişim çabalarımın ardından, kesiyorum. Zaman, ah zaman!

İşte bugün de insan yetişimine ilişkin, hem sizlere hem kendime ilişkin birkaç söz — hepsi sizin!

Ölümcül Bunalım

Ne tür bir türüz biz? Dendiğine göre: 15 milyar yıl eskiye dayanan bir doğal geçmişin ürünleriyiz. Nasıl sayıya döküldüğüne tam aklım erecek gibiyken ipinucunu kaçıırıyorsam da, başka sayısal “başlangıçlar” biçildiğini bile bile, bir tutamak olsun diye, şimdilerde ağır basan veriyi benimseyip ben de, “15 milyar yıl” diyorum. Nice zamanlar içinde uzaylarda belirir gibi olan, ondan gene milyarlarca yıl sonra, düşgücünün yetersiz kaldığı karmaşık mı karmaşık, kimi rastlantısal kimi rastlantıya bağımlı zorunluklar ardılı canlımsı nesnecikler, sonra sonra, kimbilir ne uzun zamanlar aştıktan sonra, canlı denebilecek birtakım “şeyler” belirir; ardından da, kuşkusuz, sonraların nice sonrasında tektek hücrecikler... Zamanla onlar da irileşince tekhücreli canlılar. Daha sonraysa: çeşit çeşit gelişimler gösteren tekhücrelerce kurulan organların oluşturduğu çokorganlı, gittikçe karışık, karmaşık yapıli organizmalar... Evrim bu, atlaya sıçraya sürdü, sürdürdü... Solucanlar, uçanlar, tırmanıcılar. Pıtrak pıtrak memeliler, memeliler, — maymunlar. 30–40 bin yıldan beri de “insan”, insan, birbakıma bizim gibi insanlar.

Homo türünden canlılarız hepimiz. Bedenimizle, bedenimizin olanca yapısı ve gereksinimleriyle, bazı görünümlerimiz değişik de olsa, bizde, pekçok yakın uzak başka canlılarla, üçaşağı beşyukarı insan olarak onlarla paylaştığımız pekçok şey var. Öyle çok şey var ki, bedensel işlevsel her yeni buluşta ayrıntılara indikçe şaşırıp kalıyoruz.

Doğal gerçekliğimiz tüm gerçekliğimiz değil ama. Kendi emeğimizle ortaya koyduğumuz kültür gerçekliğimizin içine

öyle yerleşmiş ki, doğal yapılışımızdan çok kültür yapıları, yapıtları içinde döneniyoruz.

Yadrganacak birşey yok bunda. Baskın yönümüz kültür, çünkü tüm insan-insan, insan-çevre ilişkilerimiz; beslenme, çoğalma, birlik-telik gibi önemli yaşama ilişkilerimiz gibi vazgeçilmez ilişki-lerimiz; konuşma, düşünme, bilgi, bilinç, töre, din, eğitim ve benzeri birçok belirlenimlerimiz baştanaşağı kültürle gelişmekte. Böylece onsuz olunmaz biçimde insana yapışık bir evrendir kültür evreni.

Unutmayalım: gene de ne olduğumuzu sık sık unutuyoruz; oysa hiç unutmamamız gereken bir gerçek bu. Yazarlar, düşünürler, sanatçılar, daha başka etkenlikteki kişilerle birlikte, özce ne olduğumuzu çeşit çeşit yollarla anımsatmak istiyorlar bize. Gel gör ki bizler: ne var bütün bunlarda, hepsini biliyoruz zaten, deyip ötelere seğirtiyoruz. Öyle ama eylemde söylemde hiç akıldan çıkarmamız gereken birkaç gerçek var; her zaman hepimiz için gündemde bu gerçekler. Bunların en önemlisiyse şu: Bir *canlı* türüz biz insanlar; demek ki bir *doğa* varlığıyız; ama salt bir *doğa* varlığı değiliz, bir *kültür* varlığıyız da; ne ki, kültür deyince tek'tense çok'tan sözetmekteyiz; *çeşitli kültürlerde* sürüp gitmekte insan yaşamı. İşte temeldeki bu durum yığın yığın sorunla hepimizi içten uğraştırmakta. Gerçekten de, *doğa* yönümüz ile *kültür* yönümüzü, ama aynı zamanda kültürlerin birlikte varoluşunu bağdaştırmak son derece basınçlı amaçlara iteler bizi. Şöyle ki, günümüzde sinip sinip başgösterdiği üzere, birtakım ölüm-dirim bunalımlarına saplanır gideriz. Öyleyse insan olarak daha niceleri varolmak istiyorsak: sorundu, bunalımdı, adını ne koyarsanız koyun, hepsiyle olanca akılla yürekle hesaplaşmak; bunun için de, herşeyden önce temel durumumuzu hepimize açık-seçik kılmak zorundayız.

Hep “kültür” diyoruz ama insanı insan yapan kültür tek değil. Kültürlerden tekil sözetmek bir soyutlama. Özde, bir *kültür çokluğu* yaygındır yeryüzünde. Ayır ayrı insan toplulukları, ayır ayrı kültür dizgeleri içinde yaşıyor.

İşte n’oluyorsa insan varlığına ilişkin bu *üçlü bütünlük* çerçevesinde olup bitiyor. “Kültür” deyince olanca dallıbudaklı yetkinlikleri ve sonuçlarıyla birlikte tekniği, ya da teknolojiyi işin içine katıyorum. Bazılarının yaptığı gibi, kültür ile teknolojiyi birbirinden ayrı tutamam. Tutmaya kalkışmak da olası değil zaten. Toplumları, toplulukları, ülkeleri biçimleyen inançlar, töreler, gelenekler, düşünceler, dinler, eğitimler, sanat anlayışları, sağaltma yöntemleri, yasalar, bilgiler, bilinçler, değerlendirmeler, ama aynı zamanda teknoloji ürünleri, yanetkileri, daha nice şeyler, eylemler, yaptırımlar — hepsi, hepsi kültür’de barınır, hepsi kültür görünüm-leridir. Böylece her kültür başlıbaşına bir *güçtür*. Günümüzdeyse, akılalmaz aşamalara ulaşan teknoloji ürünleri, yapıtları, kolaylıkları, yaptırımlarıyla insan, toplum ve doğadan her sözedişte kültür’den, kültür’le sözettiğimiz apaçık bir gerçektir.

Gel gör ki doğa-kültür-kültürler ilişkisi zaman zaman birbirinden korkunç patlayışlarla ortaya çıkıyor. Birdeyime, bizi biz kılan temeldeki doğal varlık durumumuzu akla gelmedik cenderelere sokuyor, ya da umursamayıp incitiyor, böylelikle hem kişisel hem toplumsal yaşamımızı karartıyoruz. Öze özgeye öyle zararları dokunuyor ki bunun, sonradan aklımız başımıza gelse de, kendi kendimizde açtığımız yaraları kolay kolay iyileştiremiyoruz.

Buna benzer tedirginlikler tektek kültürler arasında da geçerli. Bir kültürün yoğurduğu insanlar, başka bir kültürün büyüttüğü insanlarla *anlaşma zorlukları* çekiyor. O zaman vere-
lini şiddet, yani suçsuz insancıklara kıyan acımasız olaylar. Bu gibi korkunç şeyler eskiden de yeryer gerçekleşmişti ama, dediğim gibi, günümüzde çok daha belirgin şiddette, neredeyse tüm yeryüzünde yaygın. Hele binbir tuzakla yabanılığa bol bol olanak hazırlayan başdöndürücü teknik ilerlemeler, bu gidişle, şimdiyedek “korkunç” diye nitelenen oluşumları gölgede bırakacak gibi. Vay, vay, vay kurumları, devletleriyle yeryüzü insancıklarına! Oysa kültürler birarada barış içinde yaşayabilir. Hattâ birbiriyle dayanışıp kültür varlığımızı daha da yetkinliğe yüceltebilir.

Ona ne kuşku, böylesi korkunçluklar barındıran bir ortamda, herzamankinden daha dikkatli olmak gerekir, —

sözde değil, gerçekte, hem de nasıl. Baksana, çoğun bol bol kısıtlamalar, bu arada, “bizden olanlar” ile “bizden olmayanlar” yöneliminde ayırmacılıklar, aşağılamalar ortalığı sarıyor. Ne var ki beden ve düşünce yönünden hiçbir insan böylesi kısıtlamalara dayanamaz. Hem “doğal” diyebileceğimiz başkaldırıışlara, hem kültür-bağılılığı başkaldırıışlarına itelenir. Kısıtlama koymak isteyen kültür ne denli paraca, topça tüfekçe, bulguca, ulaşım ve iletişimce güçlü, zengin olursa olsun hep genelgeçer bir davranıştır bu.

Aynı şey bir kültürün öbür kültür dizgesini burması, hor görmesi durumunda da geçerlidir. İnsanlar kendilerine, yani kendi kültürlerine öyle bir sarılmışlardır ki, hangi gerekçeyle olursa olsun, kültürlerine olumsuz davrananları cezalandırmada hiçbir çabadan yünsünmezler. Böylece kültürce “güçsüz” damgasını yiyenler, elden geldiğince çabuk, “güçlü” diye bilinenlerin yerine geçmek, hiç değilse onlarla eşit düzeye yerleşmek isterler. Bu yer değişimi istenciye, heryanda kin boşandırır. Böylesi ortamlarda ergeç tadını tuzunu yitirir yaşama.

Gene de durumu daha açık-seçik anlayıp anlatmak amacıyla epeyce yalınlaştırarak şöylebir kurgulamaya girişelim:

Güçlü, dolayısıyla da üstün konumda olduğuna inananlar, içte dışta söylem ve uygulamalarında belirginleştğine göre, şöylebir düşünüş gütmekteler: Biz kendimiz çalıştık çabaladık, kendi alınterimizle, kendi aklımız, becerimiz, dehamızla son derece gelişmiş dallıbudaklı bir teknoloji eşliğinde kendimize yakışan türlü türlü yaşama zenginlikleri kotardık kendimize. Peki, biz uğraşırken n’aptı başkaları — yan gelip yatmış hepsi. Şimdi kalkmış birikimlerimize gözdikiyorlar; neyimiz var neyimiz yoksa kendileriyle paylaşalım diye diretiyorlar. Hakları da varmış buna. Neymiş efendim, onlara yeterli önemi vermemişiz. Bilmez olur muyuz: kendileri bir güçlenseler neler etmezler ki bize. Gel gör ki, şöylebir bakın bize, kim tedirgin etmeye, hele hele incitmeye yeltenebilir bizi. Bir davransınlar, — dostlarımızdan yardım bile istemeden canlarına okuruz. Paradan bol ne var bizde, kolaycacık satınalırız düşmanlarımızın büyücek bir bölümünü. Geri kala-

nı mı, bizi şiddet kullanmaya zorlamasınlar, öbür dünyayı boyladıkları gündür; — hadi acıdık, o zaman da bir çırpıda süt dökmüş kediye benzetiriz biz adamı.

“Güçsüz” denen, ama bazı patlamalarla artık hızla güçlülüğe doğru seğirtenlere gelince, onlar şöylebir akıl-yürütme içindedirler: Yüzyıllardır bize yaptığı kalmadı güçlülerin — bundan böyle sözümona güçlülerin. Ah o eski “güçlüler”, aş kaynağı toprağımızı kuruttular. Dupduru akarsularımızın altını üstüne getirip renkli çamurlara uğrattılar. Havamızı, soluğumuzu ağıladılar. Çoluk-çocuk köle ettiler bizi kendilerine. Çoğumuzun anlayışını aptallaştırıp içimizden kendilerince yetiştirdikleri işbirlikçilerle elele vererek sömürdüler bizi. Birzamanların efendileri öyle bir ezdi ki bizi, insanlıktan çık-tık. Şimdi de arada sırada önümüze attıkları tahıl artıklarıyla, akıllarınca bizi oyalayıp yeni hizmetlere hazırlayacaklar. Ama yağma yok. Onların yöntemleriyle, onların araç-gereçleriyle hepsini dörtyana savurmayı biz de biliriz. Onlar değil, biz varız artık. Gelin birleşelim acılı kardeşler, vur-patlasın çal-oynasındayken beylerimize son vuruşu birlikte indirelim. Duymayan kalmaya: bizim de özümüze özgü dinimiz, törelerimiz, kültürümüz var. Aşağılık birileri varsa, bizler değiliz, onlar aşağının aşağısı olan.

Kuşkusuz, epeyce yalınlaştırılmış bir ikilem bu kurguladığım. İşler çok, çok daha karmaşık. Öyle ya, her kültür, her toplum çeşit çeşit yaşama-düzeyleri, çeşit çeşit töreler, dinler, inançlar, kısaca kültürler içermekte. Heryana yayılmış para, silah; heryana yayılmış binbir teknoloji üreticileri. Alımsatım devlerinden, keyif verici madde dağıtıcılarından geçilmiyor. Daha nice ulusal, uluslararası çıkarlar, akaryakıt zengini yöreleriyle çölümsü, çölleşen dar dar, geniş geniş, yoksul aç bölgeler serpilmiş heryana.

Daha ayrıntıya inmesek bile, şimdimizi oluşturan bütün bu gerçeklikler ortamında giriştiğimiz denemeye sağlıklı bir salınım verebilecek tabanı elde ettim umudundayım şimdi. Dili-min altındaki baklayı çıkarabilirim, heyecanla beklediğim de buydu zaten: Böyle bir ortamda *ben ne yapabilirim?* Başka türlü dendikte: Bana düşen *görev* ne?

Sallantisızca belirtiyorum: Ne diye böylesi boyundan büyük işlere kalkışıyorsun, diye önkemek isteyenlere söyleyeceğim şu: Kim olursak olalım, değil mi ki insanız, böylesi ortamlarda *hepimize* düşen ödevler var. Benim de çırpınmam, işte bu yönde özümde yaraşanı zaman yitirmeden gerçekleştirmek. Öyle ya, yangın korkunç. Akıllar gönüller bozbulanık; hangi yandan sayılırsan sayıl, hangi damgayı yersen ye işin çok ağır. Sen herkesin birbirini “dost” bilmesi çabasıdaysan da, ne yazık ki, “dost–düşman” ayrımları üreten üretene. Bu arada “dost–düşman” izleri birbirine karıştıkça karışıyor. Girişimini ne denli haklı bulsan da, özü incitmeden özgeyi incitmek söz konusu değil. Desene, sonumuz kimsenin rahat yüzü görmediği bir dünya. Gelin öyleyse olanca *sağduyumuzu* toplayalım, *ama çabuk* davranalım.

Güngüne artan türlü türlü şiddetteki kültür şımarıklıkları na son! Şiddet patlayışlarına son! Konumuyla böbürlenip başkalarını itip kakmak insanlığa sığmaz. Güç yitimidir de. Kişice, ülkece, kültürce, kıskanç acımasızlık dürtüsüyle girilen eylemler nice suçsuzun kıymına götürür. *Herkes* için ergeç özyıkım gelir çatar. Hepimiz, hepimiz çok geçmeden *yaşanmaz* bir dünyada buluruz kendimizi.

Gerçekte türümüz: gelişmelere *açık* bir tür. Bu gelişmelerin pekçoğuyse bizim kendi elimizde. Tasarladığımız birçok şeyi yapabilecek konumdayız; yeter ki *gerçekleştirmeyi isteyelim*, istencimizin, özsınırlarını bilen bir istenç olması koşuluyla kuşkusuz. Etkin teknoloji donatımımızdan yararlanıp yöneldiğimiz her amaca, başta insan, canlı cansız herşeye, hiçbir zararımız dokunmayacak biçimde en üst *özenle* yönelelim. Teknikçe, kültürce elde ettiğimiz yapabilme olanaklarını bencillikler ile haksızlıkların buyruğuna vermeyelim. Demek ki, yaşamın tüm aşamalarında, kişice–toplumca hiç zaman yitirmeden *kendimizi eğitmek* zorundayız.

Haklar çeşitli açılardan öbeeklense de, şimdi biz burda hepsini kendi açımızdan, birbirine sıkı sıkıya bağlı iki öbekte toplayalım. Doğal haklar: başta herkesin birey birey, tüm insan türünün *yaşama hakkı*. Ama aynı zamanda, kültür hak-

ları: birey birey tüm insan türünün *daha iyi yaşama hakkı*. İşte nice zorbalıklar yüzünden korunmayan, insana yakışır biçimde geliştirilemeyen bütün bu hakların zedelenişi, tüm türümüz, tüm dünyamız yönünden daha korkuncu düşlenemeyen ölüm–dirim sorunları doğuruyor. Bunun için n’apıp edip tüm insanların akıllı duyarlıklı bir dayanışma, bir *yazgı birliği* kurması kaçınılmaz. Bunun yapılmaması: hem doğa hem kültür yönünden düpedüz sonumuz demektir. Öyle ya, doğa kültür hakları, “tragedia” nitelenmesi hafif kaldığı için, önünde durulmaz köpürüşle kabarışla ortalığı ergeç yaşamdan yoksun kılar. Şiddet, sömürü, kıyım, öfke, kin kıvam bağlayıp ne akıl ne gönül bırakır insancıklarda.

Öyleyse insanların, sözcüğün olabildiğince kapsamlı anlamında *insanca* yaşamak için, birtakım güdülerini ile teknolojiye dayanan öldürme “kolaylıklarını” *denetim* altına almaları *gerekir*. Bununla özüne özgü ciddi bir eğitimle sağlanabileceği apaçık ortadadır. Yinelemekte sakınca olmadığı için gelin içimize işlercesine birlikte yineleyelim: Böylesi uygulamalı bir eğitim olmazsa insanın, dünyası, kültürü, teknolojiyle birlikte, şöyle ya da böyle, herşeyin sonu demektir bu. Öyleyse, çoğun sık sık tanık olduğumuz, hattâ katıldığımız yakınmaları bırakıp gerekeni *hep birlikte* yerine getirmeye seğırtmeliyiz. İş, onların görevi deyip yöneticilere bırakmak yanlıştır. Ayrıca “salt güçlülük” ile “salt güçsüzlük” biçiminde sözümona değişmez yazgılara boyun eğmeyip herkes kişisel katkısını, zaman yitirmeksizin ama düşünüp taşınmayı savsaklamadan *ortaklaşa yaşamın yara-rına* sunmalıdır. Gelin hepimiz, bu olanağımızı kesintisizce işletelim; olanaklarımızı emek esirgmeden doruklara yüceltelim. İnsanca yaşamamızın bu tutumun başarısına bağlı olduğunu unutmayalım.

Ona ne kuşku, bir çırpıda kotarılacak birşey değil bu sözünü ettiğim eğitim, — daha doğrusu *özeğitim*. Öyle ya, öğrenilip geçilen birşey değil, yaşanan, yaşamı yaşanır kılan, dolayısıyla da bizi en içimizden bezemesi gereken bir eğitim, yani yalnızca bilgisel değil eylemsel bir eğitim. Genel izlencesini tek tek aşamaları ve incelikleriyle şuracıkta özetleyemem. Gene de temel yapısına şöylebir dokunmak, türümüzün açık

yapısını epeyce gözler önüne serebilir. O da şu: *başka-sevgisi-ni, başka-saygısını, yanyana, birlikte-yaşama alışkanlığını* düzmecelikten uzak bir duygudaşlıkla kendimize, topluma eşkılamak zorundayız. İnsan bireyi, insan türü olarak kendi kendimize yapabileceğimiz en güzel yardımdır, en yaraşır bakımdır bu. Ötesi, bundan ötesi, salına salına insan-olma sevincini sürdürmektir.

Gene de bilelim: Kine paydos, paydos da, zorunlukla öcalma saldırılarına sürükler kin; gelsin yeniden kin. Özlenen, daha doğrusu özlenmeye değer bir süregidiş değil bu. Öyle ise: *oturup konuşalım*, artık dayanılmaz sorunlarımızı çözelim. Elele verirse çözemediğimiz soru kalmaz. Türdeş olarak eşit varlıklarız hepimiz.

Böylesi bir doğrultu tutturup konuşmak, yazmak kolay ama, gene de bilelim: deneni gerçekleştirmek zor. Bunca çevre-tarih-insan koşullanmaları, yığın yığın saplantılar, birsürü yarım-yamalak yargılar kafaları gönülleri hepten köreltmışken başka'yı tanımaya, konumu ne olursa olsun kişi, ulus, devlet, kültür gibi başka'ları tanımaya, saymaya olanak kalmıyor, izlenimi uyanabilir pekçok yanda. Kuşkusuz başka-saygısı eyleminden caydırıcı şeyler bütün bunlar. O zaman da gelsin ertelemeler.

Gerçekte yılmamak gerektiğini bilelim gene de. Biryandan tam istençle uzun süreçler başlayadursun, tehlike bacayı sarıdığına göre, öteyandan ne yapıp edip gerekeni, tam istenç ve donatımla *hemen* denemeliyiz. "Benim payıma daha çok şey düşmeli!" bağırışlı inatlaşmalardan *vazgeçme yüceliğini* göstermek zorundayız hepimiz. İnsanlık, vatandaşlık görevi bu; ayrıcalıksız herkes için geçerli bu.

Şimdimizi, geleceğimizi belirleyen bu saptamaya boş bir öneri, ya da benim kişisel bir hevesim gözüyle bakmak insafsızlık olur. Çünkü bu, hepimizin en iç isteği, en iç eğilimi, en iç özlemi. Milyarlarca insanın yaşama kimuldatıcısı bu öneri. Yeterli kanıtımsa şu: Nedense pekçoğumuzu sapıncılara itelemiş özel, toplumsal kirden pastan arınıp şöylebir içimize bakalım, ayrıcalıksız hepimiz, *insan-olma ödevimizin* burda olduğunu görüp anlarız.

Bazılarımız belki şöyle mırıldanacaktır: Bu ne çok yineleme böyle. Gel de bıkmaya. Neyse ki, geçmişte hepsi söylendi söylen-di, geçti gitti. Türümüz ayakta ya, sen ona bak.

Böylesi karşı-koyuşa, kendi kendimizi yinelese de, diyeceğimiz şu: Şimdi sayısız değişimlerle yirmibirinci yüzyılın ilk yıllarındayız. Çekenler bilir, geçti gitti diyemeyeceğimiz nice acıların ardından bu kez de dünya, hepimizle birlikte dünya, geçmişe taş çıkaran ölüm-olanaklarının gerçek basıncına kaptır-mış gidiyor.

Keşke şimdi eskiden yaşamış, ya da çağdaşımız olan bazı yetkili kişilerin sözü dinlenir çağrılarına, belgelerine uzana-bilseydik. İyi olmasına iyi olurdu ama, birbakıma yangın sar-mış heryanı, *bir an önce* söndürelim diyoruz. Nice gerçeklerin çiğnendiği günümüzde çılgınlıklara kaydı, kayıyor koca akıllı insanlar. Gelin, herşeyden önce, ya-ak-ya-kara bağnazlığına son verelim. Bilelim ki, “ilkel” ilkel olmayabilir, “gelişmiş” gelişmemiş olmayabilir.

Kestirmeden dendikte, makineye tapan kadar makineyi hor-görenler de pusulayı şaşırmış bir kez. Zaman: akıl, acıma, sevgi, anlayış, saygı, yardımlaşma ve akrabaları gibi insan-olmanın güzelliklerini kuru laflar olmaktan çıkarıp insanlığın vazgeçilmez dayanakları kılma zamanıdır, — geldi geçti bile bu zaman.

Şöyle bir düşünelim: yeryüzünde hiçbir kültür tekbaşına yaşamamıştır. İnsan sayısı ile ayrıcalıklar nasıl olursa olsun, kültürlerle kültürcükler arasında sıkı ya da gevşecik alışverişler hep süregelmiştir yeryüzünde. Bu arada çeşit çeşit çekişme-lerin, güç kullanarak giderilmesine bolca tanık olmaktayız. Ne ki, günümüzde öldürme “kolaylıkları” düşlerin bile sindireme-diği “gelişmişlikle”, kültürler-arası ilişkilerde tüm türümüzü ölesiye bir kan davası batağına yuvarlamakta. Onun içindir ki, tüm insanlar, durup durup kendimize, yani *birbirimize nasıl yardım edebiliriz*, sorusu kılavuzluğunda, yaşamı, olanca vargü-cümüzle bu doğrultuda yoğunmalıyız. Bu bağlamda eylemle-rin de söylemlerin de başlıbaşına değeri var. Ayrıca, iyi-nedir, kötü-nedir, sen-şunu-yaptın, ben-bunu-yaptım gibi dalaşma-lara kapılmayalım. Canımız, toptan hepimizin canı sözkonusu; zamansa kıt.

Karşılıklı suçlamalar, gözdağı, acıtmalar bitesi görünmüyor. Şunun şurasında üç günlük yaşama-kesitimizi karartan bir dünya bizimkisi. Tek kültür, tek yasa, tek devlet, — sökmez, sökmez böyle şeyler. Bir çırpıda kazınmıyor insanın içini bürüy-en bazı güdüler. Nerde insan varsa, orda *çeşit çeşit çeşitlilikler* de varolacak. Gerçekte bu da güzel şey doğrusu. Yeter ki *karşılıklı anlayışla* bütün bu çeşitlilikleri *tüm insanların yararına* değerler olarak verimlendirme olgunluğuna yönelelim. Zorsa da, başka'yı saygıyla içe sindirebiliriz. Bu yolda özü özgeyi öğrene eğite insana yaraşır düzeyler tutturabiliriz. Örtük-açık binbir çekimli çıkar güdüsüyle "önlenmez" damgası vurulsa da, çağlar boyunca yeryüzüne yaygın o birbirimizi yeme belâsından, gerçekten *istersek* kurtulabiliriz. Günümüz teknolojisinin çeşitli kullanımları bizi buna zorluyor. Saldırganlığı belki büsbütün söküp atamayız içimizden. Anımsamakta büyük yarar var ama: "güdü", "içgüdü" deyimlerine ille de başvuracaksak, kıvançla belirtelim o zaman: İnsan bağı zengin mi zengin bir mayalanma evreni. Dayanışma, yardımlaşma, başka-sevgisi gibi güdüler de bize özgü yatkınlıklar, bizden bize çağrılar. Elbirliğiyle bu yönlerde gereken bakımı gösterelim öyleyse. Gözü dönmüş canilere meydanı boş bırakmaktansa, doğanın içimize ektiği güzel armağanları savsaklamayalım. Sinek, solucan, kurt, kaplan değiliz biz. Akıl, sezgi kültürüne yetesiye ağırlık tanıyıp öze özgeye alınakıyla insan-olma yolundan yürüyelim.

Biz milyarlarca insan, ne tür bir tür olduğumuzu ancak zaman içinde kendimiz *yaşaya yaşaya* öğreniriz. Kuşkusuz, birbakıma hep eksik kalacak bu özanlayış, sürekli değişiriz çünkü. Kültürle oranlandıkta, doğa pek az değişiyor. Kültürse, öyle hızla değişimler sergiliyor ki, altından güç kalkılan patlamalar doğuruyor. Özde bunlar kendini önceden haber veren tehlikelelerin sonucudur. Bazılarımız sezsek bile, bir yerden sonra yöneticisi halkıyla çoğumuzu avucunun içine alan kültür sarhoşluğundan, ancak patlamalar gelip çattığında, yani nerdeyse iş işten geçtikten sonra, ayılır gibi oluyoruz.

Artık herşey apaçık, hiç olmazsa bazılarımız için. Onların da ödevi, bu durumu dilleri döndüğünce, kafalara dank ede-

siye türdeşlerin anlayışına sunmak. Öyle ya işler, bu gidişle, türümüzün şimdisi gibi (varsa) geleceği için de pek umut verici değil. Durup durup “kapkara gelecek” çığırkanlığı yapan biri olmadığımı göre, göğsümü gere gere, bu niteleyişim keşke kimi tepelerdeki yöneticiler ile geniş halk kesimlerinin kulaklarına işlese, demekten doğrusu kendimi alamıyorum.

İşte bu dönemeçte zaman yitirmeden yapılacak son derece önemli şeyler var. Bunlardan bazılarını azıcık deşme fırsatı bulduğum inancıyla: tüm türdeşlerce her zaman akıllarda, eylemlerde, söylemlerde etkin bir belirleyici olması dileğiyle, türümüzü pekçok yönden kendine özgü insan türü kılan bir-iki vazgeçilmez gerçeği en aydınlık biçimde beynimize kazıyalım, diyorum.

Bir: hep süregidecek olan *doğa kökenli* bir canlıvarlığız. Aynı zamanda, iki: zorunlulukla tüm insanları sarıp sarmalayan pıtrak gibi *kültürlerin* içinde yaşayıp gidiyoruz. Hep insan kalmak istiyorsak, işte bu temel-gerçekleri varoluş sürecimizde, hiç mi hiç gözardı etmeden herbirini kendi doğrultusunda, ama *uyumla* birarada çok yönden verimli kılmalıyız. *İnsan türüne yakışan yaşam*: insanın doğadan kökenine bağlı, kültürler-arası bilinçli bir dayanışma ve duygudaşlık ortamında hertürlü değer in hakça paylaşıldığı bir yaşamdır. Ölüm–dirim yalpalamalarının onsuz-olmaz özelemler taşıyan yüce önemli bir gerçeklik bütünlüğüdür doğa–insan–toplum–tarih–kültür yaşamı. Sağduyusu kütleleşmemiş herkesin seve seve benimseyeceği özgeçilimidir bu. Bağrında nice *mutluluk* olanakları çiçeklenir. Böylece yaşam, birçok tersliklere karşın, uygun sorumluluğu yüklenen bireylerin, toplumların, devletlerin hepsine açık bir armağan kaynağıdır.

Hiçbir inanç, hiçbir kutsallık, hiçbir hak arayışı, hiçbir yayılcı sözgeçirme, hiçbir öcalma istemi insana türdeşlerini öldürme özgürlüğü sağlayamaz. Bağnazlıktır bütün bunlar, hem de nasıl? Hiçkimse kendini kandırmasın, hiçbir kuruluş, gücünü kötüye kullanmaya yeltenmesin. Gerçekleri, hele temel gerçekleri çepeçevre görüp içe sindirmek gerek.

İnsan insanın yamyamı olamaz. İnsanlığa yakışmaz bu. Üstelik, sonuçta dönüp dolaşıp yamyam da yamyama kurban gider. “İnsanlık” sözcüğü, ola ki, yerliyersiz kullanıldığı için,

aşınmış bir kofluk izlenimi uyandırır çoğumuzda. Gelgelelim artık ölüm-kalım burgaçlarına sürüklendiğimize göre, “insanlık” kavramının o pırlıl pırlıl değerini tanıma zamanı geldi geçiyor. Hangi yanda kim olursak olalım, kendimizi *tam içtenlikle* karşımızdakinin yerine koymayı bilelim. Kolay değilse de, herkes, bunu denemeye girişmelidir, — hemen şimdi. Bu deneyişi geçiştirme bahaneleri başını yer kişinin. İlk adımı karşımızdakinden beklemeyelim, kendimiz atalım. Utanç duymadığımız bir şimdimiz, utanç duymayacağımız bir yarınımız olsun istiyorsak yapmamız gereken bu. Gerçi işler çok çapraşık, yapacak çok şey var. Doğru da, bu böyle diye son an kaçakları yöntemince, hele azıcık daha tartıp biçelim, ne yapacağımıza sonra karar veririz gibilerden tutumlar hepten yersiz. Ortak değerleri *birlikte* artırıp birlikte değerlenmek varken, acele acele kin sızdıran yanıtlara takılmak canım yaşamı öldürmek demektir.

Ne tür bir türüz biz? Yoksa, bir tür değil miyiz? Türsek, ne tür bir türüz biz? Özetleri sevmesem de özetin özeti diyeceğim, ne de olsa, bildireceğim özet bir kestirip atma sayılmaz artık: Nasıl bir tür olacağımızı, dolayısıyla da olduğumuzu, tümünden değilse de büyük ölçüde *biz kendimiz* belirleyebiliriz. Haydi, hepimiz bu yola!

Herkes Seçkin Olabilir

Herkes seçkin olabilir: yeter ki istesin — istediğini, eylemleriyle gerçekleştirsin.

Genelde, başkaca tepkiler yanında, hayranlık uyandırır seçkin. Bu hayranlık seçkinlerin, halka, erişilmez görünmesinden gelir. Ünlü sanlı bir aileyle akrabalıyla; ya da, ortalama insanı epeyce aşan birtakım beceri ve etki donatımıyla göz kamaştırır seçkin kişi. Oysa yalın mı yalın söyleyişle, seçkin kişi yapabileceğini yapmaya odaklanan; yapılması gerekeni akıl eşliğinde duyarlılıkla yerine getiren kişidir. Demek ki, özde, senin benim gibi bir türdeştir o.

Bu açıdan baktığımızda, talihliyse, kendi çevremizde de seçkinlerin yaşadığını sevinçle saptarız. Kuşkusuz çeşit çeşit seçkin var. Hele bazıları konumları ve etkileyişleriyle ayrıca ele alınmayı gerektirdiğinden, biz şimdi burda, seçkinlerin belli bir kesimine bakışlarımızı çevirelim, diyorum.

Bir seçkin öbeği: topluca ya da birey birey başkalarına gerçekten iyilik etmekle birlikte, çoğun gölgede kalmayı seven tek tek kişilerden oluşur. Öbür öbekse: *çıkarcı gütmeyen* bağımsız *kuruluşlarda*, derneklerde didinip duran, ama adı sanı toplumca pek bilinmeyen gönüllülerdir; çekincesiz, onlara da “seçkin kişiler” diyebiliriz. Somut somut dendiğinde ne yaparlar, peki? Neler yapmazlar ki: Kıyı, koru, sokak temizlerler. Çevreye düzgün yerleşime göz kulak olurlar. Kültür varlıklarının korunmasına, onarılmasına bekleme ederler. Türlü işkenceleri önlemede öne atılırlar. Cezaevinde yatanların doğal, yasal haklarını çiğnememeye çalışırlar. Başta yolsuzluk, toplumsal sağlık bozukluklarının onarılmasında katkılı olurlar. Başiboş çocuklara güven ve gele-

cek sağlamayı işedindirler. Ağılı madde tutkusu ile kötü alışkanlıkların önlenmesine önemle sarılırlar. Hasta, özürlü, yaşlı ve düşkünlerin acılarını hafifletirler. Her katta öğrenim görenlerin yoksunluklarını yurtla, donatımla, bilgi, öğretmen, araç-gereçle gidermeye özenle sarılırlar. Yakınlarından dayak yiyen kadınlara sığınak bulup buluştururlar. Sayısız bedensel, düşünsel, çevresel yoksulluklara, bunalımlara kurtuluş ararlar. Sel, deprem, yangın yıkımlarının açtığı yaraları sararlar.

Bu kadarcık bir çizelgeden bile anlaşıldığı üzere: kimi ellelerinde olmayan toplumsal, doğal zorunluluklar, rastlantılar sonucu, kimi kendi konumları yüzünden içine düştükleri türlü türlü olumsuzluklarda, insancıkların hemen yardımına koşan *bu* seçkinlerdir işte. Kimse onları böylesi yardımlara atamış, itelemiş değilse de, başarıları ne olursa olsun, bu koşturmaları *seçen kendileridir*. Ne yazık ki, çoğun, yalnız kalırlar bu koşturmalarda.

Dünyanın her yerinde, bazan azçok anlayışlı ortamlarda, ama çok kez anlayışı kıt, dahası anlayışça düşman ortamlarda, kötüye kullanılan teknoloji ile yetkilerinin gittikçe yaşanmaz kıldığı ortamlarda çalışmaya katlanır seçkinler. Böylece, seçkinliğin tam da serinkanlı bilgilere dayanan dingin duygulu davranışlar beklediği bir ortamda hiç de kolay değil bu. Koşulların, zamanca basınçlı çapraşık amaçların akılcı işbölümü, gediksiz örgütlenme, bol malzeme, güçlü yürek gerektirdiği bir ortam sözünü ettiğimiz ortam.

Genelde, devletçe hiçbir yasanın buyurmadığı işlerdir bu seçkinlerin *işi*. Yukardan inen görevler değil, içten gelen yönelişler, uğraşlardır onlarınki. *Hiçbir* ödül ya da yaptırım hesaba katmayan girişimcidir seçkin. Böylece, şurda burda geçen anlamda “iş”ler gözüyle bakılamaz seçkin girişimlerine. Hep bu nedenle: yorgunluk, hastalık, öze yöneltilemeyen yakışıksız sözler, söylenmeler, tehlikeler türünden engelleyişleri, kendi özlerine kendilerinin biçtiği bir yazgı diye yorumlayıp –başlangıçta kolay olmasa da– bu yazgıya en az yıpranmayla, nerdeyse seve seve katlanır adsız seçkinler. Öyle ki, zaman zaman devlet: ortalığı karıştırıyorsunuz, yasaları kuralları ayaklar altına alıyorsunuz, gerekçeyle cezaevlerine tıksa da, n’apıp edip kendi yolunda yürüme-yi sürdürür seçkinler.

Böylesi durumlar yalnızca barış dönemleri için geçerli değildir. Savaş, kıtlık, çoraklık ve benzeri bunalımlar için de geçerlidir. Bu zamanlarda seçkinlere duyulan gereksinim artacağından, görevleri de ağırlaşır. Onun içindir ki, bu gibi zamanları, daha da sonraları düşünerek, biryandan kendilerini eğitmek, öteyandan ardıl yetiştirmek zorundadır onlar. Bu doğrultuda kimseyi kandırmayı amaçlamadıkları gibi, biz nasıl ortaya çıktıysak, günü gelince başkaları da ortaya çıkar, görüşüne pek bel bağlamazlar. Kendi yaşamlarında da, kendilerinden önce gelenlerin, şöyle ya da böyle, deneyim ve örnekliğine neler borçlu olduklarını unutmazlar. Belli ölçüde de olsa, belirdi sanıyorum: akıl, yürek olanaklarını *günümüzde* herzamankinden daha güçlü, daha işlek tutma yükümlülüğündeki kişilerdir seçkinler. Bu yükümlülük onlara, dışardan görüldüğü kadar ağır basınçlar yapmıyorsa, bu, *işlerini* bile-isteye seçmiş olmalarıyla açıklanabilir.

Bir de şu var: Kişilere yönelik yüceltme niteleyişlerini (bu arada alçaltma-sözcüklerini de, ne ki ilgiçevremizin dışında kalıyor şimdi bu kesim) — şuydu diyeceğim, kişi-değerlendirme sözcüklerini *yerli-yerinde* uygulamak gerekir. Bu sözcükleri kıskanırcasına esirgemek nasıl yanlışsa, hakedenden hakkını esirgemek de yanlıştır.

Hep bu bağlamda: sözünü ettiğimiz seçkinler, birtakım karşıcıkışlara uğrarlar zaman zaman. Bu çıkışmalar, genelde, “seçkinleri”, bilgin, uzman, sanatçı ve benzeri konumda kişi-ler olmadıkları için, siz-neyinize-güvenip-öne-atılıyorsunuz doğrultusundaki paylamalar; onları, birdeyime, işlerinden alıkoymaya yönelik caydırışlardır. Kanımca bu gibi karşi-çıkışlara kestirme bir yanıt yeter. Bu yanıtı hemen özetlemeyi deneyelim: Bütün seçkinler aynı kalıptan dökülmese de, hepsi seçkindir kuşkusuz. Öyle de: insan-toplum-kültür yaşamı her yerde *başka türlü* bir biçim ve içeriğe bürünmüştür. Bu bakımdan seçkinler, bağrında yaşadıkları ortam uyarınca birbirilerine *indirgenemeyen* bir çeşitlilik gösterirler. şimdi burda sözünü ettiğimiz öbeğin seçkinliğiyse, salt bilgisel, kuramsal yaklaşımdan çok, içi duygu dolu *yandaş-olma eylemiyle* belirlenmektedir. Tıkanık yaşamları yardımsız bırakmaya *katlanamayan* bir duygudaş-

lık ağır basar bu tür seçkinlerimizde. Onlar sıradan yaşayışlı ama yüreğinin doğrultusunda *doğru kişilerdir*, özünce düpedüz *dürüst* kişilerdir.

Varsın bu doğru dürüst insanlara: “Başkalarından önce siz kendi durumlarınızı düzeltin!” gibilerden çıkışlar olsun. Varsın bu güzel insanlara, örtük-açık, “Siz aydın değilsiniz!” diye dudak kıvrıranlar olsun. Hattâ varsın, seçkinlerimiz içinden bazıları bile, yücelttikleri aydınlara imrenmeyle bakıp, “Keşke biz de ‘aydın’ olsaydık!” desin. Gene de sarsılmaz gerçek ortada: Seçkinler yapıp ettiklerini, gönülden kaynaklanıp yayılan, deyim yerinde inancındayım, bir “gönül aydınlığıyla” başarmak için çırpınan; bu görevi güzelce başaran özüne özgü aydınlanmacılardır. İşte buna göre, *her* seçkinin hakettiği değeri kendisine vermek başlıbaşına bir zevk olmalıdır.

Çekingenliğe ne gerek, bu gerçek ışığında açıkça saptayalım: Eskiden olduğu gibi günümüzde de, yeryüzünün her yerinde, yurdumuzda da kuşkusuz, seçkin öğütüp ufalayan tüm *olumsuzluklara karşın*, adı bilinmeyen *nice* seçkin kişiler var. Bazı kimselerde “amma kalabalıklar!” izlenimi uyandırsalar da, hem nesnel koşullarla hem dileklerle oranlandıkta, ne yazık ki sayıları az seçkinlerin. Bazan kendi yakın çevrelerinde bile yankısız kalan bu *sessiz* eylemli kişiler, bu karşılıksız *özveri* insanları: özü göstermek için *değil*, *özgeyi* ayakta tutmak için girmişlerdir seçkinlik yoluna. Ne pohpohlanma gevşetir onları, ne de kınama yüreksizlendirir. Özyaşamlarının önemli bir kurucu-anlamı diye *iş-olmayan* bir yolda yürüyüşlerini sürdürürler. İnançları uyarınca bu yol: salt insan sevgi ve saygısından ötürü, türdeşlere, karınca kararınca, insanca yaşama fırsatları sağlamaya yönelik bir yoldur. Hiç gözardı edemeyiz ama: Bu sözünü ettiğimiz seçkin insanları en değerli varlıklarımızla birlikte anmamız gerekir.

Ayrıcalıksız herkese açık bir yoldur seçkinler yolu.

“Seçkin”in Yeri

Bir seçkin-düşmanlıktır gidiyor. Dikkatini azıcık topladığında, büyük olasılıkla, herkesin saptayacağı gerçek şu: dünyanın her yerinde artan bir düşmanlık gibi görünüyor bu düşmanlık. Genç yaşlı, kadın erkek, okur yazar, okumaz yazmaz pek çok kimsenin benimsediği ortak bir algı bu.

İyice aydınlatılması gereken bir durumla karşı karşıyayız öyleyse. Bunun için ilk aklagelen şey, sözü edilen düşmanlığı kimlerin, ne diyerek güttüğünü belirtmektir. Burası bu doğrultuda uzun araştırma yelleri estirmeye elverişli olmadığına göre, bir-iki aydınlatıcı ögeyi saptamak yetebilir.

Önce: biz halkız, diyene kulak verelim. Biz halkız, demek: bizim derine aklımız ermez; kendi işimizden gücümüzden başalamıyoruz zaten. Seçkinler üzerindeki genel kanımız şu: başımızdan geçen, daha doğrusu uğradığımız nice şeyden sonra söyleyelim: Seçkinler hep kurtarıcı olarak ortaya çıkmışlar; sonra da çoluk-çocuk milyonlarca vatandaşımızı, türdeşimizi, nice yaralar acılarla, ölüme sürüklemişlerdir. Hangi sözcükle dile-getirilirse getirilsin, bizde hep kötü kokular uyandırır “seçkin” kavramı. İşte bu nedenle bize, binbir dereden su getirmek boşuna; “Seçkini nasıl bilirsiniz?” diye sormaya sakın yeltenmeyin.

Halk, “halk” olma yönünden hani haksız da değil. Ne var ki, halk saflığıyla kendi de ağzından kaçırıyor: soruları deşemeyiz; kimse bizden gördüğümüzün bildiğimizin ötesine uzanmayı beklemesin, çünkü biz –ne de olsa– halkız, diyor.

Devlet katına gelince, belli bir konuma yükselmiş yöneticilerin çoğu, “devlet sorumluluğu” adına, seçkinlere karşıdır.

Hangi yönetim biçimi çerçevesinde çalışırlarsa çalışsınlar, sıradışı kişilerin düzen-bocuzu olmasından çekindikleri için, devlet savunuculuğu hizmetine alamadıkları hertürlü seçkinin karşısındadırlar. Oysa böylesi devlet araçlığı kertesine düşen “seçkinlerin” özde seçkinlikle bir alıp vereceği kalmayacağını gözden yitiremeyiz.

Ayrıca: kendilerine “aydın” diyen, aydın sandığımız okur-yazarlar bile, zaman zaman, seçkinlerin karşısına dikiliverirler. Onlara oyunbozan, yakınlarını küçümseyen, kibirli kimseler gözüyle bakarlar. Apaçık: çoğun, çekememezliğin yolaçtığı bu gibi davranışlar baştanayağı haksızdır. Gerçi bizimki gibi gerçeği balçıkla sıvama girişimlerinin alışkanlığa dönüştüğü ortamlarda bile, maskeler ergeç düşünce herkes kendine yakışan yolda gidişini sürdürür. Ne yazık ki, böylece seçkin de, en hafif deyişle çevresel anlayış kıtlığının üstüne başına sıçrattığı kumukları silse de aldığı yaraların acısını, zamanla kin duymadan bu-da-geçer-yahu deyip gidermeyi başarır.

Hemen söylemekte yarar var: Seçkine ilişkin “işler”, görüldüğünden daha karmaşıktır. Böylece, “seçkin”in durumunu, konumunu, varsa, birbirinden ayrı tutulabilirse özelliklerini, kısaca *seçkinin yerini* belirtmek zor mu zor bir uğraştır. Hertürlü çabaya değer ama. Çünkü seçkinin yeri, her zaman herkes için önemli bir yaşama sorunudur. Bazıları seçkine ilişkin yalapaşap bilgi, görgü, izlenim türünden sözümona bir kanıyla yetinip geçse de, gerçekten gerçeği arayan kişiler, yaşamca kavramca “seçkinde” derinleşmeden edemezler. Kavrama daha ilk bir bakış fırlatmak bile, “seçkin” deyince, insan dünyasında ne ağırlıkta bir durumla işimiz olduğunu ortaya çıkarıyor.

“Kavram”, “kavram”, diyorsam bu, çepeçevre bir aydınlığa ulaşmak için, seçkinin başlıca özelliklerini yetesiyle ışın altında görme dileğinden ileri geliyor. İşte bu doğrultuda, ilkin, seçkine özgü çepeçevre özellikleri, çarpıcı mı, örtük mü olduklarına bakmaksızın derleyip toplamalıyız. Sakın bu söylediğimden: seçkin kavramının herkesleri doyuracak bir tanımına yöneldiğim sanılmasın. İnsan yaşamına ilişkin “kesin” tanımlar önesürmenin pek iler tutar birşey olmadığı görüşüneyim. Bireysel-toplumsal yaşamımızı sürdürürken, hertürlü

anlayış ve eylemi oluşturmada önce, bunu iyice gözönünde bulundurmalıyız. Neylersin ki, zaman zaman kafalara dank etse de, gözlemlerim beni yanıltmıyorsa, pek böyle yapılmıyor. Bunun nedeni, çoğun, azıcık dikkatle eğildiğimizde ortaya çıkar: Ne de olsa hepimiz, kişisel-toplumsal yaşamımızda, azçok da olsa, tanım saymasak bile, bazı ipuçları ele geçirir geçirmez, “Bu kadarı yeter de artar!” deyip hemencecik eyleme dalarız. Dörttyandan olaylar bastırırken başka türlü yaşamak olası değildir zaten. Kuşkusuz, bu yüzden seçkine ilişkin böylesi ipuçlarını, yaşam süresince, kimi sık sık, kimi uzunca aralıklarla onarmak zorunda kalırız. Böylece, “kapalı” bir yaşantı gözüyle bakamayız “seçkin”e. Gelgelelim nice “açık” tutmakla birlikte, seçkine yapışık bazı özellikleri özenle belirtmek kaçınılmaz oluyor.

Desene, durup durup *hep yeniden* “seçkin”de yoğunlaşmamız gerekir. Nitekim şimdi belli ölçü ve ölçekte de olsa, bu yoldayız. Özce seçkinde gizli kapaklı bir yan olmadığına göre, gelin, *seçkini seçkin yapan* özellikleri nitelikleri, seçkinin yaşamını tıkayabilen birtakım olasılıkları gözardı etmeden, güne ulaştırmayı deneyelim.

Seçkini seçkin kılmada en gözalıcı özelliklerden biri, gündeliği bayramlığı ile seçkinin yaşamında apaçık sergilenir: *Çıkar gütmeyen* bir kişiliktir seçkin. Nice sınamalara karşın, öze-özgeye çıkar gütmeyişinin maskesi düşmeyen, çünkü böyle bir maskeden arınmış olan seçkin, böylece kendi seçkinliğinin en güzel tanığıdır. Ağzı kalabalık bazı politikacılar, parti, ulus pohpohlayıcılığı parmak ısırtan beceriler gösteren politikacılar ile kendilerini ille de aydın diye belleyen, bunu herkeslere onaylatmak uğruna binbir kılığa giren bazı “aydınlara” yakından uzaktan *benzemeyen* kişilerdir seçkinler.

Tek özellikli seçkin olmaz ama. Bağrında *nice insanca zenginlikler* barındırır seçkin. Şöyle ki: varlığıyla çalım atıp caka satan, insanlara tepeden bakan kişilere seçkin denemez. Herhangibir ayrıcalık bahanesiyle başkalarına üstünlük satan bir seçkin tasarlayamıyorum. Ün ardında koşmayan *alçacık gönüllü* insanlardır seçkinler.

Gene de bu, yalapaşap bakışa öyle görünse de, her seçkin sayılanın gerçekten seçkin olduğunu belgelemez. Seçkinlerin önemli bir oylumu: kendi özlerine cansıkıcı gelse de, genelde olup bitenleri, olayları *yansız gözle* tartıp ölçmeye yönelir. Bu arada olayları *çevresindekilere*, türdeşlere elden geldiğince *yararlı* kılmanın yollarını arar bulur. İşte bu, seçkinin gerçekten ne denli *bağımsızlık* katına tırmanabildiğinin gönendirici bir kanıtıdır. “Tırmanabildiğinin,” diyorum, çünkü böylesi bir anlayış, böylesi bir eylem bağımsızlığı kişiye ne doğuştan bağışlanmıştı, ne de çabasızca edinilebilir. Demek bu yönü de böyleymiş, çabucak geçip gideyim, diyen, azıcık kendisini yoklasın, böylesi bir bağımsızlığın ne denli çabalar gerektirdiğini kavramakta gecikmeyecektir.

Ne ki, şu yeryüzünde hiçbir nesne, hiçbir canlı salt bağımsız varolamaz. Bunun kanıtlanması ince tartışmalar gerektirse de, biz şimdi burda kestirmeden şunu belirtelim: Kanımca, herşey, her tek tek şey evrenin–doğanın–kültürün bir parçasıdır. Bütün bu öğeler zaten birbirinden parçalanamaz bir bütünlük içindedirler. Sözü edilebilen hiçbirşeyin, nesnenin, canlının, varlığın bu gerçeğe aykırı bir gerçekliği olamayacağını sürekli gözönünde bulundurmadan edemeyiz. Gelgelelim bu durum *görece* bağımsızlıklara engel değildir.

Unutmayalım: kendine özgü o zorunlu görece bağımsızlık, seçkine çok değerli birtakım ödüller getirir. Bunların en önemli bir-ikisini şöylebir belirtelim: Görece de olsa, bağımsız seçkin, *başkalarını anlamada* alabildiğine *özgür* biridir. Hiç çekinmeden kendisini başkalarının yerine koyup onları içten kavramanın doruklarına çıkabilir. Kuşkusuz bunu, eğrisi doğrusuyla başkalarının edim ve eylemlerini öğrenip onları kınamak ya da bağışlamak için bir araç diye değerlendirmez. Seçkinin öz dileği: çeşitli sorunlarında, başkalarına, tüm topluma, toplumlara *yardım* etmek; bu soylu doğrultuya, olası en üst serbestliğe kavuşmaktır.

Bağımsızlık özgürlüğünün seçkine kattığı en önemli yaşama-bezeği, seçkinin tüm davranışlarında, herhangi bir kişiye, kuruma, kuruluşa herhangi bir borçluluk duygusundan uzak kalmasıdır. Bu da seçkinin parçasız kişiliğini pekiştirir. *Bütün-*

l  kişilikse başlıbaşına bir değerdir: seçkini güçlü, sağlam, sarsılmaz kılmada büyük rol oynar.

Kuşku yok ki, bağımsız  zg r konumu, seçkini aklına geleni yapmak türünden bir sorumsuzluğa saplamaz. Tam tersine, bu konumu seçkine altından kalkılması epeyce zor bir *sorumluluk* yükler. İşte seçkin bu ağır sorumluluğu seğkinliğine yaraşan bir *kendine s zgeğirme*  ekid zeniyile yerine getirir. Gel gör ki bunu, gelip geçici bir dönem için değil, *tüm yaşam*-boyunca gittikçe daha başarıyla sürdürme istenciyle işbaşında gösterir. Dışardan bakanlara bazan tatsız gelse de, seçkin, bu görevi *tadını çıkara çıkara* yerine getiren kişidir. Başka türlü seçkin olunmaz zaten.

Böylece üzerinde uzun uzun durmaksızın belirlediği üzere, seçkinin *bazı erdemlerle* donatılmış bir varlık olduğu ortaya çıkar. Öyle ya seçkin: aklı kadar sezgi ve duygularını da en iyi biçimde verimlendirir. İnatçı tutarağa, küçültücü ideolojiye, körükörüne modaya yapışık olayların üzerine delice atılmaz. Böylece  z  özgeyi inciten hertürlü aşırılıktan kendini, dolayını sakınmayı bilen bir insandır. Bu arada, kendisinin de enisonu bir insan olduğu bilinciyle, vardığı aşamalar yüzünden başı dönmez: yanlış yolları, sapınları doğal bir ustalık taşan saflıkla önleyip açar. Bu zor mu zor başarıyı gerçekleştirirken en küçük bir y ks nme duymaz. Bütün bunlar gerçekleşirken katlanmasđ gerekeni, “yazgım” deyip evetler.

İster Epiktetos ister Yunus Emre, ister Leonardo isterse Tolstoy olsun, ister Konfüçyüs ister Spinoza olsun, ister Paul Val ry ister Atatürk olsun, ne denli değişik yapılı ağ ve ortamların değişik amaçlı kişilikleri olursa olsunlar, çağa, kişi konumuna bakmaksızın, her zaman her yerde seçkindir seçkin. Nitekim değişken bazı özel koşullara karşın, seçkin, varını yoğunu görevi en iyi biçimde gerçekleştirmeye adanmış kişidir.

Herbirinin değerini ayrı ayrı gözden yitirmeksizin bütün bu seçkine özel çizgileri birarada elealdığımızda, seçkini, kendisine oldukça yakın kişilikteki bazı insanlardan gene de ayrı tutmamız gerekir. şöyle ki seçkin, epeyce belirginleşti sanıyorum, hem düpedüz aydınlardan, hem eskinin şamanlarından, hem de şu-bu yönden yüceltmeyi dilediklerimizi bezediğimiz nitelikteki “büyüklerden” *ayrı* bir konumla ortaya çıkar.

Bazan *aydınlarla* oldukça yakın akrabalık içinde bulunduğumuz seçkinlere, düpedüz “aydın” demek, böylelikle seçkini aydın’la birtutmak, ikisini birbiriyle karıştırmak, gerçekliğe aykırı düşer, diyorum. Öyle ya, aydınların hemen hemen hepsi: belli savları savunurlar, o savlardan n’apıp edip vazgeçmezler, savlar uğruna da hertürlü eylem, dalaşma ve kavgayı göze alırlar, — öyle olur ki, zaman zaman özü özgeyi inciten şaşırtıcı bir hırsla sonuç almaya yönelirler. Hep bu bağlamda: sürekli ortada olmak, ilgi çekip gündemde kalmak, yaşama-zamanlarının büyücek bölümünü dost düşman çevrelerine ilişkin düzen ve düzenlemelerle geçirmek gibi vazgeçilmez alışkanlıkları vardır.

Özellikle belirtmeye ne gerek: bütün bu gibi şeylerin seçkinin yaşama gündeminde yeri yoktur, olamaz da. Seçkin seçkin olmaz çünkü o zaman. Buysa, aydınların çeşit çeşit takaza ve taşlamalarına, derinlerden gelen kıskançlıklarına göğüs germe zorunda bırakır seçkini. İşte buna bakıp, “seçkinler aydın değildir,” denemez. Gene de her seçkinin, *kendine göre* bir aydın olduğunu kimsenin yadsıyamayacağı kanısındayım. Gelgelelim bu durum boşuna birtakım tartışmaları boşandıracığı için, şöylebir dokunduk, bırakalım.

Şamanlar da seçkin kişiler değil mi, peki? Birbakıma seçkin kişiler. Üyesi oldukları toplumun, pekçok yönden doruklarına çıktıkları için, ettikleri hizmetlerden ötürü, halk katında, haklı olarak, eşsiz bir saygınlığa eriştikleri için, bunun böyle olduğundan pek kuşku duyulmaz: çoğun, “seçkin” ile “şaman” arasında ayrılık gözetilmez; hem içerikçe hem kapsamca birbirleriyle eşdeğer tutulurlar.

Oysa gerçekte şamanlar “ilkel” denen eski mi eski çağlardaki boylarda yetişen kişilerdir. Sınırlı bir yörede sayıları parmakla gösterilecek kadar azdır. Şamanlar özde bu tür topluluklarda son derece etkin ve etkili olan; birtakım deneyler yapmış, meraklı araştırmalar sona erdirmiş, zamanın bilgi ve görgüsü çerçevesinde bunları en yetkin biçimde yorumlayıp değerlendirerek toplum yaşamının yararına sunma becerisini göstermiş kişilerdir. Şamanlar, böylece, kendilerinden başkalarının bilmediği birtakım tekniklerin efendisidir. Eylemleriyle, sözgelimi bazı hastalıkları genelde sağaltmalarıyla; toplumu basınç altında tutan birta-

kım bunalımlardan çıkış kolaylıkları göstermeleriyle toplumun büyük saygı ve hayranlığını kazanmış kimselerdir. Kendileri de toplum da kavuşulan başarıların doğa-üstü güçlerle bağkurmayaya dayandığına inandığı için, şamanlar enerjilerini *doğa-üstünden* alan, tâ üstlere erişmiş, tâ derinlere dalabilmiş sıradışı kişiler olarak bilinirler. Özellikle şölen, savaş, salgın, çölleşme gibi yaşamın günübirlik, alışılmış akışının ötesine geçen önemli olaylarda kişisel-toplumsal açmazları aşmak bakımından gerçekten önderlik ettikleri için çevrelerinde saygılı bir korku uyandırırılar. Bütün bunlar gözönüne alındığında, şaman'ı "seçkin" kişi diye nitelemekte hiçbir sakınca görülmez çoğun.

Benim şimdi burda belirli özelliklerini vurgulamaya çalıştığım *modern* seçkinlere gelince, onlar, son derece karmaşık işleyişli teknoloji toplumlarının seçkinleridirler. Şamanlık nerde, çağdaş seçkinlik nerde! Bizlerin seçkinini doğa-üstü öğelerle açıklamaya kalkışmak gerçekten gülünçtür. Çağdaş seçkinler kendilerine özgü güç ve öngörüyle kendilerini yetiştirmiş olan kişilerdir. Varlıklarını doğa güçlerine, ya da gizli gizemli başka güçlere dayatmazlar. Onlar, o sürekli özbakım ve özyetişimle seçkinlik yolunda çalışıp çabalayan insan-kültür değeridirler.

Hep bu bağlamda: "deha", "çığıracı", "büyük adam", "yüce kişi", "celebi", "ermiş", "bilge", "üstün insan", "değişmez örnek" gibi nitelemeler, bazan abartı kokan nitelemeler "seçkinlik" belirtişleridir. Bu belirtişlerinse, genelde, yapısal duruma göstergelik etmesinden çok, tektek kişilere duyulan büyük saygı, sevgi ve korku karışık bir hayranlığı dile-getirdiğini söylemeliyiz.

İşte bütün bu vurgulamaların, burda dikkatleri odaklamaya çalıştığım "seçkin"i, yanlış anlayıp anlatmaya götürebileceğini sanıyorum. Bu da ençok gerçek seçkinin halktan ayrı, halk ötesinde, hattâ kendisinde varolduğunu kurduğu birtakım üstünlükler dolayısıyla halkı aşağı gören biri olduğu izlenimi uyandırabilir. Nitekim, böylesi seçkinlere *değil* ama, aydınlara her çevrede toplulukta sık sık rastlanmaktadır.

Benim anladığım seçkinse düpedüz bir *halk adamıdır*. Hiçbir yönüyle halktan kopamaz. Halktan biri olarak yaşamını sürdürür. Kendisi de insanlardan bir insan olduğu için, seçkin, özü-

ne yöneltilebilecek yanlış-anlamalarla parlama huyunu n'apıp edip enaza indirgemeyi bilen bir olgunluktadır. Halkın, kendisinden yararlanmada gösterebileceği eksiklikleri, *hemencecik suçlama* gibi yanlış ve yakışıksız bir tutuma *düşmez*. "Demek bu kadar başarıyorum!" diyerek zaman geçirmeden kendini daha iyi yetiştirme yoluna koyulur. Bu arada *uğrayabileceği sataşmalar*, insanları küçümsemek için değil yapıcı yaratıcı zamanını çarçur etmemek amacıyla ya ıştırmezlikten gelir, ya da uzun azgın dillenmeler çok kaçınılmaz olunca, bir-iki sözcükle geçiştirip kendine yaraşan yaşama-gündemine döner. Bu gündemse: eriştiği değer-birikimlerini, karşılık beklemeden, başkalarıyla paylaşma; böylece, özveriyi, sevecenlik ve saygıyla başkalarının yaşama-içeriğine sunma gündemidir.

Bu konumdaki seçkin: öğrenme, bilgilenme, düzgün-etkin duyup düşünme ve uygulamayla, hiçbir zahmeti esirgmeden, özünü eğitmeye adan kendini. Bunu, hep dediğim gibi, bencilce bir uğraş diye damgalamak yanlıştır. Çünkü seçkini seçkinleştiren sonsuz öğrenme istencidir. Bu istençse, özde *başkalarına* yaşama-zenginliği sağlama istenciyle *koşuttur*. Böylece seçkinin kendisinde gerçekleştirdiği *özeğitimi*, birtakım çıkarıcı amaçlarla, başkalarına sunduğunu önesürmek, seçkinin varlığını çarpıtmaktır.

Gerçekte seçkin, halka yakıştırmaktan bir an bile geri kalmadığı güzellikleri alçacık gönülle halka *öneren* bir kişiliktir. Çağrıldı mı, ya da *özüne gereksinim* duyulduğunu *içten* görüp sezdi mi, kâr-çıkâr gözetmeden olanca varlığını cömertçe halkın yararına sunar. Gerekiyorsa halkın katlandığı *çileleri halkla birlikte çekmekten* hiç mi hiç gocunmaz. Beğenilsin beğenilmesin elinden geleni gerçekleştirir. Ne alkış ne övgü bekler. Kendisine gereksinim kalmadığı kanısına varınca, *sessizce* köşesine doğru gözlerden yiter gider. Bütün bunlara göre seçkin: halkın ne yabancısı, ne de zorbasıdır. Gölgede kalmayı bilen güçlü bir *halk eğiticisidir* o. Zorla önderlik gibi hertürlü boş şeyden sıyrılmış bir halk adamıdır. Seçkini başka yöne çekuştiren yorumlama ve değerlendirmeler düpedüz insafsızlıktır.

İster kadın ister erkek olsun, seçkinin ne denli *gerçek* bir halk adamı olduğunu en iyi biçimde belgeleyen şey; eylemlerin niteli-

ęi kadar *söylemlerin* niteliğidir de. Genelde göze çarpmayan bir söyleyiş biçimi vardır seçkinin. İçeriğiyle, görünümüyle kendine özgü bir söyleyiştir bu. Bu söyleyiş: bilim uzmanlarında, aydında, politikacıda, sanatçıda gözlemlediğimiz, ölü dillerdeki köken ve gövdelerden üretilen o birsürü yabancı sözcük içeren, ağdalı, zoranaşılır bir söyleyiş *değildir*. Gerçek halk dostu olarak, n'apıp edip halka yardım için çırpınan bir kişilik olarak, halkın *kolay anlayabileceği* açıklık ve seçiklikte gösterişsiz bir dille sunar halka önerilerini seçkin. Bundan: demek ki seçkin, dediğini iki sözcükle diyen, dolayısıyla da derine inmeyip yüzeylede kestirip atan biridir, gibi bir sonuç çıkarmak yanlıştır. Hep biliriz: böylesi her dediğim-dedik, yalnlığına yalındır ama çabucak bağnazlığa vardırır, yani düşünmenin, yorumlamanın önünü keser. İri lafların gözboyan ağırlığından hepten arınmış bir sesleniştir seçkin seslenişleri. Çalım gibi, bilgiçlik gibi şeyler aramayın söyleminde; seçkin, hiç mi hiç gereksinim duymaz bu şeylere. Tam tersine.

Öyle bir konuşma biçimidir ki seçkin söylemi, bu söyleme kulak kabartan, ilkin, şöylebir tepkide bulunabilir: Ne ki yani bu söyledikleri, çocukça şeyler. Dünyadan ne habersiz şu seçkin milleti, — saf saf konuşuyorlar işte. Sağır sultanın bile çoktan haberi var dediklerinden. Şöyle akıllı okkalı bir deyiş bekliyorduk, düşkırıklığına uğradık doğrusu. Bak aydına: her söylemi kendine çekiveriyor insanı. Vızıltı gibi bir kulaktan girip öbüründen çıkıyor seçkin sesi, — silik, yeniliksiz de ondan. Aydına gelince, ne dediğini hemen kavrayamasak da, bilim, akıl, sanat, yetke dolup taşan bir albenisi var aydın konuşmasının. Ne o öyle: kalkmış biri: "Buna şapka derler!" diyor. Öbürü: "Çocuk ille de bir elişi öğrenmeli!" diyor. Öbürüyse: "Akla kapanmanın, sezgi de var!" diyor. Başkasıysa herkese: "Olduğun gibi ol; içtenliğini yitirme; bencilliğini azalt; isteklerini daralt!" diyor. Ne var yani bütün bunlarda! Bir de aydınlara kulak ver: sayılardı öyle çok ki, adını sanını birbirine karıştırsak bile (azçok Türkçeleştirerek yansıtalım) "özne'li", "aşkın'lı", "çevresel psikopatoloji'li", "iççelişme'li", "açmaz'lı" bildirimleriyle 'ne güzel' "düşünmemizi" sağlıyor aydın.

Kuşkusuz her gerçek seçkin gülüp geçer bu gibi çarpık değerlendirişlere. Neyse ki halka özgü anlayışlar değil bun-

lar. Hepsi de, sözümona düşünen düşündüren “aydınların” kuruntulu dalaşları. Nitekim Atatürk’ün dünyanın, başta Türkiye’nin, her bölümünde yeni bir uygarlığa göstergelik eden giysi devrimi; Rousseau’nun çığıracı eğitim yolu; Bergson’un, tüm katkılarına karşın zaman zaman katılıktan kurtulamayan akıl gücünün ufkunu genişleten devrimi, Lao-Çe’nin dünyanın ençok yorumlanan bilgelik incisinin bir tümcesi — hepsi hepsi, hâlâ dinç, devrimsel yörüngelerinde. Yeter ki sağduyusunu yitirmeye dek sürçmesin, kendini bilen halk, kimin dost, kimin düşman olduğunu ergeç tanır.

Gene de bu: kendini kandırmayan, başkalarının kendisini kandırmalarına izin vermeyen; herşeyi tarihsel koşulları, olanakları içinde değerlendiren; özsaygılı, türdeş saygılı hal-ka düşen önemli bir görevdir. Ağzı sözümona iyice laf yapan, Hitler gibi acıların acısı cehenneme de rastlanabileceğini hesap ederek herkes ne denli keskin bir dil anlayışı geliştirirse o denli iyidir. Halk, kimin kim olduğunu en iyi dilinden anlayacağını hiçbirzaman gözden yitirme umursamazlığına düşmemelidir.

Şimdi seçkine özgü bütün bu çizgileri birarada ele alınca: seçkinin öğrenmeye, özeğitime verdiği büyük önem apaçık belirginlik kazanır.

Ordan oraya sıçraya sıçraya güne çıkarmaya çalıştığım bu birkaç çizgiciğin bile, *seçkin gerçeğine* epeyce belirginlik sağladığını umuyorum. “Seçkinlik” birçok kişiye birdenbire yerden biten ya da gökten inen bir varoluş değildir. Seçkinlik, deyim uygunsu, bir evren-konudur. Binbir görünümlü kişisel-toplumsal yaşamımızdaki *çokyönlü* önem ve değeri kolay kolay yadsınamayacak bir olgudur. Gene de ben bu denemede konuyudeşme işini belli bir oylumdan öteye taşımak eğiliminde değilim. Ne ki, son olarak, seçkin gerçeğinde epeyce ağırbasan bir özelliğe, seçkine ilişkin *devingenliğe* dikkati çekmeden edemem.

Şöyle ki binyıllar, yüzyıllar, hattâ onyıllar öncesinin seçkini ile günümüz seçkinleri, ilk bakışta, birbirilerine hiç benzemeyen kılıkta ortaya çıkar. Örneğin: 20. yüzyıla damgasına vuran seçkinlerden Bertrand Russell, İsa’dan öncesinin 6. yüzyılının Buda’sı değildir. Antikçağın yıkılış dönemindeki Epiktetos ile Fransız Devrimi’nin Babeuf’ü birbirilerini andırmazlar. Çağı-

mızda boşandırdığı kapsamlı eylemler hâlâ kulaklarda yankılanan Mahatma Gandhi, Samsunlu Diogenes'ten bambaşka çizgiler sergiler. Birbakıma çağdaş bile sayılsalar, kadın seçkinlerimizden Madame Curie ile Andreas Lou-Salome'yi birbirilerinden ayrı tutmamız gerekir. Kuşkusuz, benim örneklerimin yerine herkes kendininkileri koymakta serbesttir. Ne var ki, seçkinlerimizin *tarih boyunca* değişiklikler gösterdiği seçkin varlığının ilginç bir özelliğidir.

Bundan da olağan birşey düşünemeyiz. Çünkü her canlılık gibi seçkin de insan-toplum-tarihin boyutlarınınca *değişik görünümlere* bürünür. Her çağın seçkini başkadır. Bu başka-oluşa eksiklik gözüyle bakılamaz; tam tersine *olgunluk* belirtisidir. Hep aynı kalan seçkin, seçkin olmaktan çıkar. Bunca olup bite-ne, olayların bunca akışına esnek kafayla, açık gönülle yaklaşan seçkinden, çağdan çağa kımıldanıslara ayak uydurmaktan başka bir yaşama-davranışı beklenemez zaten.

Gerekli dikkati esirgemezsek çağa bağlı görünümeler biryana, yapısal özellikleriyle işlevleri yönünden tarih-kültür-topluma uygun tüm değişikliklere karşın, seçkini gene de her zaman her yerde, kimi erkenden kimi azıcık geç, tanırız. Nitekim, bu bağlamda; önce Mussolini'ye, Neron'a, Caligula'ya, sonra da Marcus Aurelius'a, Büyük Friedrich'e, Goethe'ye şöylebir gözetmek, seçkinin düzmecesi ile gerçeğini sallantısızca anlamaya yeter de artar. Tüm seçkinler, birdeyime, hep özce aynı seçkinlik toprağının birer çiçeği konumundaki capcanlı toplum-tarih-kültür varlıklarıdır. Tersinde ayak direyen sapkınlar çıksa da, it ürür kervan yürür: Seçkini her zaman her yerde, "İşte bu!" diye tanıyabiliriz.

Bazılarında salt kişisel söylemler izlenimi bıraksa da, seçkine ilişkin bütün bu belirlenimleri, çok kişinin, hiç olmazsa yeryer, *nesnel gerçekler* güvencesiyle benimseyeceğini umuyorum. Ama o zaman da, hâlâ alacakaranlıkta yitip giden birtakım bulanık çizgiler kaldığını önesürenler bulunacaktır. Hani benim de kafamı kurcalayan bazı sorular yok değil.

Bu bağlamda, ilkin: seçkini, n'apıp edip hiç eksik gedik içermeyen bir yetkinlik olarak algıladığım sanılabilir. Hemen

belirteyim: böylesi bir bakış çarpıklığında rahat etmem. Ne de olsa amacım: uyduruk bir gerçekliği savunmak değil, *gerçekte varolan bir gerçekliğe* dikkati çekmektir. Nitekim bu, seçkinle ilgili olarak altını iyice çizdiğim bazı özelliklerden belli. Seçkinin sürekli kendini onarmasına; adına daha yaraşmak için hiçbir çabadan yılmayan bir insan olduğunu vurgulamaya özenle sarılmışımdır.

Bir de: “Seçkine ne gerek var ki?” gibilerden bir soruya azıcık değineyim. Gerek olmaz olur mu hiç! Bireysel yaşam ile bireysel-toplumsal yaşamı heryandan sarıp derin derin işleyen teknoloji, türlü türlü örgülerle öylesine karmaşık bir dünyaya fırlatmış ki bizleri. *Yaşama*-gerçekliğimiz böyle bir gerçekliğe dönüşünce de, ne yazık ki, karmaşık mı karmaşık sorular bunalıcı bir yaygınlığa ulaşıyor. Böylece *seçkine duyulan gereksinim* gün geçtikçe artmakta. Kılıkırkyaran binbir uzmanlık yücelerinin bile bu sorunlarla başa çıkamadığı ortamda, yerine göre seçkinlerin bile ağır ödevler altında ezildikleri oluyor. Bu gidişle *yedek seçkinlere*, seçkin çıraklarına gereksinim duyacağız; “duyacağız” ne demek, şimdiden duyuyoruz.

Bunun içindir ki, büyük küçük, yetkili yetkisiz, birey devlet *hepimiz*, her kuruluşa görev düşmekte: Özülle ilgili görse de, ilgili görmese de aklını başına toplayıp seçkinle ilgili önyargılar ile yanlış-anlamalardan, üstünkörü niteleyişler ile aceleci damgalamalardan sıyrılmalıdır. Halk da, devlet de, yazılı görsel yayın da, hergün bir yenisi türeyen *seçkin yamyamlığına* kesinlikle son vermelidir. Unutmayalım ki, bunu, sözlerden çok eylemlerle açıkça gösterme zoru var.

Akl kurcalayan bir soru da şu: Günümüze seçkin dayanmıyorsa, bu “çok nazlı” tür gökten yağmadığına göre, ellerimizi kavuşturup kuzu kuzu sonumuzu mu bekleyelim, gibilerden kafa gönül karartan düşkünlüklere düşmeyelim. Unutmayalım: tarihin bağrındaki seçkinler de yardımımıza koşabilir; maskesi düşmüşler değil, gerçek seçkinler, kuşkusuz. *Ölü seçkin yoktur*. Biz onları yaşattığımız sürece onlar da bizi yaşatırlar.

Dediklerimin artık yanlış anlaşılmayacağını biliyorsam da, bir kez daha altını çizmeden edemeyeceğim. Bütün bunlara, (Platon’un kulakları cınlasın, “Akademia”yı kurdum oldu bit-

ti, der gibi bir davranıştaydı doğrusu) şimdiyedek bir “Seçkin Yetiştirme Okulu” kotaramadık diye katlanmıyoruz. Okul en iyi çözümdür, türünden yanıtlara kapılmayalım. Böylesi bir okul yok, nasıl olabileceğini de tasarlayamıyorum: *seçkinin okulu olmaz* gerçeğine yürekten inanmış biriyim.

Aşırılığa düşmemek de önemli bir gerçek: Seçkine taparcasına bağlılık ne denli sakıncalı ve gülünçse, seçkin diye bir türdeşimiz yokmuş gibi davranmak da o denli sakıncalı ve gülünçtür. Her birey, her toplum, tüm insanlık seçkinin kendine özgü kişiliğine upuygun yeri olmasında, seçkinin özgürlüğüne ne çok titrediği bilinciyle elinden geleni yapmalıdır.

Bizi çekiyorsa, kendimiz de seçkin-olma yoluna seğırtelim. Çekmiyorsa, seçkinin önünü kesen edimlerden sakıncalı. Ben-cil, gözboyayıcı, insan saygısından yoksun, düzmece seçkinler kuşkusuz tehlikeli yaratıklardır. İkiyüzlülere karşı tetikte olmalıyız; ancak gerçek seçkinleri incitmekten de kaçınmalıyız. Yeter ki öyle olsun, gerçek seçkinden kimseye zarar gelmez. Seçkinden ille de bazı olumsuzluklar ummak darlığa sürükler insanı. Seçkin gerçekliği, herkesten *yetsiye* anlayış görmesi gereken önemde bir yaşama-gerçekliğidir.

Yinelemekten yılmayacağım: Herkes, hepimiz, ne yapıp edip seçkinin kendi kendini yetiştirmesine *engel olmayalım*, geri-si kendiliğinden gelir doğrultusunda bir inanç beslemekteyim. Bazan rastladığımız bir uygulamayı da anmadan geçemeyiz: Birtakım karanlık-aydınlık nedenlerle seçkinin canını acıtmanın ne zararı var, türünden sözümona seçkinliği ‘çelikleştirme’ sınavışlarına gözyummak doğru değildir. Kendi geliştirdiği sağlamca özsavunusu olsa bile, — o da yıpranır. Seçkin de insandır çünkü. Dayanıklı şimşirdir ama kırılğan çiçektir aynı zamanda.

Bu bağlamda herkesin, kendi özünü en içtenlikle yargılaya-bildiği bir zamanda kendisine çevresine dingin dingin şöylebir bakması ne iyi olur. Çünkü böylece özün özgenin seçkinlikle ne denli yakın uzak bir ilgisi olduğunu doğrudan doğruya anlayabiliriz. İç-dış gözlemlerim beni yanıltmıyorsa, öze özgeye çeşitli yaşama açılımları sağlayabileceği kuşku götürmez bir deneyimdir bu: Ne mutlu seçkinlere! Ne mutlu seçkin yoksulluğu çekmeyen toplumlara! Herşeye karşın en güzel bir dünya seç-

kin zengini dünya!

Oldukça içten duyuyorum: baksana, seçkine yetesiye anlayış ve eyleyişle yaklaşan okurlarım kımıl kımıl: Bir sorumuz var, şimdi burda karşımızda bir seçkin olsa da biz de ona bu sorumuzu sorsak. Bu denemenin serüvenine atıldık atılabilecek aklımızı iyiden iyiye kurcalayan bir soru.

Buyrun sorun.

Peki, sayın seçkin, kimi sana yönelik, kimi senden yönelen bütün bu çırpıntılı kımıltılar ortamında bir-iki sözcükle de olsa, kendi soluğunla hadi bize fısıldayiver. Ne bu böyle seçkinlik denen şey?

Yanıtı kuşkusuz seçkinin kendisi vermeli. Gene de biz kendimiz seçkin evreninde iyi kötü bunca gel-gitten sonra sağladığımızı umduğumuz karınca kararınca bir duygudaşlıkla şu kıvamda bir sesin kulaklarımızı okşar gibi olduğunu söyleyelim: Ne güzel, kimseyi incitmeden, tüm insanların mutluluğu için çalışmak!

Afrika Bilgelikleri

Koşturan koşturana. Yaşam bu. Kimi: özüne iş aş, türdeşine yardım ardında; kimi de: varlık, ün çalımında. Desene, bilgelik çöllere, dağlara, kulübelere, buzullara sığınıyor. Eskiden de öyle değil miydi? Hep öyleydi de, bugünümüze bakalım biz. Herkes yöntemince zevk bekliyor. Bana mısın demiyor ortalık. Kuşkusuz, olan da oluyor bu arada. Herkes yazgısınca yuvarlanıyor. Hani söylemeye dilim varmıyorsa da, çoğumuz dünyaya nasıl geldiysek öyle gidiyoruz. Durmadan yinelenen bir-iki yüzeysellik, bir-iki yavanlık, — hepsi o kadar.

Unutulmaz bir gerçek var bu bağlamda; daha doğrusu, halk bilgeliği de var. Halk bilgeliği başka, kişi bilgeliği başka.

Kişi-bilgeliği: tek kişinin, özüne özgü acı tatlı deneyimler, düşünceler boyunca edindiği önemli yaşantıların özet-söylemidir. Kişi ne denli içine kazısa da, *kişisel* görüşlerdir bunlar. Beğenilirlerse tutarlar, kısa uzun süreler anımsanırlar; beğenilmezler, tozlara gömülüp giderler.

*Halk-bilgelikleri*yse kimsenin imzasını taşımaz.

Gelin, biz darlıklara çakılıp kalmayalım. Yönü yordamıyla yollara koyulalım. Gerekince, sıçrayıp atlayalım engellerin üstünden. Hepimizin elinde bu. Önümüz geniş mi geniş: bilgeliklere...

“Bilgelik” deyince biter mi tepkiler. Günümüzde-böyle-şeyler-kaldı-mı doğrultusunda kovalar tepkiler birbirlerini. Birbakıma, orası öyle de, artık durumlar değişti, değişecek de. Halkça değeri kotarılp kuşakların birinden öbürüne aktarılırken hiç aynı kalır mı bilgelik gibi can dirilikler. Geçmişten geleceğe dünyamızdaki birey-toplum yaşamını içten belirliyor-

lar. Gençlikte, yaşlıyken; iyimserlikte kötümserlikte; eylemde düşünmede; barışta savaşta halkın malıdır bunlar. Çoğun ne zaman, nerde, ortaya çıktığı bilinmese de, gelenekten geleneğe aktarılan dil-ulus gömüleridir bu halk özdeyişleri. Halktan halka değişiklikler gösteren duyarlıkların, özlemlerin, çilelerin, yaratıların özetidir bunlar. Bilgili, bilgisiz, okur, okumaz kuşakların birinden öbürüne aktarılan dil-ulus zenginlikleridir. Halkın her katında içerikçe olduğu kadar biçimce de hayranlık uyandırırılar. Değişik zamanlarda değişik işlevler, görenekler, uygulamalarla kolay kolay tükenesi güçler değildir. Her çağda yaşamı aydınlatan, yaşama düğümlerini gevşeten, bazan da çözen yaşama-atılımları ortaklaşa yaşama-kaynaklarıdır bunlar. Sevinçli hüznü zamanlarımızda can dostumuzdur bilgelikler. Yürekse yürek, akılsa akıl onlarda. Öyleyse her çaba değer onlara. Her bilgelik yaşamla oluşan bir serüvendir.

Bu serüvenlerden payımıza düşene yönelelim. Tümünü kucaklamaya kimin gücü yeter ki? Öyleyse, bir-iki yörenin bilgeliklerinde talihimizi deneyelim. “Yöre” diyorum ama o koskoca anakaraya, birdeyime koskoca bir adaya, Afrika’ya yönelelim. Afrika’dan payımıza düşecek bir çimdik bilgelik bile yaşama-havamıza kimbilir ne esinler getirecektir.

Bir çimdik, dedim, gerçekte Afrika yerküresi üç büyük denizde uçsuzbucaksız kıyıları olan büyük bir kara. Çölü, gölü, dağı, vadisi, ormanı, kırı, akarsuyu nesi yok ki bu kara parçasının. Yerüstü ürün zenginliğinden kat kat zengin yeraltı gömülerleriyle dünyanın gözü Afrika’da. Günümüzde, çileci coşkulu çeşit çeşit ülkeler oluşturan çocuksu, kavgacı, suskun insanların toprağı Afrika toprakları. Dıştan bakınca tuhaf, anlamsız gürültülü kültürler, içten bakınca şaşılacak güzellikler barındıran heryanı çiçek çiçek, meyve meyve kültürler.

Hele Afrika *dilleri*, dolaylı da olsa azıcık haberi olan herkesi kendinden geçirecek düzende, dizgede birbirinden eşsiz diller. Orası öyle, bu dillerden, ağızlardan gerçi birtekini bile konuşmıyorum. Kuşkusuz, yaşamımın acılı bir gediğı bu. Gene de güvenilirliğine belbağladığım bazı kaynaklara yaslanıp Afrika dillerindeki kimi oluşumların tadına varmaya hep çabaladım durdum diyebilirim. Gözlemlerimin beni yanıltmadığı inan-

cıyla şöyle diyebilirim: Yeryüzündeki “büyük” dillerden, pek çok yönüyle, aşağı kalmayan insan yaratılarıdır Afrika dilleri. Ormansı gizemleriyle, anlatım başarılarıyla gözkaştırır bu diller, bu ağızlar.

Dolu dolu gündemiyle bizim ulusal kültürümüz bize yeter de artar, diyen biri *olmadığıma* göre, dışa açılımlarımda zaman zaman Afrika’ya da elatmaktan daha doğal birşey olamaz. Sömürmek için değil, saygıyla seve sevine bir elatış benimki. Nesnel genelgeçerlik gütmeyen bir istençle, kendimce Afrika’ya dalışlarımda, ençok, Afrika dillerinde serpilip gelişen halk bilgeliklerine merak sardım. Kimi yoğun kimi gevşek odaklanmalar sonucu karınca kararınca derlediğim bazı tatları, gelin, paylaşalım diyorum.

İşte: durup durup anlayışımı bileyen, gözüme, kulağıma, düşünüşüme, eylemlerime yolgösteren bir bilgelikler bilgeliği:

Bilgelik tek bir evde barınmaz.

Genelde iyi güzel de, hep evde, evde kurtlanırsın ergeç; inmeler mi indi heryerine — haydi başka’ya, ötelere! Birbirimizden öğreneceğimiz bunca yaşama özü bizleri bekliyor.

Bilmediğine dudak bükme, az bildiğini aceleyle damgalama sakın:

Kara bir inek de bembeyaz süt verir.

Durum apaçık: bilgeliklerin doğrulanması gerekmez. Aptallar için biçilmiş bir dünyada yaşamıyoruz. Nitekim bir Afrika deyişinde dile geldiği üzere:

Yalnızca kendi anlayışından hoşnut kişi anlayıştan yoksundur.

İnsan-varoluşunun olmazsa olmaz dayanağı gözüyle koşalım *başka* bilgeliklere. Neden derseniz, bilgelikler: her ülkü, her yöre halkının binbir algı birikimiyle, bilgiyle, sınavıyla, umutla bulup özümsemişi bezeklerdir. Kuşaklar boyu süregelen akıl, sezgi ve emeğin kazandırdığı dilsel kılık incelikleriyle, ustaca saydamlıklarla, anımsayıp anımsatma yönünden gerekli-yeterli parıltılarıyla insan-varlıkları arasında özel bir yeri vardır bilgeliklerin.

Kişisel yanıttmadan arınmış, bilimsellikteki mantık sertliğinin üstüne çıkmış; felsefenin, ille de benimsetme amacıyla sık sık başvurduğu çekip çekiştirme sapışlarına kapılmayan yolgöstericileridir bilgelikler.

Afrika bilgelikleri de öyle; kişisel karşılaşmalar ile okumalardan edindiğim izlenime göre: çoğun *atasözü* biçiminde ortaya çıkar Afrika bilgelikleri.

İlkin rasgele belleğime düşenlerle sevindim; sonra sonra, artan çekimle, oldukça bilinçle yazılı-bakım göstermeye başladım bu bilgeliklere. Eskiden kalma kâğıtlarımın yardımıyla birkaçını halkıma da tanıttayım diyorum.

Afrikanlı olmasak da, çoğumuz, onaylarız Afrika bilgeliğini. Bizim gibi insanların ekip yetiştirdiği meyvelerdir bunlar:

Her atasözü meyvesini yediğimiz bir yeşilliktir.

Afrikanlının gözünde, atasözüne, insan-insan ilişkilerinde önemli görevler düşer:

Çok atasözü bilen kişi her anlaşmazlığı giderebilir.

Ne yerinde, ne gerçekçi bir saptama bu! Çeşit çeşit tekyanlılıklara iteleyen alışkanlıklar, takıntılar karşısında ılımlı olmaya, hoşgörülü olmaya yönelik atasözleri vardır, bilenin dağarcığında. Özü özgeyi incitmeden çıkar yolu sezdirip gösteren her atasözü eşsiz yardımda bulunur heryerdeki insancıklara.

Ne bileyim ben:

İki keçi aynı sukabağından içemez,

diyen Afrika deyişi, şaşılacak şeydir, şıp diye çözer bazan anlaşmazlık düğümünü.

Kavgacı horozun dostu olmaz,

sözü de öyle değil mi? İnsan-insan ilişkilerinde bayıldığım bir Afrika bilgeliği de şu:

İnsan insanın ilacıdır.

Ne doğru, değil mi? Zaman zaman acılı düş kırıklığına uğratır insan insanı. Meğer-dost-yokmuş bu dünyada kanısı içleri yakar. Umudu yitirmemeli gene de. Başka insanlar da var. O başka'lardan bir teki acını dindiren bir ilaç gibi gelecektir sana. Yıkan da, yapan da insan. İnsana gücenip insansız yaşamaya yeltenmek deliliktir. İnsanın, insansız yapamayacağı bir dünya bizimki.

Peki, ilişkilerimizde, biz kendimiz türdeşlerimizi incitsek de, onların bizi incitmemesini nasıl sağlayacağız? Bu sorunun, öylesine sorulmuş bir soru olmadığı kimsenin gözünden kaçmaz. Nice töreler, dile-getirilmeyen ahlâk kuralları, nice

toplumsal alışkanlıklar, yönetmelikler, yasalar, bilimadamları, daha pekçok uzman kişi hep bu soruyu sorar. Herkesin uzlaşacağı bir yanıt henüz bulunmadı. Keşke olsa! Yeryüzünün pekçok yeri, en keyifli insan-insan ilişkilerinin güvenli dayanağını, tuhafsa da, dönüp dolaşıp sanayide temellendirmek istiyor. Öyle de, yeryüzünün ancak bir bölümü sanayide ileri adımlar atmış. Belki milyarı aşkın insan açlık sınırlarından aşağılara batıkça batıyor. Oysa bu arada, dıştan bakınca, “mutluluktan” mı, “mutsuzluktan” mı bilinmez, açlar da toklar da öbek öbek vurpatlasın, çal-oynasın açmazına kaptırmış gidiyor. İşte bu duruma en uygun deyişse gözleri faltaşı gibi açık tutmak için söylenmiş, ne yazık ki pek kimselerin umurunda olmayan bir Afrika gelişi de capcanlı önümüzde:

İnsan biber gibidir, tatmadıkça anlayamayız acı olup olmadığını.

Öyledir, herkes somut yaşamı boyunca kendi deneyişleriyle, elden geldiğince toplumsal ilişkilerine çekidüzen vermeye çalışıyor. Bu kadarcık mı, yani? Bu kadarcık. Kendimizi kandırmayalım, bu kadarcık.

Ne de olsa, gerçekte, akıllı olmasına akıllıyız da, deliliğimiz de bir tutmasın. Hem kötüye eğilimliyiz, hem iyiliksever canlı varlıklarız. Birbirimize nasıl davranalım sorusu çetrefil mi çetrefil. İşte bundan, ortaklaşa geçmişimizdeki sürçmeli yaşantılarımızı *birlikte-yaşamanın yararına* değerlendirebildiğimiz oranda, kuşkusuz, acı da acılar da azalacaktır.

Zaman zaman: “yamyam”, “habeş”, “fella”, “bedevî”, “zenci” diye horgörülen Afrika insanının, halkının, değerlendirme sağduyusundan daha mı “doğru” şeyler sanki birtakım gelişmişlik sarhoşu, kendini beğenmiş sözümona “gelişmiş” insanların yapıp ettikleri? Önemli olan: ilişkilerde gerçekten “iyi’ye” odaklanmaktır. Nitekim Afrikalı için, Afrika, her iyiyi isteyen insanın kendine uygun yararlı şeyler devşirebileceği, bilgeliği dolu bir kitaplıktır:

İyi bir insanın ölmesi bir kitaplığın yanması gibidir.

Demek ki, düpedüz biberçiğe indirgenemez geniş-görüşlü Afrika insanları. Bu doğrultuda hayran olduğum bilgece bir Afrika deyişinin eşsiz hatırı var yaşama-dünyamda.

Her insan başka bir ülkedir.

Afrika'da sık sık anıldığını işittim bu sözün. Nice ünlü felsefelerden, nice ünlü dizelerden çok daha üstün tutuyorum bu Afrika bilgeliğini. Bu tutumumu uygarlık bıkkınlığımla açıklamak yanlış bence. Belbağladığım her bilgeliğin özel yeri vardır yaşamımda. Bilgeliklere rasgele bağlanmam. Nice yıl hayran kaldım Donne geleneğinin o ünlü sözüne, herkesi, birey birey bir adaya benzeten güzel söze — tâ ki Afrika'ya kadar. Ünlüleri, ünlüleri bastırdı gitti Afrika.

Her insanın başlıbaşına bir ülke olmasını, başka ülkelerle ilişkisiz bir yalnızlık içinde ayakta kaldığı anlamına çekmek insan-kültür-tarih gerçeğini hepten çarpıtmaktır; bu gerçeği hiç gözden yitirmeye gelmez. Bunun en çarpıcı kanıtıysa, yardımlaşmanın insan varlığının en belirleyici özelliği olarak öne çıkmasından bellidir. Bu temel-olguyu, başta ilişkisiz yapamayan ülkeler örneğiyle, ardından başka şeylerle de, fırsat buldukça, gözler önüne koyan iyi-istençlerle yoğrulmuş Afrika.

Başkaları sana yalnız düpedüz eylemle değil, sözle de yardım edebilir. Afrikalıya göre, n'apıp edip sen gene kendin kendine yardım etmelisin:

Sana yardımı dokunan sözü sen kendine kendin söyleyemezsin.

Çoğumuz, yardımı unutmasak da, kişiden kişiye yardımın kara delikleri vardır. Her sözümona yardım, yardım mıdır? Düzmece yardımı gerçek yardımdan bütünüyle ayıklamada ölçeklerimiz nelerdir? İncitmeyen yardım nasıl bir sanattır? Böylesi soruların, sorgulamaların kolay kolay arkası tükenmez. Bence, sen-ben-arası bir *bağ* olarak yardımın en canalcı niteliği, Afrikalıların dediği gibi:

Kendine yardım edemeyenlere yardım etmeliyiz,
dileğinde toplanır. Bu dilekse, sorumluluk gerektiren bir çağrıdır.

Hep Afrika atasözünde bildirilenden esinlenerek darda kalanlara yardımdan kaçınmayalım:

Tek elle düğüm atamayanın, tek elle ağaca tırmanamayanın yardımına koşalım.

Öze, özgeye zarar vermeden iyiyi amaçlıyorlarsa yardım eli uzatmak kadar güzel birşey olamaz. Ne iyimserliğe ne kötümserliğe kapılalım bu doğrultuda. Yardım gereksinenler

ile yardıma koşanların birbirilerine oranı zaman zaman düşündürse de, durum bu. Hep bu doğrultuda:

Önce çürük ağaca tırmanan, sonra Tanrım bana yardım et,
diye yakaran aptalların bile yardımına koşmak insanlık borcudur, diye düşünmeye eğilimliyim.

Kim kuşkuya kapılabilir: yeryüzünün öbür insanları gibi Afrikalılar da kişisel becerilerini birbirine katarak *birlikte*-yaşama, birlikte düzenli yaşamaya bakım gösteren insanlardır. İcğüdüler hayvan için neyse, insan için de aklın bulup buluşturduğu beceriler odur. Gündüzü gecesiyle büyük ölçekte başarılarının damgasını taşır insan-yaşamı. Güçlükleri, nice çabalar pahasına, sanata dönüştürerek yaşamını sürdürebilir insan. Hele Afrika gibi çölü, nemi, ormanı amansız güçlükler dizgesi dizginsiz iklimlerde; üstelik, birkaç yüzyıldır gözü dönmüş o “gelişmiş” denilen ülkelerin baskısındaki topraklarda gel de yaşa. Becerilerin gerekli değişikliklerle kuşaktan kuşağa aktarımının engellendiği bir süreçte kolay mı bu?

Şimdi buraya, birkaç pratik Afrika tutamağını, unutmadan, serpiştiriyorum:

Bir Afrika atasözü beliriverdi belleğimde:

Yırtıcı hayvandan kaçan dikenli ağaca bile tırmanır.

Can öyle tatlı ki, sıkıya gelince, kötülüğün daha azına dörtel-le sarılışımızı ne özlü anlatıyor Afrikalı.

Tehlike öncesi korku, tehlikeden daha korkunçtur,

atasözü yıkım çıkırtkanlığı yaparak parsayı toplamak isteyen günümüz iktisatçılarının, politikacılarının kulağına küpe olsun, varlığını koruyup sürdürme bakımından ne yararlı bir sakınım *olanağı gösteriyor* insana. Bir de şu var: işler somut somut cildileşmeden önce, birtakım olasılıklarla tükenip yanlışlara düşmekten sıyrılmak gerekir. Dil-toplum ortamında hep pekişen güzel bir söz daha:

Kıyıya yanaşmadan kürekleri bırakma,

atasözü; onu da severim. Özellikle hastalıktan tam iyileşecekken “bu iş burda biter” diye son önlemlere boşverenlerin kırıklığına uğramamak için bu atasözünü dinlemek gerekir.

Keşke hepimiz benimsesek, önemini vurgulamadan edemeyeceğim Afrika kökenli bir atasözü de şu:

Kırk türlü delilik varsa da birtek sağduyu var.

Yanılıyorsam bir Bantu atasözü bu. Hangi atasözünün hangi yöreden olduğunu genelde aklımda tutamıyorum ama bu atasözü yurdu yöresiyle yeretmiş bende.

Kulakları çınlasın Descartesçıların, gerçekse şöyle: Batı'nın tekelinde değil ki sağduyu, Descartes haksız: heryerin sağduyusu *kendi sağduyusu*.

Gerçekte, özayrıcılığını "akıllı bir varlık" diye tanımlasa da, kendini sık sık delilikte bulur insan; daha doğrusu, delilikte yitirir kendini. Sağduyuysa, heryanda kolgezmez. Batı'nın baştacı ettiği Descartesça sağduyu anlayışıyla pek bağdaşmaz Afrikalı. Bu savı, akli henüz olgunluğa erişmemiş kara insanların düpedüz ilkel bir saplantısı diye yorumlamak yanlış bir tutumdur. Aceleyle savsaklamayıp enine boyuna incelemek gerek. Görünür görünmez bağlarla yüzyıllardan beri süregelen başarılarıyla "modern" dünyanın bir üyesi gözüyle bakmaz Afrika kendine. Gerçi buldu mu seve seve yararlanır, Batı sağduyusunun ürünü teknik başarılarından. Bu arada kendine özgü sağduyunun geleneksel güzelliklerini yitirmek istemez ama. Ne sağduyulu, ne bilgece bir yaşama yöntemi, değil mi? Bu yönden, birçok insan gibi, pekçok vatandaşım gibi, Afrikalıyım ben de.

Olmaz olur mu, bir atasözünün olduğu yerde *başka* bir atasözü de vardır. Atasözünden geçilmiyor Afrika. Bakalım, neler alıntılanmışım eski-yeni defterlerime.

İşte rasgele biri; gel de hayran olma:

Dans etmeyi beceremeyen, suçu davulcuya yükler.

Çeşitli alanlar için her yerde geçerli bir atasözü daha:

Yılanın ayak kabıları yoktur, sessizce yaklaşır.

Birbakıma, bu yönde, Afrika kökenli akraba bir atasözüne daha rastladım:

Gece taş atan, öz kardeşini öldürebilir.

Başka havalarda atasözlerinden yana zengin mi zengin Afrika. Özellikle toplumsal düzeni kurup ayakta tutmada temkinli olmaya özen gösterir Afrika:

Güncel bir buyruk şöyle:

Sütü sağmadan önce ineği bağlarlar.

Pıtrak gibi yol-yordam göstergeleri üşüşüyor akla:

Sepetle su taşınmaz.

.....

Aslanı tanıyan onu kuyruğundan yakalar.

.....

Eğilmeyi bilmeyen ağaç fırtınada hemen devrilir.

Sayırsız uygulamalar, dolayısıyla da sayısız örnekler birer yaşama-ipucu olarak yayılıp gidiyor Afrika'nın her yöresinde.

Şöyle bir durup düşünelim şimdi.

Daha kuşbakışı bir gözgezdirmeye bile insan-dünyasının gidişini belirleyen şeyin, yöresel, ulusal, ülkesel değer-anlayışlarını işin içine katmadan pek birşey açıklanamayacağını ortaya koyar. Kişice-toplumca uygulama ve yeğlemelerdeki çeşitlilik ancak böyle anlaşılabilir. Ben şimdi burda upuzun karşılaştırmalara girişip Afrika'nın gününbirlik yaşamını felsefece didiklelemeye kalkışacak değilim. Nasıl olsa, diplere incek uzmanca yetkiden yoksunum. Öyleyse Afrika'dan özel yaşamıma yansıdığı kadarıyla birkaç değer üzerine eğilelim diyorum.

Bence, Afrika deyişlerinde öne çıkan birkaç erdem var, topu topu üç tanecik: *Dürüstlük*, *adalet* ve *sabır*. Kuşkusuz, dünyanın pekçok değişik yerinde, değişik bağlamlarda saygın bir rol alan, ya da alması istenen erdemlerdir bunlar. Nedeni ne derseniz, söylebir nedeni varsaymanın gerçekliğe epeyce aydınlık sağlayacağı kanısındayım. Bunun nedeni, yaygın mı yaygın Afrika topraklarının, kişi ve toplumca insanın önüne diktiği zorluklardır.

Ama önce, Afrika'da dikkatimi çeken bir özelliği paylaşmak istiyorum: Genelde saf davranışlı saf insanlar Afrikalılar. Gene de yüce bildikleri bazı şeyleri pat diye söylemeyip dolaylamalı konuşmayı yeğliyorlar. Nitekim dürüstlüğü, doğruluğu düpedüz öveceklerine bu erdem-öbeğine aykırı düştüğüne inandıkları yapıp etmeleri acı acı yeriyorlar.

Şimdi sözü edilen erdemlere ilişkin birkaç örneği anımsayalım. Söze, töreye ihanet Afrikalı için bağışlanmaz suçtur. Her mızıkçılığa *ihanet* damgasını vurmaktan çekinir ama. Yeri gelince de ölçülü-sınırlı yargıdan çekinmez.

Yalnızca yakınınkine ihanet denir.

Kimbilir bilmediğim nice güzel örneklerle, çaresiz, haksızlık etsem de işte ölçülüp biçilmiş bir deyiş:

Afrikalı, dürüstlüğü ençok zedeleyen *yalana*, erdemsizliğe vargücüyü yükleniyor. Afrikalıya:

Yalan başlangıçta bal, sonuçta mürdür.

Kaşla göz arasında insanı tuzağına düşüren adamakıllı yanıltıcı bir çekiciliği vardır; uzun sürmez ama bu: yalan söyleyen, tatlıyı acıyla öder.

Bu doğrultuda özdeyişten bol ne var Afrika'da:

Yalan çiçek açar ama meyve vermez.

Yalan olgusunun sözümona başarısı düş kırıcı bir başarıdır:

Yalanın bir yılda gittiği yola, doğruluk dürüstlük bir günde yetişir.

Gerçi,

Doğru da tan gibi yavaş yavaş aydınlatır.

Ne var ki yavaşlık güçsüzlük anlamına gelmez. Ortalık aydınlanınca da herşeyin maskesi düşer.

Afrika'da önemli bir erdem olarak dürüstlük, adımbaşın-dabir rastlanan bir nitelik olmaktan çok, kişiye yönelik bir etkinlik çağrısıdır. Ya çağrıya uymazsa kişi? Eğri yolda gitmesi yüzünden özünü incitip incitmemesi kendi bileceği iş ama özge-yi olumsuz etkileyişlere sürükleyip yıpratabilir.

Dürüstlükten başka *sabır* erdemini her fırsatta yaşama geçirmeye çalışır Afrikalı. Ağır varlık koşulları gözönüne getirildiğinde, "sabır" deyince Afrikalı ufak tefek özverileri anlamaz. Onun için sabır: uzun süreler zor şeyleri göze almayı gerektirir. Başarısı ne olursa olsun, "sabır" diye adlandırdığı etkinliğin bir yaşama-biçimi olmasını ister. Başka türlü sözümona sabırlılar gözüme görünmesin der gibidir:

Sabırlı kişi, çorbasını içecek biçime getirinceye dek taşı kaynatabilen kişidir.

Boşa çıkmaz sabır çabaları:

Sabırlı kişi dünyanın bütün zenginliklerine erişmiş demektir.

Çoğun bilinçsizce yürüyen günlük yaşamda bile, yeri gelince, büyük özenler isteyen Afrika bilgeliklerine öyle kapılmışım ki, zaman zaman, "Ben Afrikalı mıyım?" demekten

alamıyorum kendimi. “Afrikalı mıyım?” diye sorup kalmam ama. Gün olur, “Kızılderili miyim?” diye sorarım kendi kendime. Gün olur: “Avustralyalı mıyım?”, “Avrupalı mıyım?”, “Asyalı mıyım?” diye sorduğum da olmuyor mu? Avrupa — Ah Avrupa!

Özde: herkes gibi ben de yurdumun, ülkemin vatandaşıyım. Öteyandan değil mi ki insanım, eski bir deyiş uyarınca, insan olan, insanın olan hiçbirşeye uzak kalamam. *Dışa-çıkışlarım* insan-olmadan ötürü doğallıkla herkesle paylaştığım, o tâ kendi derinlerime giden bir güdü. Sen sen’i bilmeyen, ben ben’i bilir mi? Ben’inden habersiz kişi, sen’i nasıl bilirsin? Yurttaşlık nasıl ortaklaşa yazgımızsa, insanlık da öyle. Güdük bir yaşayış sürmek istemeyen, kimseye zarar vermesin de, bu temel gerçeğin getirdiği açılımları, isterse gerçekleştirmesin.

Afrikalı: insanın kendine özgü süregelişini yalnızca düşünsel başarılarla açıklamaz. İnsan, eyleyen bir varlık olarak hep kendini düşündüğü için, *bile bile* kendine zararlı işler *yapmaz*. Özüne en etkin yardımcı budur. Desene, bir yönüyle Descartesçi olmasa da, öbür yönüyle Sokratesçidir Afrikalı. Kuşkusuz, uzun uzun akıl yürütmeler sonucunda ulaşmış değildir bu aşamaya. Düpedüz kendisine özgü “yaşama-duygusu” diye niteleyebileceğimiz birtakım “güdülerle” gerçekleşir bu. Kanımca, zengin mi zengin bir bilgelik dağarcığı serer önümüze. İki atasözü anmakla yetiniyorum.

Biri: Afrika’ya uygun somut-güncel yaşantıların kıvam bulduğu Afrikaca bir gerçek.

Yılanın en kötüsü bile kendini ısırılmaz,
saptaması. Öbürüyse açıktan açığa akıllılık göstergesi:

Kimse mutsuz olmayı istemez,
atasözü. Gerçi doğar doğmaz bu durumda değildir insan. Yavaş yavaş gelişerek insan olur. Bu nedenle:

Küçümencik diye çekirdeği alaya alma, günü geldiğinde palmiye ağacı olacaktır.

Nice güçlü-güçsüz gerçekleştirmeler içinden geçer insan. Sonunda yaşlılık var, ona ne kuşku. Yaşlıya, özellikle yaşlı ustaya en içten saygıyla bağlıdır Afrikalı. İklim-toplum koşulları gözönüne getirildiğinde, yaşlılığın ne çileli bir aşama olduğu

bilinciyle, yaşlılığın çökertici yanlarını görmezlikten gelip yaşlılığı sözümona önleme çabalarına kaptırmaz özünü.

Yaşlılığın ilacı yoktur.

Yaşlılığın keyfini sürelim, ötesine gülüp geçelim!

Yaşlılıktan sonrası, peki? Afrikanın yanıtı yalın mı yalın:

İnsan gezer gezer, ama sonunda evine döner; insan yaşar yaşar ama sonunda toprağa döner.

Akılda tutulması ne kolay bir tekerleme değil mi? Tutkulu yaşama koşturmalarıyla unutan unutana, oysa gerçekte:

Eve götürmeyen hiçbir yol yoktur.

Neylersin ki, herkes kendince gerçekleştirir bu gerçeği. Gerçi kaçınılmaz:

Ölüm devesi her evin kapısında çöker,

olanca eşsizliğiyle anlayan her canı dondurur bu benzetiş.

Başka bir benzetişle:

Her giysinin kıvrımları arasındadır ölüm.

Ya da:

Herkese uyan tek dondur ölüm.

Ne ki zaten yaşadığımız dünya:

Bu dünya ölüm avlusundan başka birşey değildir.

Kuzum, özetin özeti, ne demek istiyor bütün bunlar? “Şunu” kafalara kakıyor ama, neyse — ötesi belli olduğuna göre şamatasız geçelim biz de. Gene de herkes kendi bilir. İster para-pul uğrunda koştur, dileğine erişince de istediğin kadar şişsin, böbürlen, hep aynı son’da son buluyor yaşam:

Zengin ile yoksul hep aynı mezarlığa gömülür.

Avrupa’nın, Amerika’nın birçok ülkesi Afrikalıları: asık yüzlü, ilkel, çocuksu kişiler diye beller. Çeşitli spor, sanat başarılarını bile çabucak gözardı etme eğilimindedir. Gerçekte Afrika, yine bazı cin Avrupalının gözünden kaçmadığı üzere kendine özgü insanlık yetileri sergileyen bir kültürler orkestrasıdır. Bunu en güzel görünümüyle, Afrikanın gülüşünde belgeleyebiliriz. Nitekim Afrika’ya göre:

Gülme dişleri arındırır.

İşte hep bu şakasever derinlikte ilginç bir Afrika deyişi:

“Katıra, baban kim?” diye sormuşlar, “Aygır amcamdır” yanıtını yapıştırmış.

Son zamanlarda tanıştığım Nijeryalı bir genç öyle içten pekiştirdi ki, bu gözlemi. Bizim evin yakınlarındaki bir eltopu takımını çalıştırmak üzere İstanbul'a çağrılmış, karşılaştırmalı Düşünce Tarihi'ne ilgisi dolayısıyla söyleştiğimizde söz sözü aç aça şimdi Türkiye'deyken en çok neyi özlediği yolundaki soruma "Urubacayı" diye yanıt verdi heyecanlı bir sevgiyle. Oradaki üniversite eğitimi İngilizceymiş, olsun o, oturduğu yerin ağzı Urubacaya gönül vermiş. Şimdi kalkıp tek kişiden edindiğimi genişletmeye girişmeyeceğim ama sereserpe şöyle diyebilirim: Yeryüzünün *heryerinde* anadiline en içten sevgiyle bağlı pekçok insan var; *özellikle* Afrika'da.

Dilce ormanı bir karmakarışıklık sergileyen Afrika'yı yakından tanıyan her uzman vurgulamakta: dil çeşitliliğini, varlığı, anadile içten yapışık bir özümsemeyle yorumlamak; bu yorumlayışla dil-varlık birlikteliğinden bilgelikler devşirerek bu bilgelikler doğrultusunda her kesimiyle, büyük ölçüde, yaşamı düzenlemektir.

Afrikaca bilgeleri, bilgelikleri iyi görebildiğimiz yerde, Afrika'nın dillerinde ne kadar oyalansak değer doğrusu. Öyle diller ki bunlar, Afrika'nın olanca parıltısını türlü türlü ses-söz-anlam-sezgi-us katmanlarıyla yansıtıyorlar. Herbiri öbüründen başka bir mantık, görgü, incelik, kuruluş sergileyen; herbiri, kendi açısından, bütünlüğü gözden yitirmeden ayrıntıların hakkını veren diller, diller. Nice gizemli derinliklerinden, şurasından burasından seyrek de olsa, bir fiske almaya çalıştığım bu diller hep şaşırtmıştır beni.

Dil yönünden hayranlık duyduğum bir yönleri, Avrupa-Asya bitişimindeki Türkiye'den gözlemledikte, Afrikalıların: yüzyılları sömürge boyunduruğunda geçirmiş olmalarına karşın, öz dillerine, geleneksel ağızlarına dörtelle sarılmalarıdır.

Her ülke, herkeste, birçok yönden eşsiz güzelliklerle donatılmış bir ülke izlenimini uyandırabilir. Genelde, kişi doğup büyüdüğü ilk gözağrısı anavatanını, önemli önemsiz eksikleriyle birlikte başta etme eğilimindedir. Birçok düşünce, duygu, özlem, akrabalarım gibi ben de, özümde özgü, vazgeçemediğim tüm can bağlılıklarına karşın, anadilim olmandan yapamam.

Kuşkusuz, *başka*'nın da benim için çok önemli bir tadı var. Bu nedenle, yurtdışına uzanışlarımda, öbür anadillerden, gücüm yettiğince derlediğim pekçok şeyle tatlanırken, bunu anadilime de katkılı kılmaktan doyulmaz zevk alırım. Ençok özen gösterdiğim dil öğeleriye, çoğumuzun “yaban”, “yabancı” diye sırt çevirdiği bilgeliklerdir. İşte bu çerçevede bir Afrikalıyım ben.

Dili, ülkesi, konumuyla hangisi olursa olsun, her halk bilgeliliği: insanlara, yalnızca yöre halkına değil tüm yeryüzü insanlarına seslenir. Öyle olabilir ki, adı tarihte yitip gitmiş bir ulusun, ya da çağdaş ama “düşman” bellenen bir ulusun bilgelik sözleri, bambaşka ülke insanların kişisel, toplumsal düşünüş ve eyleyişlerini güder.

Böylece halk bilgelikleri, insanlara, *hem* ülke *hem* yeryüzü boyutunda *birliktelik* sağlar; birbirine bazı bakımlardan benzemeyen insanları biraraya getirir; böylece insanlar arasında yeni yeni bakışlar, bakışimler, koşutluklar sağlar. Kendini halk bilgeliklerine *açık* tutan kişi, “yabancı korkusu”, “yabancı düşmanlığı” diye birşey bilmez. Başka'dan öğrenme, kısa sürede, kişiden kişiye duyarlılığı artırıp pekiştirerek bağnazlık ötesi birliktelik yaratır; daha önce umulmayan sevgi saygı bağlılıkları kurmayı kolaylaştırır. Kim olursa olsun herkes için geçerlidir bu.

İşte böyle bir ortamda daha önce değindiğim: *bilgelik tek bir evde oturmaz* deyişi: yüce bir felsefe, bir ahlâk, karşı konulmaz çekicilikte bir çağrıdır.

Afrika bilgeliklerinin hepimize türlü türlü duyarlı, yararlı tatlar armağan ettiğine inanan bir bilgelik dostuysak, kişisel-toplumsal yaşantı dağarcığımızda bu bilgeliklere de yakışır bir yeraçmalıyız.

Bunun içindir ki, ben de insan-olmaya çabalayan bir kültür-gezgini olarak: başta özülkeminkiler, tüm güzellikler gibi Afrika bilgeliklerini, nerde karşılaşsam, sıcak buyrunlar'la kişisel-ortaklaşa dil-kültür evimize, hepimizin evine çağırıyorum.

Bir Yaşama-Dayanağıdır *Hermann Hesse*

Bu sabah, dünkü tufansı saatların ardından, bulanık çivit mavisini Ege kıyıları boyunca uzanan zeytinlikler dipdiri yeşil: Canlı cansız herşey öyle bir arındı ki. Şimdiyse, güz başında yaz kıvamlı güneş yakıyor da yakıyor. Durduğu yere serilesi geliyor insanın.

Sözümüne yazlığın işleri biter mi hiç — ev merdivenlerinin onarımına kalktık işte. Artık sıcaktan mı, domates tarlasında sökümler işleri var diye mi, bilmem, “Yarına dek paydos!” deyip gitti ustalar. Ben de kepenkleri eğreti örtüp uzandım. Düşler ile düşünceler arası bir sağa, bir sola dalar, dalar gibiyim: günde kimbilir kaç kez merdivendeyiz. İnmek kolay da, çıkmak.

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak.

Bak şuna, “merdiven” der demez, ben de mi çok kimse gibi dönüp dolaşıp Ahmet Haşim’in tuzağına düştüm — ağızımdan dökülüyordu dizeler. Gerçekten de: aşağının pencereleri açık olduğuna göre, az sonra, ilk basamaklarla oynayan zeytin yapraklarını toplamak zorundayız.

Merdiven basamakları, — şu basamaklar var ya, birbaki-
ma, tüm yaşamın kendisi:

Wie jede Blüte welkt und jeder Jugend
Dem Alter weicht, blüht jede Lebensstufe.

Şu durumumda, hadi kendi dilimle söylemeyi deneyeyim: Her çiçek nasıl sararıp solar, her gençlik nasıl yaşlılığa seğirtirse, her yaşama basamağı da tomurcuklar açar.

Orası öyle, sıcaktan mayışmışım, öyle değil mi yoksa, Hermann Hesse'nin hiç unutamadığım sesi içimi birdenbire dolduruyor, gür gür gürbüzüm. Bir duygu-düşünme çağıltısıdır alıp götürüyor:

*..... blüht jede Lebensstufe
Blüht jede Weisheit auch und jede Tugend
Zu ihrer Zeit und darf nicht ewig dauern...*

Bundan 50 yıl öncelerinde, onları izleyen yıllar da kuşkusuz, günde kimbilir kaç kez bu dizeleri, anlatılmaz tatta bir hüznle kendi kendime mırıldanırdım. İlkin, aradabir cebimden eksik etmediğim kâğıda baka baka. Ama çok geçmeden, dayanak-mayanak aramadan, her fırsatta, aklımı gönlümü yıkar oldu açık-seçik dil akıcılığıyla bu can dizelerim.

Neyin ne olduğunu hepimiz elden geldiğince paylaşabilelim diye, nice sonraları Türkçeye aktarılan biçimiyle, ola ki şimdi şurasını burasını kendimce eğip bükerek gözümüzün önüne getirelim:

*Yaşamın aşamaları, erdemleri, bilgelikleri,
Erişince zaman hoşça kal demek için yaşama,
Her çağrısında yaşamın hazır olmalı yürek
Yeniden başlamaya eskiyi bırakıp gerilerde,
Kucak açmalı yeni ilişkilere, yeni bağlara
Yaslara bürünmeden, yüreklilikle, gözüpek.
Her yeni başlangıçta bir büyü saklı yatar.
Tutar elimizden, kol kanat gerer yaşamımıza.
Bir yerden başka bir yere konup göçeriz şen,
Vatan bilip çok eğleşmeden hiçbirinde*

.....

Nasıldı o ilk ses:

*Des Lebens Ruf an uns wird niemals enden...
Wohlan denn, Herz, nimm Abschied und gesunde!*

.....

Türkçesiyle:

*Yaşamın çağrısı duyurur sesini sürekli...
Durma ey gönül "hoşça kal" de, kavuş esenliğe!*

O zamanlar, o Ren kıyılarından nasıl da çekmişti Hesse beni kendine. Yağmur, yağmurlar, birdenbire yağmur, öyle yağmurlar ki onlar, ilk damlalarla, bil ki, günlerce gündemde: Balığız artık, yüz dur. Kara çevirdi mi de veryansın; heryanda savaş yıkıntıları görünmüyor diye sevinse de, nemli bir aklığa bat çık; sabah sisi, akşam sisi de caba.

Herşeye karşın ah o kültür güneşi; onun hatırı için oralarda-
yım zaten. Köln Üniversitesi — dersler, kitaplıklar, dört duvar
arası yığın yığın okumalar. Eşine benzerine bir daha erişemedi-
ğim arkadaş çemberi. Bir Husserl, Husserl coşkusu ki, sorma:
Başkasının-ben'i sorunları, sen-ben sorunu; doruklardan uçu-
rumlara savrul git. Taşım taşım da olsa bu kadarla dolar mıydı
o yıllar? Coştukça coşan, vur-patlasın, çal-oynasın bir dönem-
miş o dönem. Geceler, gündüzler üstüste, öyle bir eğimi vardı
ki çağın, "Doydum!", "Yeter!" derken, "Daha! Daha!" diyesim
gelirdi.

Şuracıkta gözlerimi yarı yummuş düşünüyorum, ne de iyi
olmuş hani. "Stufen", "Stufen", merdivenler, aşamalar, aşama-
lar, hem de ne aşamalar. Yerden göğe haklısın Hesse: ama şöyle
ama böyle, hepimiz payımıza düşen oranda yaşama merdiven-
lerindeyiz işte.

Nerden nereye, hep nerden nereye: başka ne ki yaşam:
Zaman, zamanlar, — *yaşama*-zamanı, kişi için de toplum için de.
Gelir geçer, böyledir işte. Gene de herbimize özgü, her toplu-
ma özgü. Ayrıcalıklarsa tatta, tuzda. Biriciklik bu işte. Anlatma-
dan, az da olsa, bilincine varılacak şey mi bu?

Ne diyordum, o zamanki coğrafyamla, kuzeylerin kuzeyi
Köln'deyim. Bir yaşama aç, bir bilgi aç n'apar Köln'de, gence-
cik, yalnız? N'apacak: bıraktım kendimi kitaplıklara, o günlerin

kışları bana dayanılmaz gelen Üniversite'nin içisitan eğlence havasına. Gözünü gönlünü alabildiğine açan birine, azıcık talih varsa, çeşit çeşit buruk güzellikler sunan o günlerin olanaklarına bıraktım kendimi. Yaşam biçimleyen izler, izlenceler, deneyimden deneyime seğırttim durdum.

Karışık bir denizde adadan adaya yol alırken, birbirine karşı yönlelere çeken çift dümenli bir teknenin sözümona kaptanıydım. Deyim yerindeyse, bir kavram-kuram limanından somut-güncel bir başka Kuzey Avrupa'ya özgü limana.

Birdenbire şirin bir yazbaşında buluverdim kendimi. Kimse yerinde duramıyordu. Çabucak güneylere kapağı atmak istiyorduk. Nasıl olsa öğrenci yurdunun avlu sundurmasında bizi bekliyordu çift tekerler. Akşamdan sabaha hazırдық bile. Kalabalıkça bir takım aktık gittik Ren'den aşağı. Nereye mi, güneş olsun da neresi olursa olsun, oraya.

Sabahları gelin peçesi sisli, öğle üzeri nemli sıcak, öğleden sonra artımlı serin, akşamları ayaz mı ayaz... Kırlar, tepeler, göletler, akarsular, köyler, kiliseler, müzecikler, cana yakın kapalı açık alanlar, adımbaşındabir şarapları ünçe birbiriyle yarışan yöreler. Soluklanma çağrılı kahve kahve kokan pastaneler, durmadan geçemediğimiz, yağda patatesli kıyı lokantaları. Bu arada istasyonlarda, iskelelerde, evlerine kavuşmak için sabırsızlananları birbir ektik. Yokuşlarsa dikleştikçe dikleşiyordu hani. Basel'den epey önce, baktık, günler el-ayak sınayan birdirbir oyunlarına kalkıştı, trene atladık biz de. Bir de ne görelim, dört kafadar kalmışız: Euskirchenli Karl-Peter, Bolonyalı Alberto, Endülüslü Felipe, bir de ben. Bisikletleri ordan oraya yükleye yükleye, birkaç aktarmadan sonra, Zürich İstasyonuna geldik geleceğiz. Pek ayağımızı uzatacak yer bulmasak da, tasarımlar, özlemler, anılarla renk renk saatlar... Sağı solu bezeyen sarı sarı bodur katırtırnakları hızlı hızlı akıp gidiyordu yanımızda. Birden Alberto cebinden minimini İsviçre pulları serpiştirilmiş iyice sarıp sarmalanmış mektubumsu birşey çıkardı, "Senin İstanbul'da beğeniyle okuduğun *Knulp*'tan." Şaşırmıştım. Yurt mutfağının gürültü patırdısında, Bolonya makarnası pişirmeyi öğrenirken ayaküstü yaptığım bir *Knulp*-övgüsüne

beklenmedik bir yanıtı bu. Gerçekten, Hermann Hesse'nin Alberto'yu yüreklendirici bir mektubu. Gönüllerde iyimserlik estiren sözler yazmış Hesse. Özenli olmakla birlikte, gotik yönteminden dolayı benim zor okuduğum satırlar. Aklımda kaldığına göre: "Kendini bunalıma kaptırma; benim de başıma geldi böyle şeyler; umutsuzluk yakışmaz, çalış, çalış!" diyordu.

Birden, "Haydin Hesse'yi görmeye gidelim!" diye bağır-mayayım mı. Buraları epeyce bilen Alberto doğal önderimizdi artık. Aşağılara indikçe patlattığı İtalyancasıyla kolaylaştı işler. Hemen ulaşamadık ama Hesse'ye. Karl-Peter'in önerisi üzerine, buralara gelmişken, evlerinin oradaki papazın öve öve biti-remediği birkaç manastırı da gündeme kattık. Bense Zürich'ten sonraki kitapçıların birinde karşıma çıkan *Demian*'a gömüldüm gençlik-koşuşlarında sessizce.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Orta Avrupa gençliği-ni yetişim burgaçlarında pişiren hüznü ama ufuk açıcı bir yaptı *Demian*. Öyle yollarda, gençlik koşuşlarında okunacak bir kitapçık değildi. Nasıl olsa ilerde kaç kez daha okumam gerekecek, deyip sürdürdüm bölük-pörçük okumamı; çeki-vermişti Hesse beni kendine. Şaşılacak şey, savaş korkunçlu-ğu yönünden kuşkusuz ilkinin unutturan İkinci Dünya Sava-şı'nın sonrasındaydık ama birbirini çok andırıyor Avrupa'da yaşama-ortamları. Orta Avrupalı değilsem de, ben onların gözünde taşralı sayılsam da o günlerde "modern zamanlar" diye nitelediğimiz geniş kuşatımlı sarmalda onlarla ortaklaşa bir havada soluk alıp veriyordum gene de. Çeşit çeşit yalnız-lıklar, yıkılışlar, yılgınlıklar yaşamıştım. Sessiz sevgiler, geri-limli coşkular, başta geçim, anlatılması zor darlıklar, umut açıklıkları, geldiğim yerde herkes gibi beni de içten dıştan eze eze yoğurmuştu. Dolaylı dolaylı da yüklense, bezdirici savaş kısıtlamalarıyla pekişen kültür bunalımları yüzünden, yurumdaki çok kişi gibi benim de düğüm düğüm korkula-rım vardı. Ola ki bütün bunlardan, o sırada Avrupa'daki nice yaşıtlarım gibi, durup durup, "Ben Demian'ım," diye mırıl-da-nıyordum kendi kendime. — Ne güzel bir arkadaştı Hesse. O gün bugün ne zaman *Demian*'a dönsem, nerdeyse aynı keskin-likteki bekleyiş kıpırtılı hüznümlere gömülürüm.

İşte böylesi dinç-yorgun, Hesse'lerin Montagnola'daki bahçe kapısına dayandık. Ürpertili bir akşamüstüydü bu. Çal çal, çıt yok. Yeşilimsi, yüksekçe demir parmaklıklar boyunca bir aşağı bir yukarı ağır ağır gidip gelirken, biryandan da dipteki eve giden tertemiz yoldaydı gözümüz. Birara bizden ayrılan Alberto az sonra heyecanlı heyecanlı döndü. Hesse'ler Zürich'e gitmişler; bu gece gelmeyebilirlermiş; öbür günse, İtalya kıyılarına yaklaşık bir aylığına, yazlığa göçüyorlarmış.

Foslayıverdi yelkenlerim: göremeyecektik. Doğrusu, hem sevindim hem üzüldüm duruma.

Üzüldüm: sen kalk, tâ Türkiye'den buralara gel, sonra da... İş çıkkan Felipe: Boşver, bizi buyur etseydi, nasıl olsa sana "Ne arıyorsun burda, dön Anadolu'na mutlu mutlu koyunlarını otlat!" diyecekti. Nitekim bizim oralardan yazan bir arkadaş, "Sakin gelme!" diye buna benzer şeyler söylemiş. Canımın daha da sıkıldığını gören Felipe, yalnızca o söylemiyor, herkes böyle diyor zaten — kendi insanlarıyla kal. Bizim Blas'ımızı, Blas de Otero'muzu oku, açık-seçik o da öyle diyor. Ancak epey sonra bulup okuyunca yerden göğe hakverdim, yaşıyorsa, kulakları çınlasın o eskilerde yitip giden arkadaş. O zamanlar ayrıcalıksız herkes darmadağınktı, — bugün öyle değil mi san-ki; hep öyle, çünkü insanız. Haklı Blas de Otero:

Yerinden sökülmiş ağaç gibi dünya

Bizlerse:

Kökünden koparılmış bir kuşak.

Hesse'yi göremeyişim karman çorman bir sevinç de salmıyor değildi hani içime. Kısacık bir sözümona görüşmeden ne umulurdu ki. Düş kırıklığı bile vardı hesapta... Dedem yaşında bir adam, bencileyin sırtçantalı bir delifişte ne tür olumlu iz bırakabilirdi ki? O zamanlar, özüne özgü bir tatla, anlar anlamaz, okuduğum (hâlâ okuyageldiğim) Proust da söylüyor nitekim: Bir yazarın elini sıkıp tanımak, hele hele onun evini barkını, köyünü kentini gezmek, kullandığı eşyalara el değdirmek,

— yazar yazılarının yerine geçebilir mi hiç böyle şeyler. Düpedüz bir turizm bu. Çoğu kez, sanıldığının tersine, yazı ürününde yoğunlaşmayı bile gevşetebilir. Nitekim geçenlerde, büyük bir hevesle Balzac'ı okumak isteyen bir arkadaşla Paris'e gittiğimizde, Passy'de gezdiğimiz o sefertası gibi müzenin heryanını dolaştık. Balzac'ın kahve içtiği fincanlara varıncaya dek herşeyi uzun uzun seyrettik. Sonuçta arkadaş, "Balzac'ı okumuş gibi oldum," demesin mi. Kesin birşey diyemem ama o gün bugün Balzac'ın birtek kitabını açmamıştır; bundan böyle de açmayacaktır gibime geliyor.

Ben gene Proustça bir yaklaşımla söyleyeyim: Bir kez olsun Montagnola'ya gitmeyenler Hermann Hesse'nin "dünyasını" anlayamazlar, biçiminde (daha doğrusu: biçimsizliğinde) kestirip atanlara hiçbirzaman hak veremem. Bu gibiler bilerek ya da bilmeden, özlerini, büyük ölçüde yöre esnafının eline; ama görünmez uzantılarla, ülkeler aşırı turizm yatırımcılarının eline bırakmışlardır. Dönüp dolaşıp çıkar sağlayanlar toplar parsayı. — Sanki nerden aklıma geldi bütün bunlar? Hadi gene o arayış yıllarıma.

Hesse'ye gelince: Varsın yüzyüze gelmeyeyim. Aklım gönlüm onun yazdıklarında. Yazılırsa, dilediğim yerde zamanda kitaplarda. Demir parmaklıklar ardında değil kitaplar. Onların konuştuyum, onlar da benim.

Daha o gece bisikletleri açık havada dinlenmeye bırakır bırakmaz kitapçıyı andıran küçücük bir yerden, ilkeri Hesse-kitaplığım için yeni bir Hesse ediniverdim: *Diesseits*. Keyfimce okuyacak koşullardan yoksun olduğumdan, başka Hesse'lerim de bekliyordu zaten, — sonraya kaldı kitap. Nasıl dayanırdım ama. Şöyle bir açıp bakayım, dedim. Rastlantı bu, yoksa rastlantı değil miydi, bilemiyorum, tümü düzyazılar içinden birkaç dize çarptı gözüme. Dörtlüklerde ne var böyle, düzyazıdan sıyrılıp öyle bir sokuluyorlar ki insana.

Işıl ışıl durumumu yansıtan bir dörtlük. Çoktan özümsemişim bile:

*Seltsam, im Nebel zu wandern
Leben ist einsamsein
Kein Mensch kennt den andern
Jeder ist allein*

Osaat dökülüverdi ağzımdan Türkçe bir okuyuş:

*Tuhaf, siste dolaşmak
Yalnızlıktır yaşamak
Kimse kimseyi tanımaz
Herkes yalnızdır.*

Aa, bir sayfa öncesinde de iki dize var:

*Wahrlich keiner ist weise
Der nicht das Dunkel kennt.*

Ne yalın, ne içten tam da benim yaşama durumumu dile-getiriyordu Hesse.

*Şu gerçek, karanlık nedir bilmeyen
Hiçkimse bilge değildir.*

Ne de uzaklardayım artık Husserl'in heyecanla sürüklen-
diğim sen-ben-birlikteliği sorunlarından. Dergilere, kitaplara,
üniversitelere sığmayan o engin, kuram-içi, kuram-dışı soyut
çetrefilliğiyle "Fenomenoloji" birdenbire canımı sıkmaya baş-
lamasın mı! "Husserlgillerdense Hessegiller mi yoksa?" gibi-
lerden bir sallantının salıncağındayım: Değdiği yeri acıtan bir
ürküntü kapladı heryanımı.

Nice emeklerle nesnel yetkeli kaynaklardan özüme der-
lemeye çalıştığım bunca felsefe aydınlığı hızla bir yanılgıya
dönüştü dönüşüyor. Öyle ya, en zor şeyler ne yalın, ne anlaşıl-
ılır, ne insanca dile gelmekteydi Hesse'nin dizelerinde. Gerçek-
ten doğrudu, benim doğrularımdı bütün bu doğrular. Şairin
her sözüyle birbir kalkıyordu felsefece perdelemeler.

Sözümüne bilimsel uğraşımın dışına uğramış gibiydim. Comte'lar, Kant'lar, Hume'lar, Hegel'ler, hattâ güncel odak Sartre'lar — hepsinden ötedeki bambaşka bir iklimdi Hesse. Anılarımdaki o hep yemyeşil Baudelaire ile Rimbaud'yla kurduğum sıcacık yakınlığa yeniden kavuşuvermiştim. Beni apaçık pekiştiriyordu çok daha sonra okuduğum Octavio Paz:

La vida cuando fue de veras nuestra?

Yaşam ne zaman gerçekten bizim oldu?

Biz, gerçekten, ne zaman biz olduk?

Gel gör ki, Montagnola'dan Garda Gölü kıyılarındaki uzunca soluklanmaya dek, ikiteker tepesinden sonra, çadır-kur, çadır-sök öyle yorulmuştum ki, bütün bunları uzun uzun evirip çevirmeye pek uygun değildi gündüzler geceler. Düşünsel duygusal vurgunu yemiştım bir kez; hem nasıl olsa bol bol zamanım olacaktı sonradan. Nitekim günümüze dek sürüp getirmek-teyim bu doğrultudaki zamanı.

En az yarım yüzyıldır yaşamımda Hermann Hesse var. İyi ki çok yazmış. "Daha da yazsaydı hani ne iyi olurdu!" diyesim geliyor bazan. Yayımlanmış nesi varsa, hemen hemen hepsine elattım. Yaşamımdaki hemen hemen her aşamada, baktım ki, o da var yanımda: Ortayaşlarım *Steppenwolf*'la, *Bozkırkurdu*'yla birlikte geçti. Karanlığı olmayan insan olabilir mi hiç? Vıyıl vıyıl neler kaynamaz karanlıklarımızda? *Bozkırkurdu* olmadan nereden haberi olacak insanın bu ele-avuca, söze-dile sığmayan şeylerden? *Glasperlenspiel: Boncukoyunu* yaşlılığa doğru, yaşlılık içi en güzel arkadaş. Bendeki Dante'li, Homeros'lu, Shakespeare'li, Cervantes'li, Sterne'li, Voltaire'li, Gide'li takımında Hesse de var. Anmak başka, deşmek başka — nedense pek birşey söyleyemedim bu iki yapıt için. Kolay dışavurulur mu doluluk. Bir-iki niteleyişle geçirtilirilecek şeyler mi bu katışıksız tatlı, dolambaçlı işlevli yapıtlar. Ah, içi-dışı insanlık bezeği *Bozkırkurdu* ile *Boncukoyunu*! Yeryer gönlüme aklıma kazıdım Hesse'yi. Ona her uzanışımında düşünsel bir zenginlikteyim. Sesli-sessiz bir sevinç her Hesse-okumam.

Yaşama-dayanağım Hesse. Birtek o değil kuşkusuz. Kimlere yaslanmıyorum ki yaşamda! Valéry, Herakleitos, Baudelaire, Hume, Proust, Melville, Rousseau, Gogol, Dostoyevski, Marx, Benjamin, James, Zweig, Wittgenstein, Pessoa, Dağlarca, Başo, Yunus, Nâzım, Konfüçyüs... Heryanım insanlarım. Sık sık olmasa da canyoldaşlarımı birarada anmak iyi mi, değil mi, bilemem. Doğallıkla eksik böylesi anıslar, epeyce yanıltıcı sanılara da sürükleyebilir kişiyi. Çizelgeye ne gerek zaten. Öyle hızlı, öyle izlenimci, yeryer öyle bulanık bir akış ki yaşam. Tam bir çizelgeye gelmez. Önemli ile önemsiz birarada. Gene de ne zaman böylesi olmazlara kalkışsam, bir telaştır sarar heryanımı. Voltaire'i, Diderot'yu andım, — peki, ya Montaigne, Nietzsche? Canyoldaşlarımın herbiri başlıbaşına bir evren, yanyana dizilesi şeyler mi evrenler? Öyle de, Hesse nerde peki? — Hadi gene Hesse'ye Hessegillere.

Kendibaşına Hesse'nin belki onlar gibi kapsamlı bir ağırlığı yok; gene de, bence akraba onlarla. Öyle bir iz bıraktı ki, gençlik arayışlarımda düpedüz bir rastlantı gözüyle bakamıyorum Hesse-yaşantıma. Özyetişim serüvenimin dolambaçlarında sıkıfıkıyım onunla. Yalnızca eskiden değil, — hep; yaşadıkça sürüp gider çünkü özyetişim. Orası öyle, sabah akşam Hesse okuyorum. Ondan başka yazarları, şairleri, düşünürleri ortak ettim geceme gündüzüme. Hepsi birarada varlığımın dayanağı.

Bazı imzaları okuyanlar, hele bir yazarın tüm yapıtlarını lıkır lıkır içenler iyi yetişirler, türünden gülünç bir sav gütmüyorum şimdi. Dediğim şu: Bazı karşılaşmalar, bazılarımızın yaşamını çepeçevre biçimlemede etkin bir rol oynar, — düpedüz bunu saptayalım, diyorum. Kitabı, kuralı, hocası, önceden konabilen apaydınlık bir izlenim-çizgisi yok özyetişimin. Herkesin özyetişimi, azıcık deşince göreceğiz, belirli birtakım etmenlere indirgenemeyen bir gizem. Gelgelelim, "gizem" diye niteleyiş, yükümlülükten sıyırmaz kişiyi. Birbakıma, herkes yetişim gizeminde, meslek öğreniminden apayrı bir sorumluluğu olduğunu, karanlıkça da olsa sezmelidir, bilmelidir doğrusu.

İşte Hesse böylesi sislerde kendimce sürdürmeye çalıştığım yol-yordam yönelişlerinde eşlik etti bana. Kendisinden edindiklerim, kimileyin karman çorman bir izlenim verse de, sürekli

yaşama-bileşkemde. Ama şöyle ama böyle Hesse'den içime sinenleri, şu kıpır kıpır yaşamda neyi nereye ölçüp biçeceğimi bilemediğime göre, birbir ayırıp sıraya koyma saçmalığına düşmek istemiyorum. Ne var ki, tarihi coğrafyasıyla Hesse-yaşantıma, yakıncacık bakmadan da edemem. Ne duruyorum öyleyse, beni Hesse'ye bağlayan; dolayısıyla, bilinçli-bilinçsiz *kendime giden yolda* özgürlük çabalarımda Hesse'den özümne sağladığım biriki özelliğe parmak basayım. Başkalarından devşirdiklerimi andırsa da, bunları Hesse'den *de* sağladığımı unutamam doğrusu.

Herşeyden önce, Hesse'nin *üreticiliği* çarptı beni. Azıcık haktanır duyarlığın varsa, gel de tutulma bu üreticiliğe. Hem aynı, hem başka her yazısında, her kitabında. Ürkütücü bir çalışkanlığı var. Evler, evlilikler, geziler, birbirinden baskın bunalımlar sığdırmış yaşamına. Birbakıma hepimiz, hele günlük işler dışında bilme, düşünme, yazma, çizme yörelerine atılan herbirimiz kendimizce çalışıp üretiriz. Hesse'nin üretimiye en önde gelen yaratıcıları akla getiren bir yoğunlukta. Ancak bu üretimde bence en göze çarpan yön yapıp ettiği herşeyi paylaşma istenci. Çalım, ün gibi şeyler yok onun gündeminde. Bazılarına tuhaf gelse de: kendisine, kendisiyle birlikte başkalarına *yardım etme* yönelişi işlek mi işlek onda. Her an yardıma hazır bir koşturmacı o. İçinden dışından güne çıkardığı gömüleri özümne saklamıyor, verici gönülle açık-seçik herkese sunuyor. Yapıp ettiğini herkesin yarar sağlayabileceği bir konuma büründürmeye önemle sarılıyor. Hesse hemen hemen herkese, özellikle çağın korkunç burgaçlarında savaş, sevgisizlik, soykırım, cansızlığı ortamında çırpınan insancıklara, aklını, yaratıcı zamanını sunmaktan hiç yüksünmüyor.

Yaşama göçükleri altında kalanlara candan eluzatan bir okur-yazar o. Onları içten anlıyor; yeri gelince, başından geçen acı sürçmeleri çekinmeden onlara anlatıyor; böylece, zor zamanlarda onların, anlayış ve davranışlarına uygun tabanlara ufuklara kavuşmalarında yapılabilecek hiçbirşeyi esirgemiyor.

Bir de *doğa sevgisi* var Hesse'nin. Her yaşta, her durumda, herkese iyi gelen bir sevgi sergiliyor: yüceymiş, güncelmiş, görkemliymiş, süklümpüklümmüş — böylesi geçeraççe niteleyişleri

umursamıyor: doğadaki hertürlü görünümüne son derece saygılı bir yönelişte Hesse: Parçalanmaz bir bütün diye görüp yorumladığı doğada, ona göre: herşey içiçe anlamlı. Onun gözünde doğal olan herşey: çepeçevre çekici. Herşey: coşku, sevinç, sağlık, dinginlik, arınma, derinlik, yücelik — herşey doğada.

Hesse'nin: okurlarını dünya yazınına açma yolundaki çabalarına; bu açılımla insana, barışsever yardımsever insana, *güzel insana* varma yolundaki çabalarına da hayranım. İkinci Dünya Savaşı'nda tutsak düşen o herkese öfkeli askerleri, din, ırk, inanç, ülke ayrımı gözetmeksizin, şiirle, romanla, öyküyle yeniden eğitmek için geceyi gündüze katarak binbir emekle yazıp yolladığı mektuplar, işeyarar okuma armağanları, eşsiz örneklikte belgeler bence. Özünü böyle bir çıkargütmez görevle görevlendiren kişi unutulmaz bir insan dostu bence.

Doğrusu çok şey edindim Hesse'den. Yazı ürünlerinin her-yönden heryerini baştanaşağı benimsemiş biri değilim. Kimi deyişine, kimi içeriğine onay vermediğim ürünleri var. Sözgeli-mi, Doğu dinlerine salt Batıca bağlanışını; "Tanrı anlayışı" diye özetlenebilecek görüşlerini her zaman gönlüme kafama uygun bulduğumu söyleyemem.

Ayrıca, Hesse-yaşantımda yanılgılara düştüğüm de oldu. Hele ilk tanıştığım yıllarda, kendisine bu kadar çok gencin başvurması dolayısıyla, "Bu nasıl gözboyayan kasıntı?" doğrultusunda kuşkulara bile düştüğüm oldu. Epeyce sinirime dokunuyordu Hesse-düşkünleri. Neyse ki, Hesse'yi yakından tanıdıkça bunda gizli bir güdüm, Hesse'den kaynaklanan bir ökse bulunmadığını öğrenmekte gecikmedin. Bırakın ki, "Hesse-budalasısı" diye nitelendirdiklerimin büyük bir bölümünü damgalamak yanlıştı. Özgelişimlerine çare arayan insancıklara haksızlıktı bu. Nitekim ben kendim de, kendi açımdan, kendi koşullarım özlemlerim açısından benzer bir arayış içinde değil miydim? Onlardan biriysen, kişilikçe onların potasında eriyip gitmiyordum ki.

Bir de şu var: Hesse'nin deneyimlerine hazırlop konmadım. İstesem de yapamazdım. Çünkü kimse kimsenin özyaşantılarını olanca acısı tatlısıyla kendi *içbenine aktaramaz*. Değiş-tokuş edilen mal mı yaşam? Herkes kendi yaşama-deneyimini

kendisi yapar. Kimse kimsenin yaşam-deneyimindeki “niteliği”, varsa “gizemi” benimseyemez. Ne denli duygudaş bağlar kurarsak kuralım, başkaları üzerinde ancak sonradan, belli bir sanat, düşünce yapıtı aracılığıyla bilgileniriz. Bilgilenmekse yaşamak değildir. Haber, biricikliğiyle bireyin sıcaklığındaki o anlatılmaz öz niteliğin yerini tutamaz. İyi ki öyle değil. Birdeyime ne kolay, ne çekilmez yavan olurdu o zaman yaşam. Bizler aklımız, duygumuz, sezgimizle, kuşkusuz bir de talihimiz oranında, başka birinin kişisel deneyimlerine uzanabilir, böylece bu deneyimleri ancak düşünsel bir duyarlık kavrayışıyla az çok yerliyerine yerleştirip değerlendirmeyi öğrenebiliriz. Buysa, besbelli, alışageldiğimiz öğretim-öğrenim iklimlerinin ötesinde bir anlam-veriş biçimi, özüne özgü bir etkileniş biçimidir. Böylece doğrudan doğruya Hesse’den, ya da Hessegillerin hangisinden sözedersenem edeyim, dönüp dolaşıp *kendimden* sözletmekteyim. Kaygısı, amacı n’olursa olsun, birinin birine başka türlü eğilmesi, kişisel açıdan baktıkta, yüzeylerde kalır, kısa sürede silinip gider.

Herkes kendince sokuluşla, kendine eşkıldığı yazarı kendince anlamlandırır. Belli bir yazarda buluşanlar arasında, sevgi-odağı yönünden bir yakınlık vardır. Yadırganacak birşey yok bunda, doğal bu. Gelgelelim odaklaşma akrabalığını tekdüzelik diye yorumlamak gerçeği çarpıtmaktır. Herkes kendi yaşamına kendince verdiği biçimleyişten sorumludur. Okur, yaşamına odaklaştığı yazardan başka yönlerden yaşamına giren etkileri de verimlendirerek özyazgısını yoğurur. İnsan olarak her okurun yaşama-uğraşındaki güzelliklerin de çirkinliklerin de, olanca sevinci üzüntüsü dış denebilecek bir odakta değil, okurun çokça kendisindedir.

Gene garç-gurç başucumda — birtürlü kesmeye kıyamadığım yer eğilimli zeytin dalları sürtünüyor duvara. Bir esiyor, bir esiyor ki. Oysa az önce durgundu hava. Şimdiyse fırtına koptu kopacak. Desene, kırılması yakındır dalların. Birden, apayık, açıverdim gözlerimi: Aa.... “Knauren eines geknickten Astes”. Meğer soluğumun nerelerine sinmemiş Hesse: “Kırık bir dalın gıcirtısı.”

Yanılmıyorsam, ölümünden önce yazdığı son şiir bu. Şiirler, daha doğrusu. Birbirinden ince ayrımlar, ince ayrılıklar gösteren birkaç şiir, topu topu üç tane. Hangisi bilmiyorum, biri öbüründen daha iyi yerleşmiş belleğime. Sonuncusu sanıyorum: “Dritte Fassung”, üçüncüsü ötesi yok, nokta.

*Splittrig geknickter Ast,
Hangend schon Jahr um Jahr,
Trocken knarrt er im Wind sein Lied*

.....

Ya sonra? Silinmiş yeryer, oysa ne anlamlıydı. Hah;
Hart klingt und zah sein Gesang

.....

Birkaç dize daha. Ama sonrası da vardı. Yalnızca bitiş dizeleri aklımda:

*Noch einen Sommer
Noch einen Winter lang.*

Delik değişik bir ikindi sonrasında uyanı-uyanıveriyorum, uyanınca da el ayak, ağız kulak — nicedir alışlagelen tıngırmıngırca yerli yerinde bulmanın keyfiyle, ezberimdeki şu son şiirin, atlaya sıçraya da olsa, Türkçesini de şöylebir deneyeyim, diyorum:

*Kırılmış, yarılmış dal
Yıllar yılı sallanmakta.
Kupkuru şarkısını söylüyor yelde*

.....

Sert ama dirençli türküsü

.....

*Bir yaz daha
Uzun bir kış daha*

İçime sinmedi; şöyle de olabilir:

*Kırık bir Dalın Gıcirtısı –
Kırık, yarık dal*

*Yıldan yıla sallanmakta
Kupkuru gıcırıyor türküsü yelde
Ne yaprak ne kabuk*

.....
Gene de dayanıklı türküsü

.....
*Bir yaz daha
Uzun bir kış daha.*

Akşam kapıda, haydi dışarı! Olduğunca ayağa fırlayıp birzamanlar dağlara tırmanan, artık yavaş adımlarıma Hesse'nin içsesinden güç kata kata bugünümün kırık dallı şiirini kendi dilimde azıcık daha onarayım diyorum. Bilgece dinç-olgun bir eşim var. Az sonra herşeyleri karartacak akşama dek apaydınlığız desene.

Eşim mi, dedim — olmadı, eşlerim. Öyle ya, böylesi yaşama-dayanağı bir eş, hiçbirzaman tekbaşına değildir. Ona sağlamlığını veren, başkalarının da ona eşlik etmesidir. Hesse: Hessegiller; Hesseyle birlikteyken Hessegillerle birlikteyim. Sarmaşdolaş tüm yazarlar. Akraba hepsi. Nitekim Baudelaire de, Rimbaud da, Dante, Shakespeare, Puşkin, Mayakovski, Goethe, Hölderlin, Nâzım, Dağlarca, daha başka sevgililer de var orda, — birine sarıldığımda hepsiyle birlikteyim. Yöneliş-odağım öbüründen önce yaşamış, sonra yaşamış, benim gözümde, çoğun, pek önemli değil bu. Şu-bu yönden aralarında uyum varmış, uyum yokmuş, orası başka. Akrabalar arasında olur böyle şeyler. Erişebildiklerimin hepsi çağdaşım: benim için önemli olan bu. Şimdiyse, Hesse odağım.

Diyeceğim -tüm akrabalarıyla- şimdi Hesse gündemimde. Teke indirgenemez o. Yaşamımın akışında sınırlı bir oyluma sığmaz şair, yazar.

Anılar, yazılar içinden Hermann Hesse'ye saygı, özde, nice rastlantılar, emeklerle, yaşayışıma buyur ettiğim can yazarları-*mın hepsine birden sevgi saygı demektir.*

Gerçekliğin güneşte sergilediği görünüm-ler gitti gidiyor. Gittikçe koyulaşan zeytin yaprakları, evli evine köylü köyüne,

diyor. Öyleyse, bakışları yanıltmamak amacıyla şunu belirteyim hemen: Varlığını salt yazıya adanmış; olanca varlığını hep-ten yazılarda, şiirde, düşünmede, sanatta, bilgide topaçalayan; gözü, kulağı bundan başka birşey seçmeyen; duyarlığını hep-ten kültür işlerine bağınazca kilitleyen kişi, acınacak durumdadır doğrusu. Kültürsüz olmaz, olamaz; kültür her eyleme söyleme sinmiştir. Ne var ki, kültür'ü yaşama-güdüklüğüne vardırı-mak düpedüz aptallıktır. Kültür öğeleriyle, özellikle de okuma yoluyla zenginleşme, insanolma sürecinde, kuşkusuz, eşsiz bir fırsattır hepimiz için. Gene de budalaca abartmayalım. Tür tür-dür abartı, binbir çekisi sevinciyle yaşama, böylece hem öze hem özgeye haksızlık etmeye yolaçar. Kültür yüzünden, kişin-in, özünü yaşama güzelliklerine perdelemesi, giderek kapat-ması kadar öz inciten zararlı, aptalın aptalı birşey olamaz.

Gelgelelim: abartmayalım, bütün bunlar böyle diye ölçek-li ölçümün başka bir yönünü gözden yitirmeyelim; haksızlığın haksızlığı olur o da. Kişice-toplumca yaşamayı tümüyle değerkendirirken, kişice-toplumca ölçeklerimize uygun oranda, kültür kaynaklarımızı yardıma çağırmayı unutmayalım. İçine ister istemez nice safralar karışan "kültürü", sözümona kültürü yenileyelim. Bu arada herçeşit kültür bilgiçliğinden sıyrılalım. Gelin, birbakıma kültürü aşan insan gerçekliklerine, çocuksu bir hafiflikle özümüzü bırakalım. İşte: gecesi gündüzüyle gün-ler, dağlar, kırlar, barış, dostluk, çiçekler, kuşlar, sofralar, yataklar, geziler, sevgiler — yaşamayı değerlendiren en güvenilir yardımcılarımız kültür gene de. Nitekim herkes gibi benim de, herbirimiz kendi güven doğrultumuzda kuşkusuz. Kültür yöresinde benim dayandığım yaşama yardımcılığıysa sarmal sarmal onyıllar boyunca kendi olanaklarım oranında oluşturup sağladığım kendi güç-kaynaklarım: yazarlarım, kendi gön-lüme eş düşünce, sanat, bilim, devlet adamlarım. Kimler mi, apaçık ortada: Hesse, Hesse'ler, Hessegillerim.

Hepimiz kendi yöneltimizde yaşayıp giderken payımıza düşen dayanakların hakkını yemeden çeşit çeşit esinle yaşamımızı yoğuralım. Hepsi aynı hamurdan olsalar da çeşit çeşit yapıtlardan bize ulaşan esinle, esinlerle özümüzü, olabildiğince tadına vara vara *yaşamlı* yoğuralım: Göklere yıldızlara, yöreye

yurda, başka űlkelere zaman ayıralım; kişisel–ortaklaşa sorunların elden geldiğince kendimize yakışan biğimde        ne zaman ayıralım; akar akmaz sularıyla toprağa,        ,        lere zaman ayıralım; d  ş   d  şs  z uykular ertesini pırıl pırıl g  neşte uyanışlara zaman ayıralım; g  lgeli ikindilere, h  z  n   okşayıcı akşamlara tanımamız gereken zamanı seve seve ayıralım.   nem–  evremizi genişlete genişlete, k  lt  rl   yaşama, yaşamalı k  lt  re seve seve bakım g  sterelim.

Keşke Daha Çok Deneme Yazsaydın Ataç!

İnsanın gönüldeşlerini anması; o kesin göçmelerinden nice yıllar sonra onlarla, birdeyime, konuşması kadar hüznü ama sevinç veren, sisli ama aydınlatan bir yaşantı var mı? Bu arada pançapanç hesaplaşmalar yakışsız, gözden düşürme yeltenişleri ayıp, abartılı yüceltişler çocuksu şeyler bence. Ne ki, bilimce savlı nesnel birtakım açıklamalar sergilemek, genelgeçer havalı değerlendirmeler buyurmak gibi bir dileğim de yok. Şu-bu yönden kendimle çepeçevre karşılaştırmalara da girişecek değilim. Canımın istediği düpedüz şu: Ataç'la yumuşacık salınımlı bir söyleşi deneyeyim, diyorum.

Ne çok özlemişim Ataç'ı. Zaman zaman kitaplarını karıştırıyordum, kimi de şurasından burasından tatla okumaktaydım. Nedense kimselerin onun adını anmadığı uzunca dönemlerde böyleydi bu. Gerçi bazan özümde de kızdığım oluyor, Ataç'ı örten bunca sessizlik beni ürpertiyordu. Bu gibi durumlarda, "Ben varım ya, kimbilir daha başkaları da vardır," desem bile kendi kendime, pek bir içdinginliği sağlamıyordum.

Nerdeyse yarım yüzyıl geçmişken, işte bir de baktım ki, Toplu Yapıtları yeni basımlarıyla artık herkese açık. Bir sevinç, bir sevinç bende. İşte *burdasın* Ataç: gözler görse de görmese de sekiz kitabın birden karşında. "Şuna bakiyim", "Buna bakiyim" derken, ne çok Ataç okudum şu son haftalarda.

Ah şu Toplu Yapıtlar, neler bulunmuyor ki onlarda. Yalnızca okur için değil, yazarın kendisi için de geçerli bu. Gene de, çoğun, yalnızca okurun tadabildiği bir mutluluk. İlkin bellibellirsiz, sonra sonra yoğunlaşan basınçlar hop hop hoplatmakta

içimi. Meğer çoktan bir Ataç-yazısı dillenmeye başlamış bir yerlerde.

Aklımdan geçen: öyle başı-sonu önceden düşünülüp tasarlanmış, bilgisel kaynaklı, çeşit çeşit doğruları tutarlıkla birbirine çatan, bölümcük bölümcük kurulu-düzeni inceden inceye hesaplanmış bir yazı değil. Başkaca bir doğrultu beklemeyin benden.

Durup dururken birşey dürttü. Ataç'la ilgili o irili ufaklı kâğıtlarla şişkin kırpıntı torbamı boşalttım önüme. Ataç-odaklı görüşler, duyuşlar, izlenimler bütün bunlar. Okunabilenlere gözgezdirim. Bazıları, sözü geçen kitap ya da olaylardan dolayı, ne zaman çırpıştırıldıklarını az çok belli ediyor. Çoğunuyse pek bir yerlere oturtamıyorum. İyisi mi, dedim kendi kendime, özgeçmişimin eğilimiyle birkaçını dizeyim ilkin şuracığa. Ola ki böylece başkalarına da birşeyler söyleyebilirim. Peki, sonra? Sonra da, bugünümden taze taze bir-iki şey eklerim, dedim.

İşte böylece oluştu eldeki bu Ataç-yazısı. Desene, kâğıdı-kalemi hiç yanından eksiltmeyen birinin zaman zaman kendisi için belirtik kılmaya çalıştığı birtakım düşünce-duygu-soru-özlem çiziklerine yaslına yaslına kendince donanmış bir yazı bu.

Onyıllar Geçedursun

Bugün Fakülte'den gene hep birlikte çıktık. Ataç da yanımızda. Ankara'dan yeni gelmiş. Önce Kapalıçarşı'ya, sonra da sağlı-sollu cicibici halıcı sergilerinin oralarda dura eğlene Eminönü Halkevi'ne yollandık. Toplantıya daha çok var ama doldu dolacak koca salon. Ahmet Haşim'i anma günü. Ataç da konuşacak. Daha önce başka yerlerde konuşmuş, haberimiz olmamıştı. Neler diyecek, bekliyoruz. Bizi önlerde oturtmak istedilerse de, ortalarda bir yer buldum bile.

Başkan ile yardımcısının bir-iki açış sözünden sonra sıra Ataç'taydı. Hiç umulmaz: sıçrayıverdi sahneye. Kâğıtlarını cebinden çıkarırken, şöylebir ilerlere baktı baktı. Başladı sonra. İlkin: ağır aksak, ne dediği pek anlaşılmadı. Sonra sonra

gittikçe iyiden iyiye anlaşılan hızlı ama belirgin vurgulamalarla bir açtı ki ağzını. Dokunmadık kıyı bucak bırakmadı. Başta Haşim'e ilişkin yanlış söylentilere, bazı çıtkırıldım övgülere verdi veriştirdi. Ardından, edebiyat çevrelerince allana pullana önesürülen birtakım gözde kavramları hallaç pamuğuna çevirdi. Öfkeli, akıllı, dengeli, özgün eleştiri okları birbir uçuğu geçti gözlerimizin önünden.

Tam gönlümce şeyler söyledi Ataç. Haklı: ikiyüzlülük, numara, düzmece, tutarsızlık çileden çıkarır insanı. Aklı başa devşirmek için etkin üvendireler onun sözleri.

Halkevi'nden dağılırken, "Akşam birlikte yemek yiye-
lim!" dedik Ataç'a. "Sözüm var, çok önceden, keşke gelebil-
seydim!" sallantısıyla karşılaştık. Dolmuşlara atladık, herbiri-
miz biryana.

Köprüüstü kalabalıkçaydı. Denize olta sarkıtanları seyrede
ede doğru gemiye. Yandaki tahtalara kuruldum; herzamanki
gibi, hafif ılık dudaklarımda: Ne güzel Ataç'lı günler!

*

Her hafta aynı tören: güneşirirken verelini Pendik-Ada-
lar-Karaköy. Hep *Ulus*'u yakalamak için. Bir de, "Paket tren-
den çıkmadı!" demiyorlar mı, ağlayacak gibi oluyorum. Boşel-
le haydi gerisin geri. Hep Ataç'tan ötürü bu gürültü patırdı:
düzenli yazıyor *Ulus*'ta. Az gelse de, neyse ki son zamanlarda
yalvar yakar, bir tane ayırtabiliyorum. O da kazaya uğrayacak
diye ödüm kopuyor çoğun.

Bu pazar da talihliyim. Gelmiş. Alıştığım yerinde Ataç:
konu gene dil, anayasa dili. Bu sıralar hep öyle. Ataç'la her
konu kıpır kıpır.

*

Dün Ada'daydım. Bir vapur önce gelmişim. Yabancı yer
değil ya, iskelede oyalanmadan dosdoğru Bahçelerönü'ne vur-
dum. Serin bir ağaçaltı düşüyle Macit Bey'lere vardım. Demir
kapı açık. İçeri daldım.

Bir de ne, baktım: Ataç bahçede. Yandaki köşkün bahçivaniyla tavla oynuyor. Beni görünce arkası bana dönük adama "Öğren de gel!" deyip şakkadak kapattı tavlayı. Keyfi yerinde. Hızını alamamış olacak, "Üç el de sizinle atalım!" demesin mi. "Ben pek bilmem, sıkırım," diye yanıtlayınca, kendini zor tutuyormuşçasına boşandı: "Ee, anlatın bakalım, *Lettres Françaises*'in son sayısındaki o tartışmaları okudunuz ya?" Tam yoğunlaşacaktık ki, ordan oraya atlaya sıçraya dolanıyoruz gene. Dinlerken taş kesilmek nerde, ortaklaşa coşkuyla ırmaklar gibi akıyorum. Ne çok şey paylaşıyoruz. Bir sevinç, bir sevinç yüzümde gözümde. Kaçırır mı hiç, birden duraksadı. Heyecanlanınca çoğun yaptığı gibi ilkin dili seke seke, ama hemen toparlanıp: "Sen de yazıyorsun, değil mi, Nami Bey, — söyle söyle!" Öfke, sevgi, merak karışımıyla adımları hafifçe değiştiriverdi işte. Çaktım, ne diyebilirdim. Yine o: "Felsefe falan, tez-mez biryana, ne dediğimi anladın." Adamakıllı şaşırdım, ne yapsaydım. Şöyle bir davranmaya kalkışıyordum ki, ne konuştuğumuzdan habersiz, arkası dönük Ataç'a, nerdeyse sertimsi bir gülümsemeyle yaklaşmakta Macit Bey. Sorusunu yineliyor Ataç. İşitti Macit Bey. Gergince yüzü yumuşacık şimdi: "Hoş geldin, Ataç! Yazıyor, o da yazıyor. Biriki köşeciğini açar gibi oldu bana. Hele mektupları. Ama daha birşey çıkarmıyor ortaya. 'Zamanı var', diyor." Ataç, hemen atıldı: "Yoksa, sen de mi eleştiri?" Elimde mi, yapıştırdım: "Eleştiri değil!" Nasıl söylemişim ki, kesinlikle bambaşka bir yanıt bekliyormuş, ya da o renkli dünyasında sanki eleştiriden başka birşey yokmuş gibi epeyce şaşkın, "Öyleyse, ne peki?" diye sormasın mı ikimize birden. Macit Bey, çare kalmadı, "söyleyin!" der gibilerden bana öyle bir bakış fırlattı ki. Sikkın Ataç da, çözülüp, "Hadi söyle şunu," der gibi bana döndü. Şaşıрма sırası bendeydi. Öyle merak dolu, öyle duygudaş, öyle anlayışlı bir davranıştaydı ki. "Yani; bazı konularda denemeler, düşündüğüm bazı şeylerin ön-denemeleri," diyebilirdim. Zahide Hanım, "Çay hazır!" diye seslenmeseydi, zor mu zordu işim.

Ataç, gömleğinin kıvrık kollarını indirip ceketini giyerken yürüdü. Ben sol yanında gülübrişim sarkan merdiveni çıkarken, Ataç sahanlıkta birden durup arkasını eve dayadı, bana bakıp

dingin dingin, “Görmek isterim!” dedi. Düşünceli düşünceli
“Daha çok işim var, o gün gelsin sevinçle!” diyebildim.

*

Ataç'ın *haberi* geldi. Hep öyle oluyor zaten. Hiç beklenmedik kapkara birşey!

Sen şimdi ortalığı seyreyle. Övücüler, yericiler... “Kurtulduk!” diye sevinenler.

Birşeyler mi sezmiştim ne, şu son zamanlarda? Birden elimi-çabuk-tutayım dalgaları kaplamaya başlamıştı içimi.

Olmadı. Buyruk büyük yerden.

*

Birzamanlarki Ataç'ın dergisinde, birdeyime onun damgasını taşıyan *Türk Dili'*nde yazıyorum nicedir. O yok ama soluğu burda hep. Eskiden, fırsat buldukça, “Bıktık artık bu ‘tilcikler’den diyenler bile sessiz sessiz onu özlüyorlar kanısındayım.

*

Dilin Gücü çıktı. Yaşasaydı da, keşke, Ataç'a sunabilseydim.

*

Birkaç aydır *Güneşle* ortalarda. *Dilin Gücü* gibi bu kitabımı da Dağlarca basıp yaydı. Pek bir yankı yok. Sevgili Dağlarca'nın beğenisi yeter bana. Bir de Ataç olsaydı!

*

Yeniden gözümde tütmeye başladı Ataç. Çevreyi öyle boş buldular ki. Kendince aptal aptal at koşturuyor önüne gelen. Ne korkunç safra kaldırıyor şu yayın dünyası.

*

Rastlantıya bak, babasını yazmış kızı. Ataç bile ummazdı. Bana da geldi kitap. Bir yeşerdi bir yeşerdi ki Ataç gözümde.

*

Salkımlar taze taze elimde. İşin gücün çok olsa da, kimbilir ne derinden okurdun Ataç! — Yaşlar, çağlar silindi. Senli benliyiz artık.

Deneme üstüne deneme sarmış heryanımı. Ataç kıkır kıkır. “Çıkar ağzından baklayı, kafanda birşeyler gelip gidiyor senin.” Hemencecik açığa vuruyorum. “*Dipten Gelen!*” Ne sakınca var artık: Olanca çocuksuluğumla söylüyorum. “Tam gönülmüzce şeyler!”, “*Gene* deneme, değil mi?” Yepyeni sevinçler ikimizde de.

Denemeci mi, Eleştirmen mi?

Yıllardan yıllara uçup atlıyor zaman. Şu işe bak: yıllardır okumamışım Ataç’ı.

Şimdi şimdi anlıyorum: ne çok eleştiri yazısı bunlar. Onyıllar öncesinin artık adı sanı belirsiz, yazısı, yapıtı var-yok kimselelere öyle çok zaman harcamış ki.

Gerçi “harcama” gibi deyimler Ataç için upuygun belirtmeler değil. Bazı kalıcı değerleri de bulup ortaya çıkaran o çünkü. Gene de bu, zaman uzaklaştıkça, birçok yazısıyla onun okurlarla bağ kurmasını yıpratıp engelliyor. “Yıpranış” da pek uygun düşmedi. Birdeyime, eleştiriye özgü yıpranış bu. Ama ne demek istediğim güne çıktı sanıyorum.

*

Ne zaman Ataç’tan sözetsen, bakıyorum da, kimi doğrudan doğruya, kimi de dönüp dolaşıp hep eleştiriden sözediyorum. Yalnızca ben mi, yolu Ataç’a düşen herkes.

Gerekçesiz bir gelenek değil bu. Ataç kendisi başlatmış. Özdamgasını vurduğu daha ilk kitabıyla “Tenkit”, “Gene Ten-

kit" diye diye örgülüyor yazdıklarını. Onyıllar boyunca değişik dergilerle gazetelere serpiştirdiği sayısız denebilecek yazılarıysa, nerdeyse tümüyle eleştiriyle dolu; genelde eleştiriye çatanlara ya da tektek eleştirilerine karşı çıkanlara karşı-eleştirilerle dolup taşıyor. Zaman içinde öbek öbek yazılar kitaplaşınca da, eleştiri ağırlıklı yapıtlar ortaya çıkıyor.

*

Ünlü-ünsüz olup olmadığına bakmaksızın sözce savruk şairleri, dile özensiz usta-acemi düzyazı üreticilerini öyle bir hırpalayışı var ki, zıncı diye duruveriyor insan. Karşısındaki, sözden söze sözlerle evirip çevirip bir güzel pataklamada üstüne yok doğrusu. Acıtmış-acıtmamış aldırmadan vuruyor da vuruyor. Don Quijote değirmenlere saldırıyor sanırsın. Kut-sal savaş bu Ataç için. Bu arada kendi özünü incitse bile aldırış etmiyor. Eleştiri doğrultusunda yaptığı herşeyden öyle tad alıyor ki.

"Ataç" deyince dalaşma gelebilir akla. Şöyle-değil-böyle, öyle-olmaz-böyle-olur, — İğneler, iğnelemeler, aradabir de iri iri çuvaldızlar.

Bütün bunlar Ataç'a yakışıyor da hani. Çoğun haksız olduğu söylenemez. Gel gör ki, bana göre şeyler değil bütün bunlar. Yiğit falan değilim ama, her yiğidin kendine özgü yoğurt yiyişi var demekten alamıyorum kendimi.

*

Eleştiri yoluyla dil-öğretmenliğinden hoşlanıyor Ataç. Yaşam onun için sanki bu tür hoşlanmalar derlediği bir bahçe.

*

Onyıllardan sonra apaçık: Ataç'ın araştırmalarına konu yaptığı kişilerin büyücek bölümü artık kimseyi çekmiyor. Onu okuyan, her yazısında Ataç'ça birşey solusa da, neylersin ki bu böyle.

Gerçi Ataç'ın eleştiri etkenliği için seçtiği kişiler araç konumunda. Daha çok dil düzeltimlerinde, arı-duru Türkçeyi savunmasında sıçrama basamağı onlar. Gene de eleştirinin "değer-sel" yapısını pek değiştirmiyor bu.

Şurasını da gözönünden uzak tutmak doğru olmaz. Ne denli etkin, eylemli davranırsa davranırsın, ergeç Ataç da, eleştirilerinde, hele yazın eleştirilerinde, her eleştirmen gibi edilginliğe düşüyor, ya da bazı aşırılıklarla kantarın topuzunu kaçırıyor.

*

Kendisinin sokulmadığı toplu yapıtlara gittikçe serinkanlı bir tutumla girdiğime inandığım için, çekinmeden söylüyorum: bazan boğulur gibi oluyorum Ataç'ın "eleştiri" yazılarında. Oysa içacıyor "denemeleri". O zaman da, "Keşke Ataç denemeye daha çok zaman ayırsaydı!" demekten alamıyorum kendimi.

Kim bilmez ki, sayıyla ölçülmez yapıt değeri. Azlık-çokluk, ne ki böylesi sözümona değerlendirişler, hele yazı değerleri gündemde olunca. Gene de dayanamıyorum işte, — ah denemecilik! Elimde mi, özüme benzese de benzemese de denemeci gönüldeşlerin sayısı arttıkça, artıyor sevincim. Deneme bu. Özlü sevgi gibi birşey: istiyor, hep istiyor insan.

*

Ataç'a denemeci değil diyen, gülünç duruma düşürür kendini. Ona büyük haksızlık bu. Ne var ki, *daha çok* deneme yazmış olmasını dilemek de biz okurların hakkı. Gerçi özgürdür yazar. Özüne özgü istençle yazıp yaratır. Yazara kimse karışamaz. Şöyle-olsaydı'lar, böyle-olsaydı'lar, geçmişte olup bitene yönelik dilekler, geçmişteki gerçekliği değiştiremez. Ama gene de...

*

Tektek yazılarından edindiğim izlenim şu. Ne tuhaf: denemeciliği sanki hep erteliyor Ataç. Tam bırakıverecek özünü gön-

lümce bir denemeye — deyim yerindeyse, unutuveriyor ne yaptığını, takılıp gidiyor bir eleştiriye. Gelgelelim, başta *Günce*'nin nerdeyse yarıdan sonrası, ardından son yıllarda yazdıkları, — hepsi daha çok “işte deneme!” dediğim güzellikler.

*

İkizli bir niteleyiş durup durup aklıma takılıyor: Eleştirileri yeryer deneme tadında, denemeleri çokça eleştiri ağırlığında bir yazar Ataç.

*

Doğru dürüst bir yazarsa karşıdaki, kıvrım kıvrım bir evrendesin demektir. Hele akıldaş-duygudaş bir özenle dal, şaşmadan şaşmaya bir serüvendesin artık.

Örnek mi, işte Ataç: hem eleştirmen hem denemeci. Bu iki özniteliğin ikisi de yakışıyor ona. Karşıtlık yok zaten aralarında. Olamaz da. Denemeci eleştiricidir, eleştirici denemecidir. Benim yaşama-sözlüğümde neler almaz ki içine “deneme”. Bırakın ki, sözel-tanımcı bir kimliğe indirgenemez yazarlık. Tanımsal çerçevelerin darlığına sığar mı hiç gerçek yazarlar?

*

Yaşamını ne denli tutkuyla eleştiri eylemine adarsa adasın, çevresindeki yazı-çizi dünyasının oluşumuna ne denli etkin elatarsa atsın, gönlüm gene de Ataç'ı düpedüz eleştirmen diye nitelemeye elvermiyor: eleştirmense de denemeci o.

Unutulur gibi oluyor zaman zaman, oysa unutmak haksızlık: içten içe bir tat bürümüştür Ataç'ın eleştirilerini. Nasıl bir tat bu, tadan bilir, *deneme tadı* diye nitelediğim o dilegelmez bilmem-ne işte.

Eleştiri ile denemeyi birbirinden keskince ayrı tutmaya kalkışmak düpedüz hoşlanmadığım birşey. Kolay bağışlanacak bir kalkışma değil bu. Yazın işlerinde ürünleri tür tür birbirinden ayırıp öbeklemeyi yanlış bulduğum için değil, yazı beğenisini,

yazma özgürlüğünü, okuma serüvenini, kültür özgürlüğünü incitebileceği için karşıyım buna. Yazarın kendisi, sözü davranışıyla ben–denemeci–değilim diye ayak direse de, hep yinelediğim üzere, gerçek, gün gibi ortada: yazar, kötü denemeciye iyi eleştirmen olamaz; iyi eleştirmeneyse, ona kimse, “kötü denemeci!” diyemez. Deneme–eleştiri dengeleşimine gelince, o başka: Şöyle ki, bazı denemecilerin eleştiriciliği elle tutulur, gözle görülür, sesle duyulur gibi değildir; olanca hafifliği, ya da ağırlığıyla eleştiride erir gider.

Bazı yazarlardaysa eleştiri–içi denemecilik pırl pırl ısıtabilir eleştiriye. Bunlar böyle böyle de, kendi hesabıma söyleyeyim: dalaşmalı dersvermelerin, hepten paylamalı susturmaların, cakalı–bezdirici vuruşların ağıladığı denemelere “deneme” demeye yanaşmadığım gibi, ille eleştirel olsun tutarağına kapılıp özünce akan bir denemeyi orasından burasından çeke çeke eleştiriye dönüştürmeye de karşıyım. Daha doğrusu, bana göre şeyler değil bunlar. Bağrını nice hüzünlere açsa da, özde: insana, doğaya, kültüre dönük övgü, coşku, sevinç şöleni olmalı gürül gürül akışlı deneme yazıları.

Yeniden-Doğuşlu Değerlendirme

Yazarın tek kimliği vardır, o da yazarlıktır, demek gerçekliği pek yansıtmaz. Gerçeğe sokulmak için duruma daha yakından bakmalıyız. Şöyle ki, çok-boyutlu yazarlarda apaçık ortaya çıktığı üzere, birbirinden azçok başka, çeşit çeşit uğraşlar gerçekleştirir yazar. Yazarlık, özde, geniş kapsamlı bir insan–kültür başarısıdır. Gelip geçici koşulların getirip götürdüğü şöyle ya da böyle ek–kimlikler biryana, bazı yazarlar açıktan açığa *çok-kimlikli* kişilerdir. Başka türlüşünü de tasarlamıyorum zaten.

Doğrusu istenirse, düpedüz diyeceğim şu: yazar olarak kim olursa olsun bakışlarımı çevirdiğim herkesi, en iyi, *kendimden kalkarak anlayabileceğim* inancındayım. Bu yöneliş, kendimi ölçü ve ölçek diye alıp başkalarını kendime uyup uymadığı bakımından tartıp kavradığımı belgelemez. Tam tersine, başka

yazarlara, sokuluşlarımda tutamaklık eder bana. Arayış yöneltimi nasıl, neye, nelere, ne gibi dikkatlerle yörengellemem gerektiğini öğrenirim böylece. Kendi üzerimdeki kandırmacasız derleyici toplayıcı tasarımı, başkalarında, birbakıma benim gibi bir ben'in, ama ben-olmayan bir ben'in nasıl bir "kim" olduğunu bilip öğrenmede verimlendiririm.

Nitekim şimdi de, kendimden kalkarak yazarım Ataç'a bakıyorum: Gazeteci, dergici, Ataç var; eğitimci, öğretmen Ataç var; eleştirmen Ataç var; çevirmen Ataç var; denemeci Ataç var. Ben ben olduğum için, olanca yoğunluğumca hep denemeci Ataç'ta yoğunlaşmaya eğilimliyim. Gene de başdileğim: onu kendi yörengesinde anlayıp değerlendirmek.

Kuşkusuz, her yazar gibi o da kendisini sarıp sarmalayan, benimkinden başka bir tarih-kültür-dil-toplum kesiminde yetişmiş, yazmış, yaşamıştır. İşte böylesi bir bağlamda çeşitli kimlikli tek bir Ataç birliği olarak ortaya çıkar. Bu birlik, birbakıma onun canevidir, — bu da eleştirmenliktir. Ataç'ın tüm yazılarında eleştiri, hep eleştiri ağır basar. Her eyleminin kaynayan kaynağıdır eleştiri.

Orası öyle ama gazetecidir de Ataç. Adı sanı, toplumdaki rolü önemi n'olursa olsun, zamanın hemen hemen her gazetesinde yazmıştır. Yazısının çıktığı yeri, konumu ince eleyip sık dokuduğu söylenemez, — hele başlangıç yıllarında hiç mi hiç. Ne ki, her yazdığı kendi gelişimine uygun düzeyde. Kendini, okurunu kandırmayan bir titizlikte. Epeyce yazısı, nedense, unutulup gidesi şey. Kiminde de pırıl pırıl bir Ataç var karşımızda.

Genelde, gazetecilik kaygısıyla yazılmış şiir, roman, tiyatro, müzik eleştirileri bunlar. "İlginç olmayı" gözden yitirmiyorlar. Oldukça kestirip atan anlatımlı değinmeler bunlar. Çoğun, gazete yönetmenlerinin sanki kırıp kısaltmasını önlemek için, bu işi kendi üstlenmiş Ataç.

Zamanla dergilere atlayan, ordan da kitaplarda görünen daha sonraki eleştirilerindeyse, geniş kuşatımlı ama sıkıdüzenli bir tutum işbaşında. Çoğu köpük köpük öfke dolu; yıldırان, paylayan eleştiriler.

Haksızlık etmeyelim ama: çoğun kanıtlı, yerli yerinde

gerekçeli, akli başa getirme yüklenişleri. Kendi kendini coştura coştura sık sık taşlamalara dönüşen yazılar. Zaman zaman aşırı-
lıktan çekinmeyen şeyler. Yerin dibine batırmalar kadar göklere
yüceltmeler de sergilemekteler.

Özellikle dil yanlışları, ençok da, deyim uygun sanıyorum,
dile saygısızlıklar çileden çıkıyor Ataç'ı. Öyle ver-yansın edi-
yor ki bazan, benim-diyen önünde duramaz bu saldırıların.
Yazı-çizi işlerinde yanlış buldu mu, hele kolayca kaçınılabi-
lecek salt savsaklamayla yapılmış yanlışlar yakaladı mı, hani
nerdeyse amansızca cezalandırmaktan yana. Bununla birlikte:
"yanlışlar-artсын ki-ben de-varlığımı-sürdürebileyim!" gibiler-
den sinsi bir istek yok eleştirilerinde. Bu da *yazı-sevgisinde* temel-
leniyor. Her sağduyulu insanın, her beğenili kişinin okuyup
seveceği yazı ürünlerinin nicelikçe nitelikçe artmasını istiyor o.
Öyle saydam, öyle gizliden saklıdan arınmış, öyle çocukça bir
istek ki bu, serinkanlı davranıştaki herkesin saygı duyacağı bir
eleştirmen davranışı bu.

Eleştiri sorunlarıyla bilimsel boyutlu ya da felsefece derin-
likli hesaplaşmalara girişen bir yazısı yok. Eş-dost söyleşilerin-
de de bu yönleri elattığını hiç görmedim. Bizler bu yönleri uza-
nır gibi olsak bile, söylenenleri sıkıcı şeylermiş gibi izlerdi. Bu
gibi deşmelere, "Bunlar benim işim değil!" dercesine öyle tatlı
omuz silkerdi ki. Gene de bu tür eleştiri kuramlarına merak
beslediği, hattâ bu doğrultularda bazı kuramsal uzanışlara giriş-
mişliği olduğu izlenimi uyanmıştır hep bende.

Apaçık bir olgu varsa, o da Ataç'ın, kendi tutturduğu yol-
daki eleştiri sevgisini okuma-sevgisinin bir yansıması diye görme-
sidir. Fırsat buldukça yineler de: okuma eleştirinin buyruğunda
değil, eleştiri okumanın buyruğunda. Yerden göğe haklı bun-
da.

Baştanberi, sağa sola aldırmayan akılcı, tutarlı bir kalem
Ataç'ın kalemi. (Gerçi Ada'da, ne zaman yazı yazarken görsem,
hep daktilo tıklatıyordu ama böyle demekle ne sakınca var ki?)
Ençok dil savunusunda belirginleşen bir kalem o. Ataç tam
Ataçlığıyla *dil savunucusu* olarak ortaya çıkmakta. Önceleri dil-
de, anlaşılabilirlik düzgünlük istemleri güdüyor; çok geçmeden de,
coşkuyla, arı-duru bir Türkçe savunucusuna dönüşüyor. Arap-

ça-Acemce-Osmanlıca söz-deme kalıplarından sıyrılmış, özola-naklarını geliştirmeye yönelik Türkçeye adıyor kendini. Zaman zaman aşırılığa düşse de Türkçeye gönül-kafa veriş onun özü-nün simgesi oluyor. Yanılmıyorsam, bütün bunlar anlayışlı dil-bilim araştırmacılarını bekliyor hâlâ.

Salt savunma değil, kuru savunma değil Ataç'ın dil-savunu. Sevgiyle, saygıyla ateşli bir dil-bakımı istiyor herkesten. Öfkeli-atılımlı-devrimci bir, "Dile dikkat!" bağıışı o. Ne yazık ki, çok kişi omuz silkip geçmiş. Gel gör ki, kendisini ciddiye alan kişiler, kuşaklar, kurumlar da yetiştirdi zaman içinde.

Özümden biliyorum: hep artımlı artımlı sürüp giden, tatlı mı tatlı, bir o kadar da çaba gerektiren bir "savunu" uğraşıdır dil-özeni. Düpedüz vur-kır savunusuna benzemeyen katmanlar içerir. Sevgidir çünkü, dünyaya bağlılıktır, insan gözetimidir, kafa aydınlığıdır, tarih bilincidir. Kişi yaşamını yüce bir değer ve anlamla bezer dil bilinci.

Ataç dilci değilmiş, bilgin değilmiş, dil kuramlarının ince yapısı ile tarihsel gelişiminden pek haberi yokmuş, uydurduğu kimi sözcükler kural-dışıymış, — ne önemi var bunların. Önemli şeyler de gerçekleştirdi. Onun deneyimli dil-birikimi ile dilce sezgi ve yaratıcılığını yabana atmamak gerekir. Şu "tilciği" tutmuş, bu "tilciği" tutmamış; dilsel düzeltim önerileri bazan gülünçmüş, birtakım sapıncıları varmış — olsun, n'olur yani? Pırıl pırıl sözcük, parıl pırıl deyiş yaratılarıyla Türkçede hatırısayılır bir atılım Ataç. Bazı dilsel uygulamaları zamanla bıraktıysa da, Ataç'tan önceki havalara esmiyor artık Türkçede. Zamanla pekçok şey bazı onarımlarla yeniden yerliyerine oturduysa da bu böyle.

Ataç örneğiyle birşey apaçık ortada: Yalnız kalmamalı öncüler. Başkaları da dile duyarlı davranmalı. Bizler de elimizi taşın altına sokalım. Her kuşak sorumludur konuşup yazdığı dil-den. Unutmayalım ki, *sağduyulu* hiçkimse artık Ataç'tan önceki Türkçeyi konuşup yazmıyor. Tektük kişiler bu dönüşsüz yolu tersine çevirmeye yeltense de boşunadır çabaları.

Ataç'ın *çevirileri* de başlıbaşına önemli. Şişirmesi, atlama-sı olmayan; tam tersine, Türkçe sözcüklerle, deyişlerle dilimizi zenginleştirerek yabancı dillerin hakkını veren çeviriler bunlar.

Doğrudan doğruya Latineden değil de Fransızcadan yaptığı Plautus, Terentius çevirilerini öyle upuygun Türkçe söyleşilerle zenginleştirmiştir ki. Hele Lukianos çevirisi — ne zaman açsam, küçüklüğünden beri Latinceye bulaşmış biri olarak söylüyorum, “Hadi azıcık, azıcık daha okuyayım,” demekten alamıyorum kendimi. Stendhal, de Laclos, Marcel Ayme çevirilerinden de Fransızcada tatmadığım güzelliklerle gönendim doğrusu.

Karşılaştırmalı anlama-çabama gelince, ben-böyleyim-ama-o-şöyle doğrultusunda bir karşılıklı sayıma döküme girişmeyeceğim. Ne var ki, dilimin ucuna gelen bir-iki şeye usulcacık dokunmadan geçemem: Düşünüşüm yazışım, yazmadaki dürtüm davranışım, öfkelerim özlemlerim, etkilenmelerim inanışlarım, kaygılarım tutaraklarım, saygılarım başkaldırıları, sevgilerim özlemlerim başka yazarlardan başka. Ataç’tan da başka. Doğal bu: Herbirimizin yaşama koşulları başka, herkes başka birey çünkü. Bununla birlikte, koşullar, n’olursa olsun, şaşmaz bir dile-özen tâ yüreğimden birleştiriyor onunla beni. Gerçekte bu, tüm yazarlar için böyle; neylersin ki çoğu sözümüne yazarın ilgisi ilişkisi yok bu gibi özenlerle.

Bu bağlamda, sallantısızca belirteyim: yazara fire vermeyen bir akıl-duygu makinesi gözüyle bakmanın iltutur yanı yoktur. Salt akıl, salt duygu gibi şeyler yazarlığa düpedüz aykırı katılıklardır. İnsandan soyutlanmış bir mantık işlemi değil ki yazarlık. Benim sevip sarıldığım, insan sıcaklığınca duygulu bir akıl. Nitekim Ataç’ın eleştiri yöneltisine böyle bir tutumla eğilmeliyiz. Zaman zaman kendi içinde sapışları, bulutsu sanışları, yanıltıları, yanılsamaları var onun. Tuhaf seçimleri, aykırı yargılayışları var onun. Kimin yok ki. Beni herşeyden önce ilgilendiren: yöneldiğim yazarın “kendisinden” bildirimler; birbakıma, şu-bu yazara tepkileri değil; başkalarından dolayı, başkalarını amaçlayan, başkalarına uğraksız *kendi* söyledikleri. Yazarın doğrudan doğruya kendisinden çağlayan görüşler, duyuşlar, kuşukular, düşünceler, inançlar. Benim ençok tadaldığım yazarın bu özçağlayışları. Nasıl bir tat mı, — o hep, deneme tadı dediğim şey bu.

Başta dil-özenleri, çepeçevre kişiliğini, *yapıtlarından alın-tilarla* belgeleyip tartışan; gelişme oylumunu, özellikle ödünle-

re düşmeyen aydınlanmacı yanını, şimdiedek girişilenlerden daha kapsamlı tutan araştırmacılar bekliyor Ataç.

Orası öyle, yetesiye dikkatli hiçkimsenin gözünden kaçmayan gerçeği vurgulayalım: Yazar yazara yöneldi mi, kendi kendini de işe karıştırır; yöneliş içlere indikçe ergeç karşılaştırmalı bir hava eser. Ama bu, hiçbirzaman, yazarın yazara örtük-açık buyrultular yöneltmesi, yazarın yazara yazgı-düzeltileri diye nitelenebilecek buyurmalara kalkışması anlamına gelmez. Şunu yapmasaydın-da-bunu-yapsaydın; şöyle-yapacağına-böyle-yapsaydın istemlerine yer yok bu bağlamda. Tektük böylesi istemler dönüp dolaşıp salt sevgi basıncıyla ağızdan kaçırmış dilekler olmaktan öteye geçemez. Bunun belirgin nedeni de her yazarın, şöyle ya da böyle kendine özgü *biricik* bir yaşayıp yaratma yazgısı olmasıdır. Eninde sonunda, bir, “İyi ki varsın!” ünlemidir yazardan yazara giden. Gene de bazan, “Keşke şöyle yapsaydın!” diye seslenişlerden alamıyor insan kendini.

İçimde yeniden doğuyor Ataç. Tek içle olmaz ama. İçten içlere çağrılar dünyasıdır insan-dünyası. Çağrılarının çağrıları birleştirerek tetikleyip pekiştirdiği bir kültür-dünyası bizimki. Ayrıcalıksız hepimiz bu dünyanın üyesiyiz. Doğuşlar, ölümler, yeniden doğmalar, ne var ne yoksa herşey bu kültür-dünyasının uzayında zamanında payına düşen oylumla izli izsiz gerçekleşmekte.

Özünce mutlu yeniden yaşamlar Ataç! Okur-yazar olarak elli yıl önce giden bir yazar için bundan daha güzel ne diyebilirim? Kuşkusuz daha da güzeli: nice yeniden-doğuşlar!

Hep olageldiği gibi, yaşayanlar görecektir. Gene de ben durup durup keşke daha çok deneme yazmış olsaydın, Ataç, diyeceğim.

Tarih mi, — Aman Dikkat!

Aklıma üşüşmedikleri zaman var mı? Akıl dediğimiz ne ki zaten, yargı kuşlarının konduğu tüneler. Yargılar olmasaydı: ne çalışma hevesi, ne araştırma dürtüsü, ne eleştiri keskinliği, ne erişme özlemi olurdu; yaşamın en önde gelen eyleyiş olanaklarından yoksun kalırdık o zaman. — Bu yoksunluksa, insan-toplum varlığının türlü türlü yanıtlardan, sürekli katkılanım isteyen gelişimlerden güdük kalmasına yolaçar.

Nicedir, ama nicedir, birbirine yakın yöneltir, ne denli değişik görünse de, birbakıma birbiriyle akraba birtakım sorunlar içimi sarıyor. Günlük yaşamda, bilimsel ortamda *tarih* diye nitelediğimiz bir odak dolayında öbekleniyor bu sorularım. Hangibirinin hangi ortamdan, hangi nedenle bana dek gelip düşüncemi yoğun yoğun kımıldattığını bilemediğim için, uzun zamanların birikimi olarak bazılarını sıra gözetmeksizin şöy-lebir anımsayım diyorum: “O, adı altın harflerle tarihe geçecek büyük bir insandır.” – “Tarih onları tiksintiyle anacaktır.” – “Tarih bunun hesabını sorar.” – “Tarihten korkmayan her kötülüğü yapar.” Yargılar, yargılar... Ağızdan ağıza, çeşit çeşit yazılardan canlı mı canlı tartışmalar, kuşaktan kuşağa hoplaya sıçraya dolaşan yargılar.

Kuşkusuz bu kadarcıkla bitmez. Başkaları da var. Sağa sola uzun uzun bakmaya gerek yok. Biz gene de bu kadarcıkla işimizi görmeye koyulabiliriz. Çünkü işimiz: “Tarih’i” bir sözcük, bir kavram, bir etkenlik alanı, bir kültür-kesimi, insana-topluma ilişkin bir varolma biçimi olarak aydınlığa çıkarmak. Öyle de, heryanda yapılagelen şeyi, n’etsem yapamıyorum ben: Tarih’le ilgili düşünceleri genelde güden az önce sözünü ettiğim yargıla-

rı herkes gibi benimseyip düşüncelerimi, az ya da çok, bu yargılar doğrultusunda biçimleyip geliştiremiyorum. Bu tür yargılar, ergeç sorulara dönüşüyor benim düşünce-dünyamda.

Sözgelimi: “Tarihten ders alalım!” diyemiyorum hemen; “Tarihten ders alınır mı?” “Tarihten ders almak da ne demek?” diye tutturup gidiyorum. Ya da, “Tarih bunun hesabını sorar” yargısı, “Tarih hesap sorar mı? Nasıl sorar?” türünden yörelere salıyor beni. Kimileri tuhaf, çarpık birtutarak gözüyle bakabilir bu alışkanlığıma. Bense, yerinde bir davranış, nesnelce yararlı bir davranış gözüyle bakıyorum tutumuma. Keşke herkes böyle yapsa, ne iyi olur, pekçok saplantıdan, yanlıştan, boş laftan kurtulmuş oluruz, diyorum kendi kendime.

Yargılarımızı bir daha dikkatle ele alalım öyleyse. İlk örnekten başlayalım: Tarih’ten ders — bu da ne böyle? Bir okul mu tarih? Öğretmenler mi ders veriyor orda? Nasıl şey bu dersler böyle? Ne sağlar bu dersler? Nerde, nasıl değerlendirip verimli kılabiliriz bunları?

“Tarih bunun hesabını sorar,” yargısı için de söyleyecek çok şey var. Kim kimden soruyor? Yargıçlık katı mı tarih? Hangi ilkelere, kurallara dayanan nasıl bir duruşma bu? Yargılama süresi var mı? Karar nasıl açıklanıyor? Daha öteye uzanan hak-arayışları nasıl yürütülüyor, peki?

Ya altın harflerle ad yazma işlemi? Adı, ne nitelikteki bir adı, kim, hangi yetkeyle, nereye, nasıl yazıyor? Övgü mü, övünme mi? Hakbilirlik mi? Gözboyama mı, ödev mi, yararlı birşey mi, boşuna birşey mi? Diyelim ki yazıldı, hangi dilde, kimlere seslenmek için? Desene, “altın harfler” bir benzetme. Benzetmelerse, şurasından burasından çekiştirmek için değil, bilgiler, bazı önemli bilgiler vermek, bu bilgileri sezdirmek içindir. Öyleyse, ne tür bilgiler bunlar? Gerçekten “bilgi” mi ki?

Bir de tarihten korkmak var. Tarihten korkmak mı, korkmak da ne demek? Ne menem korku salan bir güç bu tarih? Nesiyle korkutuyor korkuttuklarını? Ne kapsamlı bir gücü var ki tarihin, herkesi, heryönden çeki-düzenle toparlayan bir ölçek sağlıyor? Yaptırımları ne ki, tarihten korkuluyor? Ben kendime, topluma karşı sorumluyum, “tarih” diye sorumlu olduğum bir kimse, bir güçkatı yok. Var, diyenin gerekçesi nerde?

Tarih'in, birini, bir eylemi, bir toplumu "iyi" ya da "kötü" diye anmasına kendiliğinden ulaşılan bir olgu diye bakılsa da, azıcık deşince, böyle birşeye akıl erdirmek de kolay görünmez bana her zaman. Nasıl bir anış bu? Anılma nasıl gerçekteşiyor, peki? Yine mi benzetme? Amma da tuhaf şeymiş şu "tarih", öyle ya, ne benzetme bolluğu bu böyle? Hadi benzetmeye gerek sinme duyuluyor, diyelim, ne yaygın benimsenişi var bu ben zetmelerin. Hepsi de tekerleme; kimi boşanlamlı, kimi de dolu dolu anlamlı bir başvuru. Öyleyse, gel şimdi hemencecik pabuç bırak benzetmeye. Yoksa yanılıyor muyum, dersiniz? Yapay şeyler, umacı sorular olmasın bunlar?

Günlük yaklaşıma özğü sağduyuyla elattığım bu birkaç eleştiri epeyce ikirciliğe götürdü beni. Aydınlık beklerken hır palıyor bu. Ben de kalkmışım, olanca donatımsızlığıma bakma dan, kendi başıma büyük isteklere soyunuyorum. Oysa bu gibi durumlarda gereğini yapmalıyım: ilkin, *tarih alanındaki* bilirkişi lere, daha doğrusu tarihçilere, eski yeni tarih bilginlerine, tarih uzmanlarına danışmalıyım herşeyi. Kestirmeden dendikte, *tarih bilimine* yönelmeli, sorunların çözümünü orda aramalıyım. Buysa tartışmalara yolaçan bir konu. Çünkü "tarih" *biliminin* ne olduğu sorunu pekçok kişi için henüz sonuçlandırılmış bir soru değil. Desene, uzun yoldan gidip önce "bilim" kavramının içlem ve kaplamını inceleyeceğiz. Ha dediğine üstesinden geli necek izlenince mi bu?

"Bilim" deyince ilk aklagelen şey: birbakıma, "bilim" olup olmamayı sağlayan örneği, yani doğa biliminin ortak yapısını en iyi yansıtan Fizik bilimine eğilmektir. Ancak bundan sonra dır ki, tarih bilimine, ya da tarih bilimlerine yetesiye aydınlık getirilebilir. Denediğimiz bağlam ortamında, üç aşağı beş yukarı yürünecek ortak yol, bazan gevşek de kalsa, bu bilimlerin anayapısını tümnden kavrayan birkaç göstergeyi kısacık gözden geçirmektedir.

Yeniden Doğuş çağıyla birlikte günümüze dek artan bir yoğunlukta gelişen *bilim* kavramı: *deney* kavramını iç erir. "Deney" deyince de, belli yapay koşullarda gerçekteştirilen birtakım işlemler gözönüne getirilir. Deneylerinse, hep birta kım karmaşık gereçlerle laboratuvarlarda olup bitmesi zorun

lu değildir. Bilgisayarlarda öge çoğaltan ya da azaltan canlandırmalarla da deneyler yapılabilir. Özenli gözlemlerle izlenen deneyler, uygun yapıdaki bir dille, özellikle olay-yansıtan matematik bir dille, çoğun formül-diliyle ortaya konur. Bunun için de ölçüp biçmeye özenle sarılır doğa-bilimleri. Deney, kapsama geniş tutulur; “olaylar” arasındaki birliktelikle zenginleşir. Böylesi kuşatımlı deney sonuçlarının yorumu “doğa-yasası” diye nitelenir. Doğa-yasalarıyla, bu yasaların biraraya getirilmesiyle elde edilen *kuramlardır*. Bunlara doğa bilimlerinin işleyişinde doruklar gözüyle bakılır. Böylece, bütün bu yapıp edilenlerle varılan *yöntem’li açıklamalar*, derli toplu ama durmadan gelişen doğa bilimlerini oluşturur.

Çeşitli bilim-çevrelerince sürekli olarak *denetlenip onarılır* yasalar. Bu yolla açıklamalar gittikçe daha güvenilir dayanaklara dönüşür; bu süreç içinde aşama aşama geliştirilip etkinlikçe genişleyen kuramlara varılır. Bu yasalar ile kuramların en büyük başarısını, *öngörü* sözcüğünde toplayabiliriz. Öngörü bilime belbağlayanların en inandırıcı bilimsel vargısıdır. Olayların birbirilerini izlemede kurallı gidişine dayanıp gelecekte olup bitecekleri, kesinlikle değil ama güvenilir derecedeki bir olasılıkla önceden “bilmektir”. Bu bilgi herçeşit yaşama-planlamalarının akılcı temeli olarak vazgeçilmez bir değer taşır. İnsan yaşamı böylece eşsiz bir güç kazanır. Önceden-bilme, en iyi, elde olanı zaman varken düzenleme becerisinde kendini gösterir. Buysa, yalnızca şimdimize değil, geleceğimize de sözgeçirme olanağı sağlar bize. İnsan-toplum yaşamını tehdit eden değişik çaptaki tehlikelerin en amansız çaresidir bu. Getirdiği çeşit çeşit önlemlerle yaşamın daha yaşanır kılınmasına hiç de küçümsenmeyecek yararlar sağlayabilir bu.

Türlü türlü uygulamalarıyla başta Fizik, Doğa Bilimleri birkaç yüzyıldan beri yoğun biçimde içiçe dolandığı teknolojiyle birlikte tüm Yeniçağa, dolayısıyla çağdaş dünyaya damgasını vurmuştur. Günümüzde kimsenin gözünden kaçmayan bir *ilerleme* çizgisi sergiler. Gene de Batı Kültürü’nün bu belirgin çizgisi bazı dikkate değer eleştirilere de bol bol neden olmaktadır. Bu eleştirilerin “yanetki” adı verilen zararlı uygulama ve uyarlamalar yüzünden gittikçe daha önplana çıktığını da görmezlik-

ten gelemeyiz. Böylece hepimizin yaşamını yakından belirleyen doğa bilimleri, dolayısıyla da doğa bilimlerinde kıvam bulan *bilim kavramı* insan-toplum-kültür yaşamının en üst köşesine oturmaktadır.

Bir karşılaştırma tabanı olarak bu değindiğim bilimleri hep: tarih bilimini, daha doğrusu hertürlü tarih bilimlerinin yapısını, işleyişini, konumunu, bilimsel değerini, konusunu belirtmek üzere sergilemiş bulunuyorum. Öyleyse şimdi, *sanat tarihi, kültür tarihi, felsefe tarihi, toplum tarihi, politika, iktisat tarihi* gibi tarihsel bilimlerin birkaç ortaklaşa özelliğini derleme işine girişebiliriz.

Daha ilk bakışta *tarih bilimi kaypak bir deyim* olarak göze çarpar. Buysa, “bilim” kavramıyla, ençok da “doğa” bilimi kavramıyla pek bağdaşmayan bir görünümüdür. Genelde, tarih bilimi deneceğine yalnızca “tarih” sözcüğüne başvurulmasından ileri gelir bu. Öyle ya “tarih”, kimi geçmiş olayları gösterir, kimi de, dediğim gibi, tarih bilimini, tarih bilimlerini. Gelgelelim bu mantıksal kaypaklık, konuşma-durumunun ışığında çoğun giderilebilir. Ne var ki deyime yönelik sallantılar gene de giderilmiş olmaz.

Şu meydanda: tarih bilimleri geçmişi olduğu gibi vermiyor. Çünkü bilimsel bilgiler, yöneldikleri varlığı, *belli bir açıdan* inceleyiyor. Öyleyse tarih’e bilimce yöneliş de, kendince uygun amaçlara, kaygılara ve gereksinimlere göre ayarlanmıştır. Başka türlü söyleyelim: bu bilimlerin, geçmişin gerçeklerini olduğu gibi yansıtmasını beklemek boşunadır, bilimsel akla uymaz, bilimle bağdaşmaz bu. Geçmişteki gerçeklikler yönünden baktıkta, bu bilimlerde dilegelenler: geçmişten sonraya kalanlara birtakım sokuluşlarla, tarihçinin, anlaşılır kıldığı çeşitli izlerdir. “İzler” diye sözünü ettiğim şeylerse: kazı bulguları, yazılı belgeler, sonraya dek varabilen sözlü bildirimlerdir. Kuşku yok ki, bunlar, çeşit çeşit güvenilirlikte kalıntılardır. Çoğun, binbir emekle onarılıp “okunmaları” gerekir. Böylece tarih bilimleri denen çalışmalar: geçmişten bize erişebilen nice *rastlantılar* ardından bazı “kaynakların” tarihçiler katında incelenmesi sonucunda ortaya konan dilsel kuruluşlardır. Özetin özeti, tarih bilimleri:

olanakları, dehaları ne olursa olsun, bazı insanların eskiden gerçekleştirmiş, sonradan *görünür* kılma çabalarıdır, *görünür* kılma denemeleridir.

Bu eğilişlerden çıkardığım bir sonuçsa: tarihçilerin, *bilimadamı* olarak araştırdıkları üzerinde değer-yargıları vermedikleridir. Gerçi yargısız, çıkarımsız bilim olmaz ilkesi tarih bilimi için de geçerlidir. Ancak tarihçinin işi, görevi: olayları, kişi ve toplumları birtakım beğeniler ya da benzeri nitelemelerle belirtmektir demek doğru olmaz. Ne ki, insan olarak, bilim olarak sunduğu yazılarında yeryer değerleyişlere de rastlanır. Nasıl yanbaşımızda olup biten, ya da karıştığımız bir olayı, diyelim ki sokaktaki bir sataşmayı türlü türlü değerlendirişlerle anlayıp anlatırsak, kimliğimize, kişiliğimize, uğradığımız zarar ya da daha başka etmenler doğrultusunda birtakım damgalar vurmadan edemezsek, azçok öyle işte: Tarihçiye de inceleyişlerinde birtakım değerlendirişler eşlik eder. Tıpkı bir olay karşısında bir insan, bir genç kız, emekli bir erkek, üç çocuk annesi, polis, er, subay, politikacı, partici, gazeteci, emlakçı, mühendis, öğretmen, yabancı ülke temsilcisi, matematikçi, çevre uzmanı, bilgisayar programcısı gibi herkes, birdeyime, durumu açısından olaylara *bakar*. Zamanca, konumca, yapılışça, eğitimce, anlayışça değişik değerlendirme-yatkınlıkları eşlik eder herkese. Tarihçi, doğa-bilimcisi değildir. İstem ve tutkuları, korku ve özlemleri akılcı-özgür davranışlarından büsbütün ayıramaz. Bunun, genellikle, *işi* yönünden yararlı olduğu inancındadır. Tutumunun hoşgörüsüyle karşılanmasını ister.

Gerçekten de, yasa arayışlı etkinlikler değildir tarih bilimleri etkinliği. Ola ki bu bakımdan, çok kişi, tarih bilimlerine “bilim” gözüyle bakmaz, “edebiyat” a ya da genel “yazın” dünyasına giren bir uğraş gözüyle bakar. Hattâ, çok kimse güzel bir oyalanmadan, bazıları da masalsı birşeylerden öte bir ağırlık tanımaz tarih bilimlerine. Kuşkusuz, bu, “katı bilimci” yaklaşımlı bir uç-yaklaşımdır.

Daha esnek bir yaklaşıma göre: tarih bilimleri bilimse de doğa bilimlerinden *başka türlü* bilimdir. Bu alanda nice kuşaklar boyunca çalışan ciddi insan katkısıyla ulaşılmış, kökleri çok eskilere giden gelenekleri, konuları, yöntemleri olan uğraş-

lardır. Bu bilimlerin en belirgin özelliği açıklamaya değil *anlama*'ya başvurmalarıdır; anlama deyince de, yalnızca yol-yordam kadar güdülen amacı da gözönünde bulundurmak gerekir.

Gelgelelim bu, tarih bilimlerinde açıklamaların yeri olmadığını göstermez. Tarih bilimlerinde de tıpkı çoğu doğa bilimlerini andıran ölçüyü biçiyi, sıkı nedensellik açıklamalarını yadırgamak doğru olmaz. Sözelimi, astronomi tarihindeki yasalı, kurgulu vargıları sanat, siyaset bilgileri, arkeoloji ve arşivcilikteki düzenleme, bakım-onarım işlerine ilişkin ölçmeli kimya işlemlerine ilişkin biçmeli uygulamalar; mimarlık tarihinde gerekli yapı-teknikleri bilgilerini de unutmayalım. Tarihçiye özgü anlamının yararlandığı değerli dayanaklardır bunlar. Ne var ki, tarih bilimleri yalnızca bu tür açıklamalarla yetinmezler. Onların dilediği: geçmişte, özellikle de geçmişteki toplumlarda meydana çıkan olayların köken, gelişim oluşumlarını *aydınlatmaktır*. Bu da, çoğu kez, tarihinin geçmişe ilişkin verileri derleyip toplayıp onları birbiriyle ilişkileri yönünden olanca etkileşimleriyle kavramaktır. Öyle bir anlatıdır ki tarih, tarihçide bilgi, görgü, merak, kaygı, yaşantı gibi kişisel yetiler gerektirir.

Tarihçi, ancak böylelikle kendisini olanca varlığıyla geçmişe götürmeyi bir derece sağlayabilir. Üzerine eğildiği *geçmişte yaşanmış* olayları duyarlıkla kurmaya yönelir. Genelde *duygudaşlık* diye adlandırılan bu tür canlandırmalarla, bu düşsel-“deneyli” canlandırmalarla kurulur tarih. Buysa ciddi bir nesnellik kafası ve duygusuna sırt çevirmek demek değildir. Tam tersine, tuhaf gelecek ama, *nesnel* davranış ancak öznal tutumla elde edilebilir.

İşte bu *tarih bilimlerine özgü* kafadır. Bu kafa geçmişteki olayların binbir ögesine yetesiye sarılmayı gerektirir. Orası açık: tarihin bilimselliği olayları anlamada başvurulan, ama çoğun önemsiz ekler, ayrıntılar gibi görünen, ya da dikkat ve özenli bir tutumla başka olayları aktarmayla belirginleşen geçmişte yaşanmış olaylarda yoğunlaşmak demektir. Bu tür yoğunlaşmayı gerçekleştirirken de olay-içi-olayları, olay-yanı-olayları, olay-uzağı-olayları yetesiye deşip ayıklamaya bağlıdır. İncelenen geçmişteki olay-bütününü elden geldiğince geçmişte yaşandığı

gibi olaysal ve değersel ağırlığıyla anlayıp anlatmaktır tarih. İşte bu da, sanatçıya hiç yabancı olmayan davranışlar ister tarihçiden.

Tarihin bilimselliği, büyük oranda, anlayıp anlatma işlevinin özenle gerçekleştirilip özgürce eleştirilere açık tutulmasına bağlıdır. Bu yapılmadan “tarih” diye sunulanların bilimce tarih olup olmadığı büyük kuşku götürür.

Tarih de bir bilim olduğundan, her bilimdeki gibi orda da kesinlikle “doğru” savında “bilgi” diye birşeyin varlığından sözedilemez. Olsa olsa çağdaş bilim–teknik düzeyinde akla yatkın bilimsel çalışmaların ulaştığı sonuçlarla yetinilir. Gelgelelim doğa–bilimlerinin “doğru’ları” ile tarih bilimlerinin doğruları arasında belirgin bir ayrım olduğuna parmak basmadan geçemeyiz. Orası öyle: bu, bizi doğa–bilimlerindeki doğruları tarih bilimlerindekiinden daha üstün saymaya götürmez. Her iki bilgi kesiminin yöntemleri, ölçekleri, gelenekleri başkadır. Çünkü herbirinin yöneldiği konular başkadır.

Doğa bilimci, en kabasından söyleyelim: insandan, birdemeye, bağımsız olayları açıklamayı amaçlar. Tarihçiye: insan–toplum olaylarını anlamaya yöneldiği için: sevgileri, korkuları, saygıları, acıları, suçlamaları, sömürüleri, eğilimleri, özgürlükleri, atılımları, kinleri büsbütün uzak tutamaz özünden. Tarihçinin, birbakıma özel yaşayışı, eğitimi, soluk alıp verdiği toplumun görünür görünmez eğilimi ve zorlayışları ağırlıklı bir rol oynar tarihçiliğinde. Kuşkusuz, bir insandır o da. Birbakıma yazgısı olan kendi toplumsal bağlarından büsbütün sıyrılması düşünülemez. İşte tam da burada *bilimadamlığı kimliği* kendini göstermelidir. Bu zorsa da üstesinden gelinmeyecek birşey değildir. İşte tarih bilimlerindeki *ilerleme* böyle başarılarla düz orantılıdır. Bu da bilgin kişinin kendini denetim altına almasına, kişisel olgunluğuna bağlıdır. Neyse ki bu tür saygın tarihçilere, sayıca kabarık olmasalar da, her çağda rastlanır.

Sırası gelmişken şimdi de tarih *bilimlerindeki “ilerleme”* den sözedelim. Geçmişten günümüze, çeşitli kesimleriyle *yaşamdaki ilerleme* ile ona ne kuşku geçmişten günümüze *bilimdeki iler-*

leme, başka başka şeyler. Çünkü sık sık karıştırılsa da, genel yaşam katkılanımları başka, tarihe ilişkin bilimsel katkılanımlar başkadır.

Tarih bilimlerindeki ilerleme, zaman zaman başka bilimlerde de gerçekleşen türden bir başarıdır. Kavram çatısındaki aydınlığa, yöntemsel işlemlerdeki güvenilirliğe, açıklama temellerindeki sağlamlığa dayanır. Bu arada, “ilerlemiş” gözüyle bakılan tarih “bilgilerinin” eski tarih yazılarından, heryönden daha üstün olduğunu, böylece onları gündemden sildiğini sanmak saflık olur. Sözgelimi hiç elimden bırakmadığım Jacob Burckhardt’tan ötürü, Herodotos’a “geri” damgası vurup onu elimden attığım sanılmasın. Her ikisinden de, insanca kılmaya çalıştığım yaşamımı gönendiren tatlar devşirmektedirim.

Neden olmasın: doğa bilimlerinde bile geriye dönüşleri yasak eden kesinlikte bir ilerleme olduğu söylenemez. Einstein var diye Newton’u çöplüğe atmıyor doğa bilimciler. Belki de en iyisi şöylebir saptamadır: İlerleme her alanda tartışma götürür; tek yöneltili olmaktan çok hep oynak, ikircikli, sapıncılı, devrimli bir insan uğraşıdır. Öyleyse biz şimdi kendi hesabımıza şöylebir benimseyişi vurgulayabiliriz sanıyorum: “Bilim” kavramını dapdaracak bir çerçevede yorumlamak bize göre değil. Böyle bir yorum, kişiyi ergeç sakıncalı tanımlar ile değerlendirişlere uğratar. Önerim şu: yapılması gereken en iyi şey, bilim tanımını yalnızca doğa bilimlerine, özellikle matematiksel-deneysel, Fizik bilimi örnekliğine sıkıştırmak *yanlıştır*. Bu kavramı, baştanaşağı insan gerçekliğini toplum-kültür-tarih içinde inceleyen *tarih bilimlerine* de hak tanıyacak biçimde genişletelim. Hep derim: sımsıkı kavram tanımlarının sonu bağnazlıktır.

Tarih konusunda nasıl benim merakımı uyandıran sorular varsa, başkalarının da aklını kurcalayan sorular vardır. Hepsi-ni dindiremem kuşkusuz; ama düşünme dürüstlüğü gereği, bana yöneltilebilecek bir soruyu yanıtlamak zorundayım. Soru şu: sen hangi hakla tarih üzerinde, tarih bilimleri üzerinde epeyce kuşatımlı birtakım düşünceler önesürüyorsun? Gerçi kimse durup dururken adama böyle sorular sormaz; o zaman biz de kendi kendimize sorarız. Yanıt olarak şöyle diyorum: Sözcüğün

geçerakçe kullanımında tarihçi, tarih-bilgini değilim; nitekim kendilerinden saymazlar beni. Gene de tarih'e uzak biri saymıyorum kendimi. Yetişimim gereği felsefe-tarihçisiysem de, genelde bu alanda çalışanlar meslekten tarih bilimcisi diye belenen kişilerle bir solukta anılmaz. Birbakıma, doğrudur da bu. Öyleyse şöyle diyeceğim: ben de okur-yazar herkes gibi, kendim de *bir insan olarak* gelişim ve etkileniş yönünden bir *tarih-varlığı* olduğum bilinciyle tarih'e açık biriyim. İşte bu nedenle, bilgi açısından kendimle içten ilişkisinden ötürü tarih üzerinde kafa yormak durumundayım. Tarihçiler buna gülümseyerek gözyumsalar da bu böyle. Ancak zaman zaman tarih bilimleri üzerinde de düşünceler önesürmemelik edemediğimden, söylediklerimi ciddiye aldıklarında, ola ki, yeryer canları da sıkılabilir. Ne de olsa onlar, kim olurlarsa olsunlar, kendilerini halktan bilen kimselerin "tarih filozofluğuna" soyunmalarını: ya gevezelik diye nitelerler, ya da "değil mi ki tarihçi biziz, ille de yapılacaksa, tarih filozofluğunu da biz yaparız" inancında direnirler. Bense bu direngeçliğin yakışsız olduğu kanısındayım. Herkes kendi uğraşına ilgi gösterenleri, olur a, bazı görüşlerle esinler verebilecek kişileri, kendi işlerine dost bilse çok daha iyi olur, diyorum.

Zorunlu olduğu için dosdoğru kendimi işe karıştırdığımda: tarih merakımın, uğraşımla birlikte varoluşum gereği, beni tarih bilimlerinin, bilim-olarak, yapı, konu ve değerce belirlenimlerini aydınlatmaya götüren okuma, araştırma ve yazma eylemlerine de götürdüğüne, hem de uzunca süreler götürdüğüne değinip geçiyorum. (Bu arada, üniversite yaşamımda tutkuyla sarıldığım tarih bilimlerinin yöntem ve varlık-temellerine ilişkin bir doktora çalışmam olduğunu anımsatmadan geçmem.)

Bugünkü açımdan bakınca tarih'e ilişkin ana davranışımın bir-iki çizgisini çekincesiz saptayabilirim şimdi: "Tarih"in yalnızca tarihçilere *bırakılmayacak* bir uğraş olduğu kanısına varmış bulunuyorum nicedir. Bu kanıma felsefeciliğimin parmağı bulaşsa da, tarih üzerindeki düşüncelerimin ille de felsefeye dayandığını söyleyemem. İnsan olarak herkesin şöyle ya da böyle tarih'e eğilmesi *gereği* inancımın ileri geliyor bu yargım. Hem gerçeklikçe, hem bilgice öyle şeyler içeriyor ki tarih, hepimizin yaşama

yöneltisini bir biçime yoğuruyor. Ençok da işlerin sarpa sardığı bulanım durumlarında bu böyle. Karanlıkları aydınlatışlarıyla şimdimizin, geleceğimizin oluşumunu, tarihimize başvurmadıkça pek açık kılamayız kendimize. İşte bu bizi tarih üzerinde düşünmeye *iteleyen* önemli bir etkindir. Tarihe ilişkin görüşlerimiz bizi eş-dosttan uzak tutsa da, meslekten tarihçileri kızdırsak da tutku ve zevkle görevimizi yerine getirmekten vazgeçmeyiz.

Hep yaptığım gibi ben gene açık-seçik kendim için konuşmayı sürdürüyüm: Tarih'e ilişkin görüşlerimde pek yapayalnız kalmış sayılmam. Bazı önemli tarihçilerin, beni çeken yazılarından, zaman zaman yararlandığım birçok kafadan özlü esinler devşirdim. Sayıları az olmasa da, bir çırpıda anabilirim kimlerini. İşte: Burckhardt, Ortega, Toynbee, Anton, Mommsen, Benjamin, Nietzsche, Dilthey, Stegmüller, Croce, Valéry, Wittgenstein. Tarih üzerinde düşünürken bu düşünürlerin birkaçıyla birlikteyim hep. Ona ne kuşku, çeşit çeşit dönemlerin yaşam gündemleri uyarınca, tek tek kafalarda çeşit çeşit tarih görüşleri oluşmakta. Bende de öyle.

Nice sallantılardan sonra, hem geçmiş olaylar hem bunlara ilişkin bilgiler, bilimler yönünden, deyimim en alçakgönüllü bildirimiyle, tarih görüşümü şöyle özetlersem pek yanılmış olmam sanıyorum: Tarih bilimleri diye nitelenen ürünler, daha görünüşleri yönünden, hiç de doğa bilimlerine benzemezler. Çünkü onlardan başka bir dile bürünmüşlerdir. Matematik formül biçiminde ortaya çıkmazlar; ölçüp biçmelere de yer yoktur onlarda. Bunun içindir ki, günübirlik konuşma-yazma dili ile *tarih alanına özgü dil* birbirinin aynı gibidir. Ancak bazı tarihçilerin özel ilgi, tutum ve ağırlık yöneltilerine uygun düşün diye yeğledikleri kendi deyimleri, deyişleri de vardır. Bunlar, genelde, günlük sözcük-dağarcığından alınan ama özel içeriklere açık kılınan sınırlı geçerli kavramlardır. (Ne var ki, ya doğrudan doğruya ya dolaylı olarak başka yerlerde elealdığım bu zevkli dil-tarih yöresinin bilimsel engbelerinde kendimi tutamayıp yayılmasam da olur diyorum şimdi.)

Epeydir benimsediğim tarih'e ilişkin tutamakları, şimdi burda, bazı yeğlemelerin doğrultusunda değerlendirmek isti-

yorum. *Hangi* tarih yazarlarının kitaplarını *okuduğumu*, hangilerini *okumadığımı* birkaç sözcükle gözler önüne serebilirim. Bakarsın, sayısının hiç de az olmadığını sandığım tarih okurlarından bazılarının ilgisini çekerim. Böylece, nedense örtük kalan çarpık eğitim alışkanlıkları yüzünden, nitelikçe yoksulluğuna inandığım okur emeklerinin onarılmasına, talihim varsa, yardımcı olabilirim. Hattâ kimi başarısız okumalar yüzünden tarih okumaktan vazgeçenlerde yeniden okuma hevesi uyandırabilirim.

Hangi tarih kitaplarını *okumadığımı* belirterek işe başlıyorum.

Tekyanlı tarih yazarlarını okumayı sevmiyorum. Onların kaleminden çıkan kitaplarda, geçmişte olup bitenleri anlayıp anlatan az sayıda olay var da ondan. Görünürde sayıca çok olsa bile birbirine benzeyen olayların altını çizmekten öteye geçmez bunlar. Açıkça tarih bildirmeseler de, sözü geçen tarihçiler dönüp dolaşıp hep belli bir son'a uygun düşen olayları seçmişlerdir. Çünkü amaçları, elealdıkları olaylarla birşeyi göstermek, "ispatlamaktır".

Hiç kuşku yok, bu bir zorlamadır. Böylesi güdümleri kaldıramıyorum. Aklıma, anlayışıma dışardan elatılıyormuş gibi geliyor bana. Geçmişteki olayları, şimdi açısından, belli bir amaç indirgemek seçme özgürlüğümü kısıtlamaktır. Soğuk karşılıyorum böylesi tarihleri. Bilimadamlarınca yapıldığı önesürülse de okur kişiliğime saygısızlık diye algılıyorum böylesi tarih yazılarını.

Tarih'ten ille de belirgin bir *ders çıkarmaya* iteleyen kitaplarla, okumalarla da aram iyi değil. Bu gibi tarih bilgisi ürünleri tarihçinin kafasına gönlüne uygun düşen kişisel-toplumsal bir durum-tasarımı, bir durum betimlemesi, bir düşüncedir. Böyle bir girişimi onaylamak zoru diye bir zorum yok doğrusu. Geçmişte olup bitenler bugün *için de* ölçü-ölçek olabilir mi sorusu, hâlâ bilmeyen kaldıysa bir kez daha yineleyim, son derece tartışmalı bir konudur.

Hele tarihçinin, içinde yaşadığı toplumun güç-merkezi bazı kesimlerince *bir ideoloji'*ini binbir dereden su getirerek birtakım gerekçe kovalarıyla başkalarına boca etmesini sağ-

duyu kolay kolay evetleyemez. Sözümona tarihçilerin kanatlı sözlerle ortalığı harmanlamaları; iyimserlik, kötümserlik, kin, kıskırtma, ilerleme çıkırtkanlığı yapmaları, biryandan yetki ve yetkesine sığındıkları, tarih bilimini ayaklar altına almak girişiminden başka birşey değildir. Neyse ki acele çıkarımların, çıkarca övgü ve batırırların ergeç maskesi düşer — çoğun acıyla ama ne acılarla, tarih yeryer buna tanıklık etmektedir. İşte bu nedenle, pırıltısına bakmaksızın, hertürlü tarihçiyi, saydamlık içinde hesap vermeye çağırarak, kim ne derse desin, ne kabalıktır, ne haddini bilmezliktir; ödevdir, insanlık ödevidir bu.

Daha elime alır almaz bırakmak zorunda kaldığım bir çeşit “tarih” kitabı daha var: dilce özensiz kavramlarıyla, yalapaşap betimlemeleri, maymun iştahlı tanımlamalarıyla *laçka yazılar* bunlar. Tarih bilimine güzel yazın gözüyle baktığım için değil; zevksiz tatsız darmadağınık sunuşlu tarih yazılarına ısınamıyorum doğrusu.

Başka bir çeşit tarih ürünleri var, onlar da gönlüme, aklıma uymaz şeyler. *Belli* okur kesimine seslenen, tüm yapıp ettikleriyle belli bir toplum-kültür düzeyindeki okurlara nerdeyse *önem vermeyen* bir davranış içinde olan tarih yazıları hoşuma gitmez. Kendim “genel” okurum ben. “Sözüm sana, çünkü sen şöylesin, böylesin!” dediklerine seslenen; “sana sözüm yok, çünkü sen anlayışsızsın,” diye damga vurduklarına seslenmeyen tarihçilerin okuru olmayı içime sindiremem. Bilimsel gerçeklerin, kişilerin keyfine uyacak biçimde değiştirilmesi, ya da sunulması olası şey değil. Zenginlerin varlığını okşayan, yoksulların geri kalmışlığını artıran bir fizik var mı ki tarih olsun.

Yeğlediğim tarih kitapları üzerinde uzun uzun durmama pek gerek kalmadığını sanıyorum. Beğenmediklerim konusunda sergilediğim birkaç tutamaktan olumlu sonuçları çıkarmak durumu aydınlatmaya yeter görüşündeyim. Ben gene de bu bağlamda kendime özgü eğilimin, henüz değinmediğim bir-iki çizgiciğini okurlarımla paylaşayım.

Birtakım kimselerin ayrıntı diye gördüğü, bundan dolayı pek önemsemeyip atladığı *ayrıntılara* tarih kitaplarının en övünülecek ögesi gözüyle bakıyorum. “Ayrıntı”, geçmiş olayları görüp değerlendirmede en değerli anlayış yardımcısıdır. Bazan

ayrıntı gibi gelen bir olay betimlemesi, geçmişin tâ içine sokulma yönünden vazgeçilmez dayanak-göstergesidir. Tarihçinin meslek gücü de zaten, baskın oranda bu ayrıntıların yakalanmasını, tartılıp biçilerek tek tek ve birarada işlenmesini gerektirir. Sözelimi böyle bakınca, Jacob Burckhardt, Walter Benjamin gibi tarih yazarlarını okumaya doyamıyorum.

Ayrıca: olayların *ideolojik* renkli yanını bilimsel titizlik yantutmazlığıyla incelemek tarih yazılarının onsuz-olunmaz erdemidir. Bu tür tarihçilerin yapıtlarını, kimilerin hoşuna gitse de, kin pompalayanlarından üstün oldukları inancıyla her zaman çekici bulmaktayım.

Özenli *yazan* tarihçiler de gönlüme göre kişiler. Onlar, özde, geçmişin bilimce hakkını vermede *dilin ağırlığını* bilerek kurumsal açıklığı, seçikliği, tutarlığı korumaktan hiç de geri kalmazlar. Ararım, bulunca da yürekten bağlanırım böyle tarihçilere. Özellikle eskilerden Tacitus'u okumak başlıbaşına bir keyif benim için. Böyle tarih yazarları, seçtikleri belli bir toplum kesimine uygun şerbet sunmak gibi bir kaygı gütmedikleri için, yanlış da düşünseler doğru yoldan ayrılmazlar. Belli bir kesime değil herkese seslenirler, *herkes için* yazarlar. Çünkü toplumun en ortaklaşa bezeğidir dil. Bozuk düzen dili yüzünden olayları çarpıtmayan, tam tersine arı duru diliyle olayları öğrenilir kılan tarih ustaları elimden düşmez.

Son olarak: deşmeden bırakamayacağım iki tarih anlayışı var. *Biri*: geçmiş, o geçmiş yaşayan insanlardan başkası bilemez savıdır. *Öbürü*: tarih *yazılarını metin* olarak incelemeyen tarih bilimlerinin ne olduğu anlaşılmaz savıdır. Nerdeyse çocukluğumdan beri, yaşıma başımca hep uğraştırmıştır beni bu sorular.

Önce *ilk sav*: bir olayı, o olay *olup biterken* kendi yaşamayan o olayı kavrayamaz, deyip geçerler genelde bu sava. Olayı yaşamak: o olayın *içinde* bulunmuş olmak olayı tüm acısı tadiyla özünde duymak diye yorumlanır. Buna göre, tarih özyaşantıdır. Buysa, kişinin olayı doğrudan doğruya kendinde, günlük yaşamında deneylemiş olması demektir.

Bu yorum açısından eğildiğimizde tarihçinin yaptığı: kısa ya da uzun bir süre önce, diyelim ki 50 yıl, 50 binyıl önce olup

biten bir olayı, o olaydan bize dek kalıp da erişebildiği izleri derleyerek bazan da izlerin izlerini ipuçları diye kullanarak aydınlatmaktır. Demek ki tarih: karanlıklara karışmış olaylardan, zamanca, çağca, gelenekçe, dil-toplum-ortamca, yetişimce, yapımca başka, bambaşka bir insanın sözetmesidir. Başka türlü dendikte, tarihçi, ilk bakışta, yaşamadığı birşeylerden sözetmektedir.

Özetlediğim tarihçilik gerçekliği yansıtıyor ama, bu yansıtış gerçeğin tümünü vermekten çok parça parça veriyor. Hesaba katmadığı kimbilir ne eksiklikleri var. Doğrudan yaşayan bilir gerçeği.

Orası öyle de biricik biliş değil bu, *başka bilmeler* de var. Bırakın ki, yaşayanın olay üzerindeki bilgisine her zaman güvenilir gözüyle bakamayız. Olayı, ne denli içten yaşayıp anlatsa da, çepeçevre kavradığını önesüremeyiz. Kendisi karşı koysa bile bu böyle. Bunun en sağlam belgesi “aynı” olayı yaşadığını söyleyenler, çoğun, olayı, *kendi* açılarından yaşadıklarını gösterir. Nitekim bu, olaya her karışan, ya da tanık olanın başka başka şeyler anlatmasından bellidir.

Tarihçilere gelince, onların geçmiş olayları yaşamadığını söyleyip kestirip atmak yanlıştır. Olayları *sonradan yaşayan* kişilerdir tarihçiler. Hattâ birbakıma, doğrudan doğruya yaşayanlardan *daha* çepeçevre yaşayabilirler. Bu, geçmişten kalan bulgulara gidişlerindeki beceriye; bu bulguları yöntemince birbiriyle karşılaştırarak geldikleri bilince çıkarmalarına; böylece olayları, birdeyime, önceki sonraki gelişimlerini izleyip doğrudan doğruya yaşayanlardan daha kuşatımla, çok daha kuşatımla anlayabilmelerine dayanır. Kuşkusuz bu, doğrudan yaşayanların yerini tutamaz. Ne var ki, pekçok yönden onları bütünler tarihçinin elde ettiği vargılar. Bu da, tarihçinin, özde: kendi şimdisinde algılayan, gören, sezen, üzülen, sevinen, düşünen, öfkelenen, türlü türlü iç-kımultılarıyla çalkalanan bir duygu ve eylem varlığı olduğu için böyledir. Tarihçi: olayın eşzamanlı tanığı olmadan, olaya, olaylara *emeğiyle* tanıklık eder, bununla da olaysal yaşantılar *gerçekleştirebilir*. Altını çizelim; tarihçininki *de* bir yaşantıdır.

Yetesiye değilse bile deşmek istediğim *ikinci sava* gelince, bu sav uyarınca: tarih bilimi yapıtlarını geçmişi yansıtmaya

yönelik, kendine özgü birtakım özellikleri olan *yazılı bir anlatı ürünü* gözüyle elealıp incelemek gerekir. Çok kimsenin tuhafına gitse de, bu sava büyük önem vermekteyim. Hemen söyleyeyim: tuhaf yön, savın herkesçe bilinen, sıradan gerçekmiş gibi algılanıp biryana atılarak unutulmasıdır. Oysa, sav üzerinde ne denli durulsa yeridir.

Çevremize şöyle bakalım: halktan tarihe tutkun pekçok kimse gibi, birçok bilimadamının, sözgelimi tarih filozoflarının, edebiyatçıların, dil bilginlerinin, bazı tarihçilerin *bile* pek bir haberi yoktur işin bu yönünden. Kırkyıldabir birşeyler işitmiş olsalar da, birtakım uç-düşünürlerin zaman geçirdiği oyalanmalar diye umursamazlar üzerinde durduğum savı.

Bense, tarihin *anlatı* boyutunu gönlümü, kafamı derinden bağlayan çok-öge, nerdeyse gizemli bir ilgi-alanı diye görürüm. Onyıllardır süren tarih okurluğuma karşın henüz kavramsal adını koymadığım yakın yakın bir sarılışla, özel mi özel bir *anlatıcı* benim için tarihçi. Dobra dobra söylüyorum: tarihten aldığım tadda böylesi bir anlatıcının anlatısının okkalı payı var.

Genelde tarihçi bir düzyazı emekçisidir. Geçmiş anlatmaya yönelik *düzyazı ürünü* pekçok özelliğini sergiler. Okurlarına yazıyla seslenen dilsel bir araçtır tarihçi yazısı. Bildirimiyle, okurlarının gözleri önüne serer geçmişi. Bunu da geçmişi canlandırmalarıyla yapar. Birdeyime, *yazıyla* geçmişi yeniden doğuran bir yazardır tarihçi. Gerçi yazdığı bir tiyatro, bir film sahneleyicisi, bir düzyazılı söylence ‘şairi’, bir romancı, öykücü ya da benzeri bir yazma-alanına girmez. Ülke, çağ, eğitim geleneklerine göre alışlagelen tutumla tarih yazılarına çevrilir ilgililer. Böylelikle tarih yazıları çeşit çeşit arkaplanları, renk renk ögeleri, türlü türlü boyutlarıyla, seçkin bir kültür katkısı olarak ortaya çıkar. Nitekim eski Fırat-Dicle, Hint, Çin, Japon uygarlıklarında, Orta Asya, Arap, Türk kültür çevrelerinde olduğu gibi Batı’da, özellikle Antikçağ ile 19. yüzyılda önemli bir “edebiyat dalı” olarak bakım görmüştür yazılı tarihçi ürünleri.

İşte dil-kültür bağlamındaki dolambaçlara duyduğum özel-özel meraklarımdan ötürü ben de tarih’e böyle bir ilgi-yakınlığı içinde buldum hep kendimi; başkalarından pekçok şey öğrenmeye baktım zamanla fırsat yakaladıkça, kendim de

kıyısından köşesinden de olsa, doğrudan tarih araştırmalarından geri kalmadım.

Tarih okuru olarak, bütün bunlardan epeyce yararlar sağladım diyebilirim. En kıskırtılmış biçimde: elime bir tarih yazısı aldığında, geçmiş merakımı gidermede: önümdeki *yapıtın yazıca* yapısal kımıldanışlarını izlemenin tarihçe bilgilenmemi engellediğini hiç sanmıyorum; tam tersine, tarihçi yazıları, oluşumuyla, dayanakları, sallantıları, titizlikleriyle geçmişi daha içten kavramamı kolaylaştırır. Metnin tutarlıkça dengesini bağlantı ve öğeleriyle kavramakla geçmişteki yönelişlerimin verimlilik kazandığını saptadım. Tarihçinin, yazısı, daha doğrusu *yazışıyla* sergilediği geçmişe ilişkin derinleşmeler, varsayımlar, önemseyişler, sınıflandırışlar, kanıtlayışlar, değerlendirişler, kaynak çözümseyişler, belge-yorumlayışlar, başka şeylerle birlikte bütün bunlar, yazıca düzenleyişler, açık kılışlar, ölçekleyişler, *dile*-getirişlerle yoğun dikkatimi çekmiştir hep. Bu yazısal öğeler, tarihçinin *anlatı-dünyası*, dolayısıyla da ulaştığı, ulaşmak istediği amaçlar üzerinde güvenilir ipuçları derlememde, geçmiş üzerinde söylediklerini daha iyi tartarak anlamamda büyük yardımı dokunmakta.

Bu açıdan bakınca: bir yazı-metni olarak tarihçi metni, tarih okumalarımnda hiçbirzaman unutamadığım onsuz-olmaz bir odaklaşma tabanı benim için. Bir okur olarak ne zaman geçmişi kendimce yaşantılamaya yönelsem tarihçinin *yazı olarak* yazısında enine boyuna *yayılmayı* özenle sürdürürüm. Yazıdaki bu yayılış tadına doyamadığım bir duyuma, düşünme alanıdır benim için. Onun içindir ki, yazışına söyleyişine boşverip sözümona bilimadamlığına ağırlık veren “tarihçiler’e” n’etsem ısınamıyorum. “Tarihçi” dediğin önemli bir yazardır. Nitekim Burckhardt’lar, Herodotos’lar, Tacitus’lar, İbn Battûta’lar, Kâtip Çelebi’ler, daha da nice-leri, ölçeklerindeki gelişmelere ilişkin nice eksik gediklere karşın yüzyıllar boyunca tiryakileri hiç eksik olmayan kişilerdir. Bunu, kuşkusuz yazılı anlatışlarındaki ustalıklarına borçludurlar. Ne denli sınırlı olsa da bilim-kültür evreninde kişiye seçkin bir yer sağlar yazı yazma ustalığı. Bunun içindir ki, hem halkın, hem tarihçilerin yazı’ya, tarihçinin yazışı-

na aldırıışsızlığı son derece sakıncalıdır bence. Böyle düşünmekle tarihi edebiyata indirgediğim sanılmasın. Tarih okuma eylemlerimin ışıldağında vardığım şu: tarihçi, yazısına, yazısına gösterdiği bakımla *yazarlığıyla* insan-tarih-kültür alanında imrenilecek doruklara erişir. Nice gözlerden kaçsa da tarihçinin bilimadamlığı kadar yazarlığı da önemlidir.

Azıcık da olsa üzerinde durduğum savların, genelde, ne halk ne de tarihçiler katında ayıklıkla hesaba katıldığını söyleyemeyiz. Buna göre, tarih yönünden *yaşantı* sorunu ile *anlatı yazısı* sorunu üzerinde dalıbudaklı birer sav olarak durmanın, bu savları çeşitli gereksinmelerle, her çağın düşünsel aşamaları doğrultusunda, büyüteç altına almanın kaçınılmaz bir kültür ödevi olduğuna inanmaktayım.

Altıyı birkaç “tarih” kanatlı söz, — nerden nereye uçtuk onlarla. Evren birbakıma, insan-evreniyse, sözcüklerin hertürlü anlamında, engebeleri, bulutlarıyla birbirini izler uzaklı yakın-
lı aşamalar. Oradan oraya göçe kona kat kat anlayışlarla büründük, kat kat anlayışlardan sıyrıldık. Hem değişti bakışlar anlayışlar, hem aynı kaldı. Sürekli göçebelik yok ama. Daha doğrusu başka başka göçebelikler var. Belki en uygunu, *tarih duygusu* diye nitelemek gerekir bunu.

Kendi adıma diyorum: bilimde, sanatta, yazında, dinde, siyasette kişi-toplum-kültür yaşamının her kesiminde anı, anıt, bulgu, bilgi, kuralsılık, dağınıklık içeren yaşanmış bir geçmiştir insan geçmişi. Hem sımsıkı bağ hem önü açık özgürlüktür insan için. Böylece geçmiş sıkıcı olduğu kadar geçicidir de. Geçmiş umursamayana, “saygısız” dendiği de olur; “iyi ki böyle yapıyor” dendiği de. Hangi yönden bakılırsa bakılsın, geçmiş, insan varlığını yoğurmakta. Öyleyse hep geçmişin içine sokulma denemelerinde bulunacaktır tarihçiler, — geçmişin tâ içine, yoksa bilmemiz gerekeni başka türlü nasıl bileceğiz? Birtakım sezgi yetileri, yatkınlıklar, akıl yürütmeler, süzmeler sonucu eylemlerle başarır bunu tarih bilimleri. Gözlem kadar mantık da, düşünme kadar çıkarım da, bilim ağırlıklı yaklaşımlar da gerektirir tarihçilik. En küçük doğa koşullarından en görkemli olaylara dek bu kimliği sürdürmek zorundadır.

Tarihçi, geçmişte: yerine göre sanık arar; yerine göre örtük başarıları güne çıkarmaya çalışır; kimi şairce duyarlılık diplerine, kimi matematikçe hesaplara girer; gerektiğinde psikoloji, sosyoloji çözümlemelerinde yayılır, gerektiğindeyse kuşatıcı tablolar çizer; ayırmaştırdığı kadar birleştirir de; geçmişteki olay bağlamlarında zamanına ilişkin gereksinim basınçlarını, olabilirlik değerlendirmelerini, gerçekten gerçekleşme durumlarını birbir gözler önünde canlandırır. Oluşları, yeğlemeleri, karşılaşmaları, istemleri, istençleri, düğümleri, etmenleri, çözümlüşleri irdeler. Böylece varılan durumların neler olduğunu özenle gözden geçirerek anlama ve anlatma işidir tarih. Başka türlü dendiğinde, çepeçevre yönleriyle tarih yazarları: kültür varlığımızın en karmaşık görevlerini üstlenen kişileri, kültür dünyasının *önde gelen* mimarlarından. Genelde, toplumun bir köşeciğinde, edilgin birşeylerle uğraşan kendi halinde kimselermiş gibi bir izlenim uyandırsalar da gerçek budur, her zaman böyle olmuştur.

İnsan-toplum-kültür gerçekliğine bu bilinçle eğildiğimizde: geçmişten korkmak ne denli yanlışsa güzel yaşama umudunu yalnızca geleceğe bağlamak da yanlıştır. Geçmiş öyle güzeldi ki, gelecek öyle karanlık ki, diye düşünmek de yanlıştır. Geçmişten günümüze gelişe bakıp burdan günümüzün yetkinliğini ya da günümüzün partallığını çıkarımlamak, böylece neydik-n'olduk diye dövünüp durmak da hepten yanlıştır. Bütün bu kuşatımları aydınatabilecek sağduyu saptamasıysa şu: Tarih yoğuran, tarihle yoğrulan canlıvarlıklarız hepimiz; insan insan kaldıkça tarih sürüp gidecektir, tarih uğraşları, tarih bilimleri de öyle.

Şimdi sık sık ortalıkta bata çıka dolaşan birtakım tekerlemeci önermelere bakıyorum da şöylebir kanıyı benimsemek en yerinde tutum gibi geliyor bana: Tarihe ilişkin o: "altın harfler", o "örnek alınacak dersler", o "cezalandırıcı güçler", o "en doğru kesin yargılar" türünden deyimlerle oluşan göklere çıkarıcı ya da yerin dibine batırıcı birçok deyiş, deyişler. Ne tuzak ne ökse bunlar; ne doğru ne de yanlış. Hiçbirinden çekinmeye gerek yok. Tarihçi *esinli* bir yazarsa böyle sözler kullanmaya hakkı var; yeter ki, bilimadamı olarak ne dediğini ne demedi-

ğini, yani söylemlerinin geçerliğini iyice bilsin. Ama bu bilmeyi yalnızca ondan beklemeyelim, kendimizden de isteyelim.

Kuşkusuz kimsenin söylemine, söyleyişine yasak koymaya hakkımız yoktur. Gene de, kim olursa olsun, herkesin halkı yanıl-tan, giderek tehlikelere iteleye iteleye çarpık bilgi ve eylemlere sürükleyen olumlu olumsuz abartılardan uzak durması gerekir. Her yazar gibi tarihçinin de *düşünme-yazma namusudur* bu.

Hangi kaynağa dayandırılırsa dayandırılırsın tarihçi yargısı-nın kesin-şaşmaz olduğu söylenemez. Bununla birlikte tarihçi-lerin ne yapıp ettiğine yetesiye kulak kabartmadan insan-top-lum-kültür olayları üzerinde akıl yürütmek doğru değildir. Demek ki, tarihçi yapıtını ortaya koymadan önce, tarihçiyle bir-likte, ama tarihçiden sonra da, tarihçi ürünlerine eğilmeden ede-meyiz. Bunu yapmamak insan-*oluşumunu* güdükleştirir. Tarih'e eğilmek, tarih bilgilerini paylaşmak hepimizin doğal hakkıdır. İnsan sorunlarını, özellikle önemli insan sorunlarını karınca kararınca çözümlemek, ya da çözümleme-denemeleri önermek bu önerileri gerçekleştirmek hepimizin görevidir çünkü. Bu sorunları, bu önerileri tek kişinin, ya da belli uğraş uzmanları-nın buluşu, buyruğu diye benimsemeyi, eleştirici kafası olan hiçkimse içine sığdıramaz. Sorunlarımızın basıncını giderme-de, hele insanca yazgımızı belirlemede rol oynayan etmenleri hepimizin paylaşacağı *ortaklaşa* bir sorumlulukla değerlendirip verimlendirmeliyiz. Özgürlüğümüz gereği gerçekleştirelim bunu. Bunu *hepimizin*: hem kendimize hem türdeşlerimize karşı kaçınılmaz hak ve görev bilmesi gereğini aklımızdan çıkarma-yalım. İşte bütün bu uğraşlar süresince *tarih üzerinde düşünmek* kişisel-toplumsal *olgunluğumuzun* son derece gerekli bir ögesi-dir.

Böylece hepimize yakışanı yerine getirirken, hiçbir aşırılı-ğa düşmeyelim. Bunu da hırçınlıktan uzak bir tutumla, gene de tarih işlerinin yalnızca tarih uzmanlarına bırakılamayacağı bilin-ciyle yapalım. Tarih mi, — aman dikkat!

Eğitimin, Yetişimin Kıvrımlarını Silkelerken

Nasıl bir dünya bu böyle, birbiriyle bağdaşan, bağdaşmayan sayısız yönelti sözkonusu herbirimiz için. Gerçekten “Akıl!” “Akıl!” deriz ama, çoğu, ha-var-ha-yok bir akıl bile yetip artıyor kanısındayız; ne de olsa yuvarlanıp gidiyor yaşam. Ona ne kuşku: hiç umulmadık durumlarda, hem kişi hem toplum, karşılığını acı acı ödüyoruz. Kuşkusuz bu ortamda öne çıkan alanların üstün önemi savsaklanamaz. Ayrı ayrı hepsi özenli bakım ister. İşte bunların en başında eğitim, yetişim gelir.

Her yaştaki insan için her çağda vazgeçilmez biçimde içerikçe değerler sağlayabilir bu ikili birlik, bu içiçe tekleşen iki-yönlü birlik, bu çoğu ayrı ayrı vurguladığım önem-odağım. Öyleyse çabucak büründüğu hantallıklardan, kabuk bağlayışlardan, tozlanıp özgidiren kirlenmelerden arındırılması gereken kapsamlı bir alan eğitim, yetişim. Ne yapıp edip zaman yitirilmeden gerçekleştirilmelidir bu. Yoksa, kişi toplum korkunç zararlara uğrar. Anlayacağınız, iş işten geçmeden eğitimi, yetişimi yolu yordamınca silkelemek hepimizin atlanmaz görevidir. Neylersin ki, günübirlilik yaşayışın binbir hay-huyundan biz serseme dönen insancıklar, çoğu, önemsiz ile önemliyi birbirinden ayırmayıp eğitim-meğitim, yetişim-metişim, bunların pek ayırdına varamıyoruz. Durumlar oraya dayanınca da, — ah, hep kafamızdan; bu arada isteye isteye kafamızdan diye diye çeşit çeşit yaralar berelerle inilleyen bir yaşama katlanmak zorunda kalıyoruz, ya da dayanamayıp yitip gidiyoruz.

Sorduk ama yeniden soralım: Peki, neden bu? Değerlik yönetim amaçlarıyla da olsa, aşağı yukarı yüzyıllardır yeryüzünün

gittikçe yaygın bölgelerinde, bazı direnme ve geri dönüşlere karşın, gittikçe yaygın kıvam bulan demokrasi doğrultulu ülkelerde ağırlıklı bir kültür kesimidir eğitim. Eğitime ayrılan, ya da ayrılmasına çalışılan paralardan bellidir bu. Söylevler, toplantılar, okullar, araçlar, gereçler, görevliler — bolkepçe dağıtılır eğitim işlerine. Heryanda sabırsızlıkla uygulamaya geçilir. Çabucak alınan birkaç parlak sonuçla birlikte, boşuboşuna döner eğitim, yetişim çarkları.

Başka türlü dendikte: eğitimin ilk bakışta görünmeyen canalıcı kıvrımlarına birtürlü inilemez. Geçerakçe geleneklere, göreneklere, yorumlara, yasalara sinmiştir bu alışkanlık. Böylece, insana daha yakışır bir çekidüzen için, deyim yerinde sanıyorum, *eğitimi silkelemek* zorlaşır. Oysa sözünü ettiğim silkeleyiş, birbakıma, eğitimin örtük öndayanaklarını belirgin kılmaya yardımcı olur. Onun içindir ki, büyük ölçüde zorsa da, eğitim-yetişimde “görünenler” kadar “görünmeyenlere” de uzanmak kaçınılmaz bir ödevdir.

Seyrek de olsa, böylesi girişimleri iş edinenlere rastlanır. Ben de, bu yolda çabalayan biriyim.

Hemen bildireyim: tüm yaşamımı bu alanda onyıllardır derlediğim ipuçlarının herbirini olanca derinliğine izleme işine adanmış değilim. Gene de karınca kararınca bazı açıklıklara varmadım desem yalan olur hani. İşte şimdi burada, son yıllarda sık sık gözüme takılan bazı eğitim-yetişim kıvrımlarını birkaç başlık altında güne çıkarmak dileğindeyim. Kuşkusuz, bölük pörçük sunuşlar bunlar.

Aydınlık

Yaşamda olduğu gibi eğitim-yetişim alanında da elden geldiğince aydınlıktan yanayım. Ayık, aydınlık olmaya sırt çevirenlerin, heryerde ergeç bağnazlığa düşecekleri kanısındayım.

İşi, kesimi, çağı, çevresi, yaşı-başı ne olursa olsun, herkese herzaman duruma uygun bir ayıklık, bir aydınlık gerek. Özellikle de eğitim alanında. Eğitim-yetişim hem kişi hem toplum yaşamını tümünden yoğurduğu için bu böyle.

Ayık kişi *bilinçli* kişidir. Ne yaptığını, neyi nasıl yaptığını, hangi amaca yönelmekte olduğunu, hangi amaca yönelmesi gerektiğini bilen kişidir. Savruk, dikkatsiz birinin ayık olduğunu söylemek bir çelişmedir. Özünü aldatır böyle biri. Önemli ile önemsizi karıştırır. Bazı başarılarla erişse de süreklilikten yoksundur. Genelde, belli bir ayıklıkla birlikte gitmeyen her yaşam gibi, yaşama atılımından uzak bir köhnelikten öteye geçemez. Eğitim-yetişimde derinlik ancak ayıklıkla sağlanır.

Gerçi ilk bakışta ayıklık, çoğumuza kolay birşeymiş gibi gelir. Ama bazı özellikleri anımsanınca bunun pek böyle olmadığı anlaşılır.

İlkin, genelde sanıldığı gibi soyut, kavramsal, kuramsal birşey değildir ayıklık aydınlık. Kavramsal-kuramsal kılıkırkyarmalar ille de aydınlık getirmmez. *Sağduyu* işidir aydınlık. Kişi-den, özü-özgeyi kandırmayan bir istenç ister. Bir *gerçekleştirme* başarısıdır aydınlık.

Bilgi işi olduğu kadar bilinç işidir. Bilinçse, yaşama ilişkin koşullar ile amaçları, çepeçevre düşünüp taşınarak eylemlerde bulunmaktır. Hertürlü rasgele düşünme, eyleme davranışından, elden geldiğince uzak durmayı becerebilen insanlardır aydınlık kişiler. Abartıya, yantutmaya, denetsiz, dengesiz işlere kaptırmayan kişilerdir ayık kişiler.

Buna göre: ayıklığı bir kez yakaladıktan sonra, işlerin, eğitim-yetişim işlerinin tıkr tıkr gideceğini sanmak yanlıştır. Hep ayık kalmayı dileyen, sürekli ayık kalmaya çaba göstermek zorundadır. Öyleyse ayıklığa, birinden öbürüne aktarılmaya elverişli bir al-ver malı gözüyle bakılamaz. Herkesin *kendi çabasıyla* ayıklığı gerçekleştirmesi; bunu da, yürekli bilgi, güçlü deneyimle canlı tutması gerekir.

Uyurgezerliğı bağışlamaz eğitim-yetişim. Ayıklığa, aydınlığa yetesiye bilgi ve istençle bakım göstermeyen yarı yolda kalır. Özüne özgü bir *sanat* kolu, yaşama sanatı ögesidir ayıklık.

Hem eğiten hem eğitilen, hem yetişimci hem yetişen, hiçbirinin arasında bir ayrıcalık yok zaten, bu sanattan sürekli payalmaya bakmalıdır. Aydınlık, eğitim-yetişimi de katın, insan-toplum yaşamının temelidir.

Mutluluk

“Mutluluk!” — ne işi var şimdi burda mutluluğun? Bu soruya canı sıkılıp yapıştıracaktır çok kişi: O olmayacak da n’olacak, peki? Her düşünmenin, eylemin sonu mutluluk değil mi yani? Yadsımıyorum, çok uygun bir tutum bu. “Mutluluk” sözcüğüne fırta–zırta başvurmaktan edemiyoruz. Benim canımı sıkan: bu sözcüğü yerli–yersiz kullanışlar. Belki bundan, heryönelimi, n’apıp edip “mutluluk” ile anlamlandırmaya kalkışmıyorum. Eskiden epeyce öyleydim ama, sonra sonra daha serinkanlı davranmaya eğilimli oldum. Kavramsal, güncel uğraşlarda, gerek-medikçe, “mutluluk” kaygısı karıştırmadıkça bazı şeyleri daha ayık, aydınlık seçebildiğim kanısındayım.

Şöyle ki, eğitim, yetişim çalışmalarından eğitim ile mutluluk arasında bir nedensellik bağı görmenin pek doğru olmadığını sanıyorum. Eğitim ille de mutluluğa götürür, mutlu kılmayan eğitim aklın kolay kolay alacağı birşey değildir, doğrultusu kafaları kurcalar kurcalamasına. Öyle de, işin, üzerinde durulması gereken bir yüzü daha var. “Mutluluk zorunlukla eğitim, yetişim işidir,” yargısına gözlerim kapalı, “İşte bu doğru bir yargıdır,” yaftasını yapıştıramam. Nice korkunç olaylar dolayısıyla hep biliriz: iyi eğitim almış insanlar, birbakıma örnek biçimde yetiştirilmiş insanlar tektek ya da elele verip ne tüyler ürpertici insanlık suçları işleyebiliyorlar.

Eğitim–yetişim çalışmalarında zamanla kendime çizdiğim yolsa şöyle birşey: Mutluluk ile doğruluk arasında içten bir bağ *yok*. Çeşit çeşit eylemleriyle eğitim her derde çare *değil*. Bunları bol bol saptama fırsatlarım oldu. Kendimi birtakım düşlere, bahanelere salıverip *bu* gerçekliği görmezlikten gelemeyeceğimiz kafama dank etti. Kendi uğraşımın tüm öbür uğraşlardan üstün olduğu kandırmacasından uzak kalmayı öğrendim diyebilirim. Nedense böyle yapmayanların alkışlarla eriştiği yükseltilere hiç imrenmedim. Bazı sözümona başarıların parlaklığı dolayısıyla yaşamın, eğitimin çarpık açıdan görünmesine dayanamam. Kime yararı var ki bunun: günü geldiğinde, öz de özge de acı acı öder çarpıklığı. Sınırlı tadımlı mutluluğun değerini abartmak yakışmaz.

Yinelemekten bıkmayacağım gerçek şu: Binbir oluşumlu, derin kökenli insan–toplum yaşamında ancak belirli bir rol oynar gerçekten düzeyli, yani özü özgeyi gözeten eğitim. Bundan eğitimin–yetişimin değersizliğini çıkarmak haksızlık olur. Vurgulamak istediğim insan–toplum yaşamının enginliğinden ötürüdür bu. Eğitim–yetişimse, bu enginlikte hiç de küçümsenmeyecek, *ama* sınırlı bir rol oynar.

Bu bağlamda dikkati çekmek istediğim son birşey: içeriği, niteliği kendine özgü özlemlerle anlayıp anlamlandırdığım mutluluk görüşümü eğitimde, yetişimde başkalarına zorla buyurmaya hiçbirzaman yeltenmem. İncancıma göre: mutluluk kseli eğitim özendirmeleri başkalarını aptal yerine koymaktır, buysa düpedüz aptalların işidir.

Halk

Hepimiz halkız, halktan kişileriz. Halktan ayrı düşen yapa-yalnızdır. İnsanın salt yalnızlığı gerçekliğe aykırıdır. Halkın bir yesi olmayan birşey tasarlanamaz. Görünmez bağlarla halkının insanıdır herkes. Nedense halk düşmanlığına soyunanlar bile, *halka* karşı oluşlarıyla halk-sız yapamayanlardır.

Kimdir, nedir, nasıl birşeydir, peki, bu “halk”? Böylesi bir soruyla, bir tanım isteniyorsa, bakın işte yokum bunda. Böyle bir tanım veremiyorum; vermeye kalkışanlar işi ne denli epe-evre tutsalar da, tanımlarının sürekli onarım gerektirdiğini öğrenmekte gecikmiyorlar. Bu gibi tanımlarda güdülen kaygılar, gözönünde bulundurdıkları amaçlar ile çeşitli çıkarlar doğrultusunda durmadan yenilenmeyi gerektirir. Nitekim her iktisat, toplum, topluluk, devlet yörüngesi değişik kapsamlı–içerikli sürüyle “halk” tanımları reter. Zaman–uzay koşulları uyarınca, bunların kimi benimsenir, kimi unutulur gider.

İşte bu bilinledir ki, eğitimci, yetişimci, artık adına ne dersiniz deyin, her ilgili kendi halk yorumu çerçevesinde etkenlik gösterir. İşte ben de eğitim uğraşlarımı “yetişim” diye nitelediğim bir yneltide odaklamaktayım. Böylece halk ile belli ilişkiler içindeyim. Bunu da, zaman akışında, halk’a ilişkin bir-iki

saptayışla sağladığım düşüncesindeyim. “Halk” şudur, “halk” böyledir, “halk” şöyle olmalıdır, böyle olmamalıdır türünden bitmeyecek tartışmalardan kaçınırım. Değişik insan-toplum-tarih bilimleri inceleyedursun, ben ne yapıp edip bulabildiğim en uygun yolda yürürüm. İşte bu doğrultuda halka ilişkin bir-iki özel değerlemeye, yararına inandığım için burda değinmek istiyorum. “Değerleme” diyorum ama, bunların yalnızca halk’a ilişkin olması-gereken şeyleri değil, halkın değer kaygıları dışında yapıp ettiği şeyleri, yani halk katında düpedüz olup biten şeyleri de yansıttığı düşüncesindeyim.

Halk’ı ele avuca, kavrama kolayca sığmayan, kimimize uçsuzbucaksız gelen yeryüzüne yaygın tektek insanların yeryer bileşimi diye tasarlarız. Soyut anlayış böyleyse de, gerçeklikte halk: algıların, yorumların binbir katlı kıvrımlı kıyıbucağında yitip gittiği öyle kuşatımlı bir gerçeklik ki, tarih boyunca barındırdığı içerikler ile büründüğü biçimler yönünden sözce-mantıkça derleyip toplama kalkışmalarını sonuçsuz bırakır.

Gene de kendi yetiştiricilik çalışmalarında halka ilişkin bir gözlemimi belirtmeyi borç biliyorum. Bunu yapmadığım sürece çalışmalarım anlamından çok şey yitirir kanısındayım: Tersini söyleyenlere bakmayın, halk, kendi eğitim-yetiştirimine büyük önem verir. Yasaların, uzmanların, görevlilerin, kendinden kişilerin, herkesin herşeyin, hep bu doğrultuda yoğunlaşmasını *ister, bekler*. Deyim yerinde sanıyorum, bu halkın *yetiştirme hakkıdır*. Benim de işim bu halkla. Doğaldır bu. Halka hizmette çarpıklıklar çıksa da, çıkar gözetmek *yakışmaz*. Böylece, halk olarak kendimiz, başta ben, sen, hepimiz *neyin doğru olması gerektiği bilinciyle*, kim olursak olalım kendimize yakışanı yapmalıyız. Halk amaçlı hizmette, başka türlü şeylere, ne bileyim ben, çıkarlara, ya da benzeri şeylere göz yumulamaz. Bu, özellikle, birbirkına, bilirkişi durumundaki yetiştirici-eğitimci için böyledir. Bu arada ben de halka herşeyin *en iyisi yaraşır* inancıyla elimden geleni esirgemeyen biriyim. Bu çabalarım, ille de ayrı tutulacaksa, kendi-özlemim kadar halkın *da* özlemi rol oynar.

Hep bu bağlamda, birşeyi unutmayalım: “halk” dediğimiz topluluklar eskidenberi böyle değildi. Bugünün halkları, her biri, geçmişteki kendi gelişimlerinin gelişmekte olan ürünleridir.

Sözgelimi, halk tek bir gücün, ya da bir azınlığın herşeyi belirleyen buyruğu altında bir kul durumundayken, bugünün halkı, işlevli birçok uzanışlarında *kendi yazgısını kendi seçimiyle* belirleme istencindedir.

Buna göre bir üyesi olduğum, belli doğrultuda katkılı olmaya çalıştığım halk, birkaç yüzyıldan beri kıvam tutan *Aydınlanma* çabalarında. İşte bu çabalardaki halk, belli ölçülerde de olsa, kendisini yönetenleri “başiboş” bırakmaz. Halk: çoğun yöneticilerin neden olduğu talihsiz durumlar biryana, demokrasi yolunda, demokrasi içinde kendi yaşamını sürdürür.

Bunalım

Ne gizleyeyim, zaman zaman, bunalımlara seviniyordum gibi bir izlenime kapıldığım oluyor. Ben kapıldıktan sonra başkaları haydi haydi diyor. Hemen kendi kendime sormadan da edemiyorum: gerçekten, gerçekliği yansıtıyor mu bu izlenim? Doğrusu düpedüz bir yanıt yok soruya. Durumu azıcık çözümlemek gerek.

Sayısını bilemeyeceğim kadar aydınlık deneyişlerle uğraşıp durdum “bunalım’la”, bunalımlar ortamında; yazıya dökemediklerim tanık buna. Birdeyime, hızımı alamadım; yalnızca ben mi, ayrıcalıksız hepimiz bunalımın avucundayız. Alıştığımın değil, itelendiğim için, — kim bunalımsız yaşayabilir ki. Gene de bunalım diye birşey tutturmuş, yaşamboyu orada oyalanıp giden biri gözüyle bakamam özüme. Bakılmasını da istemem, çarpık bir bakış olur çünkü.

Gelgelelim bunalım-ı bunalımla uğraşmalarımda sevince hiç yer olmadığını da söylemiyorum. Öyle ya, mantıkça çekidüzenli biçimde önceden kestirilemeyen sonsuz yüzü var yaşamın. İnsan-toplum yaşamı irili ufaklı binbir güçlüğü, sıkıntıya *karşın*, seyrek de olsa, eşsiz güzellikte anlar, zamanlar, kesitler de içermekte. Kısacık da görünse, olanca gelip geçiciliğiyle birlikte dörtelle *sarılmak gerekir* bu anlara. Hattâ, tam da gelip geçici oldukları için. İşte ben bu tür seyrek mi seyrek anların, zamanların anlatılmaz sevincini tadan biri olarak, bu sevgiyi

hepimizin paylaşmasına açık tutma doğrultusunda yapabileceğim herşeyi görev edindim kendime. Böylece özel-ortak bunalım acılarımızı gücüm yettiğince azaltıp dindirmeye çalıştım.

Eğitim Çeşitliliği

Ayrıcalıksız hepimizin gündeminde görünmüş olan, bazılarında yeretmiş bulunan bir sorudan söz etmeden geçmeye lim: Nasıl bir eğitim, yetişim yeğliyorum? Düşünen, düşleyen, özenen, özleyen bir canlıvarlığım, ister istemez *en öncelikli* kaygılarımdan biridir bu. Ençok da demokrasi yöneltisinde kendine çekidüzen veren ülkelerdeki eğitim-yetişim seçeneklerinin başkaygısıdır. Öyle ki, demokrasi bilinci geliştikçe toplumdaki yetişim olanakları da çiçeklenir. Bu amacın gerçekleşmesini kısıtlayıp önlemeye yönelik herşey tektek bireylerin, kesimlerin güçlü direnişlerine çarpar. Bu direnişlerde payı olmayana pek iyi gözle bakılmaz. Böylelerinden, insanlık suçu işlemişler gibi yüz çevirenler de az değildir.

Bu durumlarda yöneticilere, yetişimcilere, çoğun haklı olarak, altından kalkmakta zorluk çektikleri ödevler yüklenir. Daha doğrusu, "yüklenmek" gerekir. Ancak: ne yönetim işleyişinin keyfine kapılmak, ne de kalabalıkları çalkalandıran gelgeç heveslerin aracı olmak yakışır onlara. Ölçüyü şaşırın davranışlardan titizlikle ötede durmak zorundadırlar. Yetesiye sağduyu, bilgi ve görgü, deneyim ve öngörü, haktanırlık ve yürekli-lik, birikim ve sevgi türünden herkeste fışkırmayan *yeti ve yetki-lerle* bezenmelerine gereksinim vardır.

Gel gör ki, eğitimci de bir insandır, yani o da toplum içinde yaşar, toplumdaki dalgalanışların etkisinde kalabilir. Ne var ki özel yazgısı nasıl gelişirse gelişsin, eğitimci bu etkilerden sıyrılmasını bilmelidir. Ayrıca: n'apıp edip toplumu saran güçlüklerden çıkan yollar öneriler bulup buluşturmak *sorumluluğunu* taşır. Böylesi çözüm-denemelerini hep sürdürür. Çünkü eğitim-yetişim onun *sürekli* gündemindedir.

Şimdi bir-iki sözcükle eğitim-yetişim işlerinde *herkese* düşen sorumluluk üzerinde duralım.

Kuşkusuz, eğitim-görevi *devlet'e* düşen en önemli görevlerdendir. Bu, yalnızca araç, gereç sağlamakla gerçekleştirilemez. Yönetimin bilgisel gelişime özen göstermesi gereklidir. Öyle de devlet insan mı ki, bu işi becerebilsin, demeyelim. Buna yanı-tım şu: Tüm devlet görevlileri insandır, makine değil. Maki-ne ya da benzeri aygıtlar kullansalar da makinelere, karar ve eylemlere çabukluk, dakiklık için başvururlar. Görev gereği, en ilkin, yantutmaktan kaçınmak, sonra da moda eğilimlerden uzak durmak zorundadırlar. Bunu gerçekleştirirken, devlet elden gidiyor oyalamalarıyla cezaevine dek varan bolkeseden kısıtlamalara düşmek yanlıştır. Sağlıklı yönetim olanaklarını son derece engellemekten başka bir işe yaramaz bu. Gerçekte eğitim-yetişim dostu değildir bu devlet. Halk kadar kendisine de zarar verir.

Halka gelince *halk da*, evetlemesine evetlense bile, yetişim-eğitim alanında çalışanlara nedense pek sahip çıkmaz. Devletin ileri geri kuşkularla onları hırpalayışlarına duyarsız kalır genel-de. Gerçeklikte, kendisini, çocukları, gençleri ellerine bıraktığı kişilere büyük haksızlıktır bu.

Unutmaya gelmez ama: Bu ortamda halkın benimsemesi gereken en uygun davranış eğitim-yetişim işlerinde kendisine de önemli görevler düştüğü bilinciyle *etken* olmaktır. Herşeyi yalnızca devlet ile eğitimcilerden beklemek doğru olmaz. Eği-tim-yetişim herkesi yakından ilgilendirir.

Unutmaya gelmez ama: Bu ortamda asıl yük *eğitimcinin-yetişimcinin* sırtındadır. Büyük yüklerse tekbaşına kaldırılamaz. Özellikle bunalım dönemlerinde, halk da devlet de onlara *yar-dımcı* olmaya çalışmalıdır. Nitekim eğitimci-yönetimci de, buna-lımdayız diye ortalığı kırıp dökerek amaca yürümez; başarabil-diğince, devlet ile, halk ile anlaşarak yapmayı ister yapacağını. Bunun için, yararlı her ipucunu özenle izler, sabırla değerlen-dirir. Bu seçenек onun hem hakkı hem gücüdür. Ancak böyle bir tutumlardır ki, eğitim-yetişim işlerinde savsaklamalardan uzak, güzel aşamalara varılabilir. Böylesi bir tutumun çok-sesli demokrasilerde bir uç-durumu değil, olağan bir durum olduğu-nu da hesaba katmak gerekir.

İşte demokrasilerdeki *eğitim-yetişim çeşitliliği*, birbirine say-

gılı insan-toplum güçlerinin *ortaklaşa* rol oynamasıyla gerçekleşebilir. Bunu, gittikçe yaygınlaşan eğitimin-yetişimin bir engeli değil, tüm güçlülere karşın, verimli gelişim olanağı diye benimsemeliyiz. Bu *da* engeller aş-aş gelişen toplumlarda *İnsan-olmanın* güzel bir gereğidir.

Eğitim-Yetişimde Doğru

Eğitim ile yetişimdeki çeşitlilik ister istemez *tek-doğru* arayışlarını birlikte getirmekte. Özellikle, böylesi çeşitlilik tartışmalarının birtürlü sonu gelmediği günümüzde. Olası değil ama, hadi bütün bu arayışlar, biryerden sonra, soyut-kavramsal şeylerdir; böyle de, “eğitim felsefesi”, “eğitim sosyolojisi” ve benzeri türden uzmanlıkların alanına girer bunlar, halkın bireyin yaşayışını dolaylı olarak ilgilendirebilir diye düşünülür. O zaman da, sözü edilen arayışları ya başkalarına bırakırlar, ya da ertelenir. Gel gör ki, çeşitlilik çağrılarının sıklaştığı, dünya görüşlerinin sertleşip savaş azgınlıklarına dönüştüğü dönemlerde “Eğitim-yetişimde tek-doğru yol mu?” sorununun canlabaşla sarılanlar çıkar. Birey de devlet de, sorunlarla şaşırıp uygunsuz edimlere sapabilir. Kuşkusuz, bu arada bazı güçler zor bile kullanırlar.

Neyleyelim ki, *doğru* deyince geçerliğini hiç yitirmeyen; her çetrefil düğümün çözümünde ölçeklik eden bir eğitim-yetişim dayanağı gözönüne getiriliyorsa — yok öyle şey! Neden mi: gerçeklikte böyle, yok işte. Olsaydı ne kolay olurdu. Kuşkusuz olurdu ama, özü özgeyi kandırmak istemiyorsak, dobra dobra söyleyelim: yok! Tarihin akışı kadar çağdaş durumlar da belgeliyor bunu. Doğadansa, ne yaparsak yapalım, böyle bir kalıp-doğru elde edemeyiz. Böylece eğitim-yetişim işlerinde doğru’ya duyulan özlem arttıkça artar. Demek ki, böyleymiş n’apalım, diyenler gibi bu duruma çare arama-girişenler de var.

Akla en yatkın açıklama: insan varlığında temellenmekte. Söyle ki: insan, kendini yeni değerlere kapamayan, güçlülüklerle dolup taşan şu yaşamda bu güçlülükleri aşmayı amaçlayan eyle-

meler, yeğlemeler gerçekleştirebilen bir canlıdır. Bu, ondaki özgürlük isteğinden kaynaklanır. Bu uğurda çabalardan çekinmez. Ancak, bu çabalar, çoğun, akıl, anlayış, bilgi birikimi, yaratıcılık, yüreklilik de gerektirir.

Durum ortada, desene: iyi güzel de, özgürlük nice delidolu şeyler yapma olanağı da veriyor insana. Öze özgeye nice zararlı, nice korkunç eylemler de sergileyebiliyorlar. İşte bence o zaman yapabileceği en iyi şey: önemli eylemlerin yörüngelerini saptamak, sonra da saptamalara tutarlıkla sarılmak üzere türdeşlerle uzlaşmaktır. Elden geldiğince *karşılıklı anlayışla*, insan sevgisiyle davranıldığında açılmayacak yaşam-tıkanıklıkları yoktur.

Sık sık altı çizilmesi gereken bir işlem daha var: yeri zamanı geldiğinde sözü edilen ölü açık yörüngede onarım ve değişiklik yapmaktan geri kalmayalım. Kendi belirlediğimiz yörüngenin bizi dilemediğimiz yönle sürüklemesine izin veremeyiz, aptallık olur bu; bir kereden sonra katılıkları evetleyemez yaşam. Gidişlere, atılımlara aykırı davranmayalım! *Her kuşağın kendine* en uygun gidişi belirlemesinden daha doğal birşey tasarlanamaz.

Bu da, insan-toplum-tarih akışındaki sürekli değişim-birliklerinin buyruğudur. Gerçi eskiden uzun süreli, sonra sonra da uzunca süreler, ardından kısacık sürelerle ortaya çıkan yenilikler, insanları, toplumları yeniden düşünüp taşınarak eylemeye zorladı. Bilim-teknikteki uygulamalı atılımlar, aygıtlar, araç gereçler hep yeni baştan yaşama örgütlenişlerine iteledi insanları. Hızlı değişimlere götürdü. Yoksa, artık sökmeyen eskilerde ayak diremek, kişi-toplum yaşamına inmeler inmesine neden olur. Üfürükle iyileştirme umma, beygiri otomobile yeğleme, bilgisayar cinler periler kutusu sayma çağında değiliz. Olanca *artısı eksisiyle* modern, modern ötesi ulaşım, dolaşım, iletişim donatımı olmadan ayakta kalamaz kişi-toplum. Bir doğa ürünü, ama özellikle de gittikçe daha çok bir tarih-kültür ürünü olan insanların, toplumlarıyla birlikte üstesinden gelebilecekleri pekçok iş beklemekte. Bunun için: vazgeçmeyi, *yeniden başlamayı* becermek gerek. Gel de fırtına-zırta giriş buna. Girişmek zorundayız ama. *İlerlemeyse*, binbir yanetkiden sıyrılamıyor. Tuhafsa

da, işler kolaylaşıırken zorlaşmakta. Karşılığı ödenmeyen “iyi” yaşama-biçimi olur mu?

Bütün bu açık-seçik gerekçeler (“açık-seçik” diyorum, çünkü hepsini tüm olumlu-olumsuz yönleriyle hepimiz “biliyoruz”) — işte bu gerekçelerin tedirginlikleri içinde, bence ortaklaşa yürünecek en güzel yol; insan-toplum-kültür yaşamını çeşitli yönleriyle gözönünde bulunduran eğitim-yetiştirim yoludur.

Geçmiş, Şimdi, Gelecek

Güzel, çirkin yanlarıyla şimdimizi sürdürürken, zaman zaman, “Ya gelecek?” kaygısıyla aklımız bulanıyor. Gelecekte bizi bekleyen şeyler, kimi az kimi çok, şimdimizi belirliyor. Şimdiki, yaşama-zamanımızda herşeyimiz; gelecekse, bizden sonrakilerin “şimdi’si”. Böylece şimdimiz: tüm yapıp ettiklerimiz; yapamadıklarımız da kuşkusuz şimdimizde, şimdimiz. Gene de, böyle diye, geleceği gündemden büsbütün çıkarmak yanlış bir tutumdur. Herşeyden önce özümüze zararlıdır bu. Hızla *geleceğe doğru* akıp giden bir yaşam herbirimizin yaşamı. Herkes belli bir olasılıkla, yakın ya da uzakça gelecekte payına düşeni alır. Bir aksata değildir bu. Ne var ki, geleceğe yönelik güzelliklerin hiç değilse *bazılarını* biz de yaşayabiliriz kanısı çoğun herşeyi güzelleştiren bir gönül rahatlığıyla eşlik eder bize. Bunun neresi sakıncalı. Güzel eylemleri bırakmadıktan sonra özgönendirici birşeydir bu.

Peki ama, ya umduğumuz tutmaz, gelecek, bekleyişlerimize apaykırı gelişirse? Pek birşey yitirmiş olmayız. Öyle ya, geleceğe yönelişlerimizde şimdimizde yetişip yetiştirirken, şimdimize kazandırdığımız güzel şeyler güç verir bize. Böyle olmasaydı kimbilir ne yavan geçerdi şimdimiz!

Önemli bir çizgi de: kendimizi başkalarını, karınca kararınca eğitimle, yetiştirmele biçimlendirirken, gerektiğince, geçmişten esinlenip *gerektiğince* böylelikle, şimdiyi zenginleştirir, kendimize, türdeşlerimize sayısız katkılarda bulunabiliriz. Bu birikimler, şöyle ya da böyle, geleceğe de katkılı olabilir.

Yineleyelim: *uğraş gerektirir* bütün bunlar. Öyledir. Gelin

serin kafayla düşünelim: bu uğraşlar olmasa, en insanca duyma eyleme işlevleri silinip gitmeye yüztutar. Bazılarının yaptığı gibi, silinip gitsin, herkes özgürdür gibi tekerlemelerle, benden—sonra—tufan anlayışına kapılmak yakışmaz insan olan insana.

Kimlik, Kişilik

Yetişim işlerine etkin katılanlar, özellikle yetişenler ile yetiştirilenler, işlev yolunda gitse de gitmese de, ençok da işler bunalm yörenlerinde sarpa sarmaya başlayınca, “kurtuluşu”, kimlik, kişilik sorununu çözmenin sağlayacağı inancındadır. Bu nedenle yetişim yörüngesini, bir kez seçip saptadıkları belli bir kimlik doğrultusuna oturtmaya bakarlar. Onun içindir ki, çalışmalarını kimlik, kişilik sorununu tezelden sonuçlandırmada yoğunlaşırlar. Bunun, pekçok yaşam düğümünü çözeceğinden kuşku duymazlar. Öyle sanıyorum ki, bu, yetişim sürecini kolaylaştırmak olur. Oysa kimlik sorunları hiç de kolay sorunlar değildir. Bu sorunları ciddi biçimde ele alınsa, durumun ne denli zor olduğunu çabucak öğrenip ona göre davranmaya seğirtmelidir.

Kimlik, kişilik sarsılmaz bir gerçekmiş gibi yaslanılacak dayanak değildir. Böyle sanmak, kimliğimiz, yetişim sürecinin başlangıcında belirginmiş türünden bir varsayım gerektirir. Gerçekteyse, kimliğimiz tâ baştan belirgin olsaydı, sürece gerek kalmazdı. Öyleyse kimlik son soluğumuzla belirginleşen, körükörüne bir süreç mi? Gene de içinden çıkılmaz deyip kimliği, kişiliği gözardı edemeyiz.

Adı üstünde bir *süreçtir* eğitim—yetişim. Ne boştan olup biter, ne de “anlamdan” yoksundur. Her evresiyle, bu arada yürünen yolda bilinçli geri çevrilişler, önceden kestirme-deneyişleriyle, herkese göre başka bir yavaşlıkla, ya da hızla ile gerçekteşir. Eğitim, yetişme, kimlik, kişilik, — bir ayrılmazlık var bu çabalarda, vargılarda. Ne baştan savmaya, ne aceleye gelir. Özü—özgeyi kandırmayan bir gereklilik isteyen yaşama işlemdir.

Demek oluyor ki: düşünce tarihinin önemli bir başlangıcın-

dan, Sokrates'in o ünlü "gnosi seauton", "kendi kendini bil" ilkesinden beri nice çabalara odak edilen o temel-söz bir düşü dile getirir denemez. Öyleyse, "kendini-bil" şu buyana çekip yetiştirimi çabucak aydınlığa kavuşturan bir düş mü, değil mi? — İşte bunu, yeniden gelenekler-içi, gelenekler-çekirdeği böylesi bir temeli gözden geçirmek çok kişiyi üzse de kaçınılmaz bir görevdir. Yeni bir yaşama anlayışı gerek. Nitekim sınanıyor. Ne ki, Sokrates'in da hakkını esirgememek gerek: yetiştirimin başı-sonu, kaynağı vargısı olmasa da, gelişim sürecinin vazgeçilmez yararlı bir ögesidir "kendini bil". Öyle ya, böylesi bir sen-seni bil mahmuzundan yoksun insan, insan-kültürünü *insan-kültürü* yapan bunca koşturmalar boyunca karanlıklar üretmekle birlikte aydınlatmalar da bulup buluşturmayı başarabilir miydi?

Dil, Dil

Çoğun doğrudan doğruya, kimi de dönüp dolaşıp hep aklımda, gündemimde dil. Yapıp ettiklerim buna tanık. Şimdiyse kendimi dilin, yetiştirim açısından katkılarını bir-iki sözcükle vurgulamaktan alamayacağım.

Eğitim-yetiştirim'de önemli ağırlığı var *dil'in*. Eğitim-yetiştirim *büyük ölçüde* dille gerçekleştirilir. Dile başvurmayan eğitim az gelişmişlikten öteye geçemez. Dilsiz yetiştirim olmaz. Çünkü kültür işidir, kültürle beslenir. Kültür de olanca yapısıyla dile dayanır, kültürün candamarıdır dil. Şöyle ya da böyle, dil-siz, dolayısıyla da yazı-sız bir kültür tasarlanamaz. Hadi tasarlandı, diyelim, o zaman da insanlar artık yapıcı bizden bambaşka insanlar demektir.

Günümüzde bundan sonraki nicelerin nicesinde, dilin eğitimdeki rolünün kat kat artacağı doğrultusundaki öngörüler kuvvetlenmektedir. Ne ki, *bu* diller, genelde, yapay dillerdir. Belli bir bilim alanının kurucusu durumundadırlar. Bir kez kurulduktan sonra, bunu da bilimsel önermeler ile yönergeleri, geleceğe yönelik öndeyileri güven altına almak için yaparlar. Böylece bu bilimler kuram yönünden olduğu kadar uygulama yönünden de insan-dünyasının vazgeçilmez öğeleri olarak yüce

değer kazanırlar.

Yalnız, bu insan-dünyasında yapay dil değil, *konusulan dil* de çok verimli bir kaynaktır. Bu dilin anlatım ve iletişim olanaklarını işin içine katmadıkça hiçbir yetişme gerçektelemez. Zaman zaman “yanıltı” diye niteleyeceğimiz bocalamalar saptasak da, sağduyulu eleştirilerle bunları onarma zahmetini seve seve üstlenmeliyiz. Kendimizin, sevdiklerimizin, yetişimini hem vareden hem de gösteren konuşma dili, günöbirlik dil. Dil, *insanın* onsuz-olmaz eşidir. İşte bu nedenle eğitimin, yetişimin tüm süreçlerinde dile sarılmayı ertelenmez bir uğraş olarak benimseriz.

Eğitim işlerinde dili savsaklamak görünür görünmez pekçok yıkıma neden olur. Düşgücümüzü ne kadar eğip бүkersek бүkelim, dil-yetişim birlikteliğinden yoksun bir yaşam tasarlanamaz.

Tatlanış da var Başaramayış da var

Tüm iyi isteyişlere karşın, ikircikli bir serüvendir yetişim: Tatlanış da var, başaramayış da var. Daha baştan, ne sürekli tatlanmayı, ne de başarıyı güven altına almak söz konusu. Nice çabadan sonra eğitim-yetişim alanında kimileri beklediğine erişir, kimileri de düşkırıklığına uğrar. Kişi yaşamı kısıdır tekerlemesi yaygın bir inanç ama, birbakıma, güzelliikleri var bu kısa zaman-kesiminin. Nice aceleler, körlükler bunun ayırdına ermemizi engellese de böyle. Onun içindir ki, yapımız neyse onunla *sevinmeliyiz*, paylaşımı *hakça* düzenlemeliyiz.

Uzun mu uzun *olgunlaşma* süreleri gerektiren yetişimde başarısızlıkların bizleri çökertmesine izin vermeyelim. Yeni yeni atılımlara girişme yürekliliği gösterelim.

Eğitimi-yetişimi bilinçle yaşayan deneylemiştir: Yaşamın kısalığına karşın, duruma uygun soluklar ister; zamanlar boyu *birikim* gerektirir. Gene de şunu gözardı etmeye gelmez: Eğitimin-yetişimin her güzelliğine açık turalım kendimizi, başkalarını.

